

**ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

**ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ
АЛЬМАНАХ**

**В.О. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ З
СУЧАСНІСТЮ**

**Збірник наукових праць
Випуск 6**

Житомир – 2017

УДК 37(09)

ББК 74.03

*Друкується за рішенням Вченої ради
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(протокол № 1 від 29.08.2017 року)*

Рецензенти:

Ковальчук В.А., доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Шарлович З.П., кандидат педагогічних наук, завідувач відділення післядипломної освіти молодших медичних спеціалістів КВНЗ «Житомирський інститут медсестринства» Житомирської обласної ради

Поліщук Н.М., старший викладач кафедри педагогіки та андрагогіки Житомирського обласного інституту післядипломної освіти.

Історико-педагогічний альманах. Випуск 6.

В.О. Сухомлинський у діалозі з сучасністю : збірн. наук. праць / за ред. проф. О.Є. Антонової, доц. В.В. Павленко. – Житомир : ФО-П Левковець Н.М., 2017. – 252 с.

У збірнику представлено результати науково-дослідної та пошукової діяльності студентів.

Для студентів, аспірантів, учителів, викладачів вищих навчальних закладів, науково-педагогічних працівників.

УДК 37(09)

ББК 74.03

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА. Антонова О.Є.	6
РОЗДІЛ І. ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ - ВИДАТНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ПЕДАГОГ	
Соболева Катерина. Педагогічні ідеї Василя Сухомлинського	13
Москаленко Юлія. Життєвий та творчий шлях В. Сухомлинського	17
Спінчевська Дарина. Сторінками життя Василя Сухомлинського	20
Чалахешашвілі Діана. Шкільні роки Василя Сухомлинського	23
Макарчук Юлія. Із життя Василя Сухомлинського	25
Гонгало Вікторія. Світогляд Василя Олександровича Сухомлинського	28
Ткачук Анна. Формування світогляду В. Сухомлинського	30
Сушицький Роман. Життєвий шлях В.О. Сухомлинського як взірець мужності та відданості педагогічній справі	34
Войцехівська Ірина. Подвижництво та талановитість особистості В. Сухомлинського	37
Карпінська Марина. В.О. Сухомлинський - знакова постать вітчизняної та світової історії й культури	41
Шевчук Анна, Кучерявенко Тетяна. Гуманізм як принцип життя та педагогічної діяльності	43
Гнатюк Марина, Крутень Тетяна. Життєвий шлях Василя Олександровича Сухомлинського	46
РОЗДІЛ ІІ. ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО - ПЕРШОДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ	51
Телешман Юлія. Психолого-педагогічні умови розвитку оптимізму в дітей-шестирічок	51
Ляшенко Діана. В.О. Сухомлинський і творчий розвиток дитячої особистості	54
Захарко Яна. Способи творчого розвитку дитячої особистості за В. Сухомлинським	56
Гурський Владислав, Рижко Дмитро. Умови духовно-морального розвитку дитини у школі за В. Сухомлинським	59
Зеленський Михайло. В. Сухомлинський про моральне виховання старшокласників	62
Семенюк Анна. В.О. Сухомлинський і почуття обов'язку в дітей	68
Опанасюк Тетяна. Використання спадщини Василя Сухомлинського в процесі логіко-математичного розвитку учнів початкової школи	72
Докиль Марина, Дмитренко Ірина. Роль самопізнання у формуванні відповідальності старшокласників	75
Андрійчук Катерина, Тарасюк Дар'я. Проблема творчого розвитку дитячої особистості у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського	80
Шмідт Дар'я. Василь Сухомлинський і творчий розвиток дитячої особистості	83
Котвіцька Анна, Толпичина Дарина. Зміст виховання особистості за педагогічним доробком Василя Сухомлинського	85
Огійчук Вікторія, Білик Тетяна. Екологічний аспект педагогічної	89

системи В.О. Сухомлинського	
Гадзиківська Марина. Педагогічна цінність доробку Василя Сухомлинського	93
Гулько Карина. Василь Сухомлинський про зміст виховання особистості	96
РОЗДІЛ III. РОЛЬ КАЗОК ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО У РОЗВИТКУ ДІТЕЙ	101
Козир Наталія, Комар Лена. Казка – засіб виховання всебічно розвиненої особистості	101
Леліхова Олена. Життєстверджуючий зміст казок В. Сухомлинського	105
Ярощук Діана. Роль казок В. Сухомлинського у розвитку дітей	108
Вжесинська Аліна, Базильчук Яна. Філософський зміст казок В. Сухомлинського	112
Мовчан Дарина. Казка – засіб духовно-морального розвитку дитини	116
Антонюк Леся, Саранчук Діана. Роль казок природничого змісту у вихованні дітей	119
Янгулова Марія. Подорож до країни казок В.О. Сухомлинського	125
Дубчак Катерина. Ціннісний зміст авторських казок Василя Сухомлинського	128
Герговська Катерина. Літературна казка в системі початкової освіти	130
Налапко Світлана. Виховання ціннісних орієнтацій молодших школярів засобами казки в педагогічній спадщині В. Сухомлинського	133
Маслюківська Юлія. Казка як засіб виховання школярів	136
Калініченко Євгеній. Казка як засіб виховного впливу на дитину	140
Олійник Юрій. Казковий світ Василя Сухомлинського	144
Баласкевич Ірина. Формування любові до Батьківщини в учнів початкової школи засобами казки у творчій спадщині В. Сухомлинського	147
Майзенберг Ірина. Виховний потенціал авторських казок В.О. Сухомлинського	152
Шиховець Денис. Василь Сухомлинський про роль казки в естетичному вихованні учнів	155
Головенко Катерина, Гулько Ірина. В. Сухомлинський про роль казки, живопису в естетичному вихованні учнів	157
Гуманкова Анастасія. Літературна спадщина В.О. Сухомлинського та її виховний потенціал	164
РОЗДІЛ IV. АКТУАЛЬНІ ІДЕЇ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО ДЛЯ СУЧАСНОГО ПРОЦЕСУ РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ	168
Кобилінська Юлія, Свідер Наталія. В.О. Сухомлинський про педагогічну майстерність учителя	168
Щипанська Марія. Форми та методи розвитку педагогічної майстерності вчителя у творчій спадщині В.О. Сухомлинського	171
Примак Марія. Підготовка вчителів до формування культури дітей крізь призму спадщини Василя Сухомлинського	173
Білоус Інна. Роль учителя літератури в контексті педагогічних ідей	175

В. Сухомлинського	
Петренко Катерина. В.О. Сухомлинський про майстерність слова вчителя	178
Радзівон Аліна. В.О. Сухомлинський про педагогічну культуру вчителя	182
Поліщук Юрій, Зіневич Віталій. Педагогічні ідеї В.О. Сухомлинського у педагогічній діяльності вчителя	187
Ковалевська Аліса. В. Сухомлинський про працю вчителя	193
Каплюк Владислав, Бондарчук Тимофій. Діяльність директора школи з підвищення професійної майстерності педагогічного колективу в творчості Василя Сухомлинського	196
Гуменюк Юлія, Сторожинська Діна. Ідеї громадянського виховання в педагогічній спадщині Василя Сухомлинського	205
Мінькова Крістіна. Ідеї формування громадянина в педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського	209
Каменчук Олександр. Значення ідей Василя Сухомлинського для вчителя іноземної мови	213
Шапран Ірина. Педагогічні ідеї Василя Сухомлинського	216
Лазаренко Ігор. Провідні педагогічні ідеї Василя Сухомлинського в освіті сьогодення	219
Мараховська Аліна. Творча спадщина Василя Сухомлинського у діалозі з актуальними проблемами сучасної школи	222
Лукашенко Альона. Значення ідей Василя Сухомлинського для сучасної загальноосвітньої школи	225
Комаренко Владислава. Літературна спадщина Василя Сухомлинського у діалозі з актуальними проблемами сучасної школи	229
Довженко Андрій. Педагогічна спадщина видатного педагога В.О. Сухомлинського і сучасна школа	233
Горбик Людмила. Світове значення літературної спадщини Василя Сухомлинського	235
Грох Марія, Тігоренко Ольга. Значення творчого доробку Василя Сухомлинського для сучасної літератури	238
Кокра Дарія. Значення праць В. Сухомлинського для української школи	242
Кравець Любов. Педагогічна система В.О. Сухомлинського та екологічна освіта	246

ПЕРЕДМОВА

«Життя, віддане дітям...»

Ім'я та праці видатного педагога Василя Олександровича

Сухомлинського добре відомі. Коло його читачів є широким і різноманітним. Кожного з них по-своєму приваблює широкий і різнобарвний літературно-педагогічний спадок педагога-новатора і яскравого публіциста.

Народився Василь Олександрович Сухомлинський 28 вересня 1918 р. в с. Василівка Олександрійського повіту Херсонської губернії (тепер Кіровоградська область) у селянській

родині. Він був другою дитиною в сім'ї, яка мала чотирьох дітей. *Умови, в яких зростав майбутній педагог, були дуже складними:* революція, зміна урядів, громадянська війна, невдалі спроби колективізації, голодомор 1933 р., насильницька колективізація.

Батько Олександр Омелянович був помітною людиною в селі: і тесля, й член правління колгоспу, й учитель праці, й сількор, й активний учасник сільської самодіяльності. Бабуся і мама були обдарованими, творчими натурами, носіями народних традицій, і це значною мірою вплинуло на особистість майбутнього педагога.

Протягом 1926–1933 років хлопець навчається в семирічній школі. Учителі та учні спостерігали ранні вияви його творчої натури – він гарно малює, пише вірші, грає на народних музичних інструментах. У цей же час проявляються і педагогічні нахили юнака: він часто в оточенні дітей, заміняє вчителя, допомагає однокласникам.

Природні здібності Василя Сухомлинського, підтримані у шкільні роки, визначили його життєвий шлях: у 1934 р. він вступає на підготовчі курси учительського інституту в Кременчуці, а потім навчається в ньому на факультеті української мови і літератури. На обрання професії, напрям творчості Василя Олександровича значною мірою вплинув той факт, що він зростав хворобливою дитиною, і це, з одного боку, привело до самоаналізу, заглиблення у світ власних відчуттів і переживань, а з другого – викликало його пильну увагу до тих, хто потребував допомоги, до менших, слабших, беззахисних. Через хворобу в 1935 р. юнак залишає заняття в інституті і розпочинає роботу в школі, яку (за винятком двох воєнних років) не залишає до кінця свого життя. Він працює вчителем у сільських школах рідного району і навчається заочно в Полтавському педагогічному інституті.

«З великою теплотою згадую про Полтавський педагогічний інститут, який закінчив, – писав він згодом у праці «Павлиська середня школа», – про

викладачів педагогіки, літератури, історії. Тут педагогіка була не засушеними висновками, а живою яскравою розповіддю про мистецтво виховання, про методи впливу на свідомість і почуття».

По закінченні навчання (1938) В.О. Сухомлинський продовжує працювати в школі завучем у районному центрі Онуфріївці. Робота в школі у поєднанні з самостійним оволодінням педагогічними знаннями давала простір для педагогічної творчості, вироблення самостійного підходу до проблем навчання й виховання.

На початку війни (1941) В.О. Сухомлинський був призваний до армії, направлений на короткочасні курси політруків у Москві, затим брав участь у боях на Калінінському фронті. *Війна залишила значний слід у творчості педагога.* У своїх працях, у виховній діяльності він багато говорив про неї, про героїзм радянського народу, про біди й нещастя, які вона принесла. Війна пройшла крізь його життя і долю: учасник важких боїв, тяжко поранений під Ржевом, людина, що розгубила своїх рідних, Василь Олександрович писав про неї болем своїх незагойних ран, вважав її уроки джерелом виховання патріотизму, громадянськості.

Після поранення та численних шпиталів В.О. Сухомлинський *був комісований* (1942). У невеличкому селищі Ува в Удмуртії він працював директором школи до 1944 р. Це були нелегкі роки для педагога. Він палко любив Україну, яка знемагала у війні. Нічого не знав про своїх рідних – батька, матір, двох братів і сестру. В усі-усюди писав листи, розшукуючи їх. У цей же час Василь Олександрович знайомиться зі своєю майбутньою дружиною Ганною Іванівною Дев'ятовою, працівником Наркомосу Удмуртії. В 1944 р. вони одружилися. І як тільки було звільнено Україну, подружжя їде на Батьківщину: Україна збирала своїх синів на відбудову.

З 1944 по 1948 р. педагог працює завідувачем Онуфріївського районного відділу народної освіти. Добір кадрів, відбудова шкіл, організація харчування, безпосередня допомога дітям-сиротам. Роботи багато. Однак ця адміністративна діяльність його не задовольняла, не давала простору для творчої, ініціативної натури. При першій нагоді він попросився на роботу в школу – *до дітей, до живої справи.*

З 1948 р. до кінця свого життя Василь Олександрович працював у середній школі в Павлиші. Саме тут, за сім кілометрів від села, де народився, він був удома. Тут реалізувався як *педагог, як особистість, як письменник-мораліст.* Життя в Павлиші додавало йому сил, почуття внутрішньої свободи. Тут він міг висловлювати свої погляди, відстоювати свої переконання, виявляти свої особистісні якості. Тут діяв самостійно, часто всупереч офіційним вказівкам.

Перший період його діяльності (1948–1956) у Павлиші, підготовчий, характеризується організаційним становленням навчально-виховного процесу, створенням матеріальної бази, формуванням педагогічного і дитячого колективів. Очевидно, цей початок з нуля став певним поштовхом до наступного розвитку педагогічних новаторських та реформаторських ідей. У ці роки особистісне, предметне стає визначальним у науковій

біографії Василя Олександровича. Він не служить своєму часові, а живе в ньому, навіть випереджає його.

Щоденне спілкування з дітьми поставило перед директором велику кількість педагогічних проблем, які вимагали теоретичного осмислення, практичної перевірки. Він вивчає засоби підвищення грамотності та успішності учнів, замислюється над удосконаленням форм навчання, над взаємозв'язком між умовами й результатами навчання. Свої міркування оприлюднює на сторінках спочатку районної та обласної преси, а згодом у республіканських та всесоюзних засобах масової інформації.

В центрі його уваги перебувають питання організації і керівництва всією навчально-виховною роботою школи. В 1955 р. Василь Олександрович захищає кандидатську дисертацію на філософському факультеті Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка «Директор школи – керівник навчально-виховної роботи».

Творчі пошуки педагога в ці роки йшли в руслі розвитку офіційної педагогіки, яка в той час у цілому ставила перед собою завдання підвищення грамотності у школярів, дисципліни, ідеологічної спрямованості навчання і виховання. Але у В.О. Сухомлинського як людини творчої вони не завжди вкладалися в заплановані й задекларовані канони.

З кінця 50-х років Василь Олександрович у своїй теоретичній і практичній діяльності йде від школи навчання (учіння), що панувала в ті роки, від спрямованості лише на розвиток інтелекту до трудової школи як основи розвитку дітей і підготовки їх до життя, де основним засобом виховання виступала педагогічно обґрунтована й методично спрямована праця. Ці ідеї найвиразніше звучать у працях: «Виховання комуністичного ставлення до праці» (1959), «Виховання радянського патріотизму у школярів» (1959), «Формування комуністичних переконань молодого покоління» (1961).

Педагог постійно у роздумах, творчому пошуку, наполегливій самовідданій праці. Його власний творчий неспокій збігся з цікавим і плідним періодом у житті Радянського Союзу. Наближався час XX з'їзду КПРС, 1956 рік, період, який дістав назву «хрущовської відлиги», пов'язаний з частковою демократизацією суспільного життя.

«Відлига» надала могутнього стимулу творчій інтелігенції всього Радянського Союзу для розвитку ідей, що відштовхувались від особистісного вибору власних інтересів і потреб. У цей час багато вчених – філософів, психологів, педагогів, письменників, митців починають розвивати новаторські за формами й змістом концепції, ідеї, твори мистецтва. Це були так звані «шістдесятники», які стали провісниками процесів перебудови й демократизації суспільства кінця 80 – початку 90-х років XX ст. В.О. Сухомлинський належав до їх числа.

Від середини 50-х до середини 60-х років Василь Олександрович розробляє свою педагогічну систему. Рушієм творчого процесу для нього стає невдоволеність наявними на той час у педагогіці і практиці роботи школи авторитарно-догматичними структурами виховання і схоластичним,

відірваним від життя змістом освіти. *Це особливий етап життя педагога, час сподівання на радикальні зміни.*

Він звертається до тем і проблем, які раніше не були предметом педагогічної рефлексії в структурі радянської ідеології. Так, в 1961 р. виходить його книга «Духовний світ школяра», в 1962 – «Людина неповторна», в 1963 – «Моральний ідеал молодого покоління», в 1965 р. – «Виховання особистості в радянській школі». Василь Олександрович звернувся до духовного світу особистості, до моральних її цінностей задовго до того, коли на неї звернули увагу інші педагоги. Ці твори послужили поштовхом для подальших творчих шукань.

Саме в цей період педагог висловлює своє досить критичне ставлення до політико-партійного керівництва школою – він пише листа М.С. Хрущову, в якому не погоджується з партійною програмою реформування школи, а також виступає на нараді при ЦК КПРС з приводу організації шкіл-інтернатів, де називає ідею загального суспільно-державного виховання дітей з дворічного віку необґрунтованою і небезпечною. Він виступив також з критикою положень, що відстоювали ідею ранньої й повної професійної підготовки учнів.

«Свої погляди В.О. Сухомлинський активно відстоював в Академії педагогічних наук, на нарадах працівників народної освіти, в періодичній пресі. Їх поділяли вчителі, батьки й самі учні. Ідеї, погляди, що їх висловлював В.О. Сухомлинський, вплинули значно сильніше, ніж це прийнято вважати, на деякі положення тез ЦК КПРС і в кінцевому рахунку на прийнятий в грудні 1958 року Закон про зміцнення зв'язку школи з життям». Оскільки пошуки педагога збігалися з загальним напрямом демократизації суспільства, вони були підтримані на загальнодержавному рівні – в 1957 р. його було обрано членом-кореспондентом Академії педагогічних наук РРФСР, в 1958 р. Присвоєно звання Заслуженого учителя школи УРСР, а в 1960 р. нагороджено орденом Леніна.

Але загальнодемократичні суспільні процеси поступово загальмовувалися уже в період правління М.С. Хрущова, брежнєвський же режим зовсім відмовився від реформування. Більш того, «після придушення військовою силою руху за реформу комунізму в Чехословаччині в 1968 р. все більше посилювалась репресивна політика радянських лідерів стосовно людей, які мислили неортодоксально».

У розвитку В.О. Сухомлинського як педагога-мислителя фатально далися взнаки процеси, які зводили нанівець здобутки «відлиги» початку 60-х років. *Повернена в своє звичайне річище авторитарності й схоластики школа, ще більше заідеологізована й заполітизована педагогіка, догматизм духовного й морального життя поклали край офіційним пошукам у галузі педагогіки, чітко окреслили рамки, які обмежували появу й поширення нових ідей.*

За такої ситуації Василь Олександрович продовжував експериментувати, що, зрештою, призвело до особистісної драми і драми його ідей, з одного боку, а з іншого – поставило поряд з видатними педагогами-гуманістами сучасної доби.

В цілісному вигляді *гуманістичні педагогічні ідеї* В.О. Сухомлинського вперше викладені в «Етюдах про комуністичне виховання» (1967). Ось найголовніші з них: довіра й повага до дитячої особистості, погляд на навчальну діяльність школярів як на насичений творчими відкриттями процес пізнання та самопізнання, обмеження сфери впливу колективу на особистість, виховання без покарань, велика роль слова та особистості вчителя для дитини.

Ці погляди Сухомлинського на виховання викликали обурення з боку офіційної педагогіки; «Етюди...» були піддані нищівній критиці (Б. Ліхачов, В. Кумарін, Л. Гордін, В. Коротов), а сам Василь Олександрович звинувачений у проповіді «абстрактного гуманізму».

Позбавлений можливостей відстоювати свою позицію в педагогічній пресі через відмову друкувати статті, в умовах цькування В.О. Сухомлинський продовжує розвивати свої ідеї в таких загальновідомих творах, як «Серце віддаю дітям» (1968 – НДР, 1969 – Україна), «Павлиська середня школа» (1969), «Народження громадянина» (1970).

Основні ідеї, які розвинув Василь Олександрович у своїх працях: любов до дитини; розвиток творчих сил кожної окремої особистості в умовах колективної співдружності на основі етико-естетичних цінностей, інтересів, потреб, який *спрямований* у кінцевому підсумку на творчу працю; культ природи, природа як найважливіший засіб виховання почуття прекрасного і гармонії; розробка демократичних педагогічних засобів і методів навчання й виховання (повага, заохочення, опора на позитивне, моральне покарання); звернення до внутрішнього світу дитини, опора на її сили, внутрішні потенції, підтримка і розвиток того здорового, що є в кожній особистості; розвиток ідеї «радості пізнання», тобто емоційне сприйняття процесу навчання; демократизація структури управління навчально-виховним процесом у школі (психологічний і педагогічний семінари, школа для батьків тощо).

Так, всі ці положення були підпорядковані ідеї комуністичного виховання. При цьому комунізм виступає у В.О. Сухомлинського як суспільство щасливих, гармонійно розвинених людей, де панують високоморальні відносини, утверджується соціальна справедливість, розвивається висока духовність.

Особливу увагу педагог приділяє: ідеї самоцінності й неповторності, талановитості кожної дитини, вільному розвитку особистості в педагогічно продуманих умовах; включенню соціального середовища в сферу педагогічних впливів; природному вихованню (в єдності з природою) як головному чиннику формування людини – її розуму, почуттів, емоцій («уроки мислення на природі», «школа під голубим небом», «школа радості»); організації переживання дітьми нагромадженого досвіду; висуненню слова вчителя як провідного засобу виховання особистості; відмові від колективних засобів впливу на особистість, особливо коли мова йде про проступок; розробці комплексної програми «виховання красою» людини, природи, вчинку; введенню статевого виховання в структуру

навчально-виховного процесу; вирішенню проблеми біологічного і соціального на користь двофакторного впливу (врахування, крім соціальних чинників, фізичного стану, статі, спадковості, рівня розвитку здібностей).

В останній період життя В.О. Сухомлинський все голосніше та емоційніше обстоює *народні імперативи й цінності*, спирається на українську *етнопедагогіку*, вводить її в усі ланки педагогічного процесу, особливо наголошуючи на значенні рідної мови, слова, пісні, поезії, казки.

Розширюючи педагогічний простір, він починає сам створювати для павлівських дітей казки, оповідання, притчі, які лежать у площині української ментальності, українського світосприйняття, й широко застосовує їх у навчально-виховному процесі.

В ці роки Василь Олександрович з особливим значенням говорить про роль рідної мови у вихованні, пристрасно й палко освідчуючись їй у любові («Слово рідної мови» (1965); «Джерело невмирущої криниці» (1970).

Гуманістичні ідеї В.О. Сухомлинського, які глумливо відкидалися консервативним крилом офіційної педагогіки, з ентузіазмом і радістю сприймалися вчителями, батьками, широкою педагогічною громадськістю. Павлівська школа, якою керував і де експериментував педагог, поступово перетворювалася на

педагогічну «Мекку» – до неї їхали не лише з України та багатьох інших куточків СРСР, а й з-за кордону.

Позиції В.О. Сухомлинського підтримували й деякі офіційні особи, зокрема перший секретар ЦК КПУ П.Ю. Шелест, якому, без сумніву, імпонувало звернення Василя Олександровича до національних витоків. Саме завдяки його підтримці педагога було нагороджено в 1968 р. золотою зіркою Героя Соціалістичної Праці та другим орденом Леніна.

Зірка Василя Олександровича згасла на злеті – на 52 році життя.

Він був сповнений задумів, мрій, творчих пошуків. Про це свідчать твори, що побачили світ в 70-ті роки: «Методика виховання колективу» (1971), «Розмова з молодим директором школи» (1973), «Листи до сина» (1978). В них він розширює і поглиблює свої гуманістичні ідеї у напрямі розвитку духовності, яка, за переконанням педагога, опосередковує всі інші риси особистості.

Праці, над якими він працював до останнього дня – «Як виховати справжню людину» (1989), «Хрестоматія з етики» (1990), присвячені формуванню духовності як визначальної, провідної якості особистості через морально-етичне виховання, прищеплення цінностей.

В.О. Сухомлинський ввів етику в структуру педагогічної науки, наповнив її педагогічним змістом, культовими засадами як на основі

соціальних реалій, так і народної та класичної культури. Він вибудовує виховний процес як прищеплення «культури почуттів», «культури бажань» краси і любові, створює «філософію для дітей», основою яких виступають написані ним художні мініатюри, а педагогічна аргументація закладається в моральних повчаннях книги «Як виховати справжню людину».

При цьому офіційна риторика щодо комуністичного виховання у педагога залишається, але вона відступає на другий план, а весь педагогічний простір заповнюється екзистенційно спрямованою «педагогікою серця».

Як учений Василь Олександрович, на відміну від багатьох його сучасників і попередників, був учителем-практиком, творцем експериментальної та авторської школи, де апробувалися педагогічні ідеї і до якої зверталася мисляча інтелігенція.

Нарешті, В.О. Сухомлинський впливав на поширення власних педагогічних поглядів і своїм способом життя, і власною моральністю. Його особистість була незвичною для педагогічної науки того часу: виходець із села, аскетизм і скромність у роботі й побуті, невтомність у праці надавали ідеям Василя Олександровича особливої ваги і звучання.

В останніх працях В.О. Сухомлинський розмірковує над проблемами в загальному гносеологічному сенсі: «що таке людина?», «яке її призначення?» – і намагається дати відповіді на них засобами педагогічної науки. Він дедалі більше говорить про такі *прості й необхідні* для кожної людини і суспільства в цілому *речі: про добро й милосердя, про смисл життя і правильне ставлення до смерті, про зло і його подолання, про необхідність гармонії в людських стосунках, про любов, про жінку-матір – основу людського життя.*

Після 1970 р. почався новий етап біографії педагога – «життя після смерті». Це стосується його 48 книг, 500 наукових статей, більше як 1500 оповідань і казок для дітей. Спадщина В.О. Сухомлинського розійшлася по всьому світу, живе своїм життям. На початок XXI ст. вийшло 65 його творів тиражем близько 15 млн примірників. Вони перекладені на 59 мов народів світу.

Найпопулярніша книга «Серце віддаю дітям», яку жодне видавництво не хотіло публікувати й випустило в 1969 р. тільки тому, що вона вийшла роком раніше в НДР, має 55 видань на 32 мовах народів світу.

Антонова О.Є.

*доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки
Житомирського державного університету імені Івана Франка*

РОЗДІЛ І. ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ – ВИДАТНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ПЕДАГОГ

Соболева Катерина,

студентка 34 групи ННІ іноземної філології.

Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова

Педагогічні ідеї Василя Сухомлинського

Василь Сухомлинський – видатний український радянський педагог, публіцист, письменник, мислитель. Він досяг слави й пошани, став Заслуженим учителем України, Героєм Соціалістичної Праці СРСР.

Народився Василь Сухомлинський 28 вересня 1918 року в селі Василівці Василівської волості Олександрійського повіту Херсонської губернії (тепер Онуфріївський район Кіровоградської області) в бідній селянській сім'ї. Тут минули його дитинство й юність. Він вчився в рідному селі у школі й у 1933 році закінчив семирічку. Влітку того ж року вступив на робочий факультет, достроково закінчив його і вступив до педагогічного інституту. З 1935 року розпочався педагогічний шлях В. Сухомлинського. У 17 років він став учителем заочної школи неподалік від рідного села. Перевівся на заочне відділення Полтавського педагогічного інституту і закінчив його в 1938 році. Після закінчення В. Сухомлинський повернувся в рідні місця і працював викладачем української мови і літератури в Онуфріївській середній школі.

У 1941 році під час Другої світової війни добровольцем пішов на фронт. У січні 1942 року молодший політрук В. Сухомлинський був важко поранений, захищаючи Москву в битві під Ржевом. Осколок снаряда залишився в його грудях назавжди. Він просився на фронт, проте комісія не визнала його навіть умовно здоровим для військової служби. З 1944 року очолював Павлиську середню школу в Кіровоградській області, що стала лабораторією для його творчих пошуків, де він видобував скарби педагогічної мудрості. 23 роки роботи в Павлиській школі стали найпліднішим періодом його науково-практичної та літературно-публіцистичної діяльності. У квітні 1970 року він закінчив роботу «Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості» – доповідь для захисту докторської дисертації, яку не встиг захистити через смерть. Прерогативою педагогічних ідей В. Сухомлинського було виховання в дитини особистого ставлення до навколишньої дійсності, розуміння своєї справи та відповідальності перед рідними, товаришами й суспільством і, що головне, перед власною совістю.

Володіючи неабияким даром слова, Василь Олександрович розповів про свої педагогічні пошуки, ідеї та знахідки в статтях, брошурах і книгах, присвячених найрізноманітнішим питанням педагогічної теорії та практики. В. Сухомлинським написано понад 30 книг і 5000 статей, більша частина з яких не тільки відома на батьківщині, а й перекладена в Болгарії, Угорщині, Німеччині, Китаї, Польщі, Японії та в інших країнах. Це не дивно, бо загальнолюдські принципи моралі, які покладені в основу концепції В. Сухомлинського, зрозумілі в цілому світі. Серед його творчої спадщини

такі роботи: «Павлиська середня школа», «Народження громадянина», «Розмова з молодим директором школи», «Три листи про любов». А книга «Серце віддаю дітям» мала привселюдне зізнання і підтверджена творчою працею та щоденними діяннями великого вчителя. Поєднання теоретичних узагальнень з багатим практичним досвідом сприяє незгасаючому інтересу широкої громадськості до його педагогічної творчої спадщини і в наш час.

В. Сухомлинським був розроблений і успішно реалізований новий дослідницький метод у педагогіці – експеримент, що характеризується єдністю трьох компонентів: цілісності, колективної творчості та тривалості. Саме завдяки застосуванню цього методу в дослідженні проблем виховання всебічно розвиненої особистості та були досягнуті результати, які ознаменували значний внесок у розвиток теорії педагогіки.

В. Сухомлинський першим заговорив про провідну роль виховання у формуванні духовно багатой особистості, про те, що без духовності не може бути соціально-економічного прогресу. У цьому зв'язку В. Сухомлинський справедливо стверджував, що педагогіка повинна стати наукою для всіх. Багато уваги надавав організації педагогічної освіти, причому теоретичні ідеї він апробував в безпосередній практичній роботі.

Саме тому ми, сучасники, маємо сьогодні осмислити, зрозуміти, відчутти провідні педагогічні ідеї корифея педагогіки.

В. Сухомлинський вірить у силу виховання, але підкреслює, що успіх його залежить від глибокого проникнення в духовний світ школяра. «... Три тисячі сімсот сторінок у записниках, які я веду все своє вчительське життя ... Кожна сторінка присвячена одній людині – моєму учневі. Три тисячі сімсот навчальних доль. Тут майже все доросле населення нашого села. Нещодавно мені захотілося погортати ці сторінки ... Кожна дитина була світом особливим, унікальним» [1].

Учений зазначав, що педагог зобов'язаний цей світ знати, бо процес виховання виражається в єдності їхніх ідеалів, інтересів, думок, переживань. Ідеал виховання В. Сухомлинський бачить у гармонійній, морально чистій особистості. І тому він звертає серйозну увагу на гармонію педагогічних впливів. Немає нічого в світі складнішого за людину, і впливати на неї одиничним засобом неможливо. Гармонія педагогічних впливів – це корінна, основоположна закономірність виховання. «Будь-який вплив на особистість втрачає свою силу, якщо немає сотні інших впливів», – зазначає педагог [2].

Цінний внесок В. Сухомлинський зробив у теорію навчання. Він приділяє багато уваги розвитку мислення учнів на уроці, вихованню їх творчого ставлення до навчання. Мислення, як справедливо вказує педагог, починається там, де у школярів з'являється потреба відповісти на запитання, і треба спеціальними педагогічними засобами викликати цю потребу, ставлячи перед учнями мету розумової праці; розвиток інтелекту на заняттях – це важка для педагога справа, але і вірний показник його педагогічної майстерності.

Школою пізнання (особливо для малюків) повинні стати не тільки класи, а й сам навколишній світ. В. Сухомлинський розробляє і проводить

уроки в лісі, на лузі, біля річки, в полі. Це не просто спостереження або екскурсії, а саме уроки, на яких учитель веде заняття, підготувавши систему запитань і завдань.

Нове слово сказав В. Сухомлинський і в трудовому вихованні. Ним сформульовані принципи трудового виховання школярів:

- *єдність трудового виховання і загального розвитку* – морального, інтелектуального, естетичного і фізичного: праця тоді стає виховною силою, коли, збагачуючи інтелектуальне життя, наповнює глибоким змістом розумові, моральні та естетичні інтереси людини;

- *розвиток індивідуальності людини в праці*: праця стає джерелом радості й розвитку вихованця, якщо він бачить щось більше в ній, ніж отримання матеріальних благ, якщо праця служить полем застосування його здібностей;

- *висока моральність праці, її суспільно корисна спрямованість*: важливо так організувати трудову діяльність, щоб дитину надихало бажання бути корисною своєму народу;

- *раннє включення вихованця в продуктивну працю*: важливо прагнути до того, щоб праця увійшла в духовне життя вже в ранньому віці. Дитина переповнюється від цього почуттям гордості, честі, гідності;

- *різноманітність видів праці*: природі дитини властиве прагнення до зміни, чергування, поєднання двох-трьох видів трудової діяльності, що мають свої відмінні риси, специфіку операцій, умінь. У цьому вона знаходить задоволення;

- *постійність, безперервність праці*: тільки повсякденна постійна праця збагачує духовне життя людини;

- *риса продуктивної праці дорослих у дитячій праці*: праця дітей повинна мати якомога більше спільного з продуктивною працею дорослих – це посилює її виховний вплив;

- *творчий характер праці*: чим значніший і цікавіший задум, тим з більшим інтересом виконується робота;

- *наступність змісту трудової діяльності*: все, що робить дитина в молодшому віці, поглиблюється в старших класах;

- *загальний характер продуктивної праці*: у яких би видах інтелектуальної чи художньої діяльності не виявлялися розумові задатки школяра, його участь у продуктивній праці обов'язкова;

- *посильна праця дітей*: у праці допускається здорова втома, але в жодному разі не виснаження фізичних і моральних сил дитини;

- *єдність праці й духовного життя*. Треба домагатися того, щоб у колективі ніколи не припинялося багате духовне життя.

Було б помилкою вважати, – переконує В. Сухомлинський, що навколишній світ сам по собі навчить дитину думати. Без теоретичного мислення речі залишаються прихованими від очей дитини непроникною стіною. Природа стає школою розумової праці лише за умови, коли дитина за допомогою вчителя абстрагує, розмірковує.

Він продумує все, що повинно стати джерелом думки для вихованців. Так у нього склалися 300 сторінок «Книги природи» – завдання для

цілеспрямованих спостережень яскраво закарбовуються у свідомості школярів.

Одним із перших В. Сухомлинський звернувся до народної педагогіки. Наснагу, наукові сили педагог брав, насамперед, з духовних народних глибин, невичерпних джерел народної мудрості. Він вважав, що школа – це «колиска народу», «народне вогнище виховання», «найважливіший центр духовного життя народу». Покликання школи в цивілізованому суспільстві – не лише вчити і виховувати дітей, але і формувати історичну спільність, ім'я якої – народ.

Педагог був переконаний, що ефективну виховну роботу школа може будувати лише на основі тисячолітнього досвіду народної педагогіки, культурно-історичних традицій і звичаїв. При цьому в учнів формується «корінь духовності», «серцевина людини – любов до Батьківщини» [4]. Мудрий досвід народного виховання свідчить про те, що патріотизм зароджується в людині змалечку і починається з любові до матері й до батька, дідуся і бабусі, рідної мови, колискової пісні, казки, культури та вітчизняної історії. Без таких витоків формування «кореня духовності», без могутніх засобів народної педагогіки, як вважав педагог, неможливо організувати повноцінного виховання молоді. Гіркий досвід переконує, що недооцінка зазначених чинників виховання в період застою призвела до того, що серед молоді поширюються небезпечні віруси соціальних хвороб (історичне безпам'ятство, бездуховність, наркоманія, алкоголізм і т. п.).

В. Сухомлинський любив дітей і «працював серцем». Любов і самопожертва були його релігією. І він, надзвичайно скромна людина, мав право сказати своїм випускникам: «Я вів вас за руку, віддавав вам своє серце. Були хвилини, коли я втомлювався. Коли в мене вичерпувалися сили, я поспішав до вас, діти. Веселе щебетання вливало нові сили в моє серце, посмішки народжували нову енергію, ваш допитливий погляд будив мою думку...».

Концепція В. Сухомлинського виглядає дещо чужорідною у XXI столітті. Але якщо говорити, наприклад, про молодшу школу, про дошкільне виховання, то досі фахівці успішно працюють за цією системою.

На превеликий жаль, сьогодні школа стрімко перетворюється в суто освітню структуру. Виховання відходить на другий план. Але саме виховний спадок В. Сухомлинського є найбільшою цінністю. Тому важливо не забувати педагогічну спадщину В. Сухомлинського і втілювати ідеї мудрого педагога в життя.

Список використаних джерел

1. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям / В.А. Сухомлинский. – К.: Рад. школа, 1972. – 143 с.
2. Сухомлинський В.О. Вибрані твори у 5 т. / В.О. Сухомлинський. – Київ: Рад. школа, 1976. – 588 с.
3. Сухомлинский В.А. Нравственный идеал молодого поколения [Текст] / В.А. Сухомлинский. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1963. – 72 с.
4. Сухомлинський В.О. Щоб у серці жила Батьківщина / В.О. Сухомлинський. – К.: Знання, 1965. – 21 с.

Москаленко Юлія,

студентка 24 групи фізико-математичного факультету.

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

Життєвий та творчий шлях В. Сухомлинського

*Я домагався, щоб у кожній дитини в серці найрадіснішим,
найдорожчим, найсвятішим були мати,*

батько, брати, сестри, друзі.

В. Сухомлинський

У записних книжках В. Сухомлинського, які він вів усе своє життя, 3700 сторінок, кожна з яких присвячена одній людині – його учневі: «Три тисячі сімсот людських доль... Кожна дитина була світом – цілком особливим, унікальним» [5, с. 137].

Василь Олександрович Сухомлинський народився 28 вересня 1918 року в с. Василівці Онуфрївського району Кіровоградської області в селянській родині. Там пройшло його дитинство і юність. Батько В. Сухомлинського був селянин-орач, тесляр. Діти його, четверо молодих Сухомлинських – три брати і сестра – стали вчителями, викладали рідну українську мову і літературу. Василь вступив у Кременчуцький педагогічний інститут на факультет мови і літератури в 1933 р. Через два роки почав працювати вчителем у школі й одночасно навчався заочно в полтавському педагогічному інституті за спеціальністю «українська мова та література».

«Мені випало щастя два роки вчитися в Полтавському педагогічному інституті... Кажу – випало щастя, бо нас, двадцятирічних юнаків та дівчат, оточувала в інституті атмосфера творчої мислі, допитливості, жадоби знань. Я з гордістю називаю Полтавський педагогічний інститут своєю альма-матер...» [1].

Війна внесла свої корективи у розмірений ритм життя: у липні 1941 року Василя Олександровича було призвано до війська... У роки Великої Вітчизняної війни В. Сухомлинський – політичний керівник роти. Був важко поранений – уламок снаряду залишився в нього у грудях назавжди. У зв'язку з важким пораненням його демобілізували.

У 1947 році повернувся в рідні краї й став директором Павлиської середньої сільської школи. Вона розташовувалася в невеликому і непримітному будинку, побудованому на початку ХХ ст.; тут розміщувалися та квартира, де В. Сухомлинський жив з родиною, і його кабінет – маленька кімнатка. Павлиська школа, яка стала знаменитою у 60–70-ті рр., об'єднувала вже кілька будівель, пасіку, оранжерею, виноградник, сад, дослідні ділянки.

У 1948 році це була звичайна, рядова школа, до того ж ще й майже зруйнована за роки війни, знаменитою її зробив В. Сухомлинський. Василь Олександрович доклав чимало зусиль, аби піднести пересічну сільську школу на рівень найкращих у тодішньому СРСР загальноосвітніх навчальних закладів, щоб перетворити її на справжню лабораторію передової педагогічної думки і якнайповніше узагальнити набутий досвід. І він досяг поставленої мети, насамперед завдяки власній винятковій

працьовитості, постійному творчому горінню, твердій, безкомпромісній вимогливості як до себе, так і до всього педагогічного колективу.

В. Сухомлинським було написано 38 книг і десятки неопублікованих рукописів. Це «школа радості» «острів чудес», «куточок краси» – так називав її педагог. «Тут мені хотілося побачити свої переконання в живій творчій справі». «Вже в перші роки педагогічної роботи, – писав В. Сухомлинський, – мені стало ясно, що справжня школа – це не тільки місце, де діти набувають знання та вміння. Навчання – дуже важлива, але не єдина сфера духовного життя дитини. Чим ближче я приглядався до того, що всі ми звикли називати навчально-виховним процесом, тим більше переконувався, що справжня школа – це багатогранне духовне життя дитячого колективу, в якому вихователь і вихованець об'єднані безліччю інтересів і захоплень» [2].

Педагогу, як і філософу, потрібні десятиліття, щоб були сформовані його світоглядні принципи, склалися педагогічні переконання. Багато років пішло на це і у В. Сухомлинського.

Науково-дослідною роботою В. Сухомлинський почав займатися у Павлівській середній школі, яка стала для нього своєрідною педагогічною лабораторією. У 1955 році він успішно захистив кандидатську дисертацію в Київському університеті. Через чотири роки Верховна Рада УРСР присвоїла Василю Олександровичу почесне звання Заслуженого вчителя школи. У 1968 році він обраний членом-кореспондентом Академії педагогічних наук СРСР. У цьому ж році йому присвоєно звання Героя Соціалістичної праці. За участь у Великій Вітчизняній війні В. Сухомлинський нагороджений орденом Червоної Зірки і медалями: «За відвагу», «За оборону Москви», «За перемогу над фашистською Німеччиною».

Василь Олександрович Сухомлинський щодня вставав о 4–5 годині ранку, залишав квартиру, входив у свій маленький кабінет директора і працював до 8 годин – обдумував свої книги і статті, писав їх чітким, дрібним, неквапливим почерком. .. о 8 год. ранку відкривав двері кабінету в протилежній стіні й виходив прямо в шкільний коридор, назустріч дітям. В. Сухомлинський писав 20 років. У 1956 році вийшла перша велика книга: «Виховання колективізму в школярів». Потім виходять книги: «Педагогічний колектив середньої школи» та ін. Вже в цих книгах – не тільки опис досвіду Павлівської середньої школи, в них – перші відкриття.

У 1961 році в Москві вийшла книга В. Сухомлинського «Духовний світ школяра». Тут уперше сформовані загальні погляди педагог на виховання. Услід за «Духовним світом школяра» виходять у світ книги «Моральний ідеал молодого покоління» (1963), «Виховання особистості в радянській школі» (1965), в журналі «Народное образование» публікується «Розмова з молодим директором», потім «Етюди про комуністичне виховання» – завершальна робота цього періоду. І, нарешті, в Москві виходить монографія «Павлівська середня школа» (1969 рік), в той же рік – найбільш відома з книг В. Сухомлинського «Серце віддаю дітям» (1969) й услід її продовження «Народження громадянина» (1970, українською мовою).

Останні роки його життя були затьмарені нападками на нього центральних газет; його звинувачували в недостатній партійності, поділу позицій безкласового виховання.

2 вересня 1970 р. серце Василя Олександровича Сухомлинського перестало битися – діалося взнаки давнє військове поранення. Але причина була і в неймовірно напруженій роботі, і в грубій і несправедливій критиці. «Немає в світі більш важкої, більш виснажливої для серця роботи, ніж робота педагога», – це зізнання В. Сухомлинського.

Утім, фізична смерть не поклала край життю його творчих надбань, не зупинила його жертвовного служіння школі, учительству, вітчизняній педагогічній науці. «Людина, – любив повторювати педагог, – народжується на світ не для того, щоб зникнути безвісною пилинкою. Людина народжується, щоб залишити після себе слід вічний». Ці проникливі слова можна і треба віднести й до самого Василя Олександровича, адже саме вони були тим категоричним імперативом, за яким ішов у своєму недовгому, але яскравому й напрочуд плідному житті Педагога. Все найцінніше, створене ним, назавжди увійшло до скарбниці вітчизняної педагогіки та національної духовної культури.

В. Сухомлинський – автор 41 монографії та брошури, більше 600 статей, 1200 оповідань і казок. Загальний тираж його книг складає близько 4 млн. екземплярів різними мовами народів нашої країни і світу. У цілісному вигляді погляди В. Сухомлинського представлені в «Етюдах про комуністичне виховання» (1967) та інших творах. Його ідеї втілені в практику багатьох шкіл. Були створені Міжнародна асоціація В. Сухомлинського і Міжнародне об'єднання дослідників В. Сухомлинського, педагогічний музей В. Сухомлинського у Павиській школі (1975). Книга його життя – «Серце віддаю дітям». Його життя – виховання дітей, особистості. В умовах жорсткого атеїзму, тоталітарної системи і політичної ксенофобії він формував у дітей почуття гідності, виховував громадянина. Велике місце в працях В. Сухомлинського займає психологічна характеристика молодшого шкільного віку. Саме наприкінці 50-х – початку 60-х рр. у теорії та методиці початкової освіти стала все більш затверджуватися концепція про необхідність розвивати у дітей не лише образне, але й абстрактне (теоретичне) мислення. Сама по собі ця концепція є, безсумнівно, прогресивною, сприяє більш повній реалізації принципу розвивального навчання. «Перш за все, треба пам'ятати, що наочність – це загальний принцип розумової праці маленьких школярів. Ця вікова закономірність вимагає, щоб мислення маленької дитини розвивалося серед природи, щоб вона бачила, чула, переживала і думала». В. Сухомлинський розвиває свою думку, звертаючись до питання про індивідуальний підхід до таких дітей зі сторони вчителя: «Адже такі мовчазні тугодуми ой як страждають на уроках. Вчителю хочеться, щоб учень швидше відповів на питання, йому мало діла до того, як дитина мислить. Нехай усе йде відповідно до своєї природи, її води обов'язково досягнуть визначеного рубежу, але не поспішайте, будь ласка, не нервуйте ... – нічого не допоможе» [3].

Таким чином, педагогічні погляди В. Сухомлинського зробили істотний внесок у розвиток педагогіки співробітництва й особистісно-орієнтованої освіти. Усі праці В. Сухомлинського дають переконливе уявлення не тільки про різнобічність педагогічних підходів ученого, але і про цілісність його педагогічного мислення, таку цілісність, яка подібна до моноліту, з якого неможливо вилучити жодної частини, не порушивши єдності цього сплаву.

Список використаних джерел

1. Жизненный путь В.А. Сухомлинского [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://medicinapediya.ru/psihologiya-pedagogika-voennaya/jiznennyiy-put-suhomlinskogo.html>
2. Жизненный путь В.А. Сухомлинского [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studentam.net/content/view/1530/125/>
3. Сухомлинский В.А. О воспитании / В.А. Сухомлинский. – Москва, 1979.
4. Сухомлинский В.А. Духовный мир школьника / В.А. Сухомлинский. – Москва, 1961.
5. Сухомлинский В.А. Избранные педагогические сочинения: в 5-ти т. / В.А. Сухомлинский. – Киев, 1979–1980.

Спінчевська Дарина,

студентка 35 групи ННІ іноземної філології.

Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова

Сторінками життя Василя Сухомлинського

Усе своє життя Василь Олександрович Сухомлинський присвятив дітям. Він працював директором у Павлиській школі, що на Кіровоградщині та викладав українську мову і літературу. Щоранку він зустрічав своїх учнів на ганку школи, дивився їм у вічі, намагаючись зрозуміти їхні турботи і радощі. У творах В. Сухомлинського відображені його спостереження за життям дітей [1].

Метою статті є висвітлення цікавих фактів із життя Василя Олександровича Сухомлинського.

Народився Василь Олександрович Сухомлинський 28 вересня 1918 року в селі Василівці Онуфрїївського району Кіровоградської області (Херсонська губернія, Олександрійський район) у бідній селянській сім'ї. Тут минули його дитинство й юність. Як і решта селянських дітей, він вчився в рідному селі у школі й у 1933 році закінчив семирічку. Влітку 1934 року він розпочав навчання у Кременчуцькому вчительському інституті, проте через хворобу мусив залишити навчання [2].

Слід згадати, що спочатку В. Сухомлинський вступив у медичний технікум, але незабаром пішов звідти, вступив на робітничий факультет, достроково закінчив його і був прийнятий до педагогічного інституту. З 1935 року починається педагогічний шлях В. Сухомлинського.

У 17 років він став учителем заочної школи недалеко від рідного села. Перевівся до Полтавського педагогічного інституту на заочну форму навчання і закінчив його в 1938 році. Закінчивши екстерном інститут, В. Сухомлинський повертається в рідні місця і працює учителем української мови і літератури в Онуфрїївській середній школі [3].

У 1941 році, під час Другої світової війни, добровольцем пішов на фронт. У січні 1942 року молодший політрук В. Сухомлинський був важко поранений, захищаючи Москву у битві під Ржевом. Осколок снаряду залишився в його грудях назавжди. Після довгого лікування у шпиталі селища Ува, що в Удмуртії, він просився на фронт, проте комісія не могла визнати його навіть умовно здоровим для військової служби. У червні 1942 року його призначили директором сільської середньої школи, де він пропрацював до березня 1944 року. 9 лютого 1943 року він подав заяву про вступ до ВКП(б). Як тільки рідні місця були звільнені, повернувся на Батьківщину і став завідувачем районного відділу народної освіти. Проте вже в 1947 році В. Сухомлинський надав прохання про повернення до школи.

У 1948 році Василь Олександрович став директором Павлиської середньої школи і працював протягом 23 років до останніх днів свого життя. У 1948 році це була звичайна, пересічна школа, до того ж ще і майже зруйнована за роки війни, відомою її зробив В. Сухомлинський. Педагог, як і філософ, потребує десятиріччя, щоб сформулювати свої світоглядні принципи, скласти педагогічні переконання. Багато років пішло на це і у В. Сухомлинського. Ці 23 роки стали плідним періодом його науково-практичної та літературно-публіцистичної діяльності. Звичайну сільську школу він перетворив у справжню педагогічну лабораторію, де видобував скарби педагогічної мудрості.

Василь Олександрович, як ніхто інший у вітчизняній педагогіці, мужньо ставив і розв'язував проблему формування в молоді національного й естетичного світобачення. Про один із шляхів успішного розв'язання цієї проблеми він писав, що у душі дітей мають увійти кращі народні традиції й стати святим законом, бо не можна уявити народ без імені, без пам'яті, без історії. У дусі українських культурно-історичних традицій учитель констатував, що мудрість є найважливішою прикметою людини. У його працях часто знаходимо вислови «мудра людська любов», «мудрість жити», «гідність – це мудрість тримати себе в руках». Педагог цілеспрямовано формував у кожного вихованця вміння бути маленьким філософом, осмислювати світ через красу природи.

Для В. Сухомлинського формування естетичного почуття дитини, її емоційної культури – основне завдання гуманістичного виховання. А сприйняття й осмислення прекрасного – основа естетичної культури, без якої почуття лишаються глухими до всього високого й благородного.

Привселюдне зізнання, винесене в назву книги «Серце віддаю дітям», підтверджене трудами і щоденними діяннями великого вчителя. Він писав: «Що було найголовнішим у моєму житті? Не роздумуючи, відповідаю: Любов до дітей». На мій погляд, ця теза має стати програмною для нашого вчительства і для наших державотворців. Звернення до педагогічної спадщини В. Сухомлинського, розгляд його педагогічної системи, наявність наукових шкіл та їх активна діяльність, як наукова, так і просвітницька, свідчать про плідність і перспективність цього напряму досліджень не лише

в структурі історико-педагогічної науки, а й підтверджують її значущість для розв'язання актуальних проблем сучасної освітньої та виховної практики [3].

Василь Олександрович Сухомлинський – багатогранна особистість. Ми знаємо його не лише як видатного педагога, вченого, а й як дитячого письменника. Він написав понад 1500 художніх мініатюр – казок, оповідань, легенд, притч, новел. Герої В. Сухомлинського – павучок та мурашка на землі, журавлиний ключ у небі, лелеки, горобчики, берізка, калюжа, маленьке кошеня і звичайнісінькі діти, їхні батьки, бабусі, дідусі. Здавалося б все таке рідне і до болю знайоме, але іноді ми у своїй повсякденності не помічаємо цих речей, не приділяємо достатньо уваги близьким людям. Тонкий же спостерігач, Василь Олександрович зосереджує увагу дитини на повсякденних, майже непомітних, явищах і подіях. Він упевнений, що якщо не сформувати самостійності мислення, не виховати любові до бабусі й дідуса, до матері й батька, до рідної природи, речей, що оточують дитину, – то не може йтися про любов до Батьківщини, патріотизм і громадянськість.

Деякі казки й оповідання написані з гумором, жартом, яким відзначався і характер самого Василя Олександровича. Звернені вони до зовсім юних читачів, але діапазон їх застосування дуже широкий.

З його творами діти знайомляться ще в дитячому садку, а потім у початковій школі. Це оповідання «Пташина комора», «Три ледарі», «Чому плаче синичка...», «Камінь і струмок» та багато інших, які популяризують такі важливі душевні якості людини, як привітність, чуйність, доброзичливість, скромність, щирість, прагнення завжди йти вперед до нового та наполегливою працею досягати своєї мети. Усю свою любов і доброту цей мудрий, надзвичайно ерудований педагог віддав дітям. Настільною книгою багатьох учителів, вихователів стала книга «Серце віддаю дітям» [4].

В. Сухомлинський – автор 41 монографії та брошури, більше 600 статей, 1200 оповідань і казок. Загальний тираж його книг становить близько 4 млн. екземплярів на різних мовах народів нашої країни і світу. В квітні 1970 року він закінчив роботу «Проблеми виховання всесторонньо розвинутої особистості» – доповідь для захисту докторської дисертації за сукупністю робіт. Усі праці В. Сухомлинського дають переконливе уявлення не лише про різносторонність педагогічних підходів В. Сухомлинського, але і про цілісність всього його педагогічного мислення.

Твори В.О. Сухомлинського видані 53-а мовами світу загальним тиражем майже 15 млн. примірників. Книга «Серце віддаю дітям» перекладена на 30-ма мовами світу і витримала 54 видання. У період з 1945 по 1970 роками надруковано 463 статті; у 1971–1986 роках – 105 статей.

Країни, де видавалися твори В.О. Сухомлинського: Азербайджан, Вірменія, Білорусь, Грузія, Естонія, Казахстан, Киргизія, Латвія, Литва, Молдавія, Таджикистан, Татарстан, Узбекистан, Чувашія. А також: Англія, Болгарія, Іспанія, Китай, Монголія, Німеччина, Польща, Румунія, Угорщина, Фінляндія, Франція, Чехословаччина, Югославія, Японія.

Його книги присвячені, головним чином, вихованню і навчанню молоді, педагогізації батьків, методиці викладання мови і літератури в середній школі та ін. Пропагуючи засади виховання колективізму в учнів, В. Сухомлинський рішуче відкидав принцип виховання індивідуума через колектив як засаду, «яка може завдати духової травми вихованцеві». Віддаючи належне трудовому вихованню в школі, виступав проти ранньої спеціалізації (з 15 років життя), передбаченої «Законом про зміцнення зв'язку школи з життям» [3].

Список використаних джерел

1. Біографія Василя Сухомлинського [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://onlyart.org.ua/biographies-poets-and-writers/suhomlynskyj-vasyl-biografiya/>.
2. В.О. Сухомлинський: життя та педагогічна діяльність [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/vnz/reports/pedagog/14192/>.
3. Василь Сухомлинський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://edufuture.biz/index.php?title=Тема_17._Василь_Сухомлинський.
4. Ліпей О. Учитель, герой і поет [Електронний ресурс] / Олена Ліпей. – Режим доступу : http://librarychl.kr.ua/pro_bib/nah_vud_uchitel.php.

Чалахешашвілі Діана,

студентка 32 групи ННІ іноземної філології.

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

Шкільні роки Василя Сухомлинського

Учитель – це перший світоч в інтелектуальному розвитку школяра. Учитель повинен пробуджувати в дитини жагу до знань і повагу до науки й освіти. Працю вчителя ні з чим не можна порівняти, адже немає жодної професії, яка б була настільки важливою. Вчителю потрібно трудитися довгі роки, аби навчитися методиці викладання.

За словами В. Сухомлинського, «Вихователь – це особа, яка за дорученням народу має повсякденний доступ до найдорожчого народного багатства – розуму, думок, почуттів дітей, підлітків і юнацтва. Перед ним, з одного боку, моральні цінності, створені, вистраждані протягом століть, з другого – багатство народу, його майбутнє, його надія – молоде покоління. Вихователь творить найбільше багатство суспільства – людину. У цьому творенні найголовнішим є вміння знайти в моральних цінностях нашої Вітчизни і всього людства те, що треба вкласти в юні душі. Визначивши такі ціннісні орієнтири, вихователь замислюється над тим, як налаштувати своїх вихованців на сприйняття моральних цінностей [1].

На вчителя покладається велика відповідальність, адже в жодній праці невдачі не призводять до таких важливих наслідків, як у педагогічній. Усі знають, що вчитель – це друга мати. Учитель повинен володіти великим талантом любові до дитини і до своєї справи. Учителем від Бога, звичайно, можна назвати Василя Олександровича Сухомлинського. Його називають великим діячем освіти. Він сільський учитель і оригінальний теоретик в одній особі. У ньому поєднувалось непоєднуване. Можливо, такими і є видатні люди.

Звичайно, цікаво, які були шкільні роки видатного педагога Василя Сухомлинського. У роки його дитинства в Україні були тяжкі часи. Умови, в яких зростав майбутній педагог, були надзвичайно складними: революція, постійна зміна уряду, громадянська війна, невдалі спроби колективізації, голодомор і насильницька колективізація.

У ці роки села України виживали завдяки патріархальним традиціям з їх відданістю моралі й родині, природі. Ці традиції спирались, передусім, на трудові цінності та традиції – невпинну і тяжку працю, відповідальність стати великою людиною, яка зможе допомагати людям вистояти.

Патріархальні традиції не пройшли поміж родину Сухомлинських. Оскільки його батьки були дуже талановитими і освіченими – це дуже вплинуло на розвиток і мислення Василя Олександровича.

Шкільна система, яка функціонувала в той час, пристосувалась до сучасних соціальних та ідеологічних реалій. Кожний із державних планів включав систему заходів у сфері освіти, які пов'язувалися з розв'язанням господарських і культурних задач чергового «етапу будівництва комунізму». Одним із напрямів цієї освітньої політики залишалась *боротьба за всеобуч*. Майже півстоліття відбувалася підготовка педагогічних кадрів, будівництво шкільних приміщень і випуск навчальної й методичної літератури. Освіта не була добре розвиненою, країна робила все, аби виховати нове обдароване покоління.

У 1933 році Василь Сухомлинський закінчив семирічну школу. Однокласниця В. Сухомлинського згадує останні роки у Василівській школі: «Мені хочеться написати про того маленького Васю Сухомлинського, з яким я вчилася в 5, 6 і 7-му класах. Спекотної осені 1930 року 11 учнів (10 хлопчиків і одна дівчинка) з Омельницької початкової школи перейшли у 5-й клас. На шкільному подвір'ї нас зустріла група учнів, серед них якось з першого разу запам'ятався середнього зросту хлопчик з гарними, тонкими рисами обличчя, з рум'янцем на всю щоку, з блискучими розумними очима. Це був Вася Сухомлинський. Він був енергійний, життєрадісний хлопчик. Згадую, як він підходив до нас і питав, чому ми не йдемо до гурту, чому не встигли вивчити в дома. Якось він сказав: «Так вам же можна усні завдання виконувати, поки дійдете додому. Йдете разом і пригадуєте, що розповідали вчителі на уроці історії чи географії, літератури чи ботаніки». Скориставшись порадою Васі, ми всі три роки навчання, йдучи зі школи, по черзі повторювали те, що запам'ятали на уроці [3, с. 7–8].

Ще у шкільні роки виділялися у нього такі риси характеру: веселість, жвавість. Інколи було таке, що він замислювався, біг у клас, сідав за парту і щось писав або малював. Василько відзначався великою акуратністю в усьому. Ніби зараз бачу перед собою Шевченків «Кобзар», «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» П. Мирного, «Під тихими вербами» Б. Грінченка. Ці книжки належали Василькові. Вони були уже старі, з пожовтілими і зачитаними сторінками, але підклеєні, обгорнуті. До того ж усе це він робив сам і дуже акуратно».

Зовнішня біографія Василя Сухомлинського мало чим відрізняється від біографій багатьох його сучасників. Йому не потрібно було, як багатьом педагогам того часу, йти за радянською метою виховання дітей. Він створив свій світогляд.

Список використаних джерел

1. Учитель – людина, яка може робити важкі речі легкими [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vstyp.blogspot.com/2013/11/blog-post_47.html
2. Біографія видатного педагога Василя Олександровича Сухомлинського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.dnrb.gov.ua/id/341/>
3. Литвиненко М.А. Педагогічно – меморіальний музей В.О. Сухомлинського / М.А. Литвиненко. – Київ, 1979.

Макарчук Юлія,

студентка 24 групи фізико-математичного факультету.

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

Із життя Василя Сухомлинського

Василь Олександрович Сухомлинський – публіцист, поет, людина з полум'яним серцем, видатний педагог та письменник сучасності. 35 років свого життя він віддав школі. В. Сухомлинський – заслужений учитель України, лауреат Державної премії імені Т.Г. Шевченка. З його ім'ям пов'язані збагачення і піднесення педагогічної науки ХХ століття. Велика, самотня спадщина вченого з плином часу привертає все більше уваги.

Теоретична, літературно-педагогічна творчість і практична діяльність видатного українського педагога увійшла до історії вітчизняної педагогічної думки помітною сторінкою, його педагогічні, публіцистичні та літературні праці й учительський досвід значно вплинули на практичну діяльність школи, збагатили педагогіку України новими положеннями і думками.

Усе найцінніше, створене В. Сухомлинським, не тільки назавжди увійшло до скарбниці вітчизняної педагогіки та національної духовної культури, а й знайшло своє поширення у різних країнах світу. Книги Василя Олександровича, окремі твори, статті були опубліковані в Росії, Болгарії, Угорщині, Польщі, Чехословаччині, Німеччині, Японії, Китаї. Ідеї В. Сухомлинського викликали інтерес і набули певного розповсюдження у педагогів далекої Австралії та Сполучених Штатів Америки. Творчість Василя Олександровича користується особливою популярністю у Китаї. Тут видано практично всі праці й багато статей педагога по кілька разів великим тиражем. Відомо, що кількість читачів, прихильників, дослідників та продовжувачів справи Василя Олександровича щороку зростає. І свідчення цього – створення у 1990 році Української асоціації Василя Сухомлинського, яка об'єднала викладачів, науковців, учительство, студентство. Починаючи з 1993 року, Асоціація за підтримки Міністерства освіти і науки України, Академії педагогічних наук проводить Всеукраїнські педагогічні читання під загальною назвою «В.О. Сухомлинський і сучасність» у різних регіонах України. На проведення цих заходів відгукнулося не лише українське вчительство, а й педагоги різних країн – Росії, Греції, Німеччини, Японії, Китаю, Польщі, Болгарії тощо. У вересні – жовтні 1993 року була проведена

перша Міжнародна конференція послідовників та дослідників педагогічних ідей В. Сухомлинського.

Також зростання кількості публікацій, пов'язаних із життям і діяльністю В. Сухомлинського, їх багатоплановість, видання творів різними мовами зумовлюють потребу систематичного аналізу й упорядкування. Тому природно, що дослідники із середини 90-х років, історики педагогіки запропонували вживати узагальнюючий термін «Сухомліністика». Зараз ним широко користуються дисертанти, викладачі вузів, бібліотекарі.

Мета статті – окреслення окремих сторінок життя та творчого доробку Василя Олександровича Сухомлинського.

Народився Василь Олександрович Сухомлинський 28 вересня 1918 р. у родині незаможних селян. Батько його, Олександр Омелянович, працював за наймом як тесляр і столяр у поміщицьких економіях та заможних селянських господарствах. Після встановлення радянської адміністрації в Україні був активістом колгоспного життя у селі, брав участь у керівництві кооперацією та місцевим колгоспом, виступав у пресі як сількор, завідував колгоспною хатою-лабораторією, керував трудовим навчанням учнів (з деревообробної справи) у семирічній школі.

Мати майбутнього славетного педагога, Оксана Юдівна, теж працювала в колгоспі, займалася домашнім господарством. Часто зимовими вечорами вона розповідала дітям казки, а пізніше весь час спонукала свого Василька до вчительської роботи, побачивши у нього дар і покликання до професії педагога. Разом із Олександром Омеляновичем вона виховала, крім Василя, ще трьох дітей – Івана, Сергія та Меланію, які теж стали вчителями. Через усе життя проніс Василь Олександрович любов та повагу до своєї матері. В. Сухомлинський вчив і своїх учнів гарно ставитися до матерів, любити і поважати їх, написавши про це багато оповідань для дітей.

Як і решта селянських дітей, він вчився в рідному селі у школі й у 1933 році закінчив семирічку. Влітку 1933 року мати провела молодшого сина Василя до Кременчука, де він вступив до Кременчуцького медичного технікуму, але незабаром пішов звідти, вступив на робітфак, достроково закінчив його і був прийнятий до Полтавського педагогічного інституту. Проте через хворобу в 1935 р. змушений був перервати навчання в інституті. Сімнадцятирічним юнаком розпочав Василь свою практичну педагогічну роботу. У 1935–1938 рр. він викладав українську мову і літературу у Василівській та Зибківській семирічних школах Онуфріївського району. У 1936 році В. Сухомлинський продовжив навчання на заочному відділенні Полтавського педагогічного інституту, де спочатку здобув кваліфікацію учителя української мови і літератури неповної середньої школи, а згодом – і викладача цих же предметів середньої школи (1938).

У 1941 році, під час Другої світової війни, добровольцем іде на фронт. У січні 1942 року молодший політрук В. Сухомлинський був важко поранений, захищаючи Москву в битві під Ржевом. Осколок снаряду залишився в його грудях назавжди. Після довгого лікування у шпиталі селища Ува, що в Удмуртії, він просився на фронт, проте комісія не могла визнати його навіть

умовно здоровим для військової служби. У червні 1942 року його призначили директором сільської середньої школи, де він пропрацював до березня 1944 року.

Упродовж чотирьох років він працював завідувачем районним відділом народної освіти й одночасно викладав у школі. Саме в цей період Василь Олександрович дебютує зі статтями на педагогічні теми у районній пресі «Ударна праця» та обласній газеті «Кіровоградська правда». У 1948 році В. Сухомлинського призначають, на його прохання, директором Павлиської середньої школи. Цим навчальним закладом він керував до останку життя, двадцять три роки у Павлиші стали найпліднішим періодом його науково-практичної та літературно-публіцистичної діяльності. Василь Олександрович доклав чимало зусиль, аби піднести пересічну сільську школу на рівень найкращих загальноосвітніх навчальних закладів, щоб перетворити її на справжню лабораторію передової педагогічної думки і якнайповніше узагальнити набутий досвід. І він досяг поставленої мети, насамперед завдяки власній винятковій працьовитості, постійному творчому горінню, твердій, безкомпромісній вимогливості як до себе, так і до всього педагогічного колективу.

У 1955 р. захистив кандидатську дисертацію на тему «Директор школи – керівник навчально-виховного процесу». Вже через рік виходить з друку його перша монографія «Виховання колективізму в школярів». Згодом, у 50-х роках, В. Сухомлинський написав ще кілька монографій: «Педагогічний колектив середньої школи», «Виховання патріотизму в школярів», «Виховання комуністичного ставлення до праці».

Починаючи з 1960 р., виходять з друку його праці: «Духовний світ школяра», «Праця і моральне виховання», «Як ми виховали мужнє покоління», «Виховання особистості в радянській школі», «Павлиська середня школа», «Серце віддаю дітям». Остання праця була удостоєна першої премії Педагогічного товариства УРСР (1973) і Державної премії УРСР (1974).

Віддаючи багато енергії вчительській роботі, створюючи фундаментальні педагогічні твори, В. Сухомлинський водночас виступав і як активний громадський діяч, систематично проводив культурно-освітню роботу серед населення Павлиша, брав активну участь у численних науково-педагогічних конференціях, симпозіумах, сесіях, нарадах, семінарах. Не обійшло його й офіційне визнання: у 1968 році йому присвоїли звання Героя соціалістичної праці, того ж року він був обраний членом-кореспондентом АПН СРСР. А також за свою педагогічну працю він був нагороджений двома орденами Леніна, багатьма медалями Союзу РСР.

Попереду було багато планів та невітлених ідей, але 2 вересня 1970 року серце Василя Олександровича Сухомлинського перестало битися. Йому судилося народитися і померти у вересні, й це символічно, бо вересень – це початок нового навчального року.

Василь Олександрович Сухомлинський – багатогранна особистість, яка ніколи не старіла духом. Саме в молоді роки до педагога прийшли

популярність і визнання. В. Сухомлинський зробив визначний внесок у вітчизняну і світову педагогічну науку. Він є автором 41 монографії та брошури, понад 600 статей, 1200 оповідань і казок. Уся спадщина вченого є об'єктом наукового дослідження докторських і кандидатських дисертацій, виконаних у різних країнах.

Список використаних джерел

1. Сторінка В.О. Сухомлинського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dnrb.gov.ua/about_library/suhomlinskiy_page/
2. Біографії українських поетів та письменників [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://onlyart.org.ua/biographies-poets-and-writers/suhomlinskyj-vasyl-biografiya/>
3. Березняк Є.С. Талановитий педагог / Є.С. Березняк // Спогади про Сухомлинського. – Київ, 1990. – С. 80–83.
4. Василь Сухомлинський [Електронний ресурс] // Українська література. – Режим доступу: <http://www.ukrlit.vn.ua/author/suhomlinsky.html>

Гонгало Вікторія,

студентка 43 групи ННІ іноземної філології.

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

Світогляд Василя Олександровича Сухомлинського

Творчість В. Сухомлинського із кожним роком привертає все більшу увагу світової наукової та педагогічної спільноти як у нашій країні, так і за її межами. Розроблена ним педагогічна система не тільки збагатила педагогічну науку новаторськими ідеями та положеннями, зробила внесок як у теорію, так і в практику освіти та виховання, але і склала значний, революційний етап у розвитку вітчизняної педагогічної думки. Досвід власної багаторічної учительської практики, узагальнення величезної педагогічної спадщини минулого переконали В. Сухомлинського у тому, що «сила і можливості виховання невичерпні» [2].

Мета статті – розглянути світоглядні позиції В. Сухомлинського щодо формування всебічно розвинутої особистості.

В. Сухомлинський був талановитим красномовцем, який розповів про свої педагогічні пошуки, ідеї та знахідки у своїй праці, присвячених питанням педагогічної теорії та практики. Світогляд В. Сухомлинського еволюціонував упродовж усього життя від окремих сторінок навчально-виховного процесу до створення цілісної педагогічної системи формування всебічно розвинутої особистості.

Педагогічна система В. Сухомлинського базується на принципах гуманізму – на визнанні особистості дитини як найвищої цінності. На особистість дитини повинні бути орієнтовані процеси *виховання й освіти, творча діяльність дружного колективу педагогів-одномудців та учнів* [2].

Сутність виховання, за В. Сухомлинським, полягала в тому, що вихователь вірить у реальність, втілюваність і досягнення ідеалу, вимірює свою працю критерієм і мірою ідеального. В. Сухомлинський був першим, хто говорив про дитину, «яку можна виховати», а не про ту, яку «складно виховати» [5]. Щоб дитина стала слухняною, тобто чула педагога і була

готовою вступити у світ високих ідей, потрібно дати дитині радість, щастя, тому що нещасна дитина не може відчувати усю красу світу ні розумом, ні серцем.

В. Сухомлинський стверджує, що потрібно робити серце дитини тривожним, чуйним, тендітним, тому що «справжня душевна стійкість, мужність, вірність принципам немислимі саме без тонкості та витонченості». Потрібно, щоб у дитини була глибока віра в людину, щоб поряд з нею була яскрава особистість. Однією із головних світоглядних позицій В. Сухомлинського є думка про те, що дитина повинна жити у світі прекрасного, щоб вона відчувала, творила і берегла красу в природі й у людських стосунках, тому що у світі прекрасного народжується потреба бути красивим [3].

Відомий педагог розробив комплексну етичну програму «виховання красою» [5]. Він виховував у дітей особисте ставлення до навколишнього світу, розуміння своєї справи та відповідальності перед рідними, товаришами і суспільством, а, головне, перед власною совістю.

Відомий педагог мав своє бачення щодо того, як зацікавити учнів навчатися. Він говорить, що для того, щоб дітям було цікаво навчатися, не потрібно обов'язково робити кожен урок цікавим, не потрібно розважати дітей і вигадувати щось незвичайне. Секрет інтересу не в цікавості, а в успіхах дітей, у їх відчутті росту, руху, осягнення складного. Радість там, де дитина вчора не розуміла, а сьогодні може зрозуміти ще більше. Щастя там, де вчора вона не могла чогось робити, а сьогодні навчилася [3]. Парадоксальність думки у тому, що для того, щоб діти добре навчалися, їм потрібно добре навчатися. Але в цьому і полягає уся складність педагогічної справи. Інтерес до навчання є тільки там, де є натхнення успіху, що ось-ось буде досягнутий.

В. Сухомлинський говорить, що справжня радість від навчання, справжній успіх і найцінніше для педагога – праця думки. Педагог вважав, що процес навчання слід будувати як радісний труд, враховуючи важливість формування світогляду учнів. Уся методика В. Сухомлинського направлена на одне: збільшити розумову працю дитини, змусити, навчити її розум працювати, будувати в дитині любов до розумової праці, до праці думки – у цьому і полягає розумове навчання за В. Сухомлинським [6].

Розумова праця – це зовсім не просте сидіння на уроці або вдома за книжкою, а зусилля думки. В. Сухомлинський продумав у деталях усе, що могло стати джерелом думки, визначав об'єкти спостереження, явища навколишнього світу. У книзі «Сто порад учителю» він зазначав, що дитина не тільки мислить і пізнає світ навколо себе, але і пізнає саму себе. До того ж це знання добувається не тільки розумом, але й серцем [4].

Праця душі повинна з'єднатися із працею думки і працею рук. В. Сухомлинський вважав, що сутність важливої виховної задачі полягає в тому, щоб погляд на світ виражався не тільки в здатності пояснити сутність явищ, але і в практичності діяльності, в праці [2]. В. Сухомлинський неодноразово підкреслював плідну взаємодію фізичної та розумової праці:

розумні, освічені, культурні люди роблять працю більш творчою та радісною. Тому важливою умовою, що забезпечує здорову основу розвитку людини в колективі й самого колективу, В. Сухомлинський вважав фізичну працю. Дуже важливим моментом у системі трудового виховання В. Сухомлинського є і положення про те, що праця дозволяє найбільш повно і яскраво розкрити природні задатки і схильності дитини [1].

Сутність гармонійного розвитку особистості В. Сухомлинський бачить у нерозривному зв'язку трудового виховання з іншими сторонами виховання – моральною, естетичною, інтелектуальною, фізичною. До цього висновку видатний педагог дійшов завдяки власній праці [2].

Світогляд В. Сухомлинського зазнавав змін у різні періоди творчості, проте незмінною залишалася його «любов до дітей» – так він писав у головній книзі свого життя «Серце віддаю дітям». В. Сухомлинський був великим мислителем свого часу, адже він вірив, що виховання без дружби з дитиною, без духовної спільності з нею можна порівняти з блуканням у темному лісі. Будучи великим гуманістом свого часу, В. Сухомлинський стверджував, що силі людського духу немає меж і людина здатна подолати будь-які складності на своєму життєвому шляху [4].

Світоглядна позиція В. Сухомлинського, його безцінні думки, педагогічні ідеали стали скарбами сьогодення, без яких виховання сучасних дітей було б позбавлене прекрасного відображення світу в душі кожного.

Список використаних джерел

1. Наумов Н.Д. Философско-педагогические идеи В.А. Сухомлинского и их развитие во второй половине XX столетия / Н.Д. Наумов // Русский учитель. – 2004. – 13 мая.
2. Родчанин Е.Г. Об идеалах В.А. Сухомлинского / Е.Г. Родчанин, И.А. Зязюн. – М., 1991.
3. Романтическая педагогика В.А. Сухомлинского [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://vybor.ua/article/Mirovozzrenie/romanticheskaya-pedagogika-suhomlinskogo.html>
4. Сухомлинский В.А. Не только разумом, но и сердцем... / В.А. Сухомлинский. – М., 1986.
5. Сухомлинский В.А. О воспитании / В.А. Сухомлинский. – М., 1979.
6. Сухомлинский В.А. Проблемы воспитания всесторонне развитой личности / В.А. Сухомлинский // История педагогики в России. – М.: Просвещение, 1999. – 485 с.

Ткачук Анна,

студентка 34 групи ННІ іноземної філології.

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

Формування світогляду В. Сухомлинського

Творчість Василя Олександровича Сухомлинського впродовж багатьох років приваблює увагу людей не тільки нашої країни, а й за кордоном. Учні та студенти багатьох визначних навчальних закладів вивчають його спадщину. Звичайно, визнання прийшло до нього не відразу. Спочатку були довгі роки занурення у внутрішній світ дитини, вивчення форм і

методів навчання. Навіть через стільки часу його погляди не втратили своєї актуальності. Творча спадщина майстра вражає своєю багатогранністю. Важко навіть знайти таку проблему в педагогіці, яку б оминув своєю увагою Василь Олександрович. Йому було властиве урахування змін, які відбуваються як у суспільстві, так і в науці, доречне використання здобутків його попередників.

Мета статті – визначити чинники, які вплинули на формування світогляду В. Сухомлинського.

Слід зазначити, що педагогічні погляди В. Сухомлинського сформувалися в ході й унаслідок натхненної клопіткої учительської праці (розпочав викладати рідну мову і літературу у Васильківській, потім Зибківській школах Онufrіївського району в 1935 р. і скінчив свій шлях 2 вересня 1970 року на посту директора Павлівської середньої школи), творчої діяльності вченого (кандидат педагогічних наук з 1955 р.), заслуженого вчителя України, члена-кореспондента кількох педагогічних академій.

Будь-якому мислителю потрібні роки, щоб сформувати свій світогляд, принципи та переконання. Не минула ця доля і В. Сухомлинського. За 34 роки напруженої роботи його погляди еволюціонували від окремих сторін навчально-виховного процесу до створення цілісної педагогічної системи формування всебічно розвиненої особистості. Перетворення знань на особисті переконання Василь Олександрович вважав найголовнішою проблемою і в той же час найскладнішою проблемою формування світогляду. Як він зазначив у своїй праці «Народження громадянина» – переконання для людини не можуть бути бездіяльним духовним багатством за своєю природою. Для того, щоб їх зміцнити і збагатити, потрібно їх активізувати, використовуючи за необхідністю. В. Сухомлинський вважав, що шкільні предмети містять у собі важливі ідеї, на які потрібно звертати увагу, адже їх розкриття «має велике значення у моральному вихованні та інтелектуальному розвитку, особливо у формуванні переконань» [1, с. 110].

Головна мета його педагогічної творчості – формування всебічно розвиненої особистості. Він відстоював ідеї гуманізму і того, що істинне гуманне суспільство можуть створити тільки розумні й гуманні люди. Але де ж взяти таких людей? В. Сухомлинський вважав своїм обов'язком докласти всіх зусиль, аби виховати її: *«Скільки я буду жити, стільки буду перевіряти в своїй школі правдивість істини, в яку я щиро і глибоко вірю: людину можна виховати тільки добром»* [2, с. 93].

Василь Олександрович створив реальний зразок особистості з живими думками і почуттями, визначив її вчинки і дії. При цьому він обґрунтував шляхи, засоби і методи формування людини відповідно до цілей суспільства з урахуванням індивідуальних і вікових особливостей розвитку дитини. Важливу роль він приділяв сім'ї як місцю, де людина починає творити добро ще з малих літ. Адже немає нікого дорожчого для дитини, ніж матір, батько, дідусь та бабуся. У книжці «Як виховати справжню людину» автор наголошує на відносинах між дітьми і батьками. Багато уваги приділено тому, аби діти ставились до батьків з любов'ю та берегли їх спокій. Саме в

тому, щоб розділити радощі дітей, надати їм пораду, розрадити, і полягає важлива роль сім'ї. Не оминув В. Сухомлинський і більш дорослих учнів. На його думку, в школі потрібно мати дисципліну, яка б давала молодому поколінню знання щодо сім'ї, шлюбу, дітей і любові: *«Етичні повчання з цього циклу дійдуть до свідомості й почуттів юнаків і дівчат, стануть їхніми переконаннями лише за тієї умови, якщо в школі навчає жити все: і урок з гуманітарного предмета, на якому майбутні батьки і матері утверджуються в моральному ідеалі; і будь-яка розумна праця, що виховує в майбутнього громадянина наполегливість, силу волі, вміння переборювати труднощі; й активна участь у громадському житті, й колективна цілеспрямованість вихованців до гарних, благородних учинків, що одухотворяють відносини між членами колективу»* [3, с. 187].

Та й загалом школа, на думку Василя Олександровича, має неоціненне значення в житті кожного. Школа – це місце, де дитина повинна відчувати щастя, повноцінність свого духовного життя, радість праці та творчості. До школи він підходить діалектично – від «школи під голубим небом», школи природи, чуттєвого, емоційно-конкретного сприйняття світу до школи як джерела духовності, культури, моральних цінностей, місця розв'язання протиріч і конфліктів. Роки, які дитина проводить у школі, є одними з найважливіших. Навіть випадковість може мати серйозні наслідки і призвести до того, що юний вихованець перетвориться на погану людину, лицемірну та жорстоку. Тому Василь Олександрович ставив високі вимоги до вчителя, вимагав, щоб він був авторитетом для дітей. Під авторитетом він розумів не звеличеність і відокремлення від дітей ерудицією, вимогами і формальним управлінням дитиною.

Як видно з книги «Серце віддаю дітям», важливе значення мають багатогранні емоційні стосунки з дітьми в дружньому колективі, де вчитель не лише наставник, а друг і товариш. На думку Сухомлинського, не потрібно використовувати покарання в формі морального осудження колективом. Колектив на чолі з учителем може допомогти у вихованні дитини в тому випадку, якщо він створений із любов'ю, приносить кожному учаснику задоволення і збагачує духовно. Свої погляди та ідеї щодо життя в колективі він вдало втілював у Павлиській школі, де намагався робити все від нього залежне, аби виховати в юних душах почуття власної гідності й поваги як до себе, так і до навколишнього світу. Його учні, перебуваючи в колективі, прагнули стати кращими, розвиватись не для отримання похвали, а в першу чергу для себе. Цьому сприяла чудова тепла атмосфера, яка спонукала дітей до сердечності, милосердя і співпереживання. З його слів: *«Усі наступні роки моєї педагогічної роботи були, по суті, роками турботи про піднесення людської гідності дитини, підлітка і юнака. На цьому будувались і зараз будуються колективні відносини. Завданню піднесення людини я завжди прагнув підпорядкувати життя дитячого колективу як частинки суспільства»* [1, с. 99].

Василь Олександрович збагатив і систематизував теорію і методику виховання шкільного колективу, розробив форми його організації, мету і мотиви діяльності. У своїй практиці він застосовував індивідуальне

виховання, у якому зважалося на співвідношення суспільних, колективних і особистих інтересів.

Були у Василя Олександровича і свої погляди на покарання дітей у цілому. На його думку, криком і погрозами дитину не зміниш, не вирішиш проблем, які у неї виникли. Страх перед покаранням не матиме позитивних результатів, а навіть навпаки. Адже дитина, якою керує страх, перетвориться на лицеміра, котрий буде прагнути догодити тому, хто стоїть вище в системі. А для цього будуть використані будь-які методи, такі як брехня, жорстокість. Разом із тим покарання і крик зі сторони вчителя обов'язково викличуть певний протест у душі дитини, що стане причиною напружених відносин між учителем і учнем. Справжній педагог повинен дивитися на проблеми, що виникають у дітей, як людина, яка має певний життєвий досвід, мудра і розсудлива. Але в той же час потрібно розуміти тонкощі дитячої душі, відчувати її і пам'ятати, що кожен учитель також був дитиною. Тому досвідчений наставник не підвищить голос на своїх вихованців, не перетне певну межу і не зірветься на крик, адже діти зрозуміють його і без цього.

«Я, – писав В. Сухомлинський, – знаю вчителя, який 36 років працює в школі, в нього більше сотні своїх вихованців-педагогів, також майстрів високої культури. Він буває у гніві, й обурений, але ніколи не кричить. І не тому, що докладає зусиль, щоб стримувати себе. Діти вміють читати в його голосі десятки відтінків почуттів: суму, тривоги, образи. Коли він був чимось обурений, він говорив пошепки і клас прислухувався до кожного його слова, затамувавши подих. Ця реакція і є той могутній засіб виховання в дусі гуманізму, без якого неможлива школа» [1, с. 522].

Щоб людина стала кращою та добрішою, потрібно в її душі побачити її найкращі якості, світло, яке випромінює її душа. Якими б методами виховання не оперував учитель, які б схеми він не доводив до ідеалу – все це не матиме жодного сенсу, якщо не мати поваги до людини та віри в її здатність змінитися на краще.

На думку В. Сухомлинського, головний негатив, який несе покарання заключається в тому, що дитина, яку вже покарали, не має ні стимулу, ні бажання розвиватися. Він вважав, що покарання знімає з покараного всі муки совісті, тому зникає необхідність відповідати перед власним голосом розуму. В. Сухомлинський пише, що голос власної совісті насправді має велику силу: *«Там, де все будується на покаранні, немає самовиховання, а без самовиховання не може бути нормального виховання взагалі. Не може бути, тому що покарання вже звільняє вихованців від докорів сумління, а совість – це головний двигун самовиховання; де спить совість, не може і мови бути про самовиховання... Покараний думає: мені немає потреби більше розмірковувати про свій учинок: я отримав те, що повинен»* [1, с. 642].

Напевно, немає такого слова, яке б з такою ж частотою використовувалось у школі, як слово «повинен». І разом з тим, набагато рідше вчителі намагаються донести до дітей ідею, що розвиватися потрібно в першу чергу для себе. Учень не повинен бути спонукуваний словами «ти

повинен», а навпаки – послуговуватися висловом «я повинен», тобто самостійно виявляти, що для нього є важливим.

Не слід забувати, що в системі світогляду Василя Олександровича велика роль надається природі як об'єкту пізнання, сфері активної діяльності. Проте не сама природа виховує, а активна взаємодія з нею під час діяльності людини. Він хотів, аби все життя вихованців було поєднане з природою, тому виховував у них любов до землі. Адже якщо кожен перетворить хоча б невеличку частину пустелі на зелену галявину – це вже змінить світ на краще. У Павлівській середній школі збереження і примноження природних багатств стало провідною, головною стороною трудового життя учнівського колективу і кожної особистості. У цій школі становлення колективу, власне, з того і починається, що дітей об'єднує піклування про живу природу. У своїх працях «Павлівська середня школа», «Школа і природа», «Природа, праця, світогляд» та ін. В. Сухомлинський наголошує, що в умовах сільської школи можливості взаємодії учнів з природою є величезними, навіть невичерпними, і головним спрямуванням їхньої діяльності має бути перш за все піклування про збереження родючості ґрунту. Посильна участь учнів у боротьбі з руйнівною стихією є школою громадянства, змужніння та господарництва, що, як зазначає педагог, вчить дітей пізнавати цінну працю, землі та хліба.

Великий педагог зробив величезний внесок у розвиток педагогіки. Будучи чудовою людиною, професіоналом своєї справи, він закликав створювати прекрасне як у собі, так і в навколишньому світі. Його гуманізм надихав не одне покоління до любові та вдосконалення.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В.О. Вибрані твори / Василь Олександрович Сухомлинський. – Київ: Рад. школа, 1975. – 658 с.
2. Юність: літературно-художній часопис. – Москва, 1972. – №4. – 93 с.
3. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка / Василь Олександрович Сухомлинський. – Київ: Рад. школа, 1978. – 264 с.

Сушицький Роман,

*студент 24 групи фізико-математичного факультету.
Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко*

Життєвий шлях В.О. Сухомлинського як взірець мужності та відданості педагогічній справі

«Що було головне у моєму житті – любов до дітей»

В. Сухомлинський

Актуальність даного дослідження зумовлюється пошуками сучасних гуманістичних концепцій, які спричиняють звернення до виховної системи В. Сухомлинського. У центрі даної концепції знаходиться дитина як неповторна унікальна особистість.

Мета статті – визначення ступеня доцільності використання педагогічного досвіду В. Сухомлинського в межах формування педагогічної культури вчителя.

В. Сухомлинський вставав щодня о 4–5 годині ранку, покидав квартиру, входив у свій маленький кабінет директора і працював до восьми годин –

обмірковував зміст своїх книг і статей, писав їх чітким, дрібним, повільним почерком ... О 8 ранку він відкривав двері кабінету і виходив прямо в шкільний коридор – назустріч до дітей.

В. Сухомлинський писав свої педагогічні праці двадцять років. Спочатку це були статті в педагогічній періодиці. У 1956 році вийшла перша велика книга: «Виховання колективізму в школярів». Потім виходять книги: «Педагогічний колектив середньої школи», «Виховання комуністичного ставлення до праці», «Виховання радянського патріотизму».

У 1961 році в Москві вийшла книга В. Сухомлинського «Духовний світ школяра». Тут уперше були сформульовані загальні погляди В. Сухомлинського щодо виховання.

Якщо б В. Сухомлинський уже на початку своєї творчої діяльності обдумував план на життя, то навряд чи він зміг би спланувати його більш чітким і послідовним, ніж вийшло насправді. З кожною книжкою, з кожною статтею В. Сухомлинський усе далі виходить на ті простори публікації, на яких педагогіка виходить за рамки вузькоспеціальних інтересів і стає глибоким роздумом про життя і людину.

І чим більше читаєш В. Сухомлинського, тим глибше розумієш, що всі його книги і статті об'єднує думка: для гармонійного виховання та розвитку людини необхідно користуватися розумно відібраними засобами [1].

Життєвий шлях та педагогічна діяльність В. Сухомлинського – це яскрава сторінка книги педагогічних пошуків вітчизняних учителів-новаторів, яка була глибоко і всебічно відображена в документально-історичних повістях і нарисах І. Цюпи, Б. Тартаковського, К. Григор'єва і Б. Хандроса, Б. Рябініна, Д. Водзинського та ін.

Різні аспекти педагогічної діяльності В. Сухомлинського розглядалися в статтях і книгах М. Ярмаченка, О. Сухомлинської, І. Зязюна, М. Красовицького, В. Кузя, М. Сметанського, М. Антонця, Г. Калмикова та ін.

За кордоном педагогічну спадщину нашого видатного земляка досліджують Х. Франчос і М. Ціандзі (Греція), В. Іфферт, Р. Штайник, Е. Гартман (Німеччина), М. Біблюк, С. Лашин (Польща), Л. Мілков (Болгарія), Бі Шуджі, Ван Ігао (Китай), А. Кокеріль (Австралія) та ін. [2].

Василь Олександрович Сухомлинський був з бідної сім'ї. У родині було 4 дитини, і всі стали вчителями. Він навчався у рідному селі, закінчивши семирічку, вступив у медичний технікум. Проте прагнучи працювати з дітьми, він залишив його і розпочав навчання у Кременчуцькому педагогічному інституті, але через хворобу не закінчив навчання. Педагог завжди повторював: «Що найголовніше було в моєму житті? Без вагань відповім: любов до дітей».

Саме мати хлопчика спонукала його до педагогічної діяльності, бо бачила у нього потенціал. А читати та любити книги навчив хлопчика дід Омелян, який мав надзвичайно велику бібліотеку. У 17 років він уже працював учителем української мови та літератури поблизу рідного села в Онуфрїївській середній школі.

У 1935 році Василь продовжив навчання в Полтавському педагогічному інституті, де через 4 роки здобув кваліфікацію вчителя української мови та літератури.

У 1941 році його педагогічна діяльність була призупинена, адже він пішов добровольцем на фронт у віці 23 років, як і багато інших молодих юнаків. На фронті Василь Олександрович був двічі поранений і довго лікувався в госпіталях. Він був тяжко поранений в руку, і лікарі хотіли її ампутувати, але Василь був категорично проти. Тому лікарю довелося зробити дві складні операції, й руку йому не ампутували.

Після одужання В. Сухомлинський працював директором школи і вчителем російської мови та літератури у селищі Ува Удмуртської АРСР. Весною 1944 року Василь зі своєю дружиною переїжджає до села Онуфріївка, де він раніше працював, і очолює відділ народної освіти.

Василь Олександрович мав неабияку силу волі, він був працьовитим, надзвичайно скромним та людяним. Його серце належало дітям, а тому від 1948 р. і до останніх днів життя працював директором Павлиської середньої школи. Цим навчальним закладом він керував двадцять три роки, які стали плідним періодом його науково-практичної та літературно-публіцистичної діяльності.

У цей час В. Сухомлинський вивчає засоби підвищення грамотності та успішності учнів, замислюється над удосконаленням форм навчання, взаємозв'язком умов і форм навчання. у центрі його уваги – питання організації і керівництва навчально-виховною роботою школи. У 1955 р. захищає кандидатську дисертацію «Директор школи – керівник навчально-виховної роботи». Від середини 1950-х до середини 1960-х рр. розробляє свою педагогічну систему, спрямовану проти авторитарного стилю виховання та схоластичного змісту освіти. Звертається до духовного світу особистості, її моральних цінностей. У 1957 р. його було обрано членом-кореспондентом АПН РРФСР, у 1958 р. присвоєно звання заслуженого вчителя школи УРСР, а в 1960 р. нагороджено орденом Леніна.

2 вересня 1970 року серце Василя Олександровича Сухомлинського перестало битися. Йому судилося народитися і померти у вересні – на початку нового навчального року.

З легкої руки В. Сухомлинського в педагогіці з'явилося поняття «уроки мислення» – уроки, які змушували дітей молодшого шкільного віку дивитися на світ і розкривати його найскладніші взаємозалежності тощо.

Щира любов до дітей відрізняла видатного педагога Василя Олександровича Сухомлинського. Чудовий педагог-новатор, пристрасний публіцист, він продовжив і творчо розвинув кращі традиції радянських педагогів. Ще за життя про В. Сухомлинського говорили: не людина, а ціла наукова установа. За два десятиліття – 35 книг, сотні наукових статей і публіцистичних статей-роздумів. Творчість В. Сухомлинського порівнюють з вічнозеленим деревом, у якого гнучкі коріння, міцний стовбур і розлога крона, гілки якої з року в рік дають нові пагони [3].

Серед найвагоміших гуманістичних педагогічних ідей:

- ✓ любов до дитини;
- ✓ розвиток творчих сил особистості;
- ✓ природа як найважливіший засіб виховання почуття прекрасного і гармонії;
- ✓ розроблення демократичних засобів навчання і виховання;
- ✓ звернення до внутрішнього світу дитини, опертя на її сили;
- ✓ розвиток ідеї «радості пізнання»;
- ✓ демократизація структури управління навчально-виховним процесом у школі.

Серед основних праць: «Людина неповторна» (1962), «Моральний ідеал молодого покоління» (1963), «Етюди про комуністичне виховання» (1967), «Серце віддаю дітям» (1968 – НДР, 1969 – Україна), «Павлівська середня школа» (1969), «Народження громадянина» (1970), «Джерело невмирущої криниці» (1970), «Розмова з молодим директором школи» (1973), «Листи до сина» (1978), «Як виховати справжню людину» (1989) та ін.

Педагогічну спадщину вивчають у багатьох країнах світу. Створена й активно працює Українська асоціація імені Василя Сухомлинського (1991), Міжнародне товариство послідовників В. Сухомлинського (Німеччина, Марбур, 1990), Всекитайське товариство прихильників В. Сухомлинського (1998). У Павлівській середній школі, яка носить його ім'я, з 1975 року функціонує педагогічно-меморіальний музей В. Сухомлинського.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В.О. Павлівська середня школа / В.О. Сухомлинський. – М., 1969.
2. Суржикова І. Виховні та освітні ідеї С. Френе та В. Сухомлинського у світовій педагогічній думці / І. Суржикова // Вісник наукової лабораторії «В. Сухомлинський і школа ХХІ століття». – Умань, 1999. – Вип. І. – С. 50–57.
3. Харламов І.Ф. Педагогіка / І.Ф. Харламов. – М., 1990.

Войцехівська Ірина,

студентка 33 групи ННІ іноземної філології.

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

Подвижництво та талановитість особистості В. Сухомлинського

Сьогодні Україна і весь світ сприймають спадщину В. Сухомлинського як вершину педагогічної майстерності, в якій провідне місце займає ідея гуманізму. Він стверджує, що виховання гуманізму і людяності здійснюється через творення людям добра. Його багаторічна праця та книги пов'язані зі збагаченням і піднесенням педагогічної науки в Україні.

Метою статті є висвітлення важливості праць В. Сухомлинського та вплив його новаторських ідей на розвиток педагогіки в Україні.

В. Сухомлинського називають великим діячем освіти, якому були властиві подвижництво, повна самовіддача, благородство. Сільський учитель і оригінальний теоретик педагогіки, талановитий директор школи, автор сотень віршованих і прозаїчних мініатюр, дуже скромна і сором'язлива людина і безстрашний, яскравий полеміст і публіцист – такою цілісною натурою постає перед нами В. Сухомлинський [6].

Василь Олександрович Сухомлинський дуже любив дітей, тому і став педагогом. Це справді людина з полум'яним серцем, видатний педагог сучасності. 35 років свого життя він віддав школі. В. Сухомлинський – заслужений учитель України, лауреат Державної премії імені Т. Шевченка. З його ім'ям пов'язані збагачення і піднесення педагогічної науки ХХ століття. Велика, самобутня спадщина вченого з плином часу привертає все більше уваги [1].

Кожна людина повинна бути щасливою, як вважає педагог, і в цьому їй має допомогти школа. Духовне життя школи і її вихованців не повинні обмежуватися, вичерпуватися самими успіхами в оволодінні навчальною програмою. Для того, щоб сформувати культуру бажань, необхідно, як вважав В. Сухомлинський, навчити школярів азбуці моральної культури [7].

Цій проблемі він присвячує все своє життя. На його думку, ідея людяності насамперед реалізується через розвиток усіх потенційних, інтелектуальних і фізіологічних можливостей особистості. Всебічно розвинена особистість втілює повноту і гармонію сил, здібностей, пристрастей, потреб, які визначають моральну, ідейну, громадянську, розумову, творчу, трудову, естетичну, фізичну досконалість.

Він доклав максимум зусиль у розробленні педагогічної культури сучасного вчителя. *«Педагогічна культура – це жива, творча педагогіка повсякденної творчої праці, та педагогіка, в якій теоретичні закономірності процесу впливу на духовний світ вихованця ніби зливаються з особистістю вчителя. Педагогічна культура – це, образно кажучи, техніка і технологія взаємодії майстра і об'єкта його праці... Багатогранність, різноманітність, відточеність, зразковий стан інструментів нашої творчості, уміння володіти ними так само тонко, як прекрасний музикант володіє скрипкою, – все це і є педагогічною культурою»* [4].

В. Сухомлинський є автором цілого ряду педагогічних праць: «Павлиська середня школа», «Серце віддаю дітям», «Сто порад учителю», «Народження громадянина», «Батьківська педагогіка» та ін. Усього написав 41 монографію, понад 600 наукових статей. У педагогічній спадщині В. Сухомлинського яскраво простежуються соціально-педагогічні ідеї. Творчість видатного педагога пронизує проблема проектування людини, яка ґрунтується на ідеї всебічного розвитку особистості. Усі сторони виховання (розумове, моральне, естетичне, трудове, фізичне) він розглядав у єдності, вважаючи, що при упущенні чогось одного не розв'яжеться жодне виховне завдання [2].

В. Сухомлинський – один із тих діячів, хто стояв біля витоків руху вчителів-новаторів, виникнення оновленої педагогіки співробітництва, відновлення у вихованні пріоритету загальнолюдських цінностей.

Одним із найважливіших завдань практичної та теоретичної діяльності Василя Олександровича стало формування в дитини особистого ставлення до оточуючого світу, розуміння своєї справи і відповідальності перед рідними, близькими, суспільством і перед своєю совістю. Таким чином здійснювалася соціальна орієнтація дитини. Розуміючи, що успіх багато в

чому залежить від взаємин учителя і учнів, В. Сухомлинський визначив ті принципи і правила, яких має дотримуватися педагог, набуваючи професійної майстерності. Це, перш за все, встановлення доброзичливих стосунків з учнями, без чого неможливий виховний процес. Проте спілкування з школярами не може обмежуватися стінами школи. У Павлівській середній школі стали традиційними походи, спостереження за сходом і заходом сонця, читання віршів і складання оповідань біля вогнища, слухання музики поля, лісу, річки, повітря. На думку В. Сухомлинського, учитель повинен досконало володіти уміннями в тій чи іншій трудовій діяльності, бути майстром своєї справи, мати яку-небудь трудову пристрась. У щирому спілкуванні учня та вчителя відбувається складний процес виховання досконалої особистості, майбутнього громадянина своєї країни, корисної людини для суспільства.

В. Сухомлинський є продовжувачем соціально-педагогічного вчення А. Макаренка про колектив. Одна із перших його книг називалася «Виховання колективізму в школярів».

В. Сухомлинський вважав, що дитячий колектив створюється поступово, крок за кроком, і розглядає його як складну єдність кількох наріжних каменів: ідейної, інтелектуальної, емоційної, організаційної спільності. Стійкість, міцність одного наріжного каменю залежить від міцності, стійкості всіх інших.

Новим для педагогіки є положення В. Сухомлинського про гармонію інтересів особистості й колективу. Видатний педагог виступав проти підпорядкування окремої особистості колективу, виключав будь-які форми конформізму: «як усі, так і я», «колектив завжди правий» тощо. Колектив, на його думку, стає дійовою силою лише тоді, коли особа вкладає сили своєї душі в іншу людину, турбується про неї. Одне з найжиттєдайніших джерел виховної сили колективу полягає в тому, щоб вихованець прагнув бути хорошим, щоб про нього добре думали.

В. Сухомлинський звертає увагу на формування громадянських якостей у колективі, громадянське ідеологічне багатство діяльності дитини, взаємини між дітьми та іншими нешкільними колективами. Необхідно добиватися того, щоб вихованця вже в дитинстві турбувало теперішнє і майбутнє Вітчизни.

Одна з найважливіших соціально-педагогічних проблем, яка хвилювала В. Сухомлинського, чим зумовлена девіантна поведінка дітей-підлітків і як їй запобігти. Він вивчив матеріали слідства з 460 кримінальних справ. У кожній сім'ї, яка давала суспільству правопорушника або злочинця, було щось недобре. У багатьох сім'ях існувала духовна убогість людських стосунків, а в школах, у класних колективах, де навчалися ці підлітки, ніхто не цікавився, які їх інтереси і потреби, у чому вони знаходять радість буття.

На думку В. Сухомлинського, все залежить від виховання в дитинстві. Якщо дитину не вчити вкладати свої духовні сили в іншу людину, вона не навчиться розуміти, відчувати, оцінювати саму себе, віддаючи свої сили творінню добра для іншої людини; у роки отрочтва такий вихованець наче

перестає помічати, що живе серед людей. В. Сухомлинський прагнув до того, щоб стосунки дитини з іншими людьми і вдома, і в школі будувалися на обов'язкові та відповідальності. Осмислення і переживання вихованцем свого обов'язку перед матір'ю, батьком, учителем – саме з цього повинно починатися пізнання дитиною світу людини.

По-друге, треба навчати створювати й оберігати красу в усіх її багатогранних проявах. Чим більше в людині сил і можливостей для активної діяльності, тим більш важливу роль у формуванні її моральної сутності відіграє створення краси, сердечна турбота про красу, особливо в людських взаєминах.

По-третє, необхідно добитися, щоб основою людської гідності були громадянські думки, почуття, тривоги та громадянська відповідальність.

По-четверте, важливим є культивування і розвиток співчуття і жалю до всього живого, розвиток сердечної чутливості до прекрасного і, звичайно, культивування жалю до людини.

По-п'яте, необхідно розвивати високу інтелектуальну культуру. В. Сухомлинський твердо переконаний, що однією з найголовніших причин духовної примітивності, емоційної убогості, моральної нестійкості окремих людей у роки отрочтва і ранньої юності є обмеженість, низька культура думок, невміння знаходити задоволення своїх духовних потреб у книзі.

Нелегкі роздуми над гострими соціально-педагогічними проблемами на тридцять четвертому році педагогічної роботи дозволили В. Сухомлинському зробити висновок: складність виховання у підлітковому віці полягає в тому, що дитину мало вчать бачити, розуміти, відчувати саму себе як частину колективу, суспільства, народу. Василь Олександрович задумувався, що означає поганий вплив на вихованця. На його думку, головним у виховній роботі є не те, щоб оберігати підлітків від поганого впливу, а зробити їх несприйнятливими до чогось немудрого, аморального. Саме в цьому майстерність і мистецтво виховання [5].

Творчість Василя Сухомлинського стала яскравою сторінкою в історії Української педагогічної думки. Його діяльність значно збагатила педагогіку України багатством новаторських ідей і концепцій.

Твори В. Сухомлинського відомі у виданнях різними мовами народів світу від болгарської до японської; його спадщина вивчається в провідних університетах і педагогічних інститутах Європи, окремі статті та уривки з фундаментальних праць друкуються в педагогічних журналах Польщі, Німеччини, Чехії, Словаччини, Румунії, Австрії, Іспанії, Фінляндії та інших країн [2].

У численних педагогічних виданнях більшості країн світу з'являються популярні чи критично-аналітичні статті, розвідки, окремі брошури і навіть книги, присвячені теоретичній спадщині й практичній діяльності визначного педагога, а в Україні складається своєрідна школа сухомлинознавства, що об'єднує авторів праць про Добротворця – Василя Олександровича Сухомлинського [3].

Існують судження, що педагогіка В. Сухомлинського дещо випередила свій час. Її відрізняв певний романтизм і завищені очікування. Однак вона стала закономірною і серйозною протидією офіційній педагогіці, яка довгий час не помічала ні В. Сухомлинського, ні інших учителів-новаторів.

Випередили час і соціально-педагогічні ідеї В. Сухомлинського. Створена у незалежній Українській державі соціальна педагогіка спирається на його погляди про громадянське виховання, гармонію стосунків особистості та соціального середовища, профілактику девіантної поведінки підлітків, роль сім'ї в соціалізації дитини та ін. [5].

Список використаних джерел

1. Учитель, герой і поет... : до 90-річчя від дня народження видатного педагога і письменника Кіровоградщини В.О. Сухомлинського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://librarychl.kr.ua/pro_bib/nah_vud_uchitel.php
2. Педагогічна діяльність і погляди В.О. Сухомлинського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lubbook.org/book_228_glava_42_5._Pedagogichna_dijalnist_html
3. Видатний український педагог В.О. Сухомлинський [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://referat.parta.ua/view/12069/>
4. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.edudirect.net/sopids-136-1.html>
5. В.О. Сухомлинський як соціальний педагог [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-5139.html>
6. Людина лише тоді людина, коли вона людству друг (95 років від д/н В.О. Сухомлинського) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.library.tnpu.edu.ua/index.php/exhibitions/970-syhoml>
7. Видатний український педагог В.О. Сухомлинський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrlib.com.ua/referats/printout.php?id=440>

Карпінська Марина,

студентка 45 групи ННІ іноземної філології.

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

В.О. Сухомлинський – знакова постать вітчизняної та світової історії й культури

Василь Олександрович Сухомлинський (1918–1970) – видатний український педагог, засновник гуманістичної, новаторської педагогіки, член-кореспондент Академії педагогічних наук РСФСР, заслужений учитель УРСР. Він є автором численних педагогічних праць, серед них: «Серце віддаю дітям», «Народження громадянина», «Як виховати справжню людину», «Павлівська середня школа», «Сто порад учителеві», «Батьківська педагогіка» та ін.

Пік педагогічної діяльності Василя Олександровича припадає на шістдесяті роки. Саме тоді він проявив себе як талановитий педагог-дослідник і педагог-публіцист та написав найкращі книги, статті, художні твори для дітей.

Віддаючи багато енергії вчительській роботі, створюючи фундаментальні педагогічні твори, В. Сухомлинський водночас виступав і як

активний громадський діяч, систематично проводив культурно-освітню роботу серед населення Павлиша, брав діяльну участь у численних науково-педагогічних конференціях, симпозіумах, сесіях, нарадах, семінарах. У 1968 р. він був обраний членом-кореспондентом АПН СРСР [3].

Педагогічна творчість, теоретична і практична діяльність видатного українського педагога Василя Олександровича Сухомлинського увійшла до історії вітчизняної педагогічної думки помітною сторінкою. Його педагогічні, публіцистичні та літературні праці й учительський досвід мали неабиякий вплив на практичну діяльність школи та поповнили педагогічну науку України новими положеннями та ідеями [5].

Основні праці В. Сухомлинського опубліковані в газетах і журналах. Чимало з них укладені в тематичні збірки, а також видані тритомні та п'ятитомні видання вибраних творів, що написані українською та російською мовами.

Твори В. Сухомлинського відомі у світі та перекладені різними мовами світу, починаючи від болгарської до японської. Його творчість вивчається в провідних університетах і педагогічних інститутах Європи, а окремі статті та уривки з праць друкуються в педагогічних журналах Польщі, Німеччини, Чехії, Словаччини, Румунії, Австрії, Іспанії, Фінляндії та інших країн.

Слід зазначити, що педагогічні погляди В. Сухомлинського сформувалися в ході й унаслідок натхненної копіткої учительської праці, творчої діяльності вченого, заслуженого вчителя України, члена-кореспондента кількох педагогічних академій. Тож основні праці відомого і визнаного у світі педагога увібрали в себе і частку його практичної діяльності, в якій, як зворотний зв'язок, апробувалися провідні теоретичні висновки В. Сухомлинського як ученого, педагога-експериментатора, учителя-новатора [4].

У численних педагогічних виданнях більшості країн світу з'являються популярні чи критично-аналітичні статті, розвідки, окремі брошури і навіть книги, присвячені теоретичній спадщині й практичній діяльності визначного педагога, а в Україні складається своєрідна школа сухомлинознавства, що об'єднує авторів праць про Добротворця – Василя Олександровича Сухомлинського [1].

Ще за життя В. Сухомлинського його творчість педагогічна громадськість України, Росії та інших республік колишнього Радянського Союзу сприймала неоднозначно. Якщо для більшості вчителів, батьків, керівників органів народної освіти, громадськості праці видатного педагога стали порадиниками і помічниками у розв'язанні актуальних проблем формування, виховання й освіти молоді, то окремі науковці ревізували його погляди, піддаючи їх необ'єктивній критиці.

Були наміри звинуватити педагога в науковій рецептурності його педагогіки, запереченні ролі колективістського виховання, проповідуванні абстрактного добра тощо. У 90-ті роки посилилася критика творчої спадщини талановитого педагога.

Однак учителі, що прагнули працювати більш творчо, вибірково ставилися до спадщини В. Сухомлинського, в якій провідне місце займає ідея гуманізму, людяності та добротності. Педагог переконливо стверджує, що виховання гуманізму, людяності здійснюється через творення людям добра.

Отже, незважаючи на всю критику та труднощі, Василь Олександрович Сухомлинський уславився як неперевершений педагог, активний громадський діяч, творчість і діяльність якого відома не лише на теренах України та колишнього Радянського Союзу, а й в усьому світі.

Список використаних джерел

1. Цюпа І.В. Сухомлинський (Добротворець) / І.В. Цюпа. – К., 1985.
2. Історія педагогіки / за ред. М.С. Гриценка. – К., 1993.
3. Ковальчук В.І. Спогади про В. Сухомлинського / В.І. Ковальчук. – К.: Рад. школа, 1990.
4. Сухомлинський В.О. Методика виховного колективу / В.О. Сухомлинський // Вибр. твори: в 5 т. – К., 1976-1980. – Т.1.
5. Українська педагогіка в персоналіях: навч. посібник / [ред. О.В. Сухомлинська]. – К.: Либідь, 2005. – Т.2. – С. 380–388.

*Шевчук Анна, Кучерявенко Тетяна,
студенти 33 групи фізико-математичного факультету.
Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова*

Гуманізм як принцип життя та педагогічної діяльності

Педагогічний доробок В. Сухомлинського є істотним внеском у теорію і практику виховання особистості. Висловлені ним півстоліття тому ідеї витримали випробування часом і є актуальними у сьогоденні.

Мета статті – окреслити основні події життя В. Сухомлинського, визначити основні ідеї його педагогічного доробку.

Народився Василь Сухомлинський 28 вересня 1918 року в селі Василівці Онуфріївського району Кіровоградської області (Херсонська губернія, Олександрійський район). Тут минули його дитинство і юність. Він навчався в рідному селі й у 1933 році закінчив семирічку в селі Василівка. Влітку 1933 року мати повела молодшого сина Василя до Кременчука.

Спочатку Василь Сухомлинський навчався в Кременчуцькому медичному технікумі, але незабаром пішов звідти, вступив на робочий факультет і достроково його закінчив його.

З 1935 року почався педагогічний шлях В. Сухомлинського. У 17 років він став учителем української мови і літератури у Василівській та Зибківській школах Онуфріївського району Кіровоградської області. У 1938 році закінчив екстерном заочне відділення Полтавського педагогічного інституту.

У 1941 році навчався на курсах Військово-політичної академії у Москві. Під час Другої світової війни добровольцем пішов на фронт. Брав участь у боях на Калінінському фронті.

У січні 1942 року молодший політрук В. Сухомлинський був важко поранений, захищаючи Москву в битві під Ржевом. Осколок снаряда залишився в його грудях назавжди. Після довгого лікування у шпиталі селища Ува, що в Удмуртії, він просився на фронт, проте комісія не визнала

його навіть умовно здоровим для військової служби. У червні 1942 року його призначили директором середньої школи в селі Ува Удмуртської АРСР, де він пропрацював до березня 1944 року. 9 лютого 1943 року подав заяву про вступ до ВКП(б). Як тільки рідні місця були звільнені, повернувся на батьківщину і став завідувачем Онуфріївським райво Кіровоградської області. Проте вже в 1947 році В. Сухомлинський просився назад до школи.

У 1948 році В. Сухомлинський став директором Павлиської середньої школи і беззмінно працював протягом 23 років до кінця своїх днів. У 1948 році це була звичайна, пересічна школа. 23 роки стали найпліднішим періодом його науково-практичної та літературно-публіцистичної діяльності. Звичайну сільську школу він перетворив у справжню педагогічну лабораторію, де видобував скарби педагогічної мудрості.

У 1955 році у Київському державному університеті ім. Т.Г. Шевченка захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук з теми «Директор школи – керівник навчально-виховного процесу».

З 1957 року – обраний членом-кореспондентом Академії педагогічних наук РРФСР. Здійснює активну громадську діяльність: обирався делегатом II з'їзду вчителів УРСР; брав участь у роботі Всеросійського з'їзду вчителів; у Міжнародній конференції з проблем трудового виховання в м. Потсдам (НДР); обирався делегатом III з'їзду вчителів УСРС, Всесоюзного з'їзду вчителів.

2 вересня 1970 року В. Сухомлинський помер і похований у с. Павлиш Онуфріївського району Кіровоградської області. Його ім'я присвоєно Павлиській школі [1].

Василь Олександрович Сухомлинський написав 48 монографій, понад 600 статей, 1500 оповідань і казок для дітей.

У квітні 1970 року він закінчив роботу «Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості» – доповідь для захисту докторської дисертації за сукупністю робіт, яку він не встиг захистити через смерть. Усі праці В. Сухомлинського дають переконливе уявлення не тільки про різносторонність педагогічних підходів ученого, але і про цілісність його педагогічного мислення.

Твори В. Сухомлинського видані 53-а мовами світу загальним тиражем майже 15 млн. примірників. Книга «Серце віддаю дітям» перекладена на 30 мов світу і витримала 54 видання.

Його книги присвячені, головним чином, вихованню і навчанню молоді, педагогізації батьків, методиці викладання мови і літератури в середніх школах тощо.

Педагогічна спадщина В. Сухомлинського різностороння і багатопланова. Вся система діяльності павлиського вчителя проінята принципами гуманізму, глибокою пошаною до особи дитини. Коли його запитували: «Що найголовніше було в його житті?», він відповідав: «Любов до дітей!» Щира любов до дітей і справжня педагогічна культура, за В. Сухомлинським, поняття нерозривні. Він вважав, що вчитель зобов'язаний уміти дорожити дитячим довір'ям, щадити беззахисність дітей, бути для них

втіленням добра і справедливості. Без цих якостей не може бути вчителя. «Якщо вчитель став другом для дитини, якщо ця дружба осяяна благородним потягом, поривом до чогось світлого, розумного, в серці дитини ніколи не з'явиться зло. І якщо в школах є насторожені, недовірливі, а іноді й злі діти, то лише тому, що вчителі не пізнали їх, не знайшли підходу до них, не зуміли стати їх товаришами. Виховання без дружби з дитиною можна порівняти з блуканням у п'їтьми» [2, с. 21].

В. Сухомлинський – гідний спадкоємець гуманістичної традиції. У Павлівській середній школі виховання без покарань було педагогічним принципом діяльності усього педагогічного колективу. В. Сухомлинський, на відміну від його попередників, розумів покарання набагато глибше. «У середовищі педагогів, – відзначав В. Сухомлинський, – можна нерідко почути розмови про заохочення і покарання. А тим часом, найголовніше заохочення і найсильніше покарання в педагогічній праці – це оцінка». «Лихо багатьох учителів у тому, що вони вимірюють і оцінюють духовний світ дитини тільки оцінками і балами, ділять усіх учнів на дві категорії залежно від того, вчать чи не вчать діти уроки» [3, с. 12].

В. Сухомлинський вважав, що правом користуватися гострим інструментом оцінки має тільки той педагог, який любить дітей. Учитель повинен бути для дитини такою ж дорогою людиною, як мати. Віра школяра у вчителя, взаємне довір'я між ними, людяність і доброта – ось те, що необхідне вихователю, те що хочуть бачити діти в своєму наставнику. Одна з найцінніших його якостей – людяність, у якій поєднується серцева доброта з мудрою суворістю батьків. Говорячи про оцінку як інструменті покарання, В. Сухомлинський вважав допустимим її застосування тільки для школярів старших класів.

Оцінка у В. Сухомлинського завжди оптимістична, це винагорода за працю, а не покарання за лїнь. Він поважав «дитяче незнання». Місяць, півроку, рік у дитини «може щось не виходити, але прийде час – навчиться». Свідомість дитини – могутня, але повільна річка, і в кожного вона має свою швидкість. В. Сухомлинський настійно рекомендував батькам не вимагати від дітей обов'язково тільки відмінних оцінок, щоб відмінники не відчували себе щасливчиками, а успішних на трійки не пригноблювало відчуття неповноцінності». Педагог рекомендує вчителям викликати в школу батьків не з приводу поганої успішності або дисципліни їх дитини, а тоді, коли вона скоює щось добре. Потрібно похвалити дитину в її присутності, підтримати і неодмінно написати в щоденнику. Система виховання, в основі якої лежить оцінка тільки позитивних результатів, призводить надзвичайно рідко до психічних зривів, до появи «важких» підлітків.

В. Сухомлинський вважав, що колектив – це завжди ідейне об'єднання, яке має певну організаційну структуру, чітку систему взаємозалежностей, співпраці, взаємодопомоги, вимогливості, дисципліни і відповідальності кожного за всіх і всіх за кожного. «Дитячий колектив – найсильніший засіб виховання, такий могутній, що їм треба користуватися з відомою обережністю. Діти – не дорослі, вони легко збудливі, легко піддаються

навіюванню, і ніяка крайність для них не крайність. У дитячому колективі всьому є міра, все виконується з обережністю; вихователь ніколи не повинен випускати з – під контроль дитячі пристрасті. І колективна думка, яка серед дорослих є справедливою, може стати причиною непоправних душевних травм у дітей» [2, с. 190].

У 1989 році послідовники створили Міжнародну асоціацію прихильників В. Сухомлинського (Марбург), а в 1990 р. – Українську асоціацію Василя Сухомлинського, яка систематично проводить Всеукраїнські педагогічні читання, присвячені вивченню і впровадженню у широку педагогічну практику творчої спадщини видатного педагога. З плином часу інтерес учених і вчителів до життя і творчості В. Сухомлинського зростає, поширюється в Україні й світі. Без його творчості не можна уявити сучасної гуманної педагогіки.

Василь Олександрович Сухомлинський ставив і розв'язував проблему формування в молоді національного та естетичного світобачення. Про один із шляхів успішного розв'язання цієї проблеми він писав, що у душі дітей мають увійти найкращі народні традиції й стати святим законом, бо не можна уявити народ без імені, без пам'яті, без історії. У душі українських культурно-історичних традицій учитель констатував, що мудрість є найважливішою прикметою людини. У його працях часто знаходимо вислови «мудра людська любов», «мудрість жити», «гідність – це мудрість тримати себе в руках». Педагог цілеспрямовано формував у кожного вихованця вміння бути маленьким філософом, осмислювати світ через красу природи.

Свій ідеал естетичного виховання талановитий педагог убачав у тому, щоб кожна дитина, побачивши прекрасне, зупинилася перед ним у подиві, зробила його частинкою свого життя. Пізнання прекрасного, переживання радості в зв'язку з його створенням збагачують людину, примножують її сили, формують світогляд. Адже світогляд базується не тільки на сумі знань, але і на морально-естетичному, емоційному світі людини, у тому числі й на відчутті прекрасного. Вхідження мистецтва в духовний світ дитини починається з пізнання краси слова. Пізнання краси слова виявилось найважливішим кроком у світ прекрасного.

Список використаних джерел

1. Василь Олександрович Сухомлинський – український педагог, публіцист, письменник, поет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://msdnipro.com/istoriya-ukrayini/28-veresnya-1918-r-narodivnya-vasil-suhomlinskiy.html>
2. Сухомлинский В.А. О воспитании / В.А. Сухомлинский. – М., 1979.
3. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям / В.А. Сухомлинский. – Киев, 1974.

Гнатюк Марина, Крутень Тетяна,
студенти 32 групи фізико-математичного факультету.
Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова
Життєвий шлях Василя Олександровича Сухомлинського

Читаючи твори, роботи українського педагога, письменника, публіциста та поета Василя Сухомлинського, насправді захоплюєшся його мудрістю, педагогічним талантом та силою думки.

Мета статті – охарактеризувати основні події життя Василя Сухомлинського та з'ясувати його внесок у педагогічну теорію та практику.

Народився Василь Олександрович Сухомлинський у 1918 році недалеко від Павлиша в сім'ї селянина. У сім'ї було четверо дітей, і всі стали вчителями. Він прийшов до школи педагогом у 17 років (с. Василівка Кіровоградської області), заочно закінчив Полтавський педагогічний інститут (філологічний факультет), у школі працював вожатим, учителем молодших класів, викладав українську мову і літературу, працював завучем у районній середній школі (с. Онуфрїївка). Це були щасливі роки, бо вже тоді, у молодому віці, в нього з'являється інтерес до науково-педагогічної роботи.

Потім війна, фронт, важке поранення зимою 1942 р. на засніженому полі біля с. Клепініно під Ржевом, довгі роки лікування в госпіталях Удмуртії, кілька складних операцій, але дістати весь смертоносний метал з грудей так і не вдалося. Демобілізувавшись з армії, В. Сухомлинський стає директором школи в невеличкому містечку в Удмуртії, а в 26 років – завідувачем райвно в Україні, у своєму Онуфрїївському районі, куди він повернувся, коли Україну звільнили від німців. Це були важкі роки – потрібно було організовувати народну освіту в районі, не вистачало вчителів, нелегко давалися поїздки по району – відкривалися важкі рани, він часто і тяжко хворів. Важко було і дружині Ганні Іванівні з двома дітьми – Сергієм і Ольгою. Тому він просить, щоб його відпустили з райвно за станом здоров'я і призначили директором нехай навіть у найвідсталішу школу. У 29 років він прийняв Павлиську школу, в якій пропрацював 23 роки. У школі не було ніякого обладнання, навчання проводилося в три зміни, на всю школу була всього одна керосинова лампа. До В. Сухомлинського за три роки тут змінилося чотири директори. Йому все давалося важко. Проїшли роки, перш ніж він зібрав 10 тисяч книг у своїй бібліотеці. У нього було багато друзів, але були й противники. Поступово склався колектив молодих, як і сам директор, учителів-одномудців. Педагоги та учні будували нові шкільні приміщення, майстерні, закладали теплиці. Рік за роком кращала шкільна ділянка, перетворювалася, як і мріяв Василь Олександрович, у квітучий сад.

Робочий день В. Сухомлинського починався рано. О четвертій ранку він входив до свого кабінету, запалював настільну лампу, розкладав маленькі блокноти з замітками, спостереженнями, відкриттями – результат спілкування з учнями та педагогами. Думки, які народжувались у вранішні творчі години, потім утілилися в 36 книг і понад 600 статей. О 8-ій годині директор виходив зі свого кабінету в шкільний вестибюль і зустрічав своїх учнів і вчителів, які йшли до школи. Щоденно відвідував 2–3 уроки, керував господарством школи, завжди намагався більше побачити, дізнатися. Його завжди бачили з книгою; якщо назривала якась проблема, вона глибоко вивчалася в педколективі, тому багато знахідок Павлиської школи так широко застосовувалися в масовій практиці. Наприклад, було розроблено

курс підготовки старшокласників до сімейного життя – прообраз сучасного шкільного предмета «Етика і психологія сімейного життя». В. Сухомлинському належить ідея організації психолого-педагогічних семінарів для батьків, які широко розповсюджувалися в 70–80-і роки. Циклами систематичних лекцій у Павлиші були охоплені всі, від молодожонів до батьків випускників. Цей курс був розрахований на 250 годин і включав у себе основні питання педагогіки і психології.

Велика заслуга колективу Павлиської школи – в переході до навчання дітей з шестирічного віку. Виношуючи цю ідею з кінця 50-х років, В. Сухомлинський створив у Павлиші «Школу радості», у якій одним із перших у країні почав готувати шестирічних дітей. Усі діти навчалися в одну зміну, для чого будувалися невеликі споруди на один-два класи за рахунок ремонтних робіт. При школі була оранжерея, кролеферма, пасіка, метеостанція, чотири майстерні, фруктовий сад, виноградник і голуб'ятня. З останнім дзвінком коридори завмирили: жоден учень, жоден учитель не мали права навіть на 5 хвилин затримуватися в школі. Додаткових занять не було, вони були зведені до необов'язкових консультацій до уроків. Народи вчителів проводилися не частіше одного разу на тиждень. Щоб учителі добре вчили, а учні добре вчилися в них, повинно бути багато вільного часу; о 5-ій годині вечора починали працювати всі гуртки. В. Сухомлинський настійно вмовляв своїх учнів не робити уроків після занять у школі. Він рекомендував вставати о 6-ій годині ранку і робити уроки вранці. В. Сухомлинський писав, що школа стає справжнім вогнищем культури лише тоді, коли в ній панує чотири культури: культ Батьківщини, культ Людини, культ Книги, культ Рідного Слова.

У Павлиській школі намагалися оцінити не знання, а успіх, перемогу, подолання труднощів у навчанні. Успіх – перша причина радощів у навчанні. У перших класах учням не ставили двійок, а домагалися, щоб вони працею пересилили невдачу і добре виконали завдання, тоді їй виставлялася оцінка. В. Сухомлинський говорив: «Не ловіть дітей на незнанні, оцінка – не покарання, оцінка – радість». Учителів у своїй школі він виростив сам, жив у кожному з них, кожного робив однодумцем – це були справжні педагоги.

В. Сухомлинський ніколи не ходив на один урок до вчителя, а лише на систему уроків – 12–15 підряд. Перші три роки він не критикував молодого вчителя, а лише хвалив, підбадьорював, вів від успіху до успіху. Через три роки людина або назавжди залишалася в Павлиській школі, або назавжди йшла. Бути вчителем у школі В. Сухомлинського було нелегко. В. Сухомлинський писав: «Учні – збільшувальне скло незнання вчителя». Випускники школи іноді всі до одного вступали до вищих навчальних закладів.

В. Сухомлинський вів семінар для батьків і один раз на місяць – семінар для гостей школи. Звичайних батьківських зборів у школі не було, бо В. Сухомлинський не уявляв собі, як можна говорити про недоліки дітей уголос, при всіх ... У школі практично не залишали учнів на другий рік, не відправляли в спецшколи, не було жодного відсталого учня. Поряд зі

звичайними дітьми в класі сиділи за партами і намагалися вчитися самі дивні тугодуми. Він навчився вчити всіх. І після того, як у школу прийшов новий директор Микола Іванович Козак – людина спокійна, ділова, він повністю поділяв погляди В. Сухомлинського – справи йшли, як і раніше. Павлиська школа довго трималася не стільки на директорові, скільки на його поглядах, ідеях [1].

В. Сухомлинський був відомим у Радянському Союзі педагогом, мав два ордени Леніна, був Героєм Соціалістичної Праці, членом-кореспондентом Академії педагогічних наук, Заслуженим учителем, знаменитим директором, Лауреатом Державної премії в галузі науки. Коли через 30 років педагогічної діяльності його запитали, що було найголовнішим у його житті, він без роздумів відповів: «Любов до дітей». В. Сухомлинський помер у 1970 р., 2 вересня, того дня, коли діти, яких він готував до школи, пішли на свої перші уроки [2].

Цінними є ідеї та положення педагога:

В. Сухомлинський вважав, що учитель – перший і головний світоч в інтелектуальному житті школяра; він пробуджує в дитини жадобу знань, повагу до науки, культури, освіти.

Праця вчителя ні з чим не зрівнянна ... Ткач уже через годину бачить плоди своєї праці; сталевар через декілька годин радіє вогнянному потоку металу; орач, сятель, хлібороб через кілька місяців милуються колоссям і зерном, вирощеним у полі... Учителю потрібно трудитися роки й роки, щоб побачити предмет своєї творчості; буває, що проходять десятиріччя і ледве починає виділятися те, що замислив; ніхто частіше від учителя не буває незадоволеним; у жодній праці помилки і невдачі не приводять до таких важких наслідків, як в учительській...

На його прохання, учителю потрібно володіти величезним талантом любові до людини, безмежною любов'ю до своєї праці перш за все до дітей, щоб на довгі роки зберегти бадьорість духу, ясність розуму, свіжість вражень, сприйнятливність почуттів – без цих якостей праця педагога перетвориться в муку.

Педагог зазначав, що якщо в школах є насторожені, наїжачені, недовірливі й злі діти, то лише тому, що вчителі не пізнали їх, не знайшли підходу до них, не зуміли стати їх товаришами. Виховання без дружби з дитиною, без духовної спільності з нею можна порівняти з блуканнями в сутінках [3].

Отже, Василь Олександрович Сухомлинський всебічно розкрив роль і значення школи як об'єктивного фактора виховання особистості. Він включив до числа активних педагогічних впливів на підростаюче покоління сім'ю і громадськість, школу для батьків, не забував про реальні трудові відносини дітей з виробництвом. У його педагогічній системі виховання особистості здійснюється через тріаду: школа – сім'я – громадськість, які органічно взаємопов'язані.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В.О. Проблема виховання всебічно розвиненої особистості / В.О. Сухомлинський // Вибр. тв.: в 5 т. – Київ, 1976. – Т. 1.
2. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину / В.О. Сухомлинський // Вибр. тв.: в 5 т. – Київ, 1976. – Т. 2.
3. Сухомлинський – видатний український педагог-новатор [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/13281022/pedagogika/suhomlinskiy_vidatniy_ukrayinskiy_pedagog_novator#93

РОЗДІЛ II. ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО - ПЕРШОДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Телешман Юлія,

студентка 22 групи ННІ іноземної філології.

Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова

Психолого-педагогічні умови розвитку оптимізму в дітей-шестирічок

Актуальність даної статті зумовлюється змінами в суспільному житті України, що ставить нові вимоги до виховання підростаючого покоління, а саме формування самостійної, креативної, оптимістичної, впевненої в собі особистості, яка вміє досягати успіхів та не кориться труднощам.

Метою статті є визначення шляхів створення сприятливої атмосфери для досягнення успіху шестирічним першокласником на основі співпраці школи і родини.

Ідея раннього навчання дітей у школах завжди мала місце в педагогічних пошуках відомих учених, зокрема Я. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, К. Ушинського та ін. У 1951 році, як зазначив В. Сухомлинський у своїй книзі «Серце віддаю дітям», педагог розпочав експеримент з навчання дітей шестирічок у Павлівській школі.

Робота з шестирічними дітьми передбачає обов'язкове врахування фізіологічних та психологічних особливостей. Як досвідчений педагог, В. Сухомлинський добре розумів це і будував навчально-виховний процес таким чином, щоб психологічні та фізіологічні особливості шестирічок сприяли засвоєнню ними навчального матеріалу. Психологами встановлено, що вік від 6 до 7 років є перехідним між дошкільним і молодшим шкільним періодами. Дошкільний період – це період інтенсивного накопичення фізичних, розумових і духовних сил. У цей час бурхливо зростає організм дитини та активно розвивається мозок. Це обумовлює появу нових можливостей для розумової діяльності дитини, що дає їй змогу аналізувати, синтезувати все, що відбувається навколо неї. Тому велику частину її уваги привертають предмети найближчого оточення, вчинки людей, події громадського життя, і це все більше і більше пробуджує її увагу та мислення. Важлива роль дошкільного періоду полягає в досягненні дитиною соціальної зрілості. Соціальна ситуація розвитку дитини в дошкільному віці характеризується відокремленням від дорослого, формуванням свого «Я». У дитини з'являється прагнення швидше стати «як дорослий». Це проявляється у тому, що, спостерігаючи за життям дорослих, вона починає наслідувати їх поведінку, манеру спілкування, жести. Проте таке прагнення не відповідає дитячим можливостям. Однак це протиріччя вирішується в грі.

Спостерігаючи за рольовими іграми дітей 6-7 років, можемо зробити висновок, що діти розігрують сцени насилля, конфліктів батьків і дітей тощо.

Неупереджена статистика постійно повідомляє тривожні факти: збільшується кількість психічних захворювань серед дітей та високими є показники дитячих неврозів. Одним із шляхів навчання дитини життєвої

стійкості, здатності вірити у свої сили, не впадати у відчай при невдачах і життєвих ударах є формування у неї оптимістичного сприйняття світу.

Оптиміст – людина, що вміє бачити в навколишньому світі, людях і самому собі гарне і на цій основі будувати перспективу свого майбутнього життя. Для песиміста характерна абсолютизація негативного, він бачить дуже багато перешкод і відступає, навіть не спробувавши їх подолати. Якщо оптимісту сама реальність може завдати відчутного удару, то песиміст завжди сам прирікає себе на невдачу [1].

Можна виділити дві групи *факторів*, що впливають на формування оптимізму дитини: внутрішні та зовнішні. До *внутрішніх* належать біопсихологічні фактори: загальний стан здоров'я, темперамент, задатки і здібності дитини, стан її нервової системи. Дитина з сангвінічним типом темпераменту і хорошим здоров'ям має кращу біопсихічну основу для формування оптимізму, ніж дитина-меланхолік або дитина, здоров'я якої обмежує її активність в окремих видах діяльності (грі, спорті).

До *зовнішніх* факторів формування оптимізму належать соціальні та педагогічні. Серед соціальних найважливішими є сім'я, взаємини батьків, становище в ній дитини, ставлення батьків до дійсності. У сім'ї малюк отримує перший життєвий досвід і перші знання про навколишню дійсність, що чинить серйозний вплив на формування його особистості [2].

З приходом до школи для дітей починається новий період життя, який вони зазвичай зустрічають із радістю. Проте надалі цей період не завжди супроводжується позитивними емоціями. Багато першокласників через два-три місяці відвідування школи воліли б знову опинитися в дитячому садку. Батьки першокласників відзначають, що їхні діти з приходом до школи стають менш життєрадісними, бадьорими, швидше стомлюються. Цей факт можна, насамперед, пояснити новими відносинами в школі, суб'єктом яких стає дитина. Якщо в дитячому саду відносини вихователя і дітей будувалися за логікою сімейних, де вихователь виконував роль дбайливої матері, то в школі відносини вчителя й дітей стають більш діловими, більш регламентованими. Якщо в дитячому саду дитина рівноцінно брала участь у різних видах діяльності й мігла проявити себе в одному з її видів, то в школі головною і визначальною діяльністю стає навчальна, і молодший школяр оцінюється вчителем і дітьми, насамперед за її результатами [3].

Важливу роль тут відіграють дорослі. Їх головне завдання полягає в тому, щоб допомогти дитині сформувати позитивне уявлення про самого себе, усвідомити свою цінність і неповторність. Батьки і вчителі повинні забезпечити дитину психолого-педагогічними умовами, за яких збільшаться шанси дитини на успіх. До згаданих раніше психолого-педагогічних *умов* ми відносимо такі:

1. Включення дітей у суб'єкт-суб'єктні взаємини у системі «вчитель – учень», «учень – учень», де учні приймаються як рівноправні партнери, яким надається можливість для проявів самостійності, висловлення власної думки, здатності робити вибір і відповідати за нього.

2. Ставлення до дитини з любов'ю, повагою, співчуттям, терплячістю, неупередженістю.

3. Зосередження на позитивних характеристиках дитини шляхом опори на них, уникнення підкреслення помилок та промахів, з метою зміцнення її самооцінки і віри в себе. Застосування таких методів виховання, як наказ, примус, муштра, покарання, критика стимулює розвиток у дитини негативних почуттів, негативних переживань: образи, приниження, страху, почуття провини, тривоги, які у своїй сукупності формують негативний життєвий досвід і песимізм. Тому дітей потрібно частіше хвалити і заохочувати до подальшої діяльності.

4. Забезпечення умов для оптимального фізичного, розумового та психічного розвитку дитини.

5. Розвиток ініціативності, адекватної самооцінки, позитивної мотивації, високої працездатності, сили волі, самодисципліни, відповідальності, вміння розподіляти свій час, впевненості, самоповаги і поваги до інших, стійкості у подоланні труднощів.

6. Розширення сфер діяльності дитини задля розвитку інтелектуальних, навчальних, математичних, творчих, музичних, літературних, фізичних здібностей дітей, підтримка їх життєрадісності.

7. Формування навичок саморозвитку.

8. Надання можливості для самовираження.

9. Забезпечення індивідуально-диференційованого підходу до дітей.

10. Дотримання єдності у виховній роботі членів родини, школи, позашкільних установ, що мають місце у навчально-виховному процесі.

Сучасна педагогічна наука і практика має багато методів і прийомів виховання, які допоможуть дорослим виховати дитину-оптиміста. Слід зазначити, що перш за все варто знайомити з технологією позитивного навчання вихователів, учителів і батьків. Це дозволить дорослим переосмислити життя та оптимістично поглянути на свої перспективи, вірити у своє майбутнє і слугувати чудовим прикладом для своїх вихованців.

У даній статті ми розглянули фактори та умови, що впливають на формування оптимізму в дітей-шестирічок. Пам'ятаймо про те, що виховна робота повинна бути спрямована на формування гармонійно розвиненої особистості з важливими особистісними якостями, такими як: уміння бачити в житті хороше, повага до оточуючого світу, піклування про своїх близьких тощо. Виховання оптимізму сприяє розвитку позитивного ставлення дитини не тільки до себе, а й до інших людей. Відомо, що щаслива людина, оптиміст – береже щастя інших. Нещасний, песиміст буває уразливий, несправедливий, злий на весь світ. Однак щоб не допустити перетворення дитини на песиміста, в першу чергу потрібно пам'ятати, що вона також людина і ставитися до неї з усією щирістю, повагою та любов'ю.

Список використаних джерел

1. Большая советская энциклопедия [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bse.sci-lib.com/>

2. Головнєва Є.В. Теорія і методика виховання: навчальний посібник / Є.В. Головнєва. – М.: Вища школа, 2006. – 256 с.
3. Шкурічева Н.А. Адаптація школярів до учнівського колективу / Н.А. Шкурічева // Початкова школа. – 2007. – № 9. – С. 53–57.

Ляшенко Діана,

*студентка 24 групи фізико-математичного факультету.
Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко*

В.О. Сухомлинський і творчий розвиток дитячої особистості

У даний час суспільство розвивається все швидше і швидше, а разом з тим і швидше розвиваються діти – наше майбутнє покоління. З плином часу моделі навчання, виховання і розвитку йшли досить різними шляхами: від заучування і бездумного відтворювання до вільного виховання особистості відповідно до природи. Погляди одних педагогів кардинально відрізнялися від поглядів інших, у результаті чого створювалося щось якісно нове. Таким чином, у сучасному суспільстві широко розповсюджена ідея творчого розвитку особистості. Вона пронизана багатьма аспектами: починаючи від творчого розвитку уяви до творчості у звичайних буденних справах. Розглядом даної теми займалися не лише зараз, а й століттями раніше.

Так одним із найвідоміших теоретиків та практиків, які займалися впровадженням даного напрямку, був відомий вітчизняний педагог Василь Олександрович Сухомлинський. Уся його діяльність пронизана любов'ю до дітей, до способу їх мислення, що він використовував якнайповніше.

Ідею творчого розвитку дитячої особистості він розглядав майже у всіх своїх творах. Відомими є «Серце віддаю дітям», «Павлиська середня школа», «Народження громадянина», «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості», «Духовний світ школяра», «Як виховати справжню людину», «Методика виховання колективу» та ін.

Кожен з нас щось чув про Василя Олександровича. Його твори зустрічаються часто у початковій школі, у старших класах, а також вивчаються студентами педагогічних спеціальностей в університетах. Корисними вони є також для батьків, бо найперше вони починають виховувати своїх дітей. Таким чином, батьки є вчителями для своїх дітей, починаючи з народження. Наведемо цитати з твору В. Сухомлинського «Сто порад учителям», в яких відомий педагог усіляко пропонує розвивати творчість у дітей.

Хочеться порадити вчителю початкових класів: Пам'ятаєте, дорогий колега, що від вас залежить бюджет часу всіх вчителів середніх і старших класів, ви творець духу творчості в навчанні й вихованні («Сто порад учителям», 7 порада) [1].

Тут він намагається донести, що все починається змалку, виховання всіх якостей особистості, рис характеру, які передують подальшому розвитку, засвоєнню знань, використанню в практичній діяльності.

Я виходжу з того, що в середніх і старших класах розум, що вчиться, не повинен завантажуватися одноманітними операціями, щоб якомога більше

розумової енергії йшло на творчу працю. («Сто порад учителям», 8 порада) [1].

У практичній роботі досвідчених учителів ця спрямованість навчання і виховання виражається в тому, що в розумовій праці учнів вартісним є не заучування, не запам'ятовування чужих думок, а роздум самого учня як жива творчість, як пізнання предметів, речей, явищ навколишнього світу, як пізнання у зв'язку з цим найтонших відтінків самого слова («Сто порад учителям», 10 порада) [1].

Так педагог тлумачить те, що діти в молодшому віці не можуть довго концентрувати увагу на одному і тому ж самому, тому схиляє до розвитку розуму, швидкого мислення, творчих думок.

Хай ваш вихованець розповідає, міркує, звітує про те, що він зробив власними руками, про те, що він спостерігав. Учень плутається в словах, коли ці слова не пов'язані з тим, що він сам робив, бачив, спостерігав, думав. Треба давати такі завдання, які б припускали розповідь, звіт, доповідь учня, які вимагали б, щоб наявні знання були пущені в оборот, а значить, щоб слово стало засобом творчості («Сто порад учителям», 19 порада) [1].

У цих словах педагог закликає до того, щоб всі знання, які діти отримують у школі, були використані на практиці.

У багатьох розумних, від природи обдарованих, дітей і підлітків інтерес до знань прокидається лише тоді, коли їх рука, кінчики пальців включаються в творчу працю («Сто порад учителям», 26 порада) [1].

А так педагог показує зворотний зв'язок. Коли дитина починає щось робити, що їй подобається, творити щось нове для себе, то лише тоді вона задумується про отримання нових знань, про те, що вона робить і як це робити краще.

Протягом семи років педагог учив дітей (з 7 – до 14-річного віку) працювати обома руками. Діти навчилися володіти двома різцями, уміли правою і лівою руками вмонтовувати вузли складних моделей, працювали лівою і правою рукою на токарному верстаті по дереву. З кожним роком діяльності цих дітей розвивався творчий елемент. Характерною особливістю творчості цих дітей було народження нових задумів, винахідливість. Майстри трудитися обома руками мовби бачили незрівнянно більше в тому ж явищі, яке розглядала людина, що уміла працювати тільки правою рукою. Обробляючи матеріал інструментом, малі майстри відрізнялися великою тонкістю, ніжністю, пластичністю трудового руху. Вони були закохані в свою розумну творчу працю («Сто порад учителям», 45 порада) [1].

Посилаючись на психологічні аспекти, Василь Олександрович закликає до розвитку обох півкуль головного мозку. Адже кожна з півкуль керує однією рукою, і розвиваючи обидві руки до виконання безлічі операцій, тим самим розвиває обидві півкулі, а отже, і мислення дітей розвивається швидше і краще, бо створюється більше нових нейронних зв'язків, які покращують передачу нервових імпульсів.

І це лише частина з того, про що Василь Олександрович Сухомлинський згадує у своїх працях. У праці «Проблеми виховання всебічно розвинутої

особистості» він пише: «Однією з важливих умов багатства естетичних потреб, почуттів, переживань є глибокий інтелектуальний розвиток особистості – творчий діяльний розум, спрямований на утвердження ідеалу» [2].

Тобто він пояснює, що без розвитку творчості всі інші напрями виховання розвиватимуться неправильно, неповно, або й не будуть розвиватися взагалі.

А у творі «Серце віддаю дітям» він писав: «Не зубріння, а цікаве, різноманітне інтелектуальне життя, що проходитиме в світі казки, гри, краси, музики, фантазії, творчості – таким буде навчання моїх вихованців» [3].

І весь твір просякнутий ідеями розвитку творчості у мисленні, побутових справах, написанні казок, садівництві, допомозі іншим та багато іншого. Він також писав, що навчання повинне бути емоційним, адже позитивні емоції лише підкріплюють запам'ятовування, бажання пізнавати щось нове, що й сам процес навчання повинен давати дітям почуття справжньої радості.

Отже, у нашій вітчизняній педагогіці Василь Олександрович Сухомлинський є одним із провідних педагогів, які займалися творчим розвитком особистості. У його творах описано багато практичних методів розвитку дитячої особистості. Він надає не лише теоретичні положення, а й підкріплює їх прикладами із свого життя і доступно пояснює, що саме гармонійний розвиток особистості є метою всієї системи виховання, а творчий розвиток особистості є однією з основних складових його педагогічної спадщини.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В.О. Сто порад учителю / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 2. – С. 419–654.
2. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 1. – С. 55–208.
3. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 1. – С. 7–282.

Захарко Яна,

студентка 33 групи ННІ іноземної філології.

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

Способи творчого розвитку дитячої особистості за В. Сухомлинським

Розбудова державності в Україні, процеси глобалізації, технічного прогресу, зростання соціальної конкуренції зумовлюють необхідність виховання творчої особистості, здатної критично мислити, уникати стереотипних способів вирішення проблем, приймати нестандартні рішення та використовувати свої знання та навички якомога ефективніше.

На жаль, у сучасній школі одноманітні методи не лише вбивають інтерес до навчання, а й сприяють розвитку шаблонного мислення та нездатності самостійно приймати рішення.

Упровадження в роботу сучасних навчальних закладів позитивного досвіду минулих поколінь може вирішити дану проблему. Питання творчого розвитку дитячої особистості знайшли своє відображення у педагогічній системі В.О. Сухомлинського. Видатний педагог теоретично обґрунтував та практично перевіряв, як природа та казка впливають на розвиток дитячої творчості.

Метою статті є спроба виявити найбільш дієві та оригінальні способи розвитку творчої дитячої особистості.

Шляхи ефективного розвитку творчих здібностей дитини протягом ХХ ст. досліджували багато психологів і педагогів: М. Арнаудов, Л. Виготський, В. Левін, П. Якобсон та ін. Теоретичне обґрунтування ідей В. Сухомлинського у питаннях розумового виховання та розвитку творчих здібностей школярів здійснили І. Баранюк та Л. Бондар. Проте питання творчого розвитку дитячої особистості на основі ідей В. Сухомлинського з урахуванням сучасних реалій потребує осмислення.

У праці «Уява і творчість у дитячому віці» Лев Виготський визначає творчу діяльність людини як таку, яка створює щось нове, «все одно буде це створене творчою діяльністю, якою-небудь річчю зовнішнього світу або відомою побудовою розуму або почуття, що живуть і виявляються тільки в самій людині» [1, с. 12].

Питання дитячої творчості у педагогічній системі В. Сухомлинського посідає особливе місце. У своїх працях вітчизняний педагог-новатор визначив засоби творчого розвитку в дитини. Природу він розглядав як один із таких засобів, що розвиває мислення та фантазію і спонукає дитину до творчості [2; 3]. Така позиція є співзвучною з думкою Л. Виготського, який зазначав, що опорними точками майбутньої творчості є те, що оточує дитину. З навколишнього світу дитина накопичує матеріал, який за допомогою фантазії вона оформить у творчій діяльності [1].

Таким чином, подорожі в природу були першим кроком до творчої діяльності. В. Сухомлинський був глибоко переконаний, що дитяче бачення світу – це «своєрідна художня творчість». Краса природи викликає у дітей ряд емоційних образів. Ці образи, оформлені за допомогою фантазії, створюють яскраві та неповторні думки про навколишній світ. Саме тому в «Школі під голубим небом» педагог не просто розповідав дітям про явища навколишнього світу, а й пропонував описати те, що вони бачать та відчують. Багата уява дітей виражалася у слові: «У блакитному небі розтанула згряя білих лебедів...», «Дятел стукає по корі дерева, і дерево дзвенить...», «Край дороги квітне самотня ромашка...», «Лелека стоїть у кублі і дивиться кудись далеко, далеко...», «На квітку хризантеми сів метелик, гріється на сонечку...» [3, с. 41].

У Павлиській школі спостереження за явищами природи було важливим елементом пізнання. В. Сухомлинський вбачав завданням учителя не просто

подати дитині готове рішення проблеми, а зацікавити та ненав'язливо змусити її самостійно шукати відповідь, відкидати неправдиві свідчення та шукати істину. «Уміння дати дитині подумати – це одна з найбільш тонких якостей педагога. А серед природи дитині треба дати можливість послухати, подивитися, відчутти ..» [2, с. 29]. Описуючи побачене, діти не завчали чужі думки, а самі пізнавали світ, тим самим розвиваючи своє мислення.

Відомо, що для школярів характерною є літературна творчість. Проте їй передують художня. Завжди легше стимулювати дитину намалювати, аніж написати. Л. Виготський пояснює це тим, що для того, щоб зайнятися літературною творчістю, дитина має накопичити певний багаж досвіду й оволодіти досить високим рівнем знання мови [1, с. 35].

Тому В. Сухомлинський розглядає малювання як перехідну ланку до словесної творчості. Педагог вважав, що у початковій школі малювання повинно займати особливе місце в навчально-виховному процесі. По-перше, такі уроки розвивають творчу уяву та мислення, по-друге, естетичне бачення світу, по-третє, є однією зі складових логічного пізнання [3, с. 137]. Педагог практикував вкладання малюнка до письмових робіт у 2–4 класах і дійшов висновку, що дитина вдається до малюнка, якщо не може виразити свою думку за допомогою слова.

Сухомлинський чудово розумів, що завдання вчителя – навчити творити. «Творчість не приходить до дітей з якимось натхненням. Творчості треба вчити. Дитина лише тоді складе твір, коли почує опис природи від учителя» [2, с. 136]. Для цього педагог наводив власні приклади творів, тим самим вчив дітей передавати наочний образ словами.

Для того, щоб виховати в дитині письменника, потрібно розвивати в ній інтерес до навколишнього життя. Дитина може гарно написати лише про те, що вона бачила і розуміє. Ці принципи знайшли своє місце у педагогічній системі В. Сухомлинського. У праці «Сто порад учителям» педагог зазначає: «Учень плутається у словах, коли ці слова не пов'язані з тим, що він сам робив, бачив, спостерігав, думав» [3, с. 57].

Педагог приділяв казці важливу роль у формуванні творчої особистості. Слухаючи казку, співпереживаючи героям, у дітей формується розуміння про те, що добре, а що погано. У Кімнаті казки діти не лише інсценували українські народні казки, але й самі творили. Розробка казкових образів стимулює розвиток уяви, мислення, допомагає прослідковувати причинно-наслідкові зв'язки, встановлювати залежність поведінки людини від зовнішніх та внутрішніх факторів. Учнями В. Сухомлинського було створено близько 1500 оповідань та казок. Можна сміливо стверджувати, що педагог домігся того, щоб діти використовували слово, щоб розповісти про свої враження та переживання як через опис реальності, так і через створення фантастичного образу.

В. Сухомлинський привчав дітей не лише творчо мислити, але й до трудової. У кабінеті живої природи діти вирощували рослини та доглядали за тваринами. У керамічній майстерні учні виготовляли глиняний посуд та керамічні фігурки для лялькового театру. Така різноманітність творчої

діяльності дозволяла кожному вихованцю Павлиської школи віднайти свою улюблену справу і розвиватися відповідно до власних нахилів та інтересів.

Без виявлення творчих нахилів учнів та їх подальшого розвитку формування гармонійно розвиненої особистості є неможливим. Використання методів, описаних у даній статті, може вирішити ці завдання.

Перспективи дослідження ми вбачаємо в необхідності подальшого вивчення проблеми формування творчої особистості, яке ґрунтується на основних положеннях педагогічної системи В. Сухомлинського.

Список використаних джерел

1. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте: психологический очерк / Л.С. Выготский. – М.: Просвещение, 1991. – 93 с.
2. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям / В.А. Сухомлинский. – К.: Радянська школа, 1972. – 244 с.
3. Сухомлинський В.О. Сто порад учителю / В.О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1988. – 304 с.

*Гурський Владислав, Рижко Дмитро,
студенти 24 групи фізико-математичного факультету.
Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко*

Умови духовно-морального розвитку дитини у школі за В. Сухомлинським

Хто намагається розібратися в хорошому й поганому на своїх уроках, у своїх стосунках з вихованцями, той уже досягнув половини успіху.

В.О. Сухомлинський

Головною метою сучасної освіти є створення умов для різнобічного розвитку громадянина, формування покоління, здатного до безперервної освіти і створення духовних цінностей. Загальновізнано, що просвіта є найбільш важливою частиною культури будь-якого народу, яка наповнена високо-духовним началом, гуманістичними принципами, рухом до прогресу.

За останні 40 років одним із головних джерел формування поняття про духовно-моральне виховання школярів є твори великого вітчизняного педагога Василя Олександровича Сухомлинського.

Мета даної статті показати, що досвід роботи та рекомендації В. Сухомлинського щодо духовно-морального виховання школярів є актуальними у сьогоденні.

У праці «Серце віддаю дітям» В. Сухомлинський писав: «Ми живемо в такий час, коли без оволодіння науковими знаннями неможливі ні праця, ні елементарна культура людських відносин, ні виконання цивільних обов'язків. Учіння не може бути легкою і приємною грою, що приносить одне лише задоволення. Ми повинні виховати високоосвічених, працелюбних, наполегливих людей, готових долати не менш значні труднощі, ніж подолали їхні батьки, діди і прадіди. Чим більшим колом знань потрібно буде оволодіти, тим більше треба рахуватися з природою людського організму в період бурхливого зростання, розвитку і становлення

особистості в роки дитинства. Світ, що оточує дитину, це, перш за все світ природи з безмежним багатством явищ, з невичерпною красою. Тут, у природі, вічне джерело дитячого розуму. Але разом з тим з кожним роком зростає роль тих елементів середовища, які пов'язані з суспільними відносинами людей, з працею» [1, с. 12].

Ми згодні з В. Сухомлинським, що дитинство – щоденне відкриття світу. Потрібно, щоб це відкриття стало, перш за все, пізнанням людини і Вітчизни. Щоб у дитячий розум і серце входила краса справжньої людини, велич і ні з чим незрівнянна краса Вітчизни [2].

У визначенні навчально-виховного процесу В. Сухомлинський виділив три складових: наука, майстерність, мистецтво. Виховання в широкому сенсі – це багатогранний процес постійного духовного збагачення і вихованців, і вихователів, причому цей процес характерний глибокою індивідуальністю явищ: та чи інша педагогічна істина, вірна в одному випадку, стає нейтральною в другому, абсурдною – в третьому [3, с. 9].

У «Серці віддаю дітям» В. Сухомлинський зазначав, що без наукового передбачення, без уміння закладати в людині сьогодні ті зерна, які зійдуть через десятиліття, виховання перетворилося б на примітивний нагляд, вихователь – у безграмотну няньку, педагогіка – в знахарство. Потрібно передбачити – в чому суть культури педагогічного процесу, і чим більше тонкого вдумливого передбачення, тим менше несподіваних нещасть [1, с. 50].

Як писав В. Сухомлинський, «Навчання – дуже важлива, але не єдина сфера духовного життя дитини. Чим ближче я придивлявся до того, що всі ми звикли називати навчально-виховним процесом, тим більше переконувався, що справжня школа – це багатогранне духовне життя дитячого колективу, в якому вихователь і вихованець поєднані безліччю інтересів і захоплень.

Навчання – це лише одна з пелюсток квітки, яка називається вихованням у широкому сенсі цього поняття. У вихованні немає головного і другорядного, як немає головної пелюстки серед багатьох пелюсток, що створюють красу квітки. У вихованні все головне – і урок, і розвиток різнобічних інтересів дітей поза уроком, і взаємовідносини вихованців у колективі» [1, с. 8].

Визначення духовної діяльності, яке В. Сухомлинський дав більше 30 – років назад, особливо актуально сьогодні. «Духовна діяльність – це не якісь відірвані від повсякденної праці самозаглиблення і самоаналіз. Це творча праця, кипуча громадська діяльність. Духовна діяльність – це відображення суспільних відносин, включаючи працю, у внутрішньому світі людини, в її пристрастях і прагненнях, у її бажаннях. Справжньою людиною стає тільки той, у кого в душі виникають, затверджуються благородні бажання, які стимулюють поведінку, породжують пристрасті й учинки, в яких людина знову затверджується, в яких народжуються нові бажання» [4, с. 200].

В. Сухомлинський говорив, що школа стає осередком духовного життя, якщо вчителі дають цікаві за змістом, і за формою уроки. Але чудові,

блискучі уроки є там, де успішно застосовуються найрізноманітніші форми розвитку учнів поза уроками [5, с. 4].

Василь Олександрович вказував, що поки дитину не вдалося захопити дитячими радощами, поки в її очах не з'явилося непідробне захоплення, поки дитина не захопилася дитячими пустощами, педагог не має права говорити про якийсь виховний вплив на неї. Якщо слухаючи казку, вона не переживає боротьбу добра і зла, якщо замість радісних вогників захоплення у неї в очах зневага, – це значить, що щось у дитячій душі надломлено, і багато сил треба докласти, щоб випрямити дитячу душу [1, с. 32].

Не можна зводити духовний світ маленької людини до навчання. Якщо ми будемо прагнути до того, щоб усі сили дитини були поглинені уроками, життя її стане нестерпним. Вона повинна бути не тільки школярем, але перш за все людиною з багатогранними інтересами, запитам, прагненнями [6].

У наших вихованців є потенційні задатки талановитих математиків і фізиків, філологів та істориків, біологів та інженерів, майстрів творчої праці. Ці таланти розкриваються тільки тоді, коли кожен підліток зустріне у вихователів ту «живу воду», без якої задатки засихають. Розум виховується розумом, совість – совістю, відданість Батьківщині – діючим служінням Батьківщині [4, с. 114].

Гуманне ставлення до дитини означає розуміння вчителем тієї простої й мудрої істини, що без внутрішніх духовних зусиль дитини, без її бажань стати хорошою, немислима школа, немислиме виховання [3, с. 3].

Важко переоцінити роль особистості вчителя, його духовного вигляду в пробудженні й розвитку здібностей, нахилів, талантів учня. Якщо в педагогічному колективі є талановитий, закоханий у свою справу викладач математики, серед учнів обов'язково виявляються здібні й талановиті математики. Немає хорошого вчителя математики – немає і талановитих учнів; у цьому випадку той, хто володіє математичними здібностями, ніколи не проявить їх. Учитель – це перший світоч інтелектуального життя [2, с. 26].

В. Сухомлинський вірив у те, що щастя і насолода для людини повною мірою відкриваються в духовній повноті у насиченому житті, в ідейному багатстві прагнень, поривів, у пізнанні краси і величі буття. Ці слова В. Сухомлинського повертають нас до його головної думки, до думки про повноту щастя дитини. Духовну повноту і насиченість життя може дати тільки широка, різнобічна освіта, допитливе пізнання світу, активне прагнення до знання, радість знання. Дитина не може бути щасливою, якщо в школі їй погано або нудно, якщо вона не відчуває себе досить здібною, щоб оволодіти шкільною наукою. Зробити дитину щасливою – значить, перш за все, допомогти їй учитися.

«Навчання може стати для дітей цікавою, захоплюючою справою, якщо воно проявляє яскраве світло думок, почуттів, творчості, краси, гри. Моя турбота про успіхи в навчанні починалася з турботи про те, як харчується і спить дитина, яке її самопочуття, як вона грає, скільки годин протягом дня буває на свіжому повітрі, яку книжку читає і яку казку слухає, що малює і як висловлює в малюнку свої думки і почуття, які почуття пробуджують у її

душі музика природи і музичні мелодії, створені народом і композиторами» [1, с. 108].

Допитливість, цікавість – це споконвічні й невикорінні властивості людини. Де немає допитливості – немає школи. Інтелектуальна байдужість, убогість інтелектуальних емоцій – усе це притуплює чуйність до мудрості, до новизни, до багатства і краси думки. Якщо на уроці, після розповіді вчителя, немає ніяких питань – це перша ознака того, що в класі залишився нудний, обтяжливий обов'язок день у день вчити уроки [5, с. 2].

Така, на перший погляд, проста справа, як оцінка знань учнів, – це вміння вчителя знайти правильний підхід до кожної дитини, вміння плекати в її душі вогник спраги до пізнання. Протягом 4-х років навчання дітей у початкових класах В. Сухомлинський ніколи не ставив незадовільних оцінок ні за письмові роботи, ні за усні відповіді. Діти вчаться читати, писати, розв'язувати задачі. Одна дитина вже досягла позитивних результатів у своїй розумовій праці, у іншої дитини їх поки ще немає. У однієї вже виходить те, чому її хоче навчити вчитель, в іншої ще не виходить, але це не означає, що вона не хоче вчитися. Василь Олександрович оцінював розумову працю лише тоді, коли вона приносила дитині позитивні результати. Дитина повинна подумати, зібратися з думками, ще раз переробити свою роботу [1, с. 143].

В. Сухомлинський казав, що діти повинні жити в світі краси, гри, казки, музики, малюнка, фантазії, творчості. Цей світ повинен оточувати дитину і тоді, коли ми хочемо навчити її читати і писати. Так від того, як буде почувати себе дитина, піднімаючись на першу сходинку пізнання, що вона буде переживати, залежить увесь її подальший шлях до знань.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / В.О. Сухомлинський. – Київ: «Радянська школа», 1969.
2. Сухомлинський В.О. Виховання особистості в радянській школі / В.О. Сухомлинський. – Київ: «Радянська школа», 1965.
3. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором / В.О. Сухомлинський. – К., 1965–1966.
4. Сухомлинський В.О. Народження громадянина / В.О. Сухомлинський. – М.: «Молода гвардія», 1971.
5. Сухомлинський В.О. Етюди про комуністичне виховання / В.О. Сухомлинський. – К., 1967.

Зеленський Михайло,

студент 22 групи ННІ іноземної філології.

Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова

В. Сухомлинський про моральне виховання старшокласників

Василь Олександрович Сухомлинський – один із найвидатніших педагогів у вітчизняній історії, людина, котра не боялася експериментувати та абсолютно віддавалася усім своїм серцем та силами дітям. Його любов і гуманістичний підхід допомогли виховати та виростити не одне покоління вдячних Людей. Попередні дослідження творчості довели актуальність

методів, запропонованих педагогом, однак важливим є дослідження теми способів мотивації для подальшого морального зростання дітей старшого шкільного віку. Необхідно зрозуміти, що саме пропонував талановитий «інженер людських душ» [1, с. 65] у своїх рекомендаціях для старшокласників.

Мета статті – розкрити основні положення педагогічного доробку В. Сухомлинського щодо морального виховання старшокласників.

Василь Сухомлинський дуже любив дітей і увесь свій життєвий шлях присвятив вихованню молодого покоління. Таке почуття до дітей було його природною необхідністю. Перш за все у своїх поглядах він відстоював те, що дитина повинна залишатися дитиною у всьому, і вже згодом бути патріотом своєї держави, справжнім громадянином та гідним представником соціуму. Вчитель із золотим серцем розглядав принципи виховання у комплексі, що містить моральний, естетичний, трудовий та розумовий аспекти виховання. Ці принципи були реалізовані в загальношкільній програмі організаційно-педагогічної діяльності, яка для кожного колективу була складена, починаючи з періоду навчання у першому класі та закінчуючи останнім класом [5, с. 99]. Усіма цими складовими мав оволодіти кожен із учнів, аби відповідати соціальному ідеалу та, на думку Василя Олександровича, стати справжньою людиною. Виховний ідеал В. Сухомлинського можна охарактеризувати, як гармонійно всебічно розвинену особистість, що активно залучена до суспільного життя [4, с. 252].

Попри спроби радянської влади звинуватити директора Павлівської середньої школи у «рецептурності» його педагогіки, відсутності наукової сумлінності та «проповідуванні абстрактного добра» [2, с. 385], концепція виховання В. Сухомлинського базувалася на ідеях гуманізму та добротності. На думку автора, людяність може бути реалізована через загальний розвиток потенційних фізичних та розумових можливостей особистості [2, с. 385]. Ідеал людини у баченні Василя Олександровича, до якого увійшли принципи, повчання та настанови і рекомендації для молодших поколінь, було відтворено у праці «Як виховати справжню людину». Назване видання є своєрідною «азбукою моралі», де висвітлено «10 не можна», «9 негідних речей», «14 Законів дружби» та ін. Основою педагогічного світогляду заслуженого вчителя УРСР є важливість виховання поваги до самого себе [2, с. 386]. Говорячи про ідеальну людину, В. Сухомлинський вважав, що цій людині повинні бути притаманні інтелектуальне багатство, творчий розум, прагнення жити у світі думок, постійне бажання збагачувати і розвивати свій розум [4, с. 254].

Базуючись на цих ідеях, Василь Олександрович пояснює принципи оволодіння нормами поведінки. Нормою, відповідно, вважають такий тип поведінки, який сприймається суспільством та совістю особистості. У процесі морального виховання учень сам не створює норми поведінки, а може засвоювати їх із загальносуспільним досвідом. Першочергово, у старшокласників способи поведінки детермінуються накопиченими знаннями та мотивами. В моральній нормі відображено попередній досвід

покоління, а її опанування служить показником індивідуальної вихованості учня. На думку педагога з золотим серцем, накопичення морального досвіду найбільш активно відбувається тоді, коли учень свідомо перед собою поставить таку задачу (якщо вона для нього справді значуща). Водночас, моральними принципами виступають стійкі погляди, яких людина готова дотримуватися. Тому варто зазначити, що в моральні принципи можуть трансформуватися лише ті засвоєні знання, які дозволяють учневі дати установку на певний стиль поведінки та перетворюються на сукупність внутрішніх правил, котрі особистість застосовуватиме у своїх майбутніх діях. На основі засвоєних норм можуть виникати відповідні потреби (наприклад, потреба допомагати іншим). Їх сила та стійкість можуть бути визначені як досвідом суспільного життя, так і віковими особливостями дитячого колективу. Старші школярі зазвичай мають потреби, які є більш абстрактними та мають переважно ідеальну форму, аніж речово-предметний характер й пов'язані з почуттям обов'язку перед колективом та суспільством. Інтереси учнів частіше спрямовані на оволодіння теорією моралі та аналіз людського щастя. У розвитку моральної активності значну роль відіграють установки, які ставить перед собою особистість задля досягнення своїх потреб. Важливою є націленість на прийнятну поведінку в соціумі (тобто негативна установка на аморальне). У зв'язку з цим, позитивний результат діяльності та його правильна оцінка зумовлюють формування і розвиток мотиваційної сфери у школярів [3, с. 60 – 86].

Мудрий публіцист акцентував увагу на взаємозалежності розумового й морального виховання школярів. Василь Олександрович вважав, що культивування осмисленої поведінки є проявом вишуканості тонкого душевного світу школяра. Чільне місце у структурі морального виховання педагога посідала правда, й тому він запровадив систему «виховання правдою». Він наголошував на тому, що потрібно відстоювати правду і боротися зі злом:

«Відчуваючи байдуже ставлення до себе, дитина втрачає чутливість до добра і зла. Вона не може зрозуміти, що в людей, які її оточують, є Добро і що є Зло. В її серці поселяються підозра, зневага, а це – найголовніше джерело озлобленості» [2, с. 392]. З положень програми морального виховання у Павлівській школі можна виокремити такі, на яких варто сконцентрувати увагу:

«2. Ти є не те, що ти сам про себе думаєш, а те, що думають про тебе інші люди».

«4. Вчися робити те, що захоплює тебе в іншій людині, і ніколи не роби того, що ти ненавидиш, зневажаєш в інших» [4, с. 257].

Якщо в оцінці міститься тільки загальне схвалення або загальний осуд, то в громадській думці завжди вказана чітка позиція, котра може бути висловлена у формі певних порад і рекомендацій. Тому вона виступає більш об'єктивним маркером засвоєння моральних норм, ніж оцінка. Однак, з іншого боку, складовими громадської думки можуть бути як правдива, так і неправдива інформація, й це є досить значним її недоліком. Якщо

вихованець чинитиме так, як описано вище у положеннях програми, тоді це стане проявом засвоєння певної моральної норми.

Не менш важливим аспектом у вихованні майстер педагогічної справи вважав розумовий розвиток. Василь Олександрович був одним із перших у сучасній педагогіці, хто звернув серйозну увагу на формування у школярів інтелектуальних умінь та став займатися цією проблематикою [1, с. 53]. Маючи гарну обізнаність у сфері давньогрецької літератури (педагог добре знав твори Й. Гете, Д. Дідро, Л. Фейєрбаха, Платона, Аристотеля [5, с. 59]), вчитель-новатор активно використовував філософське правило Аристотеля у навчальній діяльності: «Мислення починається із питання, із здивування» [4, с. 254]. Його ставлення до організації навчально-виховного процесу зумовило засудження механічного заучування та зазубрювання. Центральним у поглядах педагога було те, як навчити дитину мислити. «Сухомлинський порівнював хорошого учня з досвідченим слюсарем, який кожного разу, беручи інструмент, не розглядає його, оскільки він його вже добре знає, а відразу починає працювати. Цього можна досягти, якщо в процесі навчання постійно буде діяти «інструмент мислення», будуть даватися правильні установки, що потрібно назавжди запам'ятати і чому» [4, с. 251].

Педагог дійшов висновку, що бідне мовлення вихованців можна пояснити тим, що в молодших класах дітей не навчають думати, що перед ними замкнені двері в дивний світ навколишнього середовища. Василь Олександрович був досить вимогливим учителем і тому висував низку вимог до кожного з учнів. Він вважав, що в кожного учня повинні бути сформовані вміння:

- 1) уміння спостерігати за навколишніми явищами;
- 2) думати – зіставляти, порівнювати, протиставляти, знаходити незрозуміле; вміння дивуватися;
- 3) висловлювати думку про те, що бачить учень, за чим він спостерігає та що робить;
- 4) швидко та виразно читати;
- 5) правильно та швидко писати;
- 6) виділяти логічно завершені частини у прочитаному, встановлювати взаємозв'язки між ними;
- 7) знаходити книги з питання, що цікавить учня;
- 8) знаходити в книзі необхідний матеріал;
- 9) робити попередній логічний аналіз у процесі читання;
- 10) слухати вчителя та одночасно коротко записувати зміст його розповіді;
- 11) читати текст та одночасно слухати інструктаж учителя про роботу над текстом, над логічними частинами;
- 12) написати твір – розповісти про те, що учень бачить навколо себе, що спостерігає та ін. [1, с. 55].

Для того, аби кожен з учнів зміг оволодіти такими вміннями, Василь Олександрович створив «Кімнату думки». Педагог-новатор подарував для цієї кімнати 360 цікавих книг для підлітків. Це була «Золота бібліотека

юнацтва», до якої входили книги М. Сервантеса, У. Шекспіра, Й. Гете, Ф. Шиллера, Марка Твена, О. Пушкіна, М. Гоголя, Л. Толстого, І. Тургенева, В. Короленка, Ф. Достоєвського, М. Горького, Т. Шевченка, Лесі Українки, І. Франка та багатьох інших письменників. До цієї «кімнати» приходили учні, щоб прочитати книгу, поговорити про неї з другом, подискутувати. Згодом вона стала серцем інтелектуального життя учнів. Свою назву кімната отримала, щоб підкреслити духовну силу книги [1, с. 94]. У Павлиській школі вчитель рекомендував батькові й матері створювати для своєї дитини бібліотеку, пояснюючи це тим, що в книгах вміщено найбільше духовне багатство.

В. Сухомлинський наголошував, що без оволодіння науковими знаннями не можливі ані праця, ані елементарна культура людських стосунків, ані виконання громадських обов'язків. Навчання не може бути приємною грою, що приносить лише задоволення [5, с. 70].

Власне, найнеобхіднішим інструментом духовного та морального розвитку старших школярів Василь Олександрович вважав працю. Тому серед методів свого виховання директор Павлиської школи активно застосував творчу та посильну роботу, до якої з радістю долучалися учні. Сам педагог про працю казав наступне: «Без такого труда, даже если он служит источником удовлетворения его личных потребностей, человек чувствует себя никчемным, пустым, никому не нужным. Удовлетворите все изысканные потребности человека в пище, одежде, но запретите ему трудиться, чтобы выразить свое «я», обречите на бездеятельность – и жизнь человека потеряет смысл» [5, с. 41].

Праця, на думку вчителя-новатора, є основою розвитку особистості, його рушійною силою. Йому Василь Олександрович вирішив поєднати працю з навчанням для своїх учнів. До праці залучалися усі вікові групи школярів, починаючи від найменших. «Молодші школярі садили дерева, вирощували квіти, працювали в теплиці, на земельних ділянках, заготовляли місцеві добрива. Підлітки працювали в майстернях, допомагали колгоспу. Старші школярі керували трактором, машиною, косили сіно, працювали в учнівських бригадах, вирощували хліб» [4, с. 257].

У Павлиській школі все, що робили учні молодшого та середнього шкільного віку, згодом набувало розвитку. Наприклад, у 10–12 років учень уже вмів обробляти ґрунт, готувати його під зернові культури, вирощувати та збирати врожай цих культур, вирощувати плодові дерева, керувати двигуном внутрішнього згоряння, працювати на токарному верстаті. У 14–15 років учні вмели керувати трактором та автомобілем. Учні 16–17 років могли вже навіть сіяти та вносити добрива, керуючи трактором [1, с. 87–88].

Та чи багато батьків могли пишатися тим, що їх син, учень 6–8 класу, має огрубілі від роботи руки, на яких зароблений власними силами годинник? В. Сухомлинський наголошував на тому, що необхідно, аби не всі бажання дітей здійснювалися, особливо якщо бажання не відповідають можливостям сім'ї. На думку педагога, якщо дорослі задовольнятимуть будь-яке бажання дитини – то вона виросте «тираном ближніх» [5, с. 80].

Значне місце в організаційно-педагогічній діяльності школи В. Сухомлинського посідали науково-предметні гуртки. У школі працювали технічний, сільськогосподарський гуртки, а також гурток юних механізаторів (3–4, 5–6, 7–10 класи). Це були досить стійкі колективи, котрі існували впродовж усього часу, поки Василь Сухомлинський був директором Павлівської школи. Керівниками гуртків були вчителі, а гуртків трудової творчості – як учні-старшокласники, так і вчителі. Бригадири працювали на рівних з усіма та не мали привілеїв. Існували у межах школи й гуртки художньої самодіяльності: драматичний, музичний, художнього читання. Вони об'єднували по 15–20 першокласників, для яких старші учні читали казки та складали нові, інсценували їх. Також найкращі учні 8-10 класів очолювали роботу наукових гуртків фізики, літератури та математики у молодших класах. Старшокласники виступали з доповідями, займалися підготовкою бесід, у ході яких піднімалися найбільш проблемні питання, й це допомагало зміцнювати взаємини між старшими та молодшими школярами [5, с. 100–102].

Останньою, але не менш вагомою ланкою у мотивації успіху морального зростання старшокласників можна вважати їх підготовку до дорослого (сімейного) життя. Василь Олександрович хотів, щоб старші учні сприймали кохання як моральну красу та відданість однієї людини іншій. Він рекомендував учителям розмовляти з дітьми про почуття таким чином, щоб діти розуміли, що почуттями править мудрість, а не емоція. Педагог виокремлював, що кохання – перш за все, відповідальність за того, хто в твоєму серці [1, с. 78]. Також для батьків старшокласників у школі проводили заняття на тему «Як правильно говорити з юнаками та дівчатами про кохання, сім'ю та шлюб» [5, с. 102].

Отже, В. Сухомлинський був педагогом із золотим серцем та відкритою душею й упродовж усього свого життя прагнув виховати справжніх Людей. Для учнів старшої школи він запропонував низку методів та способів, які сприяли формуванню гармонійно та всебічно розвиненої особистості, готової до дорослого життя та подальшої соціалізації. Успіх морального зростання був детермінований декількома факторами, що розглядалися в діалектичній сукупності (розумове, моральне, трудове та естетичне виховання). Методи, які пропонував Сухомлинський, і – проведення бесід, залучення до посильної праці, читання книг та виховання самоповаги – мали неабиякий вплив на формування особистості учня й тому вважаються суттєво значущими у процесі аналізу творчої спадщини вчителя-новатора.

Список використаних джерел

1. Борисовский А.М. В.А. Сухомлинский: Кн. для учащихся / А. М. Борисовский. – М.: Просвещение, 1985. – 128 с.
2. Любар О.О. Історія української школи і педагогіки: навч. посіб. / О.О. Любар, М.Г. Стельмахович, Д.Т. Федоренко. – К.: Знання, 2006. – 447 с.
3. Марьенко И. С. Нравственное становление личности школьника / И. С. Марьенко. – М.: Педагогика, 1985. – 104 с.

4. Мосіяшенко В.А. Історія педагогіки України в особах: навч. посіб. / В.А. Мосіяшенко, О.І. Курок, Л.В. Задорожна. – Суми: Університетська книга, 2012. – 266 с.
5. Родчанин Е.Г. Гуманист. Мыслитель. Педагог. Об идеалах В. А. Сухомлинского / Е.Г. Родчанин, И.А. Зязюн. – М.: Педагогика, 1991. – 112 с.

Семенюк Анна,

студентка 24 групи фізико-математичного факультету.

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

В.О. Сухомлинський і почуття обов'язку в дітей

Найважливішим завданням виховного процесу в суспільстві є формування почуття обов'язку в підростаючого покоління. Особливо це стосується учнів молодших класів, адже саме молодший шкільний вік є визначальним не лише в розумовому розвитку дитини, але й у становленні її моральної свідомості, вольових та громадянських якостей.

У сучасних умовах розвитку суспільства важливим є не стільки озброєння дитини системою галузевих знань, скільки підготовка її до життя. Суспільству необхідні життєздатні, самостійні, творчі, креативні люди з розвиненим почуттям відповідальності, обов'язку, гідності, совісті, тому пріоритетом у вихованні громадян нашої країни є ціннісний, морально-соціальний розвиток особистості з перших років її життя.

Вихователі й батьки нерідко вимагають від дитини старанності й виконання обов'язків, не проявляючи достатньої турботи про формування цих якостей. Проте завдання педагога повинно полягати в тому, щоб навчити дитину свідомо керувати своєю поведінкою і сформувати у неї необхідні якості особистості, у тому числі почуття обов'язку.

Головним обов'язком учителів і вихователів, насамперед, є виховання поваги до батьків, до людей старших за віком; поваги до традицій та звичаїв; любові до Батьківщини, культурних та народних цінностей та, звичайно, виховання почуття обов'язку.

Для формування світогляду підростаючого покоління, його ідеалів, переконань важливе значення має вивчення і практичне використання педагогічної спадщини В. Сухомлинського.

В. Сухомлинський – славетний педагог-гуманіст, мислитель, дитячий письменник – створив психолого-педагогічну систему, в якій усе зосереджено навколо дитини. Він розкрив не лише зміст поняття «обов'язок», але й розробив шляхи його формування. Аналізуючи педагогічну спадщину В. Сухомлинського, яка має різноплановий та багатоаспектний характер, слід зазначити, що обов'язок, як педагогічна категорія, постійно перебуває в центрі уваги педагога. Вивчаючи виховну систему В. Сухомлинського, ми можемо простежити, як саме відбувається становлення особистості. Його педагогічний досвід вміщує багато ідей щодо виховання ціннісних орієнтирів особистості, норм моралі, правил поведінки та формування відповідальності й обов'язку в учнів.

В. Сухомлинський – автор багатьох монографій, методичних посібників і статей, у яких викладено новаторські погляди на зміст, форми і методи виховання дітей. Його педагогічна система – це особливе педагогічне явище не лише в історії вітчизняної педагогіки, а й світової. Провідне місце у педагогічній спадщині В. Сухомлинського займає ідея *гуманізму, людяності та доброзичливості*. Про моральну досконалість педагога говорив як про складову всебічно розвиненої особистості.

Мета статті полягає у викладенні поглядів В. Сухомлинського на проблему формування почуття обов'язку в дітей.

Центральною проблемою не лише теорії педагогіки і шкільного життя, але й «найважливішою суспільно-політичною проблемою» В. Сухомлинський вважав почуття обов'язку. Дуже важливо, як констатує вчений, щоб юні громадяни були духовно підготовлені до одухотвореної праці, щоб вона стала громадянським самовираженням. Він наголошує, що чим ближче до серця бере юний громадянин те, що здавалося б, не стосується його особи, тим багатшим стає особисте життя юного громадянина, тим глибшим є його бажання, прагнення зробити щось для утвердження себе як громадянина [5, с. 488].

На думку педагога, бачення моральної сторони явищ, взаємовідносин між людьми – *пізнання світу серцем* – це дуже важлива передумова виховання обов'язку. Почуття громадянського обов'язку народжується, на погляд видатного вчителя, з елементарної моральної звички, яка в умовах правильного виховання міцно утверджується в людській душі в роки отрочтва, – звички приходити людині на допомогу незалежно від того, просить вона про це чи ні [6, с. 454].

Одним із найважливіших завдань практичної та теоретичної діяльності Василя Олександровича стало формування в дитини особистого ставлення до оточуючого світу, розуміння своєї справи і відповідальності перед рідними, близькими, суспільством і перед своєю совістю. Таким чином здійснювалося формування почуття обов'язку дитини.

В. Сухомлинський визнавав пріоритет морального виховання учнів у багатогранній діяльності педагогічного колективу школи. Цілком зрозуміло, що розумове, трудове і фізичне виховання повинні бути підпорядковані головному – вихованню в дитині людяності, тобто гуманного ставлення до природи, до суспільства, до інших людей і до самої себе. Слід прагнути, щоб дитина засвоїла на рівні світоглядних переконань золоте правило етики: необхідно ставитись до інших людей так, як би ти хотів, щоб вони ставилися до тебе. Педагог наголошує: *«Перевіряйте свої вчинки свідомістю: чи не завдаєте зла, неприємності, незручності людям своїми вчинками. Робіть так, щоб людям, які оточують вас, було добре»* [1, с. 442].

Основним засобом навчання і виховання Василь Сухомлинський вважав *слово*. Слово, на думку Сухомлинського, – це найтонший і найголовніший інструмент, яким ми, вчителі, повинні вміло доторкатися до сердець наших вихованців. Кожен учитель початкових класів, як підкреслює Василь Олександрович, – це насамперед словесник [2, с. 402].

Нормам моральності В. Сухомлинський присвячував спеціальні бесіди, через які намагався не лише передати дітям моральні знання, а і вплинути на їхні почуття, емоції, цим самим спонукати їх до правильних хороших учинків. Це те, що він називав азами елементарної моральної культури.

Він вважав, що діти повинні зрозуміти ту просту істину, що кожен їхній учинок, кожна дія позначається на інших людях, і дитина завжди повинна думати над тим, чи не завдає вона незручностей, зла іншим людям своїми вчинками, своєю поведінкою. Він обґрунтовує, які обов'язки повинна відчувати дитина перед батьками, рідними, перед іншими людьми.

Чимало оригінальних методів, прийомів і форм навчання та виховання було запропоновано В. Сухомлинським. Своєрідно й творчо В. Сухомлинський використовував *казки* у вихованні дошкільнят і молодших школярів, через які намагався прищепити почуття обов'язку в дітей та навчити загальнолюдським цінностям – добру, совісті, честі та гідності. «Через казку, фантазію, гру, через неповторну людську творчість – вірна дорога до серця дитини», – вважав він [3, с. 339].

Обов'язок – усвідомлена особистістю система суспільних і моральних вимог, що визначається соціальними потребами і конкретними цілями та завданнями певного історичного етапу розвитку. Педагог вважав, що роки дитинства відіграють важливу роль у формуванні особистості. Саме у дошкільному та молодшому шкільному віці формується характер, і саме тому виховання обов'язку слід починати з дитинства. Від того, яким було дитинство, хто вів дитину за руку в дитячі роки, що ввійшло до її розуму і серця з навколишнього світу, істотно залежить, якою людиною вона стане.

Загалом, виховання, на думку педагога, починається з виховання любові до всього живого, до матері, бабусі, рідних. У книгах «Серце віддаю дітям», «Народження громадянина», «Павлиська середня школа» педагог розкриває конкретні форми становлення гуманної поведінки дітей. Серед них: створення лікарень для пташок і тварин, допомога немічним тощо [4, с. 306].

Чим більше дитина турбується про іншу людину, тим добрішим стає її серце. «Восени і навесні ми часто ходили в гості до колгоспного пасічника дідуся Андрія. В старого не було сім'ї, самотність – його велике горе. Діти відчували, що дідусь Андрій радіє кожному нашому приходові... Серця малюків ставали більш чутливими до настрою, переживань, почуттів людини. Діти самі почали думати, яку радість можна принести старому» [7, с. 88].

Головне завдання морального виховання В. Сухомлинський вбачав в утвердженні найважливішого морального принципу: «Чим людяніше, свідоміше ти додержуєш свого обов'язку перед людьми, тим більше береш ти з невечернього джерела справжнього людського щастя – свободи» [8, с. 185]. Необхідно, щоб людина не забувала свого призначення, з дитинства зіставляла власні вчинки й поведінку з інтересами інших людей, переживала з ними радість й горе, відгукувалася на них розумом і серцем.

Важливу роль у вихованні почуттів обов'язку і відповідальності відіграє робота вчителів щодо засвоєння учнями правил поведінки в школі.

Необхідно привчати їх до виконання цих правил, формувати в них потребу в постійному їх дотриманні, нагадувати їх зміст, вимоги. Недоречно ділити правила поведінки на основні й другорядні, коли за порушення одних учень несе відповідальність, а недотримання інших залишається непоміченим. Відповідну роботу слід проводити також з батьками учнів. Адже правила охоплюють основні обов'язки школярів, сумлінне виконання яких свідчить про їх загальну вихованість. Щоб допомогти школі у виробленні в учнів якостей, передбачених цими правилами, батьки мають знати їх, володіти елементарними педагогічними прийомами для формування цих якостей.

Почуття відповідальності спонукає виконувати обов'язки не за наказом, а за внутрішньою потребою і виховується довірою. Слід навчити дитину доводити розпочату справу до кінця, виконувати будь-яку роботу старанно, не перекладаючи свою частку праці на інших. Ми розглядаємо почуття обов'язку як моральне почуття, що засноване на переживанні моральних наслідків своїх учинків і дій, успішному чи неуспішному виконанні своїх обов'язків у спільній діяльності. Важливо, щоб дитина старанно виконувала не лише те, що легко, зручно, але й те, що потрібно. Вона має робити зусилля над собою і доводити розпочату справу до кінця, навіть коли немає задоволення.

Найсерйознішу відповідальність у справі виховання почуття обов'язку В. Сухомлинський покладав на *школу*. На його думку, вчитель передовсім сам «серцем і душею» повинен збагнути високі морально-духовні діяння і своєю поведінкою, своїм способом життя, власним прикладом впливати на учнів.

Також В. Сухомлинський велику роль у дисциплінуванні учнів відводив шкільному режимові, вважаючи, що він виконує свою виховну роль лише тоді, коли доцільний, точний, загальний і визначений. Доцільність режиму полягає в тому, що всі елементи життєдіяльності учнів у школі й удома продумані та педагогічно виправдані. Точність режиму виявляється в тому, що не допускає жодних відхилень у часі й за місцем проведення спланованих заходів. Точність передусім повинна бути властива педагогам, тоді вона передається дітям. Загальність режиму – його обов'язковість для всіх членів шкільного колективу. Стосовно педагогічного колективу ця риса виявляється в єдності вимог, які педагоги висувають до вихованців. Кожен вихованець повинен чітко уявляти, як він має діяти, виконуючи певні обов'язки. Такий режим сприяє розвитку в учнів здатності керувати собою, корисних навичок і звичок, позитивних моральних і правових якостей.

Центральним у розвитку дитячої особистості та почуття обов'язку, на думку вченого, є *трудове виховання*. Особливого значення, у зв'язку з цим, він надавав єдності трудової культури і загального розвитку. Він вважав за необхідне широко залучати дітей та молодь до різноманітних видів продуктивної праці. Природно, що трудове виховання розпочинається за шкільною партою, оскільки навчання є найважливішою працею та обов'язком школяра [4, с. 309].

Виховуючи почуття обов'язку в молодших школярів, ми спираємося на розроблену і педагогічно продуману В. Сухомлинським організацію

емоційних ситуацій. Отже, створювалися такі типи взаємопов'язаних ситуацій:

- ✓ уявна, яка має життєве значення;
- ✓ реальна ситуація, учасником якої є сам учень.

Аналізуючи уявні ситуації, учні пригадують вчинки із свого життя, задумуються над власними вчинками. Ситуації морального вибору потребують від учнів прийняття самостійного рішення та здійснення відповідного вчинку.

Отже, педагогічні ідеї В. Сухомлинського повністю співзвучні з потребами сьогодення. Їх використання є важливою умовою виховання у школярів почуття обов'язку.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: у 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 4. – 640 с.
2. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором школи / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5 т. – К., 1977. – Т. 4. – С. 402, 460.
3. Артемова Л.В. Історія педагогіки України / Л.В. Артемова. – Київ: Либідь, 2006. – 424 с.
4. Левківський М.В. Історія педагогіки / М.В. Левківський. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 359 с.
5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5 т. : Статті / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1977. – Т.5. – 639 с.
6. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5 т.: Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 5. – 670 с.
7. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: у 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 3. – С. 88.
8. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: у 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 2. – С. 185.

Опанасюк Тетяна,

студентка 32 групи фізико-математичного факультету.

Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова

Використання спадщини Василя Сухомлинського в процесі логіко-математичного розвитку учнів початкової школи

Василь Сухомлинський вважав, що кожен віковий етап є підготовчою базою для наступного («зона найближчого розвитку»), який, у свою чергу, є розгортанням, поглибленням потенційних можливостей попереднього. Великий педагог розглядав вікову динаміку становлення особистості як процес безперервний, органічно взаємопов'язаний.

Є два типи людського мислення – логіко-аналітичне, або математичне, і художнє, або образне. Цій класифікації фізіолога І.П. Павлова педагог В. Сухомлинський надавав істотного значення. Він писав, що цей висновок важливий для вирішення питань розумового виховання дітей, формування індивідуальних нахилів, здібностей.

Мета статті – охарактеризувати особливості логіко-математичного розвитку молодших школярів.

Спостерігаючи за дітьми, вчителі помічають, що одні діти з захопленням та ентузіазмом розповідають про квіточку, дерево, річку, дощ, а інші байдужі до тієї краси, що їх оточує. Але вони більше ставлять запитань учителю: чому? куди? скільки? Перед такими дітьми, насамперед, відкривається не образна, а причинно-наслідкова сторона оточуючого світу. За В. Сухомлинським – перші діти мають образне мислення, а другі – логіко-аналітичне.

Перші діти мислять картинами, образами, фарбами, звуками, рухами. Вони дуже чутливі до мелодійності оточуючого світу, взагалі до краси. В їх сприйнятті переважає емоційний елемент, вони більше пізнають серцем, ніж розумом.

Дітям із яскраво вираженим образним мисленням цікаво на заняттях із образотворчого мистецтва, мовленнєвого спілкування, аплікації, ліпки. А з математикою вони не дружать, і тому в школі з точних предметів у них бувають проблеми [4].

Діти ж з логіко-математичним мисленням легко помічають причинно-наслідкові зв'язки між явищами, охоплюють коло явищ і предметів, поєднаних певним зв'язком. Вони легко абстрагуються, їм цікава математика, а в школі всі точні науки. Логічний аналіз для таких дітей представляє такий же інтерес, як яскраві образи для дітей з образним мисленням. Робота з даного напрямку діяльності ускладнюється тим, що у вітчизняних програмах навчання і виховання школярів логіко-аналітичний компонент не представлено, тому ця проблема взагалі випадала з переліку педагогічних завдань. Актуалізація цього питання – вимога часу, оскільки нова епоха вимагає від людини свідомого, ціннісного ставлення до життя. Тому Базовим компонентом виділено як традиційний математичний (звичний, відпрацьований), так і логічний (новий, майже не задіяний) аспекти.

Логіко-аналітичне мислення є найінтенсивнішим у шестирічних дітей. Діти засвоюють необхідні поняття, використовують їх, міркують, роблять висновки. При спостереженні за учнями стає зрозумілим, що їх спеціально навчали способам мислення, розв'язуванню різних простих задач, групуванню подібних завдань.

Ці два типи мислення існують об'єктивно, вчителю потрібно знати, який тип переважає у кожної дитини. Це дуже важливо для правильного педагогічного керівництва розумовою працею.

Тому свої спостереження вчителі заносять у психолого – педагогічну характеристику.

Дуже важливо розвивати у кожної дитини обидві розумові сфери: і образну, і логіко-аналітичну, у жодному не допускати однобокості й у той же час уміло скеровувати розумовий розвиток кожної дитини в русло, яке найбільше відповідає її природним задаткам. Про це В. Сухомлинський писав: «Введіть дітей в обставини, де є і яскраві образи, і причинно-

наслідкові зв'язки між явищами, де діти захоплюються, переживають різні почуття перед красою і в той же час думають, аналізують» [3].

Не слід також забувати, що гармонійний розумовий розвиток дитини можна здійснити лише за умови, якщо надбанням вихованців стають найцінніші інтелектуальні багатства людства.

Одним із таких інтелектуальних багатств є казки В. Сухомлинського, ознайомлення з якими дає значне підґрунтя для розвитку як образного, так і логіко-математичного мислення.

Слухання та робота з казками є доброю передумовою розвитку наочно-образного та образного мислення, творчої уяви, що в свою чергу створює умови для розвитку довільних психічних процесів (довільного запам'ятовування, довільної уваги) та дотримання певних норм і правил поведінки. В той же час ефективними засобами навчання дітей грамоти, математики, орієнтування в просторі, природних явищах є різноманітні наочні моделі, плани, схеми, за допомогою яких діти засвоюють узагальнені знання, систематизують їх і самостійно використовують у нових ситуаціях.

Для розвитку образного та логіко-аналітичного мислення учнів педагоги використовують будь-яку можливість, яку надає сучасна програма.

На розвиток цих видів мислення повинні звертати увагу і батьки, до яких педагоги-дослідники звертаються словами В. Сухомлинського: «Розум вашої дитини залежить від ваших розумових інтересів, від того, яке місце в духовному житті сім'ї займає книга» [3].

Значення процесу розвитку в дитини образного і логіко-аналітичного мислення для виконання завдань освіти на сучасному етапі незаперечне. І от в цьому дуже важливому і складному процесі ми керуємося спадщиною видатного педагога В. Сухомлинського, а саме: «Не обрушуйте на дитину лавину знань, не прагніть розповісти на уроці про предмет вивчення все, що ви знаєте, – під лавиною знань можуть бути приховані допитливість і любов до знань».

Умійте відкрити перед дитиною в навколишньому світі щось одне так, щоб шматочок життя загравав усіма барвами веселки. Залишайте завжди щось недомовлене, щоб дитині захотілося ще й ще раз повернутися до того, про що вона дізналася» [4].

«Школа радості» В. Сухомлинського – це, по суті, назва системи методів навчання дітей у природі. Для цього тут було збудовано «зелений клас»; значна частина занять проводилася на лузі, біля річки, на галявині тощо. Учений називав свій експеримент підготовкою дітей до систематичного навчання. Однак навіть короткий аналіз «школи радості» дає підстави вважати, що це була цілісна система навчання дітей шестирічного віку, яка враховувала такі особливості дитячого мислення, як образність, пластичність, емоційну збудливість думки. Саме на них спирався вчений, коли проводив з дітьми уроки «живої думки» [1].

Позитивний емоційний стан дитини, який формувалася у «школі радості», гармонізував розвиток дітей через насичення цього стану певним значущим сенсом.

Отже, короткий огляд окремих ідей педагога підтверджує актуальність і значущість його педагогічної скарбниці.

Список використаних джерел

1. Барабаш С. Філософія серця, або гуманізм Василя Сухомлинського / С. Барабаш // Дзеркало тижня. – 2001. – № 39 (363).
2. Ковальчук В.І. Спогади про В. Сухомлинського / В.І. Ковальчук. – К.: Рад. шк., 1990.
3. Сухомлинський В.О. Сто порад вчителю / В.О. Сухомлинський // Вибр. твори: у 5-ти т. – К., 1976. – Т.2.
4. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1976–1977.
5. Зязюн І.А. Гуманіст. Мыслитель. Педагог: Об идеалах В.А. Сухомлинского / И.А. Зязюн, Е.Г. Родчанин. – М., 1991.

*Докиль Марина, Дмитренко Ірина,
студенти III курсу фізико-математичного факультету.
Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова*

Роль самопізнання у формуванні відповідальності старшокласників

Для Української держави є актуальною проблема формування відповідальності шкільного юнацтва в контексті особистісно-орієнтованого підходу до виховання.

Зазначимо, що проблема відповідальності особистості знайшла своє відображення у зарубіжній (А. Маслоу, Е. Фромм, В. Франкл, К. Ізард), класичній (Я. Коменський, Дж. Локк, Р. Штайнер, Дж. Дьюї, А. Макаренко, В. Сухомлинський) та сучасній вітчизняній (Г. Костюк, І. Бех, М. Боришевський, М. Савченко, К. Чорна) педагогіці.

На початку ХХІ ст. актуалізується проблема формування особистісної відповідальності, особливо у старшому шкільному віці, що і є завданням даної статті.

На наш погляд, найщільніше підійшов у минулому столітті у духовно-моральному вимірі до формування особистісної відповідальності педагог-гуманіст В. Сухомлинський. Він випередив свій час і передбачив наше сьогодення тим, що опублікував роботи, які чітко прагнуть виявити обриси юної душі. Так у працях «Духовний світ школяра», «Як виховати справжню людину», «Людина неповторна», «Серце віддаю дітям», «Листи до сина», передбачаючи сьогодення, він довів, що людство вступає у світ людини. Особливо близько він підійшов до розкриття проблеми узгодження персональної відповідальності з колективною.

Формування відповідальності школярів педагог тісно пов'язував із вихованням громадянськості та моральності, оскільки «громадянськість» – це насамперед відповідальність, обов'язок – та вища сходинка в духовному житті людини, на якій вона віддає себе служінню ідеалові» [4, с. 429].

У своїй педагогічній системі В. Сухомлинському вдалося органічно поєднати *відповідальність, громадянськість та совість*, завдяки чому перша виступала у вищій формі. По-перше, вона характеризувала здатність юної особистості самостійно формулювати обов'язки, вимагати від себе їх

виконання і здійснювати самооцінку та самоконтроль. По-друге, цим суттєво розширювалась сфера включення особистості в оточуючу дійсність і стверджувалася «ідея особистої відповідальності за все, створене нашим народом» [6, с. 499].

В. Сухомлинський трактував відповідальність як особисту, персональну проблему. Людина повинна відповідати, передусім, перед власною совістю. Така відповідальність характеризує здатність молодих людей самостійно формувати обов'язки, вимагати від себе їх виконання, здійснювати самооцінку та самоконтроль, допомагає значно розширити сферу втручання особистості у навколишній світ і стверджувати ідею «особистої відповідальності за все створене нашим народом» [5, с. 267].

Педагогічна система В. Сухомлинського передбачала формування з раннього віку здатності до співпереживання, чутливості до чужого болю, милосердя і доброти щодо однолітків, молодших, старших, а також активну допомогу і підтримку слабшим. Проте розвиток відповідальності учнів, за В. Сухомлинським, успішно формується за умови поєднання виховання з самовихованням, яке набуває особливого значення у юнацькому віці. Тому він зазначав, що виховна сила колективу, цілюща сила праці – це азбучні істини виховання, але вони не піднімаються вище за азбуку, якщо немає внутрішньої індивідуальної духовної діяльності, в якій формується ідеал.

Він не раз підкреслював, що суть самовиховання полягає в тому, щоб вміти юнакові чи дівчині примусити себе, наказати самому собі, взяти владу над собою, починаючи з найменшого, незначного, змушуючи себе робити те, чого часом і не бажаєш. Самовиховання вимагає від юнацтва довготривалих вольових зусиль, уміння керувати собою, домагатися поставленої мети. «Придушуй у собі щонайменші ознаки слабовілля – вередування, образливості, дратівливості, сльозливості, індивідуалізму. Людина – це насамперед сила духу, уміння наказати собі, примусити себе» [5, с. 133].

Тобто В. Сухомлинський писав, що відповідальність особистості трансформується і відображається перш за все у духовній сфері людини. І це є зрозумілим, адже без утвердження духовності сформуванню відповідальності у дітей та юнацтва дуже складно. Саме духовна сфера дозволяє зміцнювати почуття відповідальності, забезпечуючи тим самим її дієвість та розвиток.

За словами В. Сухомлинського, «у вихованні особистості одна з провідних мелодій належить самовихованню». Воно «потребує дуже важливого, могутнього стимулу – почуття власної гідності, поваги до самого себе, бажання стати сьогодні кращим, ніж був учора. Самовиховання можливе тільки за умови, коли душа людини дуже чутлива до найтонших, суто людських засобів впливу – доброго слова, поради, ласкавого чи докірливого погляду. Не може бути й мови про самовиховання, якщо людина звикла до грубості й реагує тільки на «сильне» слово, окрик, примус. За самою суттю своєю самовиховання передбачає віру людини в людину, звертання до честі й гідності особистості. Педагогічне керівництво самовихованням – це насамперед відносини між педагогом і вихованцем, проінняті глибокою взаємною вірою в добрі наміри».

Самовиховання починається з самоусвідомлення – усвідомлення людиною себе як особистості, свого місця в суспільній діяльності. Структурно воно постає як єдність пізнавальної (самопізнання), емоційно-оцінної (самоствалення) і дієво-вольової, регулятивної (саморегуляція) внутрішньої діяльності людини. Головною при цьому є вольова сфера, яка забезпечує саморегуляцію її внутрішнього світу, активізує діяльність залежно від мети, установок, мотивів поведінки, практичних завдань [3, с. 18].

У старшому шкільному віці виявляється суперечність між потребою у формуванні життєвої перспективи та недостатньою самостійністю і готовністю до самовіддачі заради майбутньої реалізації своїх життєвих планів. За дослідженнями Л. Титомир, при переході від підліткового до раннього юнацького віку відбуваються якісні зрушення в мотивації відповідальної поведінки. Розвиток мотивів здійснюється у напрямку від зовнішніх спонукань до появи власних внутрішніх мотиваційних утворень. Відбувається поступова інтеріоризація інстанції відповідальності. Відповідальність «для інших» перетворюється у відповідальність «для себе», стає внутрішньою якістю особистості [7, с. 14].

Самоактуалізація, самореалізація й самоутвердження особистості відбувається протягом усього життя. Важливим шляхом їх здійснення є самовиховання. Концепція самовиховання у педагогічній психології пов'язана, першою чергою, з розумінням процесу розвитку психіки вихованця. Аналіз цього процесу показує, що самовиховання – активна внутрішня сила розвитку особистості в юнацькому віці; воно залежить від виховання в цілому та розвивається за своїми законами.

Головною метою самовиховання на сучасному етапі є досягнення вихованцем згоди із самим собою, пошук сенсу життя, самоактуалізація і самореалізація потенційних можливостей та активне самоутвердження у суспільному житті.

Пошук сенсу життя – це відповідальний етап у розвитку та становленні особистості, коли відбувається формування і розвиток особистісних ціннісних орієнтацій, їх узгодження із загальнолюдськими, національними та професійними цінностями [1, с. 1].

Процес самовиховання починається із самоусвідомлення – усвідомлення вихованцем себе як особистості та свого місця й життєвих орієнтирів у суспільній діяльності. Самоусвідомлення є вищим рівнем розвитку свідомості.

Самоусвідомлення складається з трьох взаємопов'язаних процесів, – самопізнання, самоактуалізації та саморегуляції – які мають діяти узгоджено. Провідною серед них є вольова сфера, що регулює поведінку та діяльність вихованця. Воля активізує діяльність особистості вихованця згідно з його настановами, мотивами поведінки, професійними завданнями. «Самовиховання потребує, – писав В. Сухомлинський, – дуже важливого, могутнього стимулу – почуття власної гідності, поваги до самого себе, бажання стати сьогодні кращим, ніж був учора» [1, с. 3].

Самопізнання – початковий етап самовиховання особистості, вивчення нею своїх властивостей, системи цінностей, життєвих намірів, провідних мотивів і мотивацій, характеру, темпераменту, особливостей процесів пізнання (відчуття, сприйняття, пам'яті, уваги, мислення, мовлення тощо), завдяки якому юнак може самотійно визначити, яких успіхів він може досягнути в тій чи іншій діяльності, а також проаналізувати можливості вдосконалення своєї повсякденної діяльності. Девіз «Пізнай самого себе» був начертаний на арці Дельфійського храму в Греції в V ст. до н. е. Він означав: пізнай волю богів у своїй долі, підкорися їй. Давньогрецькі мислителі часів Платона трактували цей девіз так: пізнай своє призначення, відкрий свої можливості, передбач свою поведінку [1, с. 4].

З цього ми можемо стверджувати, що основне правило самопізнання – це пошук сенсу життя, свого справжнього «Я». Академік А. Петровський пропонує два шляхи пізнання власного «Я»: *перший* – уважний аналіз не стільки замислів власних учинків, скільки самих учинків у співвідношенні із замислами, *другий* – звернення до можливостей науки та розпізнавання з її допомогою власних індивідуально-психічних властивостей, життєвих настанов тощо.

В. Сухомлинський зазначав: «...Підліток стає справжньою людиною лише тоді, коли він навчиться пильно вдивлятися не лише в світ, що оточує його, а й в самого себе, коли він прагне пізнати не тільки речі, явища навколо себе, а й свій внутрішній світ, коли сили його душі спрямовані на те, щоб зробити самого себе кращим, досконалішим».

Отже, самовиховання бере свій початок із самоусвідомлення, усвідомлення людиною себе як особистості й свого місця в суспільній діяльності людей [1, с. 30].

В. Сухомлинський вважав, що «самовиховання потребує дуже важливого, могутнього стимулу – почуття власної гідності, поваги до самого себе, бажання стати сьогодні кращим, ніж був учора. Самовиховання можливе тільки за умови, коли душа людини дуже чутлива до найтонших, суто людських засобів впливу – доброго слова, поради, ласкавого чи докірливого погляду» [1, с. 48].

В. Сухомлинський вважав, що яким би успішним не було виховання, впливу самого авторитету батьків і дорослих, позитивного прикладу та ін. для формування всебічно розвиненої особистості не досить. Виховання має доповнюватися самовихованням, тобто зусиллям самої дитини, спрямованим на самотійне вироблення потрібних ціннісних морально-вольових чи інтелектуальних рис і якостей особистості й ліквідацію негативних. І це дуже важлива справа. Адже ніякі розмови, приклади, заохочення чи покарання з боку батьків чи вихователів не допоможуть підліткові позбутися лінощів і стати працьовитою людиною, поки цих лінощів, бездіяльності не позбудеться сам учень. Скільки б ми не вмовляли дитину бути відважною, не боятися труднощів, перешкод, вона буде боягузливою доти, поки не подолає сама в собі страх, нерішучість, скованість тощо [2, с. 5].

«Виховання може бути безрезультатним, – пише В. Сухомлинський, – якщо молода людина з ранніх років не буде виховувати сама себе, коли виховання не буде доповнюватися самовихованням. Самовиховання розпочинається з пізнання самого себе і здатності бачити свої переваги, недоліки, реально оцінювати свої можливості й поведінку». Звичайно, самовиховання потребує особливої уваги з боку батьків і педагогів. Це передусім розумні поради дітям, формування корисних звичок, постійна увага до дітей і допомога у їхній навчальній роботі, правильні настанови, посилені й розумні вимоги до їх поведінки і праці. Неправильні або спотворені уявлення про правила і норми співжиття, поведінки, навчальної діяльності зводять нанівець виховні зусилля і працю як учнів, так і педагогів [2, с. 6].

З віком відбувається зміна структури предмета відповідальності, зокрема, розширення та ускладнення обов'язків, завдань, доручень, які реалізує особистість. Потенційні можливості старшокласників щодо реалізації предмета відповідальності пов'язані зі сферою функціонування, становлення та саморозвитку «Я» [7, с. 14].

Проте, у старшому шкільному віні простежується протиріччя між здатністю юнаків і дівчат до широкої предметно-перетворювальної діяльності та недостатньою включеністю у громадсько-корисну роботу альтруїстичного спрямування.

Роль поведінки у формуванні відповідальності є визначальною, тому що в ній виявляється можливість старшокласників у регулюванні власних дій і вчинків. У поведінці виявляються моральні норми і формується соціальний досвід. На основі поведінки особистості роблять висновок про її відповідальність або безвідповідальність.

Варто відзначити, що цільові установки, мотиви, бажання, ціннісні орієнтації молодих людей, за умови підтримки педагога, стають предметом самоусвідомлення. У результаті цього з'являється можливість усвідомлення знань про самого себе, самопізнання, а відповідно, і самовиховання. Знання, як структурний компонент відповідальності за умови їх сформованості, спонукають вихованців вибирати ефективні шляхи та засоби до їх реалізації. Пізнавальна відповідальність пронизує всі сфери ставлення людини: до природи, суспільства, інших людей та ін. Відсутність її у шкільному віці призводить до прийняття неадекватних рішень у повсякденній поведінці й діяльності. Отже, можна відзначити, що становлення та розвиток соціальної відповідальності старших школярів здійснюється через пізнання до самоусвідомлення, а пізніше – до дії.

Отже, якщо відповідальність трансформується у стійку рису характеру старшокласника, то це через механізм волі знаходить своє виявлення у відповідальному ставленні його до своїх навчальних обов'язків, до вимог соціальних інституцій (сім'ї, школи, громадськості) [3, с. 23]. Але, у свою чергу, відповідальна діяльність (навчально-пізнавальна та різнобічна) слугує основою формування відповідальності як риси характеру особистості. Тим самим виявляється пряма залежність: чим активніше старшокласники

включаються до навчально-пізнавальної, громадсько-корисної діяльності, тим успішніше формується їхня відповідальність за себе, за рідних, старших та за суспільну злагоду.

Список використаних джерел

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intranet.tdmu.edu.ua>
2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://otherreferats.allbest.ru/pedagogics/00104773_0.html
3. Морально-етичні засади формування зростаючої особистості: монографія / за ред. проф. М.В. Левківського. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2008. – 272 с.
4. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу // Вибрані педагогічні твори: в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К., 1976. – Т.1. – С. 403-641.
5. Сухомлинський В.О. Мудра влада колективу / В.О. Сухомлинський. – К., 1975. – 239 с.
6. Сухомлинський В.О. Народження громадянина // Вибрані педагогічні твори: в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К., 1977. – Т.3. – С. 283 – 582.
7. Титомир Л.П. Розвиток відповідальності у дітей підліткового та старшого шкільного віку... автореф. дис. к-та психол. наук / Л.П. Титомир. – К., 1998. – 24 с.

*Андрійчук Катерина, Тарасюк Дар'я,
студенти 22 групи ННІ іноземної філології.*

Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова

Проблема творчого розвитку дитячої особистості у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського

*Творчість – це не сума знань, а особлива
спрямованість інтелекту, особливий
взаємозв'язок між інтелектуальним життям
особистості та проявом її сил в активній діяльності.
Василь Сухомлинський*

Теоретична, літературно-педагогічна творчість і практична діяльність видатного українського педагога Василя Олександровича Сухомлинського (1918 – 1970) увійшли до історії вітчизняної педагогічної думки помітною сторінкою, його педагогічні, публіцистичні та літературні праці й учительський досвід значно вплинули на практичну діяльність школи та розвиток дитячої особистості, збагатили педагогіку України новими положеннями і думками.

Перші роки роботи В. Сухомлинського у Павлівській середній школі стали відкриттям «потаємних куточків дитячої душі». Василя Олександровича, уже не лише як учителя, а й директора, цікавила кожна дитина – чим вона живе, що її хвилює, що захоплює.

Теоретичні ідеї та практичний досвід В. Сухомлинського з формування творчої особистості школяра мають і філософський, і загальнонауковий, і педагогічний зміст, перевірений найвищим критерієм – практикою.

Дитяча творчість починається з казки. Під час створення казкових образів у школярів розвивається образне мислення, творчі здібності й мова. У кімнаті казки, у Школі під голубим небом діти не лише слухали казки, а й самі творили їх. Як зазначав Василь Олександрович, створення казок – один з

найцікавіших для них видів поетичної творчості. І першим поштовхом до цього були подорожі в природу. «Творчість, – стверджував В. Сухомлинський, – не приходить до дітей з якогось натхнення. Творчості треба вчити... Спочатку діти повторювали мої власні твори, поступово вони переходили до самостійного опису картин природи, що схвилювали їх, – починався індивідуальний процес дитячої творчості» [4, с. 206]. Разом зі своїми учнями він створив півтори тисячі казок та оповідань, які були надруковані у збірках «Блакитні журавлі», «Чиста криниця», «Вічна тополя», «Вогнегривий коник» та перекладені багатьма мовами світу.

За роки своєї педагогічної діяльності В. Сухомлинський переконався, що в ранньому шкільному віці створення казок є одним із засобів розвитку пізнавального інтересу. «Під впливом почуттів, що пробуджуються казковими образами, – зазначав Василь Олександрович, дитина вчиться мислити словами. Без казки – живої, яскравої, що оволоділа свідомістю і почуттями дитини, – неможливо уявити дитячого мислення і дитячої мови як певного ступеня людського мислення і мови» [5, с. 176–177].

Навчально-виховний процес у Павлівській школі був спрямований на розвиток кожного учня, на переживання стану творчого піднесення, радісного хвилювання. В. Сухомлинський пропонував приділяти особливу увагу розвитку психічних процесів – пам'яті, мислення, уваги, уяви. Він був переконаний, що саме рівень їх досконалості є основою для розвитку творчих здібностей дитини. Творчість – це формування спостережливості, допитливості: «Гармонія знань і вмінь, зміцнення пам'яті, розвиток творчих здібностей – усе це залежить від того, що відбувається із знаннями: складаються вони в голові як мертвий багаж чи живуть, перебувають у постійному русі, тобто творчо застосовуються» [3, с. 100].

Особливу увагу звертав педагог-гуманіст на специфіку роботи з дітьми із заниженою здатністю до навчання. З такими дітьми треба працювати тонко, делікатно, з індивідуальним підходом. Ці діти не повинні відчувати своєї неповноцінності. Таких учнів В. Сухомлинський вважає найтендітнішими, найніжнішими квітами в безмежно різноманітному квітнику людства. «Дитина – жива істота, її мозок – найтонший, найніжніший орган, до якого треба ставитися дбайливо і обережно».

Розумове виховання особистості у процесі навчання здійснюється лише тоді, коли свідоме і глибоке засвоєння знань учитель розглядає як засіб розвитку пізнавальних і творчих сил та думки, яка «завжди шукає, ніколи не задовольняється досягнути». Василь Олександрович був переконаний, що «жива, допитлива, творча думка формується у вихованця тоді, коли відносно знань він займає свою особисту життєву позицію. Активне вираження особистого ставлення до набутих знань – це і є те, що слід називати розумом особистості, яка формується... Знання з кожного предмета несуть у собі виховний потенціал для становлення, формування живого, творчого розуму» [3, с. 93–94].

В. Сухомлинський вказує на безпосередній зв'язок між творчим мисленням та мовленням дітей: «Коли ви хочете, щоб знання не

перетворилися на мертвий, непорушний вантаж, який унеможливило дальший рух по сходинках пізнання, зробіть слово одним з інструментів дитячої творчості» [6, с. 367]. Він писав про те, що слово для дітей у початковій школі стає найважливішим елементом знань. Педагог наголошував, що на першому місці в розумовій праці школяра мають стояти думка, жива творчість, пізнання навколишнього світу за допомогою слова. Якщо ж слово не живе в душі дитини як засіб творчості, якщо вона засвоює чужі думки і не творить своїх думок, не виражає їх словом, можна говорити про байдужість, нечутливість до слова, згасання вогника жадоби знань.

Переступивши поріг школи, дитина потрапляє в атмосферу творчої праці. Вводять дітей у цей новий для них світ шляхом участі у різноманітних гуртках – науково-предметних, технічних, сільськогосподарських. Учитель має допомогти дитині знайти серед життєвих доріг ту, що відкриє їй «золоту жилку», принесе радість творчості на благо суспільства й допоможе розкритися всім здібностям. Шлях до успіху, як стверджував В. Сухомлинський, йде через тривалі пошуки. Він наголошував, що «від характеру праці й суспільного життя залежить розвиток природжених задатків як передумов індивідуальних нахилів особистості, розвитку її здібностей, талантів» [1, с. 233].

Для правильної організації дитячої творчості надзвичайно велике значення має врахування вікових особливостей. Так у молодшому шкільному віці важко поєднувати художню творчість із творчими елементами трудової діяльності. Особливо захоплювала павлівських школярів творчість у таких видах праці, як випилювання, випалювання, вишивання. За спеціально створеною програмою 7-10-річні вихованці виконували трудові завдання творчого характеру в кабінеті живої природи, теплиці, в саду, на дослідній ділянці – вирощування рослин, догляд за тваринами і свійською птицею, заготівля добрив і внесення їх у ґрунт.

Велику увагу колектив Павлівської середньої школи приділяв розвитку художньої та естетичної творчості молодших школярів. «У кожної дитини, – писав Василь Олександрович, – дримають задатки якихось здібностей ...щоб їх запалити, потрібна іскра. Такою іскрою є натхнення, захоплення майстерністю старшого товариша або ровесника» [2, с. 343].

Творчість є великою потребою людини, саме вона дає насолоду й радість життя. Серед напрямів удосконалення роботи з підготовки учнів до творчої діяльності варто назвати такі, як забезпечення активності й закріплення творчої самостійності, актуалізація потреби в творчості. Школа повинна розпізнати, виявити, розкрити й виростити індивідуальний талант, створити умови для розвитку творчих можливостей учнів. До основних умов формування таланту Василь Сухомлинський відносив розвиток природних індивідуальних здібностей та поетичної творчості, створення широкої мережі різноманітних гуртків і матеріальної бази для творчої праці школярів. У світлі поставлених перед сучасною школою завдань треба по-новому підходити до виховання творчої особистості. Найбільш доцільним і

педагогічно виправданим він вважав творче використання досвіду, розвиток педагогічних ідей та формування власних переконань.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В.О. Духовний світ школяра / В.О. Сухомлинський // Вибр. тв.: [у 5 т.]. – Київ: Рад. шк., 1976. – Т.1. – С. 209–400.
2. Сухомлинський В.О. Павлиська середня школа / В.О. Сухомлинський // Вибр. тв.: [у 5 т.]. – Київ: Рад. шк., 1976. – Т.4. – С. 7–390.
3. Сухомлинський В.О. Проблема виховання всебічно розвинутої особистості / В.О. Сухомлинський // Вибр. тв.: [у 5 т.]. – Київ: Рад. шк., 1976. – Т.1. – С. 55–206.
4. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором / В.О. Сухомлинський // Вибр. тв.: [у 5 т.]. – Київ: Рад. шк., 1976. – Т. 4. – С. 393–629.
5. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / В.О. Сухомлинський // Вибр. тв.: [у 5 т.]. – Київ: Рад. шк., 1976. – Т.3. – С. 7–279.
6. Сухомлинський В.О. Урок і знання / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори: [в 5 т.] / В.О. Сухомлинський. – Київ: Рад. шк., 1977. – Т.5. – С. 366–371.
7. Сухомлинський В.О. Школа і природа / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори: [в 5 т.] / В.О. Сухомлинський. – Київ: Рад. шк., 1977. – Т.5. – С. 536–551.

Шмідт Дар`я,

студентка 22 групи ННІ іноземної філології.

Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова

Василь Сухомлинський і творчий розвиток дитячої особистості

«Може, маленька дитина повторює те, що було вже зроблено, створено іншими людьми, але якщо діяння – плід її власних розумових зусиль – вона творець, її розумова діяльність – творчість».

В. Сухомлинський

Початкова школа є одним із найважливіших етапів у розвитку творчої особистості. Потрапляючи у шкільне середовище, особистість має зберегти свою індивідуальність, розвинути здатність творчо мислити, обирати нестандартні, оригінальні рішення, вчитися заради знань, які знадобляться у реальному житті. На наш погляд, допомогти дітям у цьому може тільки той учитель, у якому живе дух творчого пошуку.

Мета статті – визначити основні елементи дитячої творчості дошкільників за В. Сухомлинським.

На формування особистості дитини впливає багато чинників, серед яких чільне місце посідає культура й мистецтво. Поступово знайомлячись з культурною спадщиною людства, дитина прилучається до її цінностей, збагачує власний життєвий досвід, має можливість творчо застосовувати набуті знання у діяльності. Відповідно, розвивається уява, мислення, комунікативні навички, вміння розуміти іншого тощо [2].

Музика, художнє слово, зображувальне мистецтво, театр стають для дитини джерелом переживання радощів, відкривають для неї мистецтво, забезпечують багатство вражень. В. Сухомлинський зазначав: «Кожна дитина не тільки сприймає, але й малює, творить, створює. Те, як дитина бачить світ, – є своєрідною художньою творчістю. Образ, що срийняла й одночасно створила дитина, несе в собі яскраве емоційне забарвлення. Діти

переживають бурхливу радість, сприймаючи образи навколишнього світу і додаючи до них що-небудь з фантазії. Емоційна насиченість сприйняття – це духовний заряд духовної творчості».

Поняття «творчість» широко використовується у повсякденному житті та науковій літературі.

Творчість – це людська діяльність, у процесі якої особистість, задовольняючи потреби в реалізації своїх здібностей, створює нові знання, об'єкти, схеми поведінки, робить власні «відкриття» [3].

Аналіз праць науковців дозволяє стверджувати, що творчі прояви у дитини спостерігаються досить рано. Творчі прояви в кожній окремій дитині будуть властиві тільки цій дитині, хоча, безумовно, є й типові творчі прояви, характерні для дітей-дошкільників; для дитячої творчості характерним є непередбачуваність, спонтанність. Творчі процеси найчастіше відбуваються на несвідомому рівні, а свідомість фіксує лише їхній кінцевий результат. Дитині властивий потяг до казок, віршів, музики, картин, загалом до мистецтва. Однією з характерних рис дитини раннього та дошкільного віку є відчуття прекрасного, прагнення до красивого.

Розвиток творчих здібностей у дітей, як правило, пов'язане з грою. Адже давно відомо, що гра є провідною діяльністю дитини дошкільного віку, а отже, й «веде» за собою розвиток дитини. Дошкільнята малюють і грають, танцюють і грають, конструюють і грають, називають слова, вигадують казки й постійно грають. Грають навіть тоді, коли займаються серйозною справою. Через гру, експериментування, творчість іде пізнання дитиною навколишнього світу. У грі дитина робить спроби знайти своє місце у житті.

Отже, дитяча творчість – своєрідна сфера дитячого життя. Займаючись нею, дитина діє, спілкується з дорослими та однолітками [4].

Якщо спостерігати за дітьми та проаналізувати їхню діяльність, можливо помітити, що все, чим вони займаються, є своєрідною творчістю: дитина пізнає властивості оточуючих предметів; «грає» зі словами, промовляючи низку звуків рідної мови, й створює незвичні слова; експериментує з різними матеріалами; просто грає.

Таким чином, якщо будь-яку справу малюка розглядати як своєрідну гру – творчість, то у ній будуть розвиватися такі важливі характеристики, як: швидкість думки, гнучкість мислення, оригінальність, сміливість, допитливість.

Список використаних джерел

1. Ковальчук М. О. Розвиток творчості молодших школярів [Електронний ресурс] / М.О. Ковальчук. – Режим доступу : <http://www.iod.edukit.cn.ua>
2. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям // Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5-ти т. – Київ: Рад. шк., 1977. – Т. 3. – С.7–283.
3. Сухомлинський В. О. Школа і природа // Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. – Київ : Рад. шк., 1977. – Т. 5. – С. 536–551.
4. Сухомлинський В. О. Елементи творчості в діяльності молодших школярів // Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. – Київ: Рад. шк., 1977. – Т. 1. – С. 273–278.

*Котвіцька Анна, Толічина Дарина,
студенти 32 групи фізико-математичного факультету.
Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова*

**Зміст виховання особистості за педагогічним доробком
Василя Сухомлинського**

У наш час гостро постає проблема виховання підростаючого покоління, адже в сучасному світі великий вплив на формування особистості дитини має розвиток інформаційних технологій, науки та стрімкий розвиток людства в цілому. Через це батьки та вихователі забувають про важливі аспекти в житті та у вихованні маленької людини, про ті чинники, які допомагають у формуванні гідної особистості в суспільстві.

Мета статті – ознайомитися з вибраними творами автора («Як виховати справжню людину», «Батьківська педагогіка», «Серце віддаю дітям», «Сто порад учителям»), знайти шляхи правильного і доцільного виховання дітей у сучасному світі.

Праця «Як виховати справжню людину» Василя Олександровича Сухомлинського є дійсно необхідною, адже вона містить ідею виховання справжньої людини – духовно збагаченої, ідейно переконаної, високоморальної особистості, яка досягає своїх цілей і має визначену мету. Педагог звертає увагу на проблему формування моральної свідомості, роздумує про формування мотивів та діяльність дітей, для цього він звертається до вчителів, вихователів та батьків.

Книга написана у формі естетичних повчань та законів. Ця кропітка праця була зроблена шляхом довготривалої проробленої роботи з вихованцями Павлівської школи. Саме це стало основою визначення структури та змісту даної праці. «У виховній роботі нашої школи, – писав він, – протягом багатьох років формувалася система естетичних бесід з вихованцями, була вироблена тематика, складено посібник з етики для вихователя та етичні хрестоматії для читання школярами різних за віком у школі та в сім'ї» [1].

Праця складається із двох частин. *Перша частина* – етичне повчання. Ця частина повністю звернена до дитини, підлітка, юнака та дівчини. Його моральна ідея закладена в настановленні, яке розкриває ті чи інші моральні категорії, поняття, норми поведінки, цінності, риси характеру та інше. *Друга* – роздуми [2, с. 6]. Усього книга нараховує 59 пунктів, які розкривають сутність справжньої особистості.

В одній із частин Василь Олександрович звертає увагу на те, що вищою радістю є народження людини. «Від того, як дитина ставиться до факту народження нового життя..., залежить душевна чистота, моральна порядність та цнотливість у дитячому середовищі. Формуючи благородне ставлення до народження людини, ми виховуємо майбутнього батька та майбутню матір», – писав В. Сухомлинський [2, с. 34]. Дійсно, адже формування у дитини почуття відповідальності та турботи за людину починається з піклування за братиком чи сестричкою. Це стає основою для

формування сердечності, розвитку та гармонійного виховання у сім'ї. І як результат – значною частиною у вихованні справжньої людини.

Хто ж така справжня людина? Якими рисами вона володіє? На ці питання автор дає виключну відповідь. У його розумінні ідеалом справжньої душі є такі риси:

- «гармонічна єдність суспільного та особистісного, великого і малого у духовному житті особистості»;
- багатство духовного світу, інтересів та запитів;
- «...вміння сильно кохати та в той же час так сильно ненавидіти, бути повністю вірним, але в той же час непримиренним. Справжня людина швидше за все дасть відрубати собі голову, ніж відмовиться від своїх переконань»;
- повага самого до себе, вміння відстоювати свою честь та ім'я;
- розум, інтелектуальна насиченість та постійне прагнення до саморозвитку;
- «естетичне багатство особистості, ... любов до праці, закоханість у конкретну справу, ... фізична досконалість» [2, с.11].

Отже, «по суті, виховання справжньої людини є одухотворення красою людського духу – настільки глибоке одухотворення, що маленька людина замислюється: хто я? Для чого я живу на світі? Це велике мистецтво і велика педагогічна мудрість: вміти говорити своїм маленьким вихованцям, а потім підліткам, юнакам і дівчатам про красу людського духу». Зі слів досвідченого вчителя зрозуміло, що головним призначенням виховання є розкриття духовного потенціалу дитини і формування сили її духу. Саме в цьому і полягає суть становлення Справжньої Людини.

У праці *«Батьківська педагогіка»* Василь Олександрович на прикладах показує, що надмірна вседозволеність та матеріальна забезпеченість у сім'ї можуть призвести до непоправних наслідків у вихованні дітей. Батьки, які вважають, що один лише матеріальний достаток забезпечить щасливе та радісне дитинство їх нащадкам, на думку автора, дуже помиляються. У сім'ях, де головним завданням дітей вважають гру, байдики та веселощі, а працю – завданням дорослих, діти не розуміють, якою ціною ця радість отримується. Педагог відзначав, що ледарство та марнування часу нині проникає навіть у сільські сім'ї.

Тому В. Сухомлинський надає великого значення трудовому вихованню як у сім'ї, так і у школі. Саме завдяки йому можна виховати у дитини любов до праці та бережливе ставлення до матеріальних цінностей. «Якщо підліток нудьгує від бездіяльності, то це страшне горе для суспільства. Адже справа навіть не в тому, що діти не створюють матеріальних благ, не примножують людського багатства – праця облагороджує людину, формує характер, волю, найважливіші риси і якості особистості, вона вміщує величезні виховні можливості», – пише В. Сухомлинський [4]. Усвідомлення дитиною того, що вона створює щось корисне для суспільства, виховує в ній відповідальність, патріотизм та належне ставлення до соціальних цінностей і повагу до праці інших. Також автор зазначає, що приучення до праці повинно відбуватися в

цікавій та легкій для дитини атмосфері. Трудові доручення мають бути регулярними, корисними для особистості, такими, що розвиватимуть самостійність і творчість, але вони не мають бути примусовими. Автор зазначає: «Діти, на яких часто кричать, втрачають здатність сприймати найтонші відтінки почуттів інших людей і – це особливо тривожить – втрачають чутливість до правди, справедливості» [4].

Отже, на думку Василя Олександровича, діти повинні отримувати задоволення не від байдюкування та безтурботності, а відчувати радість від створення чогось корисного для суспільства – радість праці.

Ще один аспект, якому автором надається велике значення – це виховання дітей за допомогою їх спілкування з природою. «Прогулянки дітей у ліс, на луг, річку, колгоспне поле – це не розвага, пише В. Сухомлинський, це справжні уроки, на яких дитина пізнає світ, вчиться мислити, міркувати, розуміти й усвідомлювати складні різноманітні її явища, доцільність законів її розвитку». Такий спосіб виховання дітей має великий вплив на їх духовний розвиток та моральне збагачення, адже бережливе ставлення до природи виховує людяність, співчутливість та вчить цінувати усе живе. Педагог вважає, що від бездушності до жорстокості – лише один крок. Тому потрібно вчити дітей піклуватися про природу, захоплюватися її красою та неповторністю.

У своїй книзі В. Сухомлинський зазначає, що процес виховання дітей багато в чому залежить від рівня вихованості їх батьків. Вони повинні бути морально підготовленими до появи дітей, розуміти всю відповідальність, що на них покладається. Повинна встановлюватися відповідність між фізіологічною та морально-психологічною готовністю народжувати дитину. Умови в сім'ї повинні бути сприятливими для виховання, батьки повинні розуміти, що конфлікти, негативна атмосфера, ненормальні стосунки між батьком та матір'ю мають величезний вплив на формування особистості дитини. Тому автор надає цінні поради молодим батькам на рахунок того, як запобігти вищеперерахованим негативним моментам у шлюбі. Молодь потрібно завчасно повідомити про велику відповідальність, яка буде покладена на них у момент створення сім'ї, своєчасно готувати до батьківської місії. «Своїх вихованців – юнаків і дівчат ми вчимо, що моральне право на кохання має той, хто вміє відповідати за майбутнє – за своїх дітей» [4].

Книга *«Серце віддаю дітям»* побачила світ у 1969 році. За цю працю у 1974 році Василя Сухомлинського було удостоєно Державної премії України в галузі науки і техніки. Автор адресує цей твір читачам, для яких є цікавими та актуальними питання навчання і виховання підростаючого покоління. В. Сухомлинський у своїй книзі немовби підводить підсумок своєї учительської та директорської діяльності у Павлиській середній школі на Кіровоградщині.

«Серце віддаю дітям» має дві частини: «Школа радості» та «Роки дитинства», у них розглядається діяльність Школи під блакитним небом. В. Сухомлинський вважав, що перш ніж давати дітям знання, потрібно

навчити їх думати, сприймати та спостерігати. У Школі під блакитним небом індивідуальні здібності школярів розвиваються через гру, природу, фантазування. Також педагог надає великого значення ролі праці та мови у вихованні моральних якостей школярів.

Значна увага у творі надається індивідуальним особливостям здоров'я учнів. Він вважає, що здоров'я потрібно загартовувати як у шкільний, так і в позашкільний час. Вивчення цього питання реалізовується у «школі радості» – об'єднанні дошкільнят.

Загалом це книга про щасливе дитинство, яке дитині може забезпечити доросла людина. Ідеї представленого твору збагатили арсенал засобів виховання багатьох учителів та вихователів дошкільних закладів.

Книга *«Сто порад учителям»* створена, щоб допомогти вчителям в організації навчання та виховання дітей у школі. Видана вона у 1967 р. російською мовою, перекладена ж українською, у повному обсязі вона вийшла лише через 9 років – у 1976 р. Ця частка величезної літературної спадщини автора має вигляд порад, кожна з яких описує певні напрями педагогічної діяльності: специфіку педагогічної професії; особливості навчального процесу; питання виховання особистості; роль колективу у вихованні особистості; допомога особистості у самовихованні; взаємодія школи і сім'ї.

Питанню виховання особистості присвячено, наприклад, статтю 81, що має назву «Оберегайте своїх вихованців од марнослів'я». У ній автор пише: «Я спеціально звертаю на це увагу тому, що марнослів'я розбещує душу людини, воно, як іржа, роз'їдає колектив. Там, де є пустослів'я, по суті, немає і не може бути ідейної єдності колективу. Марнослів'я – це безвідповідальне брязкання зброєю, перетворення зброї в іграшку, це духовне роззброєння людини. Разом з тим, як наймерзеннішого пороку, остерегайтесь отрути брехні й лицемірства. Нехай з дитинства, з отроцтва в плоть і кров, у звичку хлопчиків і дівчаток входить правдивість: нехай звичка називати речі своїми іменами перетворюється в характер, у натуру. Виховуйте у своїх вихованців непримиренність і нетерпимість до балаканини, порожнього красномовства, тріскучої фрази, хвалькуватості» [3].

В усіх працях В. Сухомлинського закладено ідею становлення особистості людини через працю на користь суспільства.

«Дати дітям радість праці, радість успіху в навчанні, збудити в їхніх серцях почуття гордості, власної гідності – це перша заповідь виховання» – цими словами автор підкреслює важливі аспекти виховання.

Тому виховання дитини потрібно починати з народження, розвивати її природні здібності, привчати до праці, яка б приносила користь не лише їй, а й суспільству. Виховувати у дитини бережливе ставлення до природи та її дарів. Василь Олександрович наголошував на тому, що малечу потрібно виховувати у сприятливих сімейних умовах та позитивній атмосфері, але не варто потакати всім дитячим забаганкам.

Отже, батьки та вихователі можуть знайти безліч порад у творах В. Сухомлинського щодо найбільш доцільного виховання підростаючого покоління.

Список використаних джерел

1. Сухомлинский В.А. Проблемы воспитания всесторонне развитой личности // Избранные произведения: в пяти томах / В.А. Сухомлинский. – К. : Рад. шк., 1979–1980. – Т.1. – С. 130.
2. Сухомлинский В.А. Как воспитать настоящего человека: (Этика коммунистического воспитания). Педагогическое наследие / В.А. Сухомлинский; сост. О.В. Сухомлинская. – М.: Педагогика, 1989. – 288 с.
3. Сухомлинський В.О. Сто порад учителю / В.О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1988. – 304 с.
4. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1978. – 263 с.

*Огійчук Вікторія, Білик Тетяна,
студенти 22 групи ННІ іноземної філології.*

Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова

Екологічний аспект педагогічної системи В.О. Сухомлинського

Останнім часом актуальним для всього людства є питання екологічної ситуації на Землі. На сучасному етапі розвитку людства проблема екологічного виховання набуває особливого характеру. Головною причиною цього є людська безвідповідальність. У зв'язку з цим потрібно більше звертати увагу на екологічне виховання дітей ще з перших років навчання.

Особливого значення впливу природи на розвиток дитини надавав В.О. Сухомлинський. Педагогічна система вченого належить до таких, які входять до педагогічної скарбниці людства. В.О. Сухомлинський розглядав природу на основі системного наукового підходу, визначаючи багатогранність її впливу на особистість дитини, необхідність використання природи як засобу формування особистості ще з раннього дитинства. В.О. Сухомлинський любив повторювати: *«Тут, у природі, вічне джерело дитячого розуму»* [1, с. 33].

Мета статті – розглянути аспекти екологічного навчання дітей у педагогічній системі В.О. Сухомлинського.

Рідна природа – це джерело, з якого дитина черпає багато знань та вражень. Цікавість до живої та неживої природи у дітей проявляється ще з перших років їхнього життя. Саме тоді ми повинні навчати дітей гарному ставленню до природи. Важливо виховати дітей таким чином, щоб вони бачили, цінували красу та значущість польової квітки чи працелюбної бджілки, чули прекрасні звуки природи – спів пташок, шелестіння листя, хлюпотіння річок чи струмків. Навчити дітей бачити прекрасне у звичайних речах – справа нелегка. Якщо педагог сам любить природу та бережно до неї ставиться, то він з легкістю зможе передати це дітям. В.О. Сухомлинський вказував, що *«Найкраща, найтонша методика є лише тоді, коли є жива індивідуальність педагога, коли в загальне він вносить щось своє, глибоко продумане»* [1, с. 29].

Екологічне виховання, за В.О. Сухомлинським, – це отримання позитивних емоцій від навколишнього середовища, які згодом будуть відігравати важливе значення у моральному розвитку дитини. Ми повинні розуміти, що, піклуючись про навколишнє середовище, про його красу та збереження, ми піклуємося про своє життя та життя наших нащадків. Справді, винищуючи природу, недотримуючись її законів, ми ставимо під загрозу своє існування. Тому з метою виховати людство належним чином, В.О. Сухомлинський створив педагогічну систему, роботи з дітьми та вихователями, в якій важливе значення надавав взаємозв'язку людини з природою.

У «Школі радості» В.О. Сухомлинського розвиток дітей проходив у атмосфері їхнього підвищеного настрою, урочистості, що сприяло формуванню в учнів позитивної установки щодо інших людей; прагнення перейматися їх настроями та емоційними станами, що сприяло їх гармонійному розвитку.

«Школа радості» В.О. Сухомлинського – це назва системи методів навчання дітей у природі. Для цього було збудовано «зелений клас»; значна частина занять проводилася на лузі, біля річки, на галявині тощо.

У 1951 році В.О. Сухомлинський розпочав навчання шестирічних першокласників. Великий педагог як ніхто інший розумів дитячу психологію, він вважав навчання у звичайних умовах тяжким для школярів. Саме через це він став прихильником методу навчання дітей під впливом природи. Таким чином, у дошкільний період та в перші роки навчання в Павлівській школі неодмінною складовою навчального процесу була природа.

Спілкуючись із природою, діти розвивалися, тренуючи мислення, спостережливість, а також обговорювали причини і наслідки природних явищ, вчилися відрізняти природні та неприродні явища за їх ознаками, шукали причинно-наслідкові зв'язки, описували природу, вчилися живопису. Завдяки такому навчанню думки дітей поступово ставали чіткими і змістовними, лексика – виразною та емоційно-забарвленою, мова – живою.

Учений називав свій експеримент підготовкою дітей до систематичного навчання. «Школа радості» – це цілісна система навчання дітей шестирічного віку, яка враховувала такі особливості дитячого мислення, як образність, пластичність, емоційна збудливість думки. Саме на них спирався вчений, коли проводив з дітьми уроки «живої думки».

Таким чином, у дітей, що навчалися у «школі радості» В.О. Сухомлинського, створювався особливий позитивний настрій, який отримував значущі вектори у вигляді відповідних позитивних психологічних установок, що згодом трансформувалися у переконання та через саморефлексію, інтеріоризуючись, набували світоглядно-ціннісних орієнтирів.

Василь Олександрович прагнув, щоб «перш ніж розгорнути книгу, прочитати по складах перше слово, діти прочитали сторінки прекрасної книги – книги природи» [2, с. 45]. «Книга природи» у Василя

Олександровича – це не просто об'єкт вивчення, це джерело знань, живий організм, який змінюється в залежності від настрою дітей, перетворюється в казковий світ пізнання, мислення. Світ, де дитина, ще не почавши ознайомлення зі змістом, передбаченим шкільною програмою, вчиться самостійно здобувати знання, відкривати для себе незвідане, знайомиться з явищами, які оточують її в повсякденному житті. Таким чином, природа у В.О. Сухомлинського – це частина буття дітей, першорядний виховний фактор, що впливає на весь навчально-виховний процес.

Інший важливий момент виховного впливу педагогічної системи В.О. Сухомлинського пов'язаний із використанням ресурсів **казки** у навчанні та вихованні дітей, у чому він був новатором. У даному разі це відповідає науковому принципу цілісності функціонування будь-якої системи.

Найдієвішим способом донести до дитини всю красу навколишнього світу, на думку В.О. Сухомлинського, є казка. Вона не тільки розважає, а й виховує, знайомить дитину з навколишнім середовищем, добром та злом. Вона – універсальний учитель. Також на мотивах певної казки можна ставити лялькові спектаклі, де діти із задоволенням можуть перетворитись у казкових персонажів.

У Павлівській школі існувала дитяча кімната казки, яка була незвичною не лише за інтер'єром, але й за змістом діяльності у ній дітей (зашторені вікна, світло-голубого кольору стеля з вмонтованими в неї світильниками, що нагадували небесні зірки – все це спонукало до пробудження дитячої фантазії; перед входом до кімнати діти знімали взуття, сідали посеред кімнати на килимове покриття і поринали у світ казки. Природно, цьому сприяли і технічні засоби, а також можливість використовувати ляльки, іграшки та здійснювати постановку казок). Поступово у процесі занять серед природи та у кімнаті казки накопичувався досвід дітей, і на цій основі їх спонукали до усного складання казок.

Казки вміщують еталони нормативної поведінки, мудрість народів світу, дозволяють прогнозувати події, будувати свою поведінку на основі конструювання моделі світу, виступаючи особливим культурологічним феноменом.

Емоційно-наочний, конкретно-чуттєвий настрій казки може бути базою для розв'язання проблемного завдання, бо стан емоційної активації включається у процес розв'язання проблеми, виконання тих чи інших дій.

Таким чином, казка (що використовувалася у педагогічній системі В.О. Сухомлинського), має непересічне значення у процесі навчання та виховання. Використання казки відповідає принципу цілісності функціонування будь-якої системи, оскільки завдяки цьому досягається функціональна цілісність двох протилежних стратегій пізнання й опанування дійсністю.

Не менш дієвим способом В.О. Сухомлинський вважав проведення **екскурсій** для дітей на свіжому повітрі та прибирання територій. При цьому в дітей виховується бережне ставлення до природи. Вони починають

розуміти, що не потрібно ламати дерев, вбивати беззахисних тварин, забруднювати навколишнє середовище.

В.О. Сухомлинський постійно твердив, що слід дбати про родючість скарбів природи та навчати школярів усвідомлювати її місце в житті кожного з нас. «З перших днів перебування в школі, – писав педагог, – ми спонукаємо до такого: якщо ти побачив, що на дереві надламана гілочка, дбайливо підв'яжи її, змаж рану; якщо це зроблено вміло і своєчасно, гілочка приживеться. Ми постійно вчимо це робити, але це лише одна сторона. Головне в тому, щоб у дитини заболіла душа, коли вона побачила пошкоджене деревце» [1, с. 35]. Дійсно, надзвичайно важливо, щоб дитина ще в дошкільному віці вчилася усвідомлювати, що не можна шкодити природі, а лише підтримувати її красу та розуміти її значущість.

«Людина була і завжди залишиться сином природи, і те, що ріднить її з природою, повинно використовуватися для її залучення до багатства духовної культури, – говорив В.О. Сухомлинський. Світ, що оточує дитину, – це, насамперед, світ природи з безмежним багатством явищ, із невичерпною красою. Я бачу виховний зміст у тому, щоб дитина бачила, розуміла, відчувала, переживала, осягала як велику таємницю прилучення до життя в природі...» [2, с. 132].

Педагогічна спадщина В.О. Сухомлинського, його погляди відносно спілкування та взаємодії учнів з навколишнім середовищем актуальні для сучасних навчальних закладів. Різноманіття творчого спадку відомого педагога широко досліджується в більшості країн світу, що збагачує сучасну педагогічну думку.

Методи залучення дітей до природи у В.О. Сухомлинського мають провідне значення. Приділяючи значну увагу спостереженням у навчально-виховному процесі, педагог дійшов висновку, що, навчаючись, розмірковуючи та співвідносячи, вихованці знаходять істину та розуміють, що для більш цінних відкриттів потрібно використовувати більш об'єктивні спостереження, дослідження. Особливо важливо заохочувати до активного сприйняття світу ще з дошкільного віку для того, щоб у період ранньої юності людина могла вступити вже зі сталими переконаннями.

Здобутки В.О. Сухомлинського в сфері педагогіки відіграють значущу та неоціненну роль для сьогодення. Використання педагогічного спадку В.О. Сухомлинського є досить актуальним у сьогоденні, оскільки сприяє розумовому, духовному та фізичному розвитку дитини, навчає аналізувати, відчувати, сприймати, порівнювати.

Педагогічна система В.О. Сухомлинського має потужні ресурси для підвищення ефективності сучасної екологічної освіти у контексті сучасних вимог.

Список використаних джерел

1. Литвин М.Ю. Використання педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського при викладанні природничих дисциплін / М.Ю. Литвин // Педагогічні ідеї В.О. Сухомлинського : практичне впровадження викладання предметів природничо-математичного напрямку: метод. посіб. / [Упоряд. Л. Хлань, С. Литвин,

Л. Ткаченко, Т. Ціперко]. – Кіровоград: Вид-во КОІППО імені Василя Сухомлинського, 2013. – С. 29–36.

2. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям // В.О. Сухомлинський. Вибрані твори : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т.3. – С. 7–282.

Гадзиківська Марина,

студентка 31 групи ННІ іноземної філології.

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

Педагогічна цінність доробку Василя Сухомлинського

Василь Сухомлинський – видатний український педагог, публіцист, письменник, поет.

Педагогічна спадщина В. Сухомлинського багатоаспектна, її пронизує проблема проектування людини, яка ґрунтується на ідеї всебічного розвитку особистості. Усі сторони виховання (розумове, моральне, естетичне, трудове, фізичне) він розглядав у єдності, вважаючи, що при упущенні чогось одного не розв'яжеться жодне виховне завдання. Зокрема, у Павлівській середній школі, якою керував педагог, виховна робота була спрямована на те, щоб дитині дати, перш за все, духовну повноту і насиченість життя.

Як свідчить аналіз наукових джерел, фундаментальні ідеї Василя Сухомлинського щодо навчання і виховання дітей полягають у:

- ✓ «любові до дитини;
- ✓ розвитку творчих сил кожної особистості в умовах колективної співдружності й на основі етико-естетичних цінностей, інтересів, потреб;
- ✓ формуванні у дітей «культури бажань» і «культури потреб»;
- ✓ розробці демократичних педагогічних засобів і методів навчання та звернення до внутрішнього світу дитини;
- ✓ розвитку ідей «радість пізнання», тобто емоційного сприйняття процесу навчання;
- ✓ демократизації структури управління навчально-виховним процесом у школі (психологічний і педагогічний семінари тощо)» [5].

Василь Сухомлинський – людина з великим та добрим серцем. Автор дуже любив дітей і більшість своїх праць присвятив саме їм.

«Серце віддаю дітям» – твір, що характеризує автора як особистість. Ця праця – підсумок роботи Василя Сухомлинського як педагога та учителя. У ній автор підкреслює роль праці, природи у вихованні школяра.

«Ми повинні бути для підлітків прикладом багатства духовного життя; лише за цієї умови ми маємо моральне право виховувати», – так навчав письменник [1].

«Одна з найважливіших виховних задач полягає в тому, щоб в процесі оволодіння знаннями кожна дитина переживала людську гідність, почуття гордості. Вчитель не тільки відкриває світ перед учнем, але й утверджує дитину як активного творця, який відчуває почуття гордості за свої успіхи» [1].

У своїй роботі педагог широко використовував казки, пісні, оповіді, народні традиції та обряди. У своїх творах він показував їх доцільність у

духовному зростанні учнівської молоді. Так у праці «Серце віддаю дітям» він надає казці таку роль: «Діти розуміють ідею лише тоді, коли вона втілена у яскравих образах. Казка – благородне і нічим не замінне джерело виховання любові до Вітчизни. Патріотична ідея казки – в глибині її змісту, створені народом казкові образи, що живуть тисячоліття, доносять до серця і розуму дитини могутній творчий дух трудового народу, його погляди на життя, ідеали, прагнення» [1].

«Серце віддаю дітям» – це книга про щасливе дитинство, яке дитині може забезпечити дорослий.

«Сто порад учителям» – книга, спрямована на допомогу вчителям в організації навчально-виховного процесу в школі. Твір написаний у вигляді порад. Кожна порада присвячена окремим аспектам педагогічної діяльності: особливості педагогічної професії, організації навчального процесу, вихованню підростаючого покоління тощо. В. Сухомлинський стверджував, що «вчительська професія – це людинознавство, постійне проникнення, що ніколи не припиняється, в складний духовний світ Людини; і це є прекрасно – постійно відкривати в людині нове, вражатися новому, бачити людину в процесі її становлення» [2].

У своїй книзі В. Сухомлинський дає безцінні поради вчителю, як виховувати учнів та знайти до них підхід, як зацікавити та всебічно розвинути вихованців. «Сто порад учителям» – ключ до успіху педагога.

В. Сухомлинський – великий педагог. Своє життя він присвятив написанню важливих для виховання дітей та підлітків книг. Однією з таких є: «Як виховати справжню людину». Вчений пише: «По суті, виховання справжньої людини є одухотворення красою людського духу – настільки глибоке одухотворення, що маленька людина замислюється: хто я? Для чого я живу на світі? Це велике мистецтво і велика педагогічна мудрість: вміти говорити своїм маленьким вихованцям, а потім підліткам, юнакам і дівчатам про красу людського духу». В цій праці В. Сухомлинський навчав бути уважними до своїх дітей, до їх внутрішнього світу. У книзі педагог дає конкретні настанови, як жити і як діяти.

В. Сухомлинський першим у вітчизняній педагогіці 50-х років розпочав організацію педагогічного просвітництва батьків. У «Батьківській педагогіці» вчений кардинально, по-новому осмислює взаємозв'язки родини і школи. Головним у цьому зв'язку виступає глибоке народне підґрунтя. Спираючись на народні бувальщини, легенди, оповіді, вчений розкриває 174 кращі набутки етнічних засад виховання. В. Сухомлинський вбачає основним завданням сім'ї та школи формування у вихованців моральної готовності до батьківства. З цього приводу директор Павлівської школи пише: «Багаторічний досвід переконав нас, що вміння бачити в підліткові, юнакові, дівчині майбутніх батька і матір, уміння оцінювати педагогічні явища з тієї позиції, що через два десятиріччя наш колишній малюк приведе до школи свого сина і буде разом з нами міркувати, як його краще виховати, – це вміння необхідне нашому суспільству такою ж мірою, як і рівень трудової майстерності виробників матеріальних і духовних цінностей...»

«Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості» – ще одна робота Василя Сухомлинського, в ній автор пише про те, що «кожна людина вже в роки дитинства, й особливо в отрочстві й ранній юності, повинна осягти щастя повноти свого духовного життя, радість праці та творчості» [4].

«Виховання всебічно розвиненої особистості – це вміння розібратися у великій кількості найскладніших і немовби непомітних на перший погляд залежностей, – пише В. Сухомлинський у праці «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості». Бути мудрим вихователем – означає насамперед розуміти причинно-наслідкові зв'язки в усьому, що ми повсякденно бачимо, робимо, чого ми чекаємо» [4, с. 71].

У червні 2016 року побачила світ книжка «Я розповім вам казку... Філософія для дітей». Ця книжка створена уже після смерті В. Сухомлинського і, як зазначено в передмові до неї, – це «найповніша збірка творів для дітей». Книга складається з двох частин. Перша – це вибрані уривки з твору Сухомлинського «Як виховати справжню людину», а друга – казки автора. Видатний педагог підкреслював велику значущість казки у житті дитини: «без казки – живої, яскравої, що оволоділа свідомістю і почуттями дитини, – неможливо уявити дитячого мислення і дитячої мови як певного ступеня людського мислення і мови» [3].

Василь Олександрович Сухомлинський – людина з великої літери. Він написав велику кількість праць, які й до сьогодні служать дороговказом для педагогів та батьків. Написавши велику кількість оповідань та казок, автор збагатив життя дітей значущими подіями. В. Сухомлинський був закоханий у те, про що писав, і його праці відзначаються великою досконалістю.

Отже, спадщина Василя Сухомлинського – невичерпне джерело інноваційності, де найголовніше в його концепції – висока гуманність, любов до дитини, народність, демократичність. Сучасні педагоги, перегортаючи записні книжки Сухомлинського, які він вів усе своє життя, 3700 сторінок, відзначають, що кожна з них присвячена одній людині – його учневі: «Три тисячі сімсот людських долі... Кожна дитина була світом – цілком особливим, унікальним».

Список використаних джерел

1. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям / В.А. Сухомлинский. – Киев, 1988. – 271 с.
2. Сухомлинський В.О. Сто порад учителю / В.О. Сухомлинський. – Київ : Рад. шк., 1988.
3. Сухомлинский В.А. Как воспитать настоящего человека / В.А. Сухомлинский. – Москва: Педагогика, 1989. – 117 с.
4. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В.О. Сухомлинський // Історія педагогіки в Росії. – М., 1999. – С. 373.
5. Сухомлинська О. В. Василь Олександрович Сухомлинський – наукова біографія / О.В. Сухомлинська // Укр. пед. в персоналіях : у 2-х т. – К. : Либідь, 2005. – Т. 2. – С. 38–386.

Гулько Карина,

студентка 35 групи ННІ іноземної філології.

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

Василь Сухомлинський про зміст виховання особистості

Теоретична, літературно-педагогічна творчість і практична діяльність видатного українського педагога Василя Олександровича Сухомлинського увійшла до історії педагогічної думки досить вагомим внеском, його педагогічні, публіцистичні та літературні праці й учительський досвід значно вплинули на практичну діяльність школи, збагатили педагогіку України новими положеннями, ідеями та думками.

Пошуки сучасних гуманістичних концепцій вимагають звернення до виховної системи українського вчителя-творця В. Сухомлинського, у центрі якої знаходиться дитина як унікальна неповторна особистість. В. Сухомлинський – автор багатьох монографій, методичних посібників і статей, у яких викладено новаторські погляди на зміст, форми і методи виховання, навчання рідної мови у школі. Найбільш відомі з них: «Виховання колективізму у школярів» (1956), «Духовний світ школяра» (1961), «Моральний ідеал молодого покоління» (1963), «Павлівська середня школа» (1969), «Народження громадянина» (1970), «Методика виховання колективу» (1971), «Як виховати справжню людину» (1975), «Батьківська педагогіка» (1978), «Серце віддаю дітям» (1978), «Листи до сина» (1979), «Сто порад учителю» (1981), «Книга про любов» (1983). Роботи українського видатного земляка також досліджують Х. Франкос і М. Ціандзі (Греція), В. Іфферт та ін. Твори В. Сухомлинського відомі у виданнях різними мовами народів світу – від болгарської до японської; його спадщина вивчається в провідних університетах і педагогічних інститутах Європи, окремі статті та уривки з фундаментальних праць друкуються в педагогічних журналах Польщі, Німеччини, Чехії, Словаччини, Румунії, Австрії, Іспанії, Фінляндії та інших країн.

У педагогічній спадщині В. Сухомлинського провідне місце займає ідея гуманізму, людяності й добротності. Педагог переконливо стверджує, що виховання гуманізму, людяності повинно стати одним із завдань діяльності школи і вчителя і здійснюватися через творення людям добра. Він вважав, що вихователь зобов'язаний уміти дорожити дитячою довірою, бути для дітей втіленням добра і справедливості. Без цих якостей не може бути вихователя. *«Якщо вихователь став другом для дитини, якщо ця дружба осяяна шляхетним потягом, поривом до чогось світлого, розумного, у серці дитини ніколи не з'явиться зло»* [1, с. 110].

У центр виховного процесу В. Сухомлинський поставив особистість. Основою його концепції є повага і довіра до дитини, визнання її унікальності та права на власний вибір. Найголовнішим, найглибшим і найміцнішим наріжним каменем педагогічної системи В. Сухомлинського є виховання у кожної особистості поваги до самої себе. Він вважав, що до того часу, поки є самоповага, існує й школа. Коли зникає повага до себе – немає школи, немає ні особистості, ні колективу, одухотворених благородними цілями, а є

випадкове збіговисько. На його думку, повага до людської гідності й виховання самоповаги є сферою педагогічної творчості й великого інтелекту педагога. Одне з найважливіших і водночас найскладніших завдань вихователя полягає у тому, щоб допомогти розвиткові у маленької дитини внутрішнього бачення (ми б сказали – «себебачення») і на цій основі сприяти становленню її рефлексивних здатностей.

Визначним чинником, що зумовлює високу педагогічну культуру та ефективність системи В. Сухомлинського, є те, що він не лише глибоко розумів роль феномена рефлексії, а й мав виняткову здатність до рефлексії у міжлюдських стосунках. Це можна безпомилково відчувати, вдумуючись у поради, з якими він неодноразово звертався до вихователів та учнів. В одному з таких звернень : «Умій відчувати поряд із собою людину, умій розуміти її душу, бачити в її очах складний духовний світ – радість, горе, біду, нещастя. Думай і відчувай, як твої вчинки можуть відбитися на душевному стані іншої людини».

Головна мета виховання – всебічний розвиток особистості. Важливим напрямом всебічного розвитку особистості є розумове виховання, яке потрібне людині не тільки для праці, а й для повноцінного духовного життя. Тому в процесі навчання дітей треба спонукати до самостійної пізнавальної діяльності, до самоосвіти. Цю роботу слід починати з малих літ, формуючи в дітей допитливість. Вважав, що навчання не повинно бути для дитини тягарем, а повинно бути радісною працею. Його творчі знахідки щодо навчання: «школа під відкритим небом», уроки мислення на природі, кімната думки, культ книги, свято казки та ін. Чи не найважливішим засобом виховання Василь Сухомлинський вважав мистецтво спілкування педагога з дітьми. Людяність, душевність спілкування – ключ, що відкриває дитячі та юнацькі серця. Саме завдяки такому спілкуванню діти довіряються педагогу як старшому доброму пораднику, другу. *«Учитель – це передусім жива людина, яка входить до світу пізнання, творчості, людських взаємин»* [2, с. 267].

Духовне життя школи і її вихованців не повинні обмежуватися, вичерпуватися тільки успіхами в оволодінні навчальною програмою. Для того, щоб сформуванню культури бажань, необхідно, як вважав В. Сухомлинський, навчити школярів азбуці моральної культури. У праці *«Як виховати справжню людину»* подається моральний ідеал, який увібрав у себе найкращі риси менталітету українського народу. У ній розкриваються конкретні принципи, істини, повчання, настанови, рекомендації тощо. Подаються вони у вигляді правил, законів, що складають азбуку моральної культури. У ній розкривається зміст і методика роботи з виховання у дітей любові до Батьківщини і громадянства, ставлення до людей і обов'язку перед ними, ставлення до батьків, рідних, близьких, розуміння життя, добра і зла в ньому, виховання високих моральних якостей і норм поведінки тощо.

Василь Олександрович створив реальний зразок особистості з живими думками і почуттями, визначив її вчинки і дії. При цьому він обґрунтував шляхи, засоби і методи формування людини відповідно до цілей суспільства з урахуванням індивідуальних і вікових особливостей розвитку дитини.

Важливу роль він приділяв сім'ї як місцю, де людина починає творити добро ще з малих літ. Адже немає нікого дорожчого для дитини, ніж матір, батько, дідусь та бабуся. У книжці «Як виховати справжню людину» автор наголошує на відносинах між дітьми і батьками. Багато уваги приділено тому, аби діти ставилися до батьків з любов'ю та берегли їх спокій. Саме в тому, що діти діляться своїми радіощами з найріднішими людьми, звертаються за порадами, маючи якусь проблему, і полягає важлива роль сім'ї. Не оминув В. Сухомлинський і більш дорослих учнів. На його думку, в школі потрібно мати дисципліну, яка б давала молодому поколінню знання щодо сім'ї, шлюбу, дітей і любові: *«Етичні повчання з цього циклу дійдуть до свідомості й почуттів юнаків і дівчат, стануть їхніми переконаннями лише за тієї умови, якщо в школі навчає жити все: і урок з гуманітарного предмета, на якому майбутні батьки і матері утверджуються в моральному ідеалі; й будь-яка розумна праця, що виховує в майбутнього громадянина наполегливість, силу волі, уміння переборювати труднощі; й активна участь у громадському житті, й колективна цілеспрямованість вихованців до гарних, благородних учинків, що одухотворяють відносини між членами колективу»* [1, с. 187].

Своєрідно й творчо Василь Сухомлинський використовував казку у вихованні дошкільнят і молодших школярів. «Через казку, фантазію, гру, через неповторну людську творчість – вірна дорога до серця дитини», – наголошував він. Глибокі за своїм змістом казки Василя Сухомлинського – як свіжий вітер, що роздмухує вогник дитячої думки і мови. На його уроках діти самі складали казки, в яких їхня буйна фантазія поєднувалася з глибоким моральним змістом. У Павлівській школі було обладнано кімнату казок.

Морально-психологічний аспект перевірки якості засвоєння матеріалу передбачав оцінку не лише знань, а й наполегливості дитини у подоланні труднощів. Оцінка, на думку педагога, має бути позитивним стимулом навчання і ніколи не використовується для покарання.

Ідея служіння людям, турбота про їх благополуччя, щастя, потреба постійно оберігати їх, особливо в годину важких життєвих випробувань, – одна з найголовніших у творах В. Сухомлинського. В умінні «відчувати душу» іншої людини, у здатності розуміти її душевний стан педагог вбачав найціннішу рису моральності дитини. У книзі «Як виховати справжню людину» автор, звертаючись до дітей, писав: *«Не завдавай своїми вчинками, своєю поведінкою болю, кривди, турботи, тяжких переживань іншим людям. Умій підтримати, допомогти, підбадьорити людину, в якій горе... Не будь байдужим»* [1, с. 217].

Обґрунтовуючи практичну необхідність гуманних взаємин між вихователем та дитиною, між самими дітьми і взагалі всіма учасниками виховного процесу, павлівський педагог переконливо показав, що найцінніше у дитини – її індивідуальність, неповторність внутрішнього світу, своєрідність здібностей, потенційних можливостей, бо тільки через розмаїття індивідуальностей пролягає шлях до зростання та об'єднання особистостей – не стадного, а справді людського, цивілізованого.

Вирішальний вплив на розвиток учнів (зокрема на їх моральний розвиток) має така організація виховання, за якої належна увага приділяється стимулюванню внутрішньої та зовнішньої активності школярів, їхній оптимальній участі у вихованні як спільній з учителем діяльності. Організований таким чином виховний процес, подібно до навчального, має ґрунтуватися на принципі проблемності. Це дає змогу кожному учневі, всьому класу бути не лише об'єктом виховного процесу, а й активним його учасником, суб'єктом виховної діяльності. При цьому забезпечуються умови, за яких кожен учень і колектив загалом мають широкі можливості брати участь у діяльності, в якій керівна роль належить учителеві. Це – самостійне оцінювання дій, учинків, одне одного, орієнтацій, поглядів, уподобань, обмірковування і розв'язання посильних моральних проблем, пов'язаних із цим дискусій, відстоювання власного погляду, прийняття рішень тощо.

Значне місце в педагогічній системі В. Сухомлинського відведено проблемам *трудового виховання* школярів. На його думку, учні мають брати участь у найрізноманітніших видах праці: навчальній, продуктивній, ручній, механічній, індивідуальній, колективній, у майстернях і в полі.

Важливу роль В. Сухомлинський надає *естетичному вихованню* підростаючого покоління, вихованню красою. Він пропонує використовувати красу природи, красу слова, музики і живопису. Педагог має не тільки навчити дитину знати і розуміти мистецтво, а й сформувати в неї потребу милуватися природою і творами мистецтва, навчити творити прекрасне, насолоджуватися прекрасним, створеним власними руками. Відстоював необхідність естетичного виховання природою, яку вважав невичерпним джерелом дитячої думки, а спостереження в природі – школою дитячого мислення.

Виховання дітей 6–10 років В. Сухомлинський називав «школою сердечності». Він радив педагогам і батькам вчити дітей добру, любові, милосердю. Для цього треба, щоб діти постійно бачили гуманістичний зміст вчинків і поведінки тих, хто їх оточує: рідних, близьких, учителів, дорослих. Дитина не повинна вирости байдужою, черствою, нечулою, вона має зростати у постійному піклуванні про оточуючий світ рослин, тварин, людей, доглядати і допомагати їм.

Значної уваги педагог надавав проблемі дитячого колективу. Найголовнішим принципом життя виховуючого колективу він проголосив розвиток гуманістичних взаємин між дітьми, створення здорової духовної спільності разом з повагою до кожної особистості. Найголовніше в колективістському вихованні вбачав у взаємному духовному збагаченні дітей, турботі про кожного члена колективу.

До особи вчителя В. Сухомлинський ставив підвищені вимоги, вважаючи цю професію людинознавством: досконале знання свого предмета, глибока любов до нього в поєднанні з любов'ю до дитини, вміння управляти її розумом і почуттями, виховувати в дітях доброту, людяність, сердечність, готовність прийти на допомогу та ін.

На високу оцінку заслуговують і праці В. Сухомлинського, які вийшли окремими виданнями вже після смерті талановитого педагога: «Народження громадянина», «Методика виховання колективу», «Розмова з молодим директором школи», «Як виховати справжню людину». Віддаючи багато енергії вчительській роботі, створюючи фундаментальні педагогічні твори, В. Сухомлинський водночас виступав і як активний громадський діяч, систематично проводив культурно-освітню роботу серед населення Павлиша, брав активну участь у численних науково-педагогічних конференціях, симпозіумах, сесіях, нарадах, семінарах.

На гранітному обеліску в Павлиші викарбовано дві дати: 28.09.1918 – 02.09.1970. На початку кожного навчального року нинішні учні та вчителі Павлиської школи відвідують могилу видатного педагога-земляка.

«Дорогі мої! Я буду жити і працювати заради вас, доки в моїх грудях б'ється серце. Ніякі високі звання, ані титули не зіпсують мене. Я залишуся таким, як був досі. Найвище звання на світі – бути Людиною. Бути Людиною і дбати про щастя інших» [4, с. 267].

Після смерті видатного педагога і мислителя при Павлиській школі відкрили музей В. Сухомлинського, який у 1973 році набув статусу державного педагогічно-меморіального. Сьогодні у його фондах майже 18,5 тис. одиниць зберігання. Серед них – особисті речі родини Сухомлинських, рукописи, сімейна бібліотека, творчі роботи учнів школи.

Усе найцінніше, створене В. Сухомлинським, не тільки назавжди увійшло до скарбниці вітчизняної педагогіки та національної духовної культури, а й знайшло своє поширення у різних країнах світу. Книги Василя Олександровича, окремі твори, статті були опубліковані в Росії, Болгарії, Угорщині, Польщі, Чехословаччині, Німеччині, Японії, Китаї. Ідеї В. Сухомлинського викликали інтерес і набули певного розповсюдження у педагогів далекої Австралії та Сполучених Штатів Америки. Творчість Василя Олександровича користується особливою популярністю у Китаї.

Список використаних джерел

1. Сухомлинский В.А. Как воспитать настоящего человека (Советы воспитателям) / В.А. Сухомлинский. – К.: Рад. школа, 1975. – 236 с.
2. Сухомлинський В.О. Сто порад учителям / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1988. – 304 с.
3. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1978. – 264 с.
4. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям / В.А. Сухомлинский. – К.: Рад. школа, 1973. – 288 с.

РОЗДІЛ IV. РОЛЬ КАЗОК ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО У РОЗВИТКУ ДІТЕЙ

*Козир Наталія, Комар Лена,
студенти 32 групи фізико-математичного факультету.
Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова*

Казка – засіб виховання всебічно розвиненої особистості

Казка – це вид художньої прози, що походить від народних переказів, порівняно коротка розповідь про фантастичні події та персонажів, таких, як феї, гноми, велетні тощо. Ще один із основних жанрів народної творчості, епічний, переважно прозаїчний, твір чарівного, авантюрного чи побутового характеру усного походження з настановою на вигадку.

Казка як жанр усної народної творчості своїм генезисом сягає ще часів перших спроб міфотворчості, як жанр художньої словесності – бере початок у XVII ст.

Казка як своєрідний жанр народної творчості здавна посідав важливе місце у фольклорі всіх народів світу. Згадки про казку (як і її зразки) знаходимо в різноманітних писемних пам'ятках, що дійшли до нашого часу крізь віки і тисячоліття. Так у Китаї ще у XXII ст. до н. е. був відомий збірник казок «Шан-Хої-Кінг». Ряд казок Стародавнього Єгипту було зафіксовано у XIV ст. до н. е. За багато століть до нашої ери активно побутували казки в Індії. Чимало з них увійшло потім до славнозвісного збірника «Панчатантра». Широкого розголосу набули стародавні казки Арабського Сходу, що склали цілий збірник "Тисяча і одна ніч" й були потім перекладені на мови багатьох народів.

На думку багатьох дослідників, казка є найбільш древнім жанром, який «застиг у той період, коли перестав відповідати пізнішим форматам мислення». Казка набула естетичної, частково дидактичної й повчальної функції та сталої форми, що до цього часу залишалася незмінною. Як підтверджують спостереження вчених, це було не пізніше XVI-XVII ст. Усі трансформації жанру та зміни у сприйманні казкової оповіді пов'язані із втручанням дійсності у її сферу [1].

Казка як своєрідний жанр народної та літературної творчості посідає значне місце у фольклорі всіх країн світу. Як зазначив В. Гнатюк, «казки належать до найдавніших витворів людського духу і сягають у глибину таких далеких від нас часів, якої не досягає жодна людська історія». Казка – невід'ємна складова народної педагогіки. «Казка, гра, фантазія, – пише В.О. Сухомлинський, – животворне джерело дитячого мислення, благородних почуттів і прагнень... Через казкові образи в свідомість дітей входить слово з його найтоншими відтінками... Під впливом почуттів, що породжені казковими образами, дитина вчиться мислити словами. Діти знаходять велике задоволення у тому, що їхня думка живе у світі казкових образів, у них – перший крок від яскравого, живого, конкретного до абстрактного». А ще казка є одним із засобів всебічного розвитку дитини.

Всебічний гармонійний розвиток особистості як головну мету навчально-виховного процесу розглядав та втілював у життя видатний український педагог Василь Олександрович Сухомлинський.

Ще за життя В. Сухомлинського називали історичною постаттю, класиком педагогіки, а його ім'я ставили в один ряд із К. Ушинським і А. Макаренком. Справі навчання, виховання, гармонійного розвитку гуманної особистості В. Сухомлинський багато самовідданої й титанічної праці, сумлінних турбот, зусиль волі та інтелектуальної енергії. На наш погляд, нині варто говорити більше про його спадщину як про авторську систему гуманістичних поглядів, що вже стали органічною складовою розвитку сучасної освіти й педагогічної науки в Україні.

У книгах «Серце віддаю дітям», «Народження громадянина», «Павлівська середня школа» педагог розкриває конкретні форми становлення гуманної поведінки дітей. Серед них: створення лікарень для пташок і тварин, допомога немічним, участь в естетизації школи тощо. Формування гуманізму дітей сприяло також створенню галереї портретів матерів найвідоміших людей світу. У програмі роботи школи поряд із загальними категоріями етики (моральний ідеал, гідність, чесність, працьовитість, справедливість) достатньо реалізуються й такі, як щастя, радість, совість, співчуття, духовність. Саме останні й відображають зміст гуманності як інтегральної риси підростаючої особистості. Проте заслуга вченого полягає не лише в тому, що він включив ці поняття до програми, але насамперед у реалізації цих понять у практиці роботи Павлівської школи. У школі поважали гідність дитини, оскільки без любові й поваги до вихованців, за переконанням Василя Сухомлинського, будь-які розмови про гуманність і людяність стають порожнім звуком. Природно, що формування гуманності школярів здійснювалося у Павлівці шляхом використання «Хрестоматії моральних цінностей людства» та «Хрестоматії з етики». Ці рукописні матеріали постійно поповнювалися вченим та його колегами і слугували розвитку в дітей людяності, доброти, гідності.

Так, у непросту епоху жив і творив В. Сухомлинський, він був сином своєї доби, але, на жаль, не всі його сучасники змогли піднятися до розуміння й осягнення істинного сенсу сповідуваних ним гуманістичних ідеалів.

В. Сухомлинський створив психолого-педагогічну систему, у центрі якої – дитина. Це надзвичайно потужна і гуманістична педагогіка побудована на походженні тієї філософської істини, що освіта, виховання й розвиток людини – це передусім утвердження гармонії розуму і серця.

Школа, на думку В. Сухомлинського, – це не комора знань, а світоч розуму, святиня і надія, духовна колиска народу, норавливе дитя суспільства. Це світ душевних людських доторкань, зосередження добрих почуттів, тонких переживань. Це вічне вогнище краси, освіти й освіченості. У школі проходить один із найважливіших періодів життя дитини. Школа для В. Сухомлинського була незвичайним місцем роботи, сенсом його щоденних діянь.

В. Сухомлинський наголошує: «У кожній людині є її золота жилка. Якою б запущеною, безталанною, нездібною до оволодіння знаннями не здавалась дитина, дорогоцінне зерно таланту десь приховується під пластами звичайності, посередності, властивості. Завдання істинного виховання полягає в тому, щоб знайти це зерно, відкрити золоту жилку, поставити людину на ту життєву доріжку, йдучи якою вона засвітиться своїм неповторним блиском. Це болісно складна справа, яка потребує великого терпіння і безмежної віри в людину... Виховання – це не перебудова чи ломка тих задатків, які закладені в дитину природою, а гармонійний розвиток цих задатків». Ці слова В. Сухомлинського доречно вважати його гуманістичним заповітом для всіх, хто причетний до відповідальної справи плекання неповторного духовного світу кожної дитини [2, с. 44].

Педагогічна спадщина В. Сухомлинського багатоаспектна, її пронизує проблема проектування людини, яка ґрунтується на ідеї всебічного розвитку особистості. Усі сторони виховання (розумове, моральне, естетичне, трудове, фізичне) він розглядав у єдності, вважаючи, що при упущенні чогось одного не розв'яжеться жодне виховання завдання. У Павлівській середній школі, якою керував педагог, виховна робота була спрямована на те, щоб дитині дати, перш за все, духовну повноту і насиченість життя.

З точки зору В. Сухомлинського, діти повинні жити в світі краси, гри, казки, музики, малюнка, фантазії, творчості. У зв'язку з цим він практикував у своїй роботі уроки думки. Це були уроки на природі, де дітям можна задавати тисячі питань. Урок на природі – подорож до джерела живої думки. В. Сухомлинський вважав, що праця думки неможлива без дитячої творчості. Він залучав школярів до складання казок, творів, самостійного вивчення окремих тем та ін. [3, с.78].

Велика увага у Павлівській школі приділялася читанню. В. Сухомлинський не уявляв собі повноцінного, всебічного розвитку підлітка, юнака, дівчини без того, щоб вони не мали своїх улюблених письменників. На думку В. Сухомлинського, не можна зводити духовний світ маленької людини лише до навчання. Якщо учителі будуть прагнути до того, щоб усі сили школяра були поглинуті уроками, життя його стане нестерпним [4, 5].

В. Сухомлинський оцінював відбір змісту шкільного навчання, ґрунтуючись на своєму розумінні мети школи. В одній з останніх праць «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості» він так розкриває сутність поняття «всебічний розвиток». «Це створення індивідуального людського багатства, яке поєднує в собі високі ідейні переконання, моральні якості естетичні цінності, культуру матеріальних і духовних потреб. Міркувати про усебічний розвиток не можна без винятково важливого застереження: справжній всебічний розвиток – це гармонія того, що людина дає суспільству, і того, що вона одержує, споживає... Виховання всебічно розвиненої особистості не означає, що кожна людина тільки кимось виховується. Активність прагнень особистості до ідеалу – необхідна умова

перетворення в життя і соціального, і педагогічного аспектів ідеї всебічного розвитку особистості...».

В. Сухомлинський зазначав: – «Справжня освіченість – у гармонії: знання забезпечують оптимальний рівень загального розумового розвитку людини, а цей загальний розвиток ... сприяє постійному зростанню здатності до оволодіння новими знаннями. Повноцінне навчання, тобто навчання, яке розвиває розумові сили і здібності, було б немислимим, якби не спеціальна спрямованість, скерованість навчання – розвивати розум, виховувати розумну людину...».

В. Сухомлинський не уявляв собі виховання без постійних розповідей вихователя про гарні вчинки людей, без пояснення правил моралі. Він складає хрестоматію маленьких повчальних розповідей, вишукує такі розповіді та історії в книгах, газетах, журналах. Проте найбільше боявся В. Сухомлинський, що розмови залишаться лише розмовами, перетворяться у пустослів'я. Якщо дітей схвилювало слово педагога, це хвилювання повинно обов'язково вилитися у справу, в роботу, в допомогу людям, школі, колгоспу. За такого поєднання (слово учителя – схвилюваність – спільна праця вихованців і вчителя) в дітей виникає почуття задоволеності.

У Павлиші милосердя, сердечність, благородство виховуються у дітей через свята Матері, Троянди, закладення саду вдячності (сад для старих людей). «Переживаючи безкорисливу радість творення добра, дитина здобуває дорогоцінне багатство душі, вона відчуває серцем, коли і де товаришеві, друзі, дорогій людині, яка живе поряд, треба допомогти».

Загалом, розкриваючи особливості формування всебічно розвиненої особистості, вчений розкриває таку педагогічну закономірність: між виховними впливами існують десятки, сотні, тисячі залежностей і зумовленостей, а ефективність виховання визначається тим, як ці залежності й зумовленості враховуються і реалізуються на практиці.

Отже, найважливішою складовою освіченої людини В. Сухомлинський вважав уміння вдумливо читати, а джерелами думки – «спостереження, природу, працю, моральну красу людської поведінки, книгу і творчість».

Серед шляхів і засобів формування всебічно розвиненої особистості у школі педагог вирізняв казку, навчання, рідну природу, працю, слово, традиції, експериментування, багате духовне життя вихованців. За словами вченого, школа стає "колискою народу", якщо в ній панують культ Матері, Батьківщини, Людини, культ Слова. Саме за цих умов і можливе формування юного громадянина і всебічно розвиненої особистості.

Список використаних джерел

1. Лещенко М. Шкільне життя, казковий світ та особистість учня / М. Лещенко.- Львів: Шлях освіти, 2002. – С. 28-32.
2. Новгородська Ю. Ідеї В.О. Сухомлинського живуть і розвиваються / Ю. Новгородська. – Львів: Рідна школа, 2002. – С. 44-45.
3. Сухомлинський В. Сердце віддаю дітям / В. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1972. – 244 с.

4. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1976. – 206 с.
5. Чумаріна М. Мандрівка в українську казку / М. Чумаріна. – Львів: Априорі, 2007. – 112 с.

*Леліхова Олена,
студентка 31-б групи фізико-математичного факультету.
Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова*

Життєстверджуючий зміст казок В. Сухомлинського

Головним завданням гуманістичної освіти і виховання сучасної школи, що визначене в Законі України «Про освіту», є «всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями. Освіта в Україні ґрунтується на засадах гуманізму, демократії, національної свідомості, взаємоповаги між націями і народами». Відтак, проблема формування всебічно розвиненої особистості та її відображення у творчій спадщині В. Сухомлинського є актуальною темою сучасної педагогіки.

Педагогіку В. Сухомлинського по праву називають гуманістичною, адже вона є началом розвитку теорії та практики національного виховання, в якому провідне місце належить вихованню загальнолюдських моральних цінностей.

Тему виховання дітей засобами художнього слова В. Сухомлинського висвітлювали у статтях, видрукуваних в українській педагогічній періодиці, такі автори, як Г.Бондаренко, М.Вашуленко, Л.Вознюк, М.Дубинка, Л.Мамчур, О.Углова, Н.Побірченко та ін. Автори статей звертали увагу на те, що літературні твори «покликані збагачувати людські почуття, розкривати перед читачем широкий і мінливий навколишній світ, людські взаємини, формувати відповідне ставлення до навколишнього середовища, перетворюючи зовнішні відчуття на внутрішні, морально поціновані». Дослідники звертаються до думки самого Вчителя, який стверджував, що література – музика слова – завжди відіграватиме значну роль в моральному та естетичному вихованні підростаючого покоління.

Мета статті – показати життєстверджуючий оптимізм казок В. Сухомлинського та з'ясувати їх роль у вихованні дітей.

Важливе значення для сучасної школи мають думки В. Сухомлинського про виховне значення казок у початкових класах. В. Сухомлинський не уявляв навчання в школі не тільки без слухання, але й без створення казки.

Казки – це колективно створені, й традиційно зберігаються народом, усні прозові художні розповіді такого реального змісту, що за необхідності вимагає використання прийомів неправдоподібного зображення реальності. Вони не повторюються більше в жодному іншому жанрі фольклору.

Перші роки навчання видатний педагог називав часткою багатого духовного життя, що дає розвиток дитині, цілющим джерелом її інтелектуального розвитку в світі фантазії. Саме казка, на його думку, задовольняє жадобу дитячого пізнання, інтерес до навколишнього. Чарівний і дивовижний; веселий і життєстверджуючий світ казок входить у душу кожної людини з дитинства, засіваючи її першими зернами добра, краси й справедливості. Жоден із жанрів літератури не користується в дітей такою популярністю, як казка.

Казковий епос тісно пов'язаний з життям трудящих, їхніми прагненнями та ідеалами, тому він неминуче відображає факти історії, географії, побут, мову та психологію кожного народу. Часто казкові образи і мотиви мають соціальне трактування. У казках захищаються права пригноблених, критикується соціальна несправедливість, антинародний уряд, відбито прагнення до щастя, миру, справедливості. Інколи в казках герой досягає благополуччя за допомогою чарівних предметів або хитрощів.

Неоціненною підмогою в цьому стає для нас і літературна, і педагогічна спадщина В. Сухомлинського. Бо кожен рядок, написаний великим Учителем, позбавлений голого дидактизму – він дихає любов'ю, мудрістю і красою. Це дало підставу відомому сучасному українському письменникові Д. Чередниченку стверджувати: «Якби він не написав жодного літературного твору, а тільки мудрі свої педагогічні праці, все одно залишився б великим письменником. Якби не написав жодної наукової праці, все одно залишився б великим педагогом. А він, на наше щастя, був і великим педагогом, і великим письменником» [8]. Чи не через те до вчення В. Сухомлинського звертаються професори й учителі-практики за головним – за педагогічним натхненням, без якого вчителю важко бути людинотворцем.

Справжнім змістовим ключиком до розуміння літературних творів є вислів В. Сухомлинського: «Слово – перша іскра, що запалює факел, який освітлює світ прекрасного. У моїй хрестоматії вміщено казки, призначені спеціально для того, щоб допомогти дитині зрозуміти суть краси і сенс праці, потрібної для творення прекрасного».

Казкові образи, на думку В. Сухомлинського, допомагають дітям зрозуміти красу рідної землі. «Краса рідного краю, що відкривалася завдяки казці, фантазії, творчості, – це джерело любові до Батьківщини. Розуміння й відчуття її величі, могутності приходять до людини поступово і мають своїм джерелом красу».

Тому він радить учителям: «Нехай дитина відчує красу й захоплюється нею, нехай у її серці й пам'яті назавжди збережуться образи, в яких втілюється Батьківщина».

Краса рідного краю для дітей є також джерелом любові до народу, Батьківщини.

В. Сухомлинський створив низку проблематичних оповідок-притч: «А пісня жива», «Конвалія в саду», «Жаба й соловейко», «Павук і мереживо», «Відломлена гілка», «Опудало й пісня», «Бузинова палиця», «Соромно перед соловейком» та ін. Кожна із них має значення як художнє, так і педагогічне,

бо тонко і ненав'язливо вчить творити те, «що душу оживляє», що творить Людину й вивищує її з-поміж живих істот.

До творів про «звичайне диво» можна віднести десятки етюдів і казок, у яких оживають рослини, розмовляють дерева, квіти, метелики і птахи. «Що краще?» – запитує письменник-педагог у заголовку одного із творів. «Що краще – яблуко чи груша? Троянда чи косарик? М'ячик чи лялька?» – любила розпитувати одна маленька дівчинка. «Мама терпляче відповідала, але щоразу більше дивувалась. Справді, хіба можна сказати, що краще – м'ячик чи лялька, троянда чи косарик, якого ще звать гладіолусом. Коли це якось дівчинка питає: – Мамо, а що краще – казка чи пісня? – А ти подумай, що краще – сонце чи небо? Як відповіси на це питання, тоді тобі скажу, що краще – казка чи пісня, – усміхається мама». Бо й справді, однаково прекрасні й небо, сонечко, і пучок пшеничних колосків, і місяць, що плаває у воді, й волошки, і куц шипшини.

Ось так Василь Олександрович, використовуючи контраст як художній засіб, допомагає юним збагнути щось головне в людському житті, те, що можна зрозуміти не лише розумом, а й серцем.

Письменник торкається того аспекту нашого мовлення, про який ми говоримо найменше – про красу вислову, про вміння говорити образно, колоритно, цікаво.

В. Сухомлинський приділяв пильну увагу виразності читання, оскільки вона викликає у слухачів багаті уявлення, пробуджує емоційний відгук на прочитане, відповідні почуття. Виразне читання допомагає дітям зафіксувати у пам'яті образи персонажів, збагнути, що той чи інший герой виявився добрим товаришем чи злим ворогом.

Без казки важко уявити інтелектуальні взаємини між дітьми; без захоплення казкою немає колективного переживання; без творення казки дитині недоступні радість, одухотворення думкою. Їй хочеться донести свою думку до товаришів, виявити себе у слові. І вона розповідає власну казку товаришам – це найяскравіший етап творення і водночас вияв найтонших духовних відносин між дітьми. У казках уславлюються працьовитість, кмітливість, торжество знання та герої-богатири, мудрі жінки, досвідчені ткалі, вишивальниці, куховарки. У цьому жанрі завжди винагороджується працьовитість, скромність і чесність, трудові подвиги, які здійснюються заради сім'ї або жителів свого села, а це імponує молодшим школярам.

Отже, роль казки у духовному розвитку наших вихованців багатofункціональна. В. Сухомлинський не лише розкрив високу мудрість і життєстверджуючий оптимізм казки, а й показав найраціональніші способи її використання у навчально-виховному процесі.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: у 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1976–1977.
2. Сухомлинський В. Казки школи під голубим небом: Казки, притчі, оповідання / В. Сухомлинський. – К.: Початкова школа, 1993.
3. Сухомлинський В. Чиста криниця / В. Сухомлинський. – К.: Веселка, 1993.

4. Вашуленко М. Літературна творчість В.О. Сухомлинського в нових підручниках для початкової школи / М. Вашуленко // Початкова школа. – 2003. – № 9. – С.3.
5. Побірченко Н.С. Василь Сухомлинський: формування дитячої особистості засобами художньої літератури / Н.С. Побірченко // Педагогіка і психологія. – 2004. – №3. – С.6.
6. Сухомлинська О. Художня спадщина В. Сухомлинського в культурологічному вимірі / О. Сухомлинська // Рідна школа. – 2007. – № 1 (924).
7. Углова О. Виховання словом / О. Углова // Дивослово. – 2000. – № 9. – С. 54–57.
8. Чередниченко Д. Великий педагог і великий письменник / Д. Чередниченко // Василь Сухомлинський. Чиста криниця. – К., 1993.

Ярошук Діана,

студентка 31 групи ННІ іноземної філології.

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

Роль казок В. Сухомлинського у розвитку дітей

Виховання дитини – складний процес, що починається з сім'ї. Успішність виховання підвищується, якщо поруч з молодими батьками перебувають мудрі бабусі й дідусі, працюють грамотні фахівці, є необхідна література.

Знайомство з науковою спадщиною вітчизняних і зарубіжних педагогів сприяє розширенню області психологічних і педагогічних знань, допомагає визначитися з відповідями на непрості питання, які неминуче виникають при здійсненні виховного впливу.

Цілеспрямований формуючий вплив дорослого відбувається в процесі спільної з малюком діяльності. Це можуть бути ігри, прогулянки, перегляд телепередач, бесіди про навколишній світ ... Для батьків, які мають дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, величезний потенціал вміщує дитяча казка.

В. Сухомлинський, видатний педагог другої половини минулого століття, надавав казці особливого значення в процесі формування й активізації дитячого мислення, всебічного розвитку дитини. «Багаторічний досвід переконує, що естетичні, моральні та інтелектуальні почуття, що народжуються в душі дитини під враженням казкових образів, активізують потік думки, який пробуджує до активної діяльності мозок, зв'язує повнокровними нитками живі островці мислення», – відзначав він [1, с. 153].

Спочатку дитина прислухається до нових інтонацій у рідному голосі, вловлює знайомі слова, що складаються в цікаву історію. Інтерес до казки, що зародився в малюка, переростає в щось більше – в потребу – заново пережити позитивні почуття від спілкування з рідною людиною, від хвилювання за долю героїв казки, від радості очікування торжества справедливості ... Кожне прослуховування казки призводить до переживання найрізноманітніших емоцій, необхідних для загального розвитку малюка, відкриває щось нове в знайомій історії.

Підростаючи, діти (під керівництвом і за допомогою дорослих) пізнають багатогранність казки. Казку або її героїв можна уявити по-новому, намалювати, зліпити, скласти самим, зобразити в постановці ... Казка

розвиває творчий потенціал, виховує, долучає до історії, культурної спадщини народу ...

Улюблену історію дитина може слухати або переказувати неодноразово, переживаючи заново почуття інтересу, подиву, страху, хвилювання. Якщо дорослий може допомогти дитині усвідомити пережиті емоції, задати питання, що сприяють роздумам на теми добра і зла, правди і брехні, сили і слабкості, то час, витрачений на прочитання й обговорення казки, набуває статус найважливішого в формуванні особистості, закладає фундамент її основних життєвих принципів, громадянської позиції.

Важливим є правильно вибрати казку і спільно з дитиною працювати над її змістом. Ефективний результат цієї діяльності можливий за дотримання наступних рекомендацій.

1. *Вибір казки.* Вирішуючи, яку казку запропонувати увазі дитини, необхідно враховувати, що в сучасних реаліях знайомі всім з дитинства казки можуть зазнавати кардинальних змін як у сюжеті, так і в словнику.

Вибираючи книжку з казками, бажано звернути увагу на видання в цілому, наявність, якість і сюжет картинок. Бажано, щоб вони були яскравими, великими, зрозумілими для дитини. Чим менша дитина, тим менше малюнок повинен бути «навантажений» зайвими деталями. Дорослому необхідно попередньо прочитати казку і відповісти на такі запитання: «Які почуття викликає прочитана історія?», «Чи достатньо чітко прописані характерні риси позитивних і негативних героїв», а головне: «Яка мораль історії, чому вона вчить?» Дитину слід попередити, підготувати до прослуховування нової історії: «У нас сьогодні нова казка! Дуже цікава! Упевнений, що тобі сподобається». Якщо дитина почала задавати питання, відповіді повинні повними, але зберігати інтригу сюжету. Можна розповісти про автора казки, про її героїв ...

2. *Вибір часу читання.* Часу, відведеного на казку, має бути достатньо для неспішного прочитання, перегляду картинок, подальшого обговорення, відповідей на питання та ін. Необхідно подбати про те, щоб під час прослуховування казки нічого не відволікало дитину: телевізор потрібно вимкнути, а улюблену іграшку можна посадити поруч, «попередивши» про дотримання тиші. Виразне читання з використанням усієї палітри інтонації сприяє підвищенню інтересу дитини до дій, які відбуваються, полегшує сприйняття і розуміння сюжету.

3. *Обговорення та обмін думками.* Про що була казка? Сподобалася вона дитині? Що саме сподобалося, а що – ні? Чому? Відповіді на ці запитання дадуть дорослому уявлення про те, які почуття переживає дитина, що її зацікавило, схвилювало найбільше ... Це найважливіша інформація для здійснення подальшого цілеспрямованого педагогічного впливу: знайомства з навколишньою дійсністю, проведення корекційних заходів, роз'яснювальної роботи, надання необхідного впливу на формування особистості в цілому.

Добре продовжити знайомство з казкою у вигляді малювання або ліплення, фантазування з приводу подій, що відбуваються, або можливих

змін у поведінці героїв. Подібна діяльність підвищує інтерес дитини до друкованого слова, сприяє розвитку абстрактного мислення, додає впевненості у власних можливостях.

В. Сухомлинський надавав великого значення естетиці оточення, щоб дитині хотілося не тільки слухати і спостерігати, а й самій бути активним учасником того, що відбувається. У Павлівській школі була організована Кімната казки, обладнана силами вчителів та учнів. У ній вмістилися і будиночок Баби-Яги, і казкові персонажі, й зимовий ліс із заметами ... Перше знайомство з казкою було яскравою подією для дітей, до нього готувалися заздалегідь: створювали обстановку, в якій буде відбуватися дія, майстрували казкових героїв ... Займалися в Кімнаті казки нечасто: один раз на тиждень або рідше, щоб «естетична потреба ніколи не задовольнялася до пересичення» [1, с. 155].

За бажання, навіть у невеликій кімнаті можна організувати «Куточок казки» або «Музей казки» спільними з дитиною зусиллями.

Час, який дитина проведе з батьками, створюючи декорації або героїв, втілюючи свої образи в матеріальні об'єкти, запам'ятається їй як один із найбільш щасливих. Саме такі, поки ще не зовсім усвідомлені дитиною, відчуття трансформуються у міру її дорослішання в почуття впевненості, захищеності, самодостатності ...

Вихованці Павлівської школи були не тільки слухачами. Під керівництвом учителів вони самі ставали авторами: складали казки, короткі історії, поеми-мініатюри. Познайомимося з деякими з них.

«Викурхнула пташка з гнізда, захиталася гілочка, затремтіла; впали в ставок крапельки роси».

«Щось задзвеніло на лузі, покотилося відлуння берегами» [2, с. 56].

Хвалькувата троянда

Зацвіла червона троянда. Хвалиться червона троянда: «Я краще сонця». А сонечко і сховалося за небокрай. Настала ніч. Роза посіріла. Без сонечка все сіре. (Олена М., I клас)

Лісові дзвіночки

Зацвіли квіти – лісові дзвіночки. В кожній квіточці маленький молоточок. Як тільки повіє вітерець, молоточок торкається до пелюсток і дзвенить. Пливе дзвін по лісу. (Валя Щ., I клас) [2, с. 65].

Створення подібних мініатюр цілком під силу батькам і дітям. Навколишня краса природи сприяє прояву творчих задатків.

Перебуваючи в лісі, в парку, на березі озера, можна запропонувати малюкові описати, що він бачить навколо, які природні явища спостерігає. Навіть якщо розповідь дитини не вразить оригінальністю і красою викладу, необхідно продовжувати роботу в даному напрямку. Розвиток особистості відбувається поступово, в процесі накопичення та освоєння не тільки знань, а й власного досвіду. Такі якості, як спостережливість, уміння узагальнювати, аналізувати та інші починають формуватися спочатку в практичній діяльності дитини. Організовує і керує нею дорослий (батько або педагог), відповідальний за виховання дитини.

Якщо немає можливості побувати на природі, то можна організувати подібні заняття і вдома. У В. Сухомлинського були такі прийоми стимулювання дитячої думки. Поруч із фігуркою чаплі вчитель ставив фігурку кошеняти, жабу розмістив біля маленького човна з веслом – і ось уже готові головні персонажі, й поступово, речення за реченням, народжується сюжет нової казки.

Можна запропонувати варіант вибору героїв сюжету за принципом гри в лотерею або фанти. На листочках паперу пишуться назви тварин, птахів, комах, рослин – майбутніх дійових осіб казки. Потім листочки перемішуються і складаються в «чарівну» коробочку або мішечок.

Коли ви готові розпочати спільну з дитиною авторську діяльність зі створення казкових історій, можна познайомити її з коробочкою, в якій поки «сплять» або «ховаються» майбутні герої. Нехай малюк сам дістане дві або три записки, вибере головних героїв, назве їх, наділить рисами характеру, стаючи повноправним учасником творчого процесу ... Управління дорослого полягає в тому, щоб за допомогою запитань допомогти розвинути сюжетну лінію. Може трапитися так, що знадобиться більше інформації про те, де живе, як зимує, чим харчується прототип казкового героя в природі. І це з'явиться приводом для відвідування бібліотеки, музею, зоопарку ...

Казка є воістину універсальний засіб для виховання необхідних якостей особистості, але перш за все, для освоєння рідної мови, яка, на думку В. Сухомлинського, є віконцем пізнання життя, світу. Застарілі слова і назви нехай і не використовуються в сучасній мові, але розширюють уявлення дітей про історію народу і його культуру.

Спільна діяльність дорослих і дитини надає ефективний виховний вплив. Казка – доступний засіб для проведення з дитиною опосередкованої виховної роботи. Змодельуйте необхідну ситуацію в форматі казки, зіграйте в неї за допомогою ляльок. Нехай дорослий візьме на себе виконання ролі антигероя – забіяки, нестриманого і примхливого, а дитині запропонує позитивного героя. Малюк із задоволенням візьме на себе роль виховання дорослого.

Запорукою становлення впевненої самодостатньої особистості є повага, любов, розуміння з боку дорослих того, що в даний момент найбільш необхідне дитині. Щира зацікавленість у долі малюка підкаже педагогам і батькам правильний напрям взаємодії з ним, убереже від помилок, а процес виховання в цьому випадку принесе більше задоволення і радості, ніж переживань і тяжких роздумів.

Список використаних джерел

1. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям [Текст] / В.А. Сухомлинский. – Киев: Радянська школа, 1969. – 248 с.
2. Сухомлинский В.А. Родина в сердце [Текст] / В.А. Сухомлинский. – М.: Молодая гвардия, 1978. – 175 с.
3. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка / В.О. Сухомлинський. – Київ, 1978. – 262 с.
4. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: у 5-ти т. / В.О. Сухомлинський. – Київ, 1976–1978.

*Вжесинська Аліна, Базильчук Яна,
студенти 33 групи фізико-математичного факультету.
Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова*

Філософський зміст казок В. Сухомлинського

Усі ми прагнемо зростати і жити серед креативних людей, людей, які мають власну думку і з якими цікаво спілкуватися. Тому всі батьки та вихователі намагаються докласти якомога більше зусиль, аби виховати сильну духом та всебічно розвинену особистість. Однією з перших сходинок розвитку дитини є казка.

Казка – один із основних жанрів народної творчості, епічний, розповідний, сюжетний художній твір усного походження про вигадані та фантастичні події [1]. Казка – вигадана історія з переважно щасливим кінцем. Важливою й обов'язковою вимогою до будь-якої казки є перемога добра над злом. У цьому і є суть казки: показати дітям, що світ добрий, і лише добрі люди мають щастя. Переважно в казках наявні чари й фантастика: тварини й дерева можуть говорити, з'являються всілякі герої, яких неможливо зустріти в реальному житті. За це казки люблять дорослі та малі, адже за допомогою них та власної фантазії можна побувати будь-де і бути будь-ким.

На землі немає жодної країни, жодної нації, яка б не мала власних казок, адже в них відображається історія народу, їх традиції та вірування. Читаючи казки різних народів, немов би глибинно проникаєш у їх світ. Однак не настільки вагоме історичне чи пізнавальне значення мають казки, як виховне. Казки дають дитині можливість навчитися розрізняти добро і зло, розуміти, як себе варто поводити в тій чи іншій ситуації. Змалечку дітки простягають свої рученята до яскравої та насиченої кольорами книжечки, ще не розуміючи її призначення, тому мудрі батьки повинні щосили намагатися не згасити цю любов, адже саме через казки вони з часом матимуть великий вплив на свою дитину.

Світ та культура змінюються, але значення казки – ні. Сучасні діти з великою радістю беруть до рук книги з казками. Юним читачам важливо вірити в дива та чарівництво, адже так можна збагнути інший світ, іноді зовсім не схожий на наш. Проте навіть завдяки таким фантастичним книжкам дитина виховується у правильному руслі.

Мета статті – висвітлити питання впливу казок В. Сухомлинського на розвиток дітей; проаналізувати казки В. Сухомлинського, вивчити їх виховний потенціал та сформулювати висновки стосовно їх необхідності та корисності.

На теренах України казка як один із основних жанрів фольклору здобула особливе визнання завдяки видатній людині – Василю Олександровичу Сухомлинському. Василь Олександрович був дуже гарним педагогом. Його педагогічний шлях почався у далекому 1935 році. На той час він мав лише 17 років. Був юним, проте здібним і працьовитим. Його душа належала дітям, школі. Навіть коли Василь Олександрович зайняв престижну посаду завідувача районного відділу народної освіти, він довго не

протримався без дітей і, через три роки головування, повернувся в рідну школу, ставши звичайним учителем. Та його старання помітили, і вже через рік В. Сухомлинський був директором школи.

За своє життя Василь Олександрович написав 48 монографій, понад 600 статей, 1500 оповідань і казок для дітей. Як бачимо, найбільшу увагу він приділяв казкам. Він розумів, що виховувати дитину необхідно з раннього віку і дуже ефективно робити це за допомогою казки. Великий педагог добре знав народні традиції, усну народну творчість, історію та культурну спадщину власного народу, тому саме звідси він черпав сюжети та ідеї для своїх чудових творів. Він добре знав, як краще виховати та дитину-патріота або, просто гармонійно розвинену особистість, тому розумів, які казки мав створювати та які якості характеру вони повинні формувати. Кожна його казка, кожен твір вміщує певне повчання, мораль. Дитина на підсвідомому рівні розуміє, що прагне донести автор та, звичайно, буде намагатися наслідувати позитивних героїв. У школі, де працював В. Сухомлинський, він спромігся створити так звану «Кімнату казок». «Казка, – любив повторювати В. Сухомлинський, – це, образно кажучи, свіжий вітер, що роздмухує вогник дитячої думки і мови. Діти розуміють ідею лише тоді, коли вона втілена в яскравих образах. Казка – благородне і нічим не замінене джерело виховання любові до Вітчизни. Патріотична ідея казки – у глибині її змісту, створені народом казкові образи, що живуть тисячоліття, доносять до серця і розуму дитини могутній творчий дух трудового народу, його погляди на життя, ідеали, прагнення. Казка виховує любов до рідної землі вже в тому, що вона – творіння народу» [2, с. 203]. На думку В. Сухомлинського, казки мають надавати не тільки естетичне задоволення, а й примушувати хвилюватися за героїв, співпереживати їм, мислити та намагатися віднайти вихід із складного становища.

Величезний виховний потенціал мають казки для дітей В. Сухомлинського. Вони допомагають сформуванню й розвинути в молодших школярів такі ціннісні орієнтири: духовні цінності; гуманістичні почуття; родинні цінності; естетичні почуття; бережливе ставлення до природи [3].

В. Олександрович прагне утвердити в кожній дитині доброту, ласкавість, чуйність та сердечність до всього світу. Він вважає це фундаментом школи, її найважливішим елементом. Тому всі казки великого педагога спрямовані на розвиток цих якостей. Також він наголошував: «Найголовніше – це те, щоб у казці була глибока думка» [4, с. 510]. В. Сухомлинський помітив, що великий вплив мають казки, які виражають цю ж глибоку думку, коли йдеться про дітей з «ослабленими, уповільненими процесами мислення й дуже слабкою пам'яттю. Вони були б нещасними, знедоленими, вони втратили б віру в свої розумові сили й стали б недоучками, людьми з убогими, обмеженими інтересами, якби не казка «...» Коли я сідаю з дітьми під столітнім дубом, коли над нами спалахують у небі перші зірки, а ми, притулившись один до одного, сидимо на високій степовій могилі й слухаємо музику степу, – саме в очах отих недостатньо розвинених діток я бачу перші вогники інтелектуального інтересу. Вони чекають казку»

[4, с. 510]. Василь Олександрович часто наголошував на тому, що за допомогою казки дитині легше щось пояснити, розказати чи виховати її. Малеча краще сприймає матеріал у вигляді казки, вчиться аналізувати його та розмірковувати. Казка – це думка, втілена в художнє слово. Вона запалює вогник дитячої творчості. Під її впливом дитина починає бачити навколо себе незвичайні взаємозв'язки між предметами і явищами, досягаючи єдності образів. Водночас дитина переживає хвилюючу радість, яка породжує бажання поділитися своєю думкою з товаришами. У колективі виникають найтонші духовні стосунки між дітьми, коли своїм емоційним, напруженим життям живе думка кожної дитини. Як бачимо, вплив казки на виховання дитини є досить істотним.

Казкові історії відкривають нові горизонти в уяві та мисленні дитини. Вона має можливість бачити світ з чіткими кордонами добра і зла. Діти, слухаючи казку, як правило, обирають для наслідування або співпереживання позитивного героя, що їм особливо сподобався. Банальною причиною цього є те, що негативні персонажі в кінці завжди покарані, а єдина можливість цього уникнути – не бути негативним. Вони переживають події сюжету разом з обраними героями. Важливо й дуже необхідно є не тільки прочитати чи розповісти казку, а й ретельно обговорити сюжет, героїв, події. Це дає можливість малюкові подумати, побачити причинно-наслідкові зв'язки. Іноді буває так, що дитина не уважно слухала казку, часто відволікалась та, можливо, втратила основну ідею та задум, тоді обговорення казки разом із дорослим надасть можливість взяти для себе все корисне з твору. Якщо ж обговорення не буде, то отримані знання стануть пасивним та непотрібним багажем, адже нічого корисного дитина, швидше за все, не візьме, і казка не стане їй у нагоді в майбутньому житті.

Є ще один цікавий вид обговорення казки – ілюстрація. При спільному ілюструванні казки відбувається дуже важливе спілкування дорослих і дітей. Таким чином будується ціла система думок, поглядів, відносин з дорослими, оточуючим середовищем.

Багато у Василя Олександровича пізнавальних казок. Вони знайомлять дітей зі світом природи, звичками тварин, способом їх життя, особливостями поведінки. Зокрема, в казці «Деркач і Ластівка» діти знайомляться з тим, що одні птахи летять у теплі краї – Ластівка, а інші, як Деркач, ідуть пішки. Та завдяки своїй наполегливості ця пташка долає довгий шлях. Ціна перемоги – це тяжка праця. Така мораль цієї казки.

Інший мотив казки «Як їжачиха приголубила своїх дітей». У казці розповідається про те, як Зайчик скривдив маленьких їжаченят, бо вони гідкі й колючі. А матуся заспокоїла їх: «Та хіба ж ви колючі, дітки мої рідненькі. Волоссячко на вас м'якеньке, як льон. Та ви ж пухкі, мов ті м'ячики» [5]. До цього ж циклу належить і казка «Перепел і Кулик». Коли Перепела куріпки запитали: «Де ж найкраще?», Кулик відповів: «У болоті. Бо воно рідне». «У житі – відповів Перепел, бо воно рідне» [5].

Допомагала казка Василя Олександровича виховувати і справжнього патріота. «Казка, – на його думку, – благодатне джерело виховання любові до

Батьківщини, яке нічим не можна замінити. Патріотична ідея казки – в глибині її змісту: створені народом казкові образи, що живуть тисячоліття, доносять до серця й розуму дитини могутній творчий дух трудового народу, його погляди на життя, ідеали, прагнення» [6, с. 117].

Казки В. Сухомлинського, які зібрані в його збірках «Казки школи під голубим небом», «Чиста криниця», «Вічна тополя», сприяють утвердженню доброчинності в молодших школярів. На практиці в школі ми можемо побачити, як казка допомагає пробудити в дітей зерна любові до Батьківщини, до свого народу, як вона зачаровує учнів початкової школи образністю рідного слова, красою української мови. Наприклад, казку «А що там за лісом?» можна використати з метою розвитку в дітей патріотичних почуттів, формування любові до навколишнього середовища, а казку «Чого ж ти вчора не шукав моїх окулярів?» – виховання поваги до старших, вдячності їм. Можливості виховання любові до рідної країни ми бачимо також у казках «Сонце заходить», «Лелеки прилетіли» та інших. Казка «Кашу варила, діток годувала» виховує любов до матері, повагу до неї, справедливість. Ці та інші казки допомагають дитині усвідомити такі складні поняття, як Батьківщина, рідний край, патріотизм тощо.

Цілу низку оповідань і казок В. Сухомлинський присвячує темі філософії життя, місцю кожного в цьому житті на землі. Письменник-педагог дитячими вустами ставить запитання, на які школярам треба шукати відповідь разом з учителем, батьками, своїми ровесниками. Наприклад, дівчинці важко збагнути, як це могло бути, що її колись не було (оповідання «Як же все це було без мене?»), – актуальне і вічне питання в дитячому світі. Його не можна обійти в спілкуванні з дітьми молодшого шкільного віку. Тому це оповідання Василя Олександровича й «працює» на сторінках сучасного підручника [7].

Яскравим прикладом художнього розв'язання філософської проблеми на рівні, доступному для дітей, є оповідання «Соловей і жук». Гордий, самозакоханий Соловей виявляє нетерпимість до жука, який не співає, а гуде:

«Перестань гудіти. Твоє гудіння нікому не потрібне. Та й краще, аби тебе, Жуче, зовсім не було». На це Жук, сповнений власної гідності, відповів зухвалому Солов'ю:

- Ні, Солов'ю, без мене, Жука, неможливий світ, як і без тебе, Солов'я.

І дівчинка, ровесниця семирічних другокласників, якій за сюжетом казки, довелося стати арбітром у суперечці між тваринами, також робить дитячий, але по-дорослому правильний висновок: «Хай будуть і Соловей, і Жук». Потім подумала і додала: «Як же можливо без Жука?»

Такі самі аналоги маємо уже не в дитячому, а в нашому дорослому житті. Це є стрижнева, дуже важлива проблема нашого суспільства. Цю думку варто донести до учнів на уроці тією мовою, тими словами, які вони у своєму віці можуть сприйняти [7].

Отже, педагогічні казки В. Сухомлинського нібито опосередковані, непомітні зовні, але активно та ефективно виховують у дітей найкращі почуття щиросердності й любові до всього прекрасного, формують перші

навички людяності у взаєминах між юними особистостями, виховують духовні цінності, гуманістичні почуття, родинні цінності, естетичні почуття, бережливе ставлення до природи тощо.

Список використаних джерел

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrlib.com.ua/encycl/slovyk/printout.php?number=61>
2. Ковальчук В.І. Спогади про В. Сухомлинського / В.І. Ковальчук. – К., 1990. – С. 201–204.
3. Виховний потенціал авторських казок Василя Сухомлинського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kspu.kr.ua/ua/ntmd/konferentsiy/konferentsiia-24-25-veresnia-2015-roku/seksiia-4/3849-vykhovnyu-potentsial-avtorskykh-kazok-vasylya-sukhomlynskoho>
4. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т.1. – С. 55–209.
5. Масловська М. Казковий світ Василя Сухомлинського [Електронний ресурс] / М. Масловська. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/>
6. Сухомлинський В.О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В.О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк, 1976. – Т.4. – 640 с.
7. Формування у молодших школярів ціннісних орієнтирів за творами В.О. Сухомлинського [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.refsua.com/>

Мовчан Дарина,

студентка 33 групи ННІ іноземної філології.

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

Казка – засіб духовно-морального розвитку дитини

«Казка – активна естетична творчість, що охоплює всі сфери духовного життя дитини – її розум, почуття, уяву, волю»

В.О. Сухомлинський

Сьогодні освіта є одним із найважливіших чинників становлення і розвитку сучасної дитини, основними рисами якої є вихованість та освіченість. Перша поєднує у собі відповідність поведінки людини моральним нормам певного соціуму і загальнолюдським моральним принципам. Освіченість ж включає в себе сукупність умінь та знань, необхідних для життя, а також внутрішнє спонукання до їх застосування. Педагоги у пошуках методів виховання сучасних дітей часто звертаються до досвіду наших предків, який свідчить про те, що виховання дітей починається саме з казки.

Успішне навчання і виховання молоді сьогодні неможливе без глибокого вивчення і творчого впровадження в життя педагогічної спадщини В. Сухомлинського, яка постає особливо актуальною в умовах розбудови національної освіти. Педагог завжди підкреслював, що кожна школа має мати своє обличчя: свої звичаї та традиції. Особливе значення та актуальність мають ідеї В. Сухомлинського в розбудові гуманістичного, розвивального простору сучасної школи.

Мета статті – показати актуальність казки як засобу виховання гармонійної особистості у навчально-виховному процесі сучасної загальноосвітньої школи.

Багато видатних педагогів стверджують, що саме морально – етичні настанови, отримані у ранньому віці, залишаються у людини на все життя. Це означає, що іноді людина може не розуміти, чому вона вчинила так, а не інакше, чому не може через щось переступати. Розвиваючи духовну культуру дитини, передусім варто розвивати емоційну чутливість, закладати основи моральності, допомагати відчутти єдність усього живого на землі. Саме у розв’язанні цих завдань допомагає спадщина Василя Сухомлинського.

Педагогічна система Василя Олександровича вміщує багато аспектів. Її пронизує проблема проектування людини, яка ґрунтується на ідеях всебічного розвитку особистості. Розумову, моральну, естетичну, трудову, фізичну сторони виховання він розглядав як єдине ціле, адже видатний педагог вважав, що при упущенні хоча б чогось одного, не розв’яжеться жодне виховне завдання.

«Казка, гра, фантазія, – пише В. Сухомлинський, – животворне джерело дитячого мислення, благородних почуттів і прагнень... Через казкові образи в свідомість дітей входить слово з його найтоншими відтінками... Під впливом почуттів, що породжені казковими образами, дитина вчиться мислити словами. Діти знаходять велике задоволення у тому, що їхня думка живе у світі казкових образів, у них – перший крок від яскравого, живого, конкретного до абстрактного» [2, с. 200].

На його думку, казка – активне естетичне мистецтво, яке захоплює усі сфери духовного життя дитини: розум, почуття, уяву, волю. Казковий жанр розвиває мислення кожної дитини, сприяє створенню інтелектуальної атмосфери в дитячому колективі. Вона оволодіває почуттями дітей, тому що через казку діти пізнають світ не тільки розумом, але й серцем. «Діти розуміють ідею лише тоді, коли вона втілена у яскравих образах».

Завдяки цьому в дитини формуються почуття ввічливості, любові, хоробрості, доброти, вірності, виховується краса душі. Казки В. Сухомлинського рекомендовано використовувати в роботі з дітьми як на заняттях з розвитку мовлення, ознайомлення з навколишнім, образотворчої та музичної діяльності, так і у повсякденній діяльності.

Як вважає А. Ярмошевич, казковий світ Василя Сухомлинського – це невичерпне джерело:

- розвитку соціально – емоційної сфери дітей;
- розвитку особистих якостей, які зумовлюють моральну поведінку, формування якостей, які необхідні для спілкування, оволодіння уміннями встановлювати контакти при спілкуванні;
- створення атмосфери радості «як джерела оптимістичної впевненості дитини в своїх силах», без чого «неможливе розкриття природних нахилів, здібностей, обдарувань»;
- навчання дітей емоційно-естетично сприймати навколишній світ, сприяння розвитку дитячої уяви та фантазії;

- пробудження вміння бачити, захоплюватись і цінувати прекрасне у всьому: природі, творах мистецтва;
- утвердження духовних, національних почуттів, адже «розум людини, що формується, вбирає в себе ідеологію і психіку народу, його переконання, традиції, інтелектуальну, моральну, естетичну культуру»;
- заохочення дітей до складання казок, віршів, оповідань [5].

Багаторічні спостереження В. Сухомлинського за розумовою працею школярів з 1 класу до закінчення школи допомогли йому визначити найбільш сприятливі умови для розвитку розумових сил і здібностей дитини, пояснити залежність процесу розумового розвитку від оволодіння конкретними знаннями, від методів роботи вчителя, від чергування видів, прийомів розумової праці дитини дали змогу всебічно, з наукових позицій підійти до основних умов, що забезпечують успіх у навчанні. В. Сухомлинський наголошував: «Дати дітям радість праці, радість успіху в навчанні, пробудити в їхніх серцях почуття гордості, власної гідності – це перша заповідь виховання» [3, с. 75].

«Казки школи під голубим небом» розкривають перед педагогами складний процес індивідуального мислення. Самі назви казок «Як же все це було без мене?», «Я хочу сказати своє слово», «Краса, Натхнення, Радість і Таємниця», «Найкрасивіше і найпотворніше» відображають пульсуючий розум, вміння аналізувати, порівнювати, встановлювати причини й наслідки, виділяти головне.

В. Сухомлинський наголошував: «Ввести дитину в складний світ людських стосунків – одне з найважливіших завдань виховання». Любов педагога до своїх вихованців, його доброзичливість, чуйність мають величезну силу позитивного впливу. Діти чутливі до любові, вбирають до себе її промені, а це позначається на їхньому розвитку, особливо на духовному, моральному.

Ми часто замислюємося над тим, як виростити дитину щасливою, здоровою. Що ж потрібно для того, щоб вона змогла самостійно впоратися з багатьма життєвими перешкодами, цінувала дружбу, мала уявлення про честь? Як можна з'єднати слово з ділом, але при цьому не набридаючи дитині своїми постійними вказівками?

Людство із покоління в покоління, передаючи зміст казок, давало відповіді на основні життєво важливі питання, адже історію взаємин між людьми закладено в сюжетах багатьох казок. Разом з героями казок кожен поповнює свою «життєву скриньку» нормами і правилами поведінки, важливими людськими цінностями.

У початковій школі педагог домагався того, щоб навчання було частиною багатого духовного життя, яке б сприяло розвитку дитини, збагачувало її розум. Справжніми знахідками педагога стали навчання в так званих «зелених класах», складання книжок-картинок про природу, подорожі в природу, проведення уроків мислення, кімната казки, острів чудес, куточок краси, використання в духовному житті пісні, книжки,

проведення свят Матері, троянд, польових квітів, праця в Саду матері, написання дітьми оповідань, казок тощо.

В. Сухомлинський широко використовував казки, оповідання, приказки, прислів'я, пісні в повсякденній учительській роботі, у своїх творах показував їх доцільність у духовному зростанні учнівської молоді. Світ казки, на його думку, є близький і зрозумілий кожній дитині, саме він формує в них творчу уяву, вчить образного мислення. Він зазначав: «Казка – це вітер, що роздмухує вогник дитячої думки й мови», вона виховує любов до рідної землі, вона – творіння народу [1, с. 67].

Отже, ідеї видатного педагога-гуманіста ХХ ст. не тільки є своєчасними для сучасності, але можуть залишатися актуальними для педагогічної теорії та практики ще тривалий час, виступаючи своєрідним гаслом школи майбутнього.

Список використаних джерел

1. Бондарчук Л. Ідеї В.О. Сухомлинського у щоденній діяльності гімназії / Л. Бондарчук // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2005. – № 4. – С. 67.
2. Василь Сухомлинський і дошкілля Полтавщини / автор-укладач О.П. Сімон. – Полтава : ПОШПО, 2008. – 200 с.
3. Замашкіна О. Ідеї розвивального навчання молодших школярів у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського / О. Замашкіна // Початкова школа. – 2001. – № 10. – С. 74–78.
4. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори: у 5т. – К.: Рад. шк., 1977.
5. Ярмошевич А.Є *Розвиток творчої особистості дошкільнят шляхом використання казок В.О. Сухомлинського* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rivneosvita.org.ua/>.

*Антонюк Леся, Саранчук Діана,
студенти 32 групи фізико-математичного факультету.
Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова*

Роль казок природничого змісту у вихованні дітей

Виховання – один із найважливіших періодів соціального становлення особистості дитини. Пережитий саме в час дитинства успіх може суттєво вплинути на подальшу долю дитини, стати свого роду пусковим механізмом подальшого руху особистості, особливо якщо це стосується навчання – найголовнішого сподівання дитини.

«Прагнення до знань, – відзначав В. Сухомлинський, – живиться тисячами невсипущих, невтомних корінців нелегкої, але радісної, привабливої, жаданої для дитини праці. А такою вона стає тільки тоді, коли напруження сил невіддільне від переживання власної гідності. Дитина повинна відчувати себе трудівником, пишатися наслідками своєї праці, які здобула власними зусиллями».

Ідея успіху в навчанні дітей була пріоритетною у педагогічній концепції В. Сухомлинського. Маючи своїм корінням народну педагогіку, будучи творчим розвитком прогресивної педагогіки минулого та узагальненням тогочасної сучасної психолого-педагогічної науки, вона стала стрижнем його

«філософії дитячого щастя». Дати кожній дитині щастя – ось у чому вбачав свою місію педагог і вчений В. Сухомлинський. Але дитина не може бути щасливою, якщо їй у школі нецікаво, погано, нудно, якщо вона не відчуває себе достатньо здібною, щоб оволодіти шкільною наукою. Щоб зробити дитину щасливою, педагог, перш за все, повинен допомогти їй вчитися, відчути «смак» успіху.

Метою даної статті є аналіз поглядів В. Сухомлинського на проблему розумового розвитку школярів та шляхів використання спадщини видатного педагога у вирішенні даної проблеми сучасною школою.

Найважливішим засобом розумового виховання є навчання, у процесі якого відбувається розумовий розвиток. «Як без азбуки людина не може читати, так без розумового розвитку, без гнучкої, живої думки неможливе розумове виховання» [3, с. 215]. На багаточисленних переконливих прикладах Василь Олександрович показав, що успіх розумового виховання залежить від багатьох факторів: від інтелектуального багатства всього шкільного життя; від духовного багатства вчителя, його кругозору, ерудиції, культури; від змісту навчальних програм і характеру методів навчання; від організації розумової праці на уроках і вдома.

В. Сухомлинський любив повторювати: *«Тут, у природі, вічне джерело дитячого розуму»* [2, с. 18]. Він вважав дуже важливим, щоб перші істини діти отримували з оточуючого світу, щоб дитину через світ природи вводили в світ суспільних відносин. «Школа під голубим небом», або, як її ще називали, «Школа радості» – справжнє талановите відкриття В. Сухомлинського. У ній уроки проходять на природі.

Дитина мислить ... Це означає, що певна група нейронів кори півкуль її мозку сприймає образи (картини, предмети, явища, слова) оточуючого світу, і через тонкі нервові клітини – через канали зв'язку – йдуть сигнали. Нейрони обробляють цю інформацію, систематизують її, групують, зіставляють, порівнюють, а нова інформація в цей час підходить і підходить, її потрібно знову сприймати й обробляти. Для того, щоб із таким прийомом справитися, нервова енергія нейронів за дуже короткі проміжки часу раптово переключається від сприйняття образів до їх «обробки».

«Саме це надзвичайно швидке переключення нервової енергії нейронів і є тим явищем, яке ми називаємо думкою, – дитина думає» [2, с. 35].

В. Сухомлинський говорив, що якщо ізолювати малюка від природи, якщо примушувати його сприймати слово без зв'язку з наочними образами, то клітини мозку будуть швидко втомлюватися, і малюк не впорається із завданням, буде відставати. *«Ось чому потрібно розвивати мислення дітей, зміцнювати розумові сили дитини серед природи. Ось чому кожна подорож у природу є уроком мислення, уроком розвитку розуму»* [2, с. 36].

В. Сухомлинський продумав у деталях усе, що могло стати джерелом думки, визначав об'єкти спостереження, явища оточуючого світу. Так склались 300 сторінок «Книги природи», кожна з яких мала свою назву: «Живе і неживе», «Неживе пов'язане з живим», «Все в природі змінюється», «Сонце – джерело життя», «Рослинний і тваринний світ», «Природа чекає

зими», «Ліс зберігає вологу», «Зелений листок – комора Сонця» та інші. Застосовуючи образне мислення, діти поповнюють словниковий запас такими поняттями, як явище, причина, наслідок, зумовленість, залежність, спільність та інші. Поняттями можна оволодіти, лише досліджуючи конкретні явища і факти, лише обдумуючи те, що дитина бачить своїми очима, лише при поступовому переході від сприймання конкретних предметів і явищ до абстрактних понять. Немалу роль, як пише В. Сухомлинський у книзі «Про розумове виховання», у розвитку мислення відіграють задачі на кмітливість, які породжують оточуючі предмети і явища. В арсеналі павлівських учителів не одна тисяча таких задач.

Велика роль у розумовому вихованні надавалася казкам, «Казка – це свіжий вітер, що роздмухує вогник дитячої думки і мови», – писав В. Сухомлинський [2, с. 34]. Уже на четвертому місяці існування «школи радості» у Павлиші було створено кімнату казок, у якій дитяча фантазія була невичерпною. Кожен предмет у ній народжував фантастичну уяву. Дитяча уява починала грати, очі загорались, плавна мова текла потоком.

У розумовому вихованні В. Сухомлинський важливе місце відводив малюванню, кресленню, музиці, творчості. Уже через тиждень після занять у «школі радості» Василь Олександрович запропонував малюкам принести альбом і олівці для малювання. Діти сідали зручно на галявині шкільної садиби, самостійно вибирали об'єкти для малювання. У малюнках на повну силу проявлялася дитяча фантазія, що пробуджувала думку. На уроках образотворчого мистецтва, як радив В. Сухомлинський, потрібно не лише вчити дітей законам пропорції, перспективи, співрозмірності, але й давати простір для уяви, не ламати дитячої мови казкового бачення світу.

«Школа радості» поступово ставала концертним залом під відкритим небом. Тут слухали музичні твори і музику природи. Без музичного виховання, як вважав В. Сухомлинський, також неможливий повноцінний розумовий розвиток. Ранньої осені діти на природі слухали «Політ джмеля» з опери «Казка про царя Салтана» М. Римського-Корсакова, у сонячний день «бабиного літа» – «Осіньну пісню» П. Чайковського, у зимові дні – мелодії Е. Гріга, Ф. Шуберта, Р. Шумана ... Прослухавши мелодії, діти йшли до квітучої медоносної трави, де слухали бджолину арфу, гудіння джмеля. Музика пробуджує думку, наповнює клітини мозку чудодійною силою.

Серед умінь і навичок, якими досконало повинен володіти учень, Василь Олександрович називав: уміння спостерігати явища оточуючого світу; уміння думати – зіставляти, порівнювати, протиставляти, знаходити незрозуміле; уміння дивуватися; уміння висловлювати думку про те, що учень бачить, робить, думає; уміння виділяти логічно завершені частини в прочитаному, встановлювати взаємозв'язок і взаємозалежність між ними; уміння знаходити в книзі матеріал-відповідь на питання; уміння знаходити книгу з проблеми; уміння робити аналіз тексту в процесі читання; уміння слухати вчителя й одночасно записувати його розповідь; уміння читати текст і одночасно слухати інструктаж учителя про роботу над текстом; уміння

написати твір, оповідання про те, що учень бачить навколо себе, спостерігає тощо.

В. Сухомлинський вказував, що перш ніж учити дітей запам'ятовувати, їх потрібно вчити думати, мислити, аналізувати факти і явища оточуючого світу. «Якщо повторення – мати навчання, то спостереження – мати обдумування і запам'ятовування знань» [2, с. 504].

Розумове виховання, за переконанням В. Сухомлинського – досить складний педагогічний процес. Його не можна звести лише до теоретичного засвоєння понять, нагромадження знань. Це було б просто навчання, а не розумове виховання. Розумове виховання охоплює всі сторони життєдіяльності дитини, це: засвоєння знань, які нагромадило людство за всю історію свого існування; розвиток здібностей до пізнавальної діяльності й творчого мислення; формування наукового світогляду; включення дитини у чуттєво-практичну діяльність з перетворення світу і пристосування його до потреб та інтересів людини. Останнє має особливе значення у розумовому вихованні учнів. В. Сухомлинський підкреслював, що «...осмислювання понять – лише одна сторінка розумового розвитку дітей. Дитина повинна думати, працюючи руками, і працювати руками, думаючи» [2, с. 213].

Василь Олександрович вказував на те, щоб поступово привчати учнів до подолання труднощів у інтелектуальній праці, виховувати самодисципліну розумової праці. Важливо, як стверджує В. Сухомлинський, створити у школі загальні умови цілеспрямованої праці, постійної розумової діяльності без стомлювання, без ривків, поспіху і натуги духовних сил. Потрібно щоб дитина трудилася не для отримання оцінки, а щоб нею керувало інтелектуальне почуття радості пізнання.

В. Сухомлинський розкриває засоби розумового розвитку дітей, одним із яких є природа. «Краса природи, – говорить В. Сухомлинський, – загострює сприйняття, пробуджує творчу думку, наповнює слово індивідуальними переживаннями» [2, с. 61–62]. Але не природа сама по собі, а виникаючі у процесі спостережень питання, розкриття причинно-наслідкових зв'язків і взаємозалежностей є джерелом розвитку мислення, уяви і мови дітей: «Я прагнув до того, щоб здивування перед таємницями природи, переживання радості пізнання слугувати мов би поштовхом, який пробуджує й активізує дітей» [2, с. 128]. Кожна «подорож» у світ природи – це урок розвитку дитячого мислення. «Треба розвивати мислення дітей, зміцнювати розумові сили дитини серед природи з безмежним багатством явищ, з невичерпною красою. Тут, у природі, вічне джерело дитячого мислення» [2, с. 76].

Триста сторінок «Книги природи», про які йдеться у книзі «Серце віддаю дітям», – це триста захоплюючих уроків розвитку дитячої думки. Процес пізнання починається із живого споглядання, із чуттєвого сприйняття, із чуттєвого пізнання. Це є суттєва, необхідна передумова до розвитку абстрактного мислення. На основі живих і образних уявлень, які виникають у процесі спостережень за природою, учні встановлюють причини, наслідки явищ, порівнюють ознаки і якості, намагаються відповісти на питання, що виникають. Так вивчаючи тему «Живе і неживе»,

вони шляхом безпосередніх спостережень, спільними зусиллями за допомоги вчителя встановлюють ознаки живого і його відмінність від неживого. У них народжується безліч питань. Поступово, розкриваючи одну за одною сторінки «Книги природи», діти вчать користуватися такими поняттями, як «подібність» і «відмінність», «причина» і «наслідок» та ін. А це означає, що іде процес розвитку абстрактного мислення, теоретичного пізнання складних явищ природи, пізнання світу. Розвивається спостереження, росте жадоба знань, а разом з нею бажання трудитися. «Світ, що оточує дитину, – це передусім світ природи з безмежним багатством явищ з невичерпною красою. Тут, у природі, вічне джерело дитячого розуму», – писав великий педагог [2, с. 76].

В. Сухомлинський підкреслював, що дуже важливо, щоб засвоєння перших наукових істин відбувалося не за підручником, який часто гасить чуттєві враження, засушує уяву і фантазію, притуплює емоції, не завжди запалює іскорку мислення, а з джерел природи, що найвірніше сприяє розвитку особистості [2, с. 76]. «Я намагався, – пише педагог, – щоб в усі роки дитинства навколишній світ, природа постійно живили свідомість учнів яскравими образами, картинами, сприйняттями та уявленнями, щоб закони мислення діти усвідомлювали як струнку будову, архітектура якої підказана ще більш струнким витвором – природою» [2, с. 128]. В. Сухомлинський виняткову роль відводив впливу на розвиток мислення дітей казок, які розкривають малюкам на доступному рівні філософію життя, сутність загальнолюдських цінностей.

Василь Олександрович використовував казку як засіб розвитку мислення і мови дитини. Він пише: «Казка, гра, фантазія – животворне джерело дитячого мислення, благородних почуттів і прагнень. Багаторічний досвід переконує, що естетичні, моральні та інтелектуальні почуття, які народжуються в душі дитини під враженням казкових образів, стимулюють потік думки, який пробуджує до активної діяльності мозок, зв'язує повнокровними нитками живі островці мислення. Через казкові образи в свідомість дітей входить слово з його найтоншими відтінками; воно стає сферою духовного життя дитини, засобом висловлення думок і почуттів – живою реальністю мислення. Під впливом почуттів, що пробуджуються казковими образами, дитина вчить мислити словами. Без казки – живої, яскравої, що оволоділа свідомістю і почуттями дитини, – неможливо уявити дитячого мислення і дитячої мови як певного ступеня людського мислення і мови». І далі: «Мої вихованці не оволоділи б навичками абстрактного мислення, якби в їхньому духовному житті казка не стала цілим періодом» [2, с. 176–177].

Величезне значення в розумовому вихованні, на думку В. Сухомлинського, має праця. «Розум дитини на кінчиках її пальців», – підкреслював він. Однак важлива не всяка праця, а перш за все складна, творча, яка вимагає тонкого уміння і майстерності, праця, у якій проявляються здібності до вдумливого аналізу фактів, явищ, зв'язків, закономірностей [6, с. 426–436].

Реалізуючи положення про те, що серцевиною розумового виховання є науковий світогляд, В. Сухомлинський добивався того, щоб кожен його вихованець умів відстоювати і доводити істину. «Пізнаючи – доводити і доводячи – пізнавати – у цій єдності думки і праці якраз і полягає єдність розумового виховання і світогляду», – писав він [3, с. 221].

Питання розумового виховання були в центрі уваги всіх праць В. Сухомлинського та в його практичній діяльності. Його одержимість цією проблемою знаходимо в праці «Як виховати справжню людину». Говорячи про образ ідеальної людини, яку слід назвати справжньою, В. Сухомлинський вважає, що такій людині наряду з іншими якостями повинні бути властиві «інтелектуальне багатство, творчий розум, прагнення жити у світі думок, постійне бажання збагачувати і розвивати свій розум» [1, с. 160].

Значущість літературних творів письменника-педагога, очевидно, вимірюється тим, що ґрунтується вона на сукупності цінностей, без яких не може бути Людини. «Тільки злиття красивого і розумного дає високоморальне», – писав видатний педагог. Як добрий чарівник, В. Сухомлинський висвітлює читачам духовні скарби, оповиті красою почуттів і вчинків, неначе говорить: ось вони, перед тобою – не промини, не стопчи, не спогань! Бо ти – людина.

Виховання естетичних почуттів засобами художнього слова В. Сухомлинського є проблемою узагальнюючою. Вона може поділятися на ряд аспектів, кожен із яких цікавий для дослідження: поєднання красивого і морального, виховання естетичних почуттів у процесі дитячої творчості, краса природи в літературному доробку В. Сухомлинського тощо. Щодо самих літературних творів, то викликають інтерес їх проблематика, поетика, жанрові особливості творів. І цим переліком напрямки досліджень літературної спадщини великого Педагога, звичайно ж, не вичерпуються.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В.О. Вибр. твори: у 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К., 1977. – Т.1.
2. Сухомлинський В.О. Вибр. твори: у 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К., 1977. – Т.3.
3. Сухомлинський В.О. Вибр. твори: у 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К., 1977. – Т.4.
4. Сухомлинський В. Вчити вчитися // Вибрані твори в 5 т. – К., 1976. – Т.5:– С. 426-436.
5. В.О. Сухомлинський про розумове виховання [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://pidruchniki.com/18041204/pedagogika/suhomlinskiy_pro_rozumove_vihovannya
6. Студентська енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://studopedia.com.ua/1_150070_vo-suhomlinskiy-pro-rozumove-vihovannya.html

Янгулова Марія,

студентка 32 групи фізико-математичного факультету.

Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова

Подорож до країни казок В.О. Сухомлинського

Українська земля завжди славилася талановитими письменниками, композиторами, художниками. Винятком не стали й геніальні педагоги, ідеї яких випередили час і є актуальними й сьогодні. До таких можна віднести К.Д. Ушинського, А.С. Макаренка, В.О. Сухомлинського.

В.О. Сухомлинський – не лише геніальний письменник і поет, а й «невтомний трудар педагогічної ниви», справді багатогранна людина. Це людина з полум'яним серцем, видатний педагог сучасності, адже 35 років свого життя він віддав школі.

Творча спадщина В.О. Сухомлинського відзначається багатогранністю й яскраво вираженим новаторським характером. Написані ним твори складають п'ятитомне зібрання. Серед них 41 монографія, понад 600 наукових статей. Особливої уваги заслуговують художні мініатюри для дітей, яких у творчій спадщині Василя Олександровича понад 1500. Серед них є казки, оповідання, легенди, притчі, новели.

В.О. Сухомлинський вважав казку надзвичайно важливою у вихованні й навчанні дітей. Він не уявляв процес виховання не лише без слухання і читання, але й без створення казки. Василь Олександрович писав про казку: *«Я тисячу разів переконувався, що, наповнюючи світ фантастичними образами, створюючи ці образи, діти відкривають не лише красу, але й істину. Без казки, без гри дитина не може жити. Без казки оточуючий світ перетворюється в красиву, але все ж намальовану на полотні картину. Вона змушує цю картину ожити. Казка – це свіжий вітер, що роздмухує вогник дитячої думки і мови»* [1, с. 13].

Саме казка, на його думку, задовольняє жаждою до пізнання навколишнього світу, навчаючи дитину добру, красі й справедливості, виховує у дітей дошкільного і молодшого шкільного віку найкращі людські почуття щиросердності й любові до всього прекрасного, формує перші навички людяності у взаєминах між юними особистостями.

Героями казок В.О. Сухомлинського є звичайні речі та істоти, яких ми бачимо щодня. Це павучки та мурашки на землі, квіточки, бджоли, краплинка, журавлиний ключ у небі, лелеки, горобчики, маленьке кошеня і звичайнісінькі діти, їхні батьки, бабусі, дідусі. Педагог упевнений, що коли не сформувані самостійності мислення, не виховані любові до бабусі й дідуся, до матері й батька, до рідної природи та речей, що оточують дитину, то неможливо сформувані повагу й до Батьківщини.

Багато казок написані не лише у простій та доступній формі про історії з життя дітей та казкових персонажів, а й з гумором, жартом, адже й сам Василь Олександрович мав такий характер. Захоплюючим є те, як геніальний педагог зумів у оповіданнях та казках, обсяг яких не перевищує 150 слів, вкласти таку високу якість думки, повчання. Незважаючи на те, що його казки звернені до зовсім юних читачів, діапазон їх застосування дуже широкий.

Педагог завжди дотримувався власних філософських поглядів, в основі яких був гуманізм, тому і в казках велику роль відведено навчанню дітей людинолюбству. В.О. Сухомлинський вважав, що любити людину – значить любити свій народ і Батьківщину. Яскравими прикладами таких казок у творчій спадщині В.О. Сухомлинського є такі: «Як Сергійко навчився жаліти», «Суниці для Наталі», «Тихо, бабуся відпочиває», «Горбатенька дівчинка», «А серце тобі нічого не наказало?», «Важко бути людиною», «Бо я – людина» та інші.

У казці «Тихо, бабуся відпочиває» автор розповідає про маленьку дівчинку Галинку. Дівчинка прийшла зі школи і хотіла щось радісно розповісти мамі, але мама наказала, щоб Галинка голосно не розмовляла, бо бабуся відпочиває – у неї всю ніч боліло серце. Галинка тихенько робила уроки і не хотіла розбудити бабуся. До дівчинки прийшла подружка Оля, і потім вже сама Галинка наказала подрузі не говорити голосно, бо бабуся спала. А з бабусиних очей впали дві сльозинки. Коли бабуся прокинулася, Галинка спитала бабуся, чого вона плакала уві сні. Натомість бабуся усміхнулася, приголубила Галинку. В її очах світилася радість. Оповідання наводить на роздуми про те, що потрібно слухати, поважати і любити батьків, бабусь і дідусів, старших від себе. Натомість в очах близьких буде сяяти радість від того, що вони виховали таких люблячих дітей та онуків. Це і є основою філософських поглядів В.О. Сухомлинського, який своїм завданням вважає виховання гуманної людини – людини з високими моральними цінностями, з душевним добрим і серцем, відкритим для інших людей.

Важливою складовою у вихованні людини Василь Олександрович вважав природу. Про дитину і природу він писав так: «Дитина за своєю природою – допитливий дослідник, відкривач світу, тож нехай перед нею відкривається чудовий світ у живих фарбах, яскравих і тремтливих звуках, у казці, грі, творчості, красі!» [1, с. 32]. Багато у В.О. Сухомлинського пізнавальних казок. Вони знайомлять дітей із світом природи, звичками тварин, способом їх життя, особливостями поведінки. Це такі казки, як «Відлітають журавлі», «Як дізнаються муравлики, що буде дощ», «Він тільки живий красивий», «Весняний вітер», «Все співає у лісі», «Де беруться краплинки», «Зайчик і горобина», «Зайчик і Місяць», «Соловей і Жук», «Перепел і Кулик» та інші.

Не лише про закони природи дитина дізнається з казок В.О. Сухомлинського. Дуже часто персонажі наділені добрим серцем та світлою душею. Наприклад, у казці «Зайчик і горобина» автор розповідає: «Засипало снігом землю. Нема чого їсти Зайчикові. Побачив Зайчик червоні ягоди горобини. Бігає навколо дерева, а ягоди – високо. Просить Зайчик: «Дай мені, Горобинко, одне гроно ягідок». А Горобина їй каже: «Попроси Вітра, він і відірве». Попросив Зайчик Вітра. Прилетів Вітер, гойдає, трусить Горобину. Відірвалося гроно червоних ягід, упало на сніг. Їсть Зайчик ягоди, дякує Вітрові їй горобині». Мораль цієї казки полягає у тому, що потрібно надавати допомогу тому, хто її потребує, а також бути вдячним тому, хто

допоміг. Такі казки виховують у дітей почуття вдячності та готовність прийти на допомогу.

Любов до рідної землі, до природи, до Батьківщини – це тема багатьох творів В.О. Сухомлинського. Поєднав ці дві теми Василь Олександрович у казці «Відлітають журавлі». Педагог описує ясний осінній день, коли журавлі мають уже відлітати в теплі краї, але покружляли над селом і потім повернулись. І знову злетівши у небо, покружляли і сіли біля лісу. «Довго сиділи, немов радились про щось. Чому це журавлі кружляли над селом, а потім сіли біля лісу? Бо вони вирушають у далеку дорогу. Летять у теплий край. Та хоч і теплий, але чужий. Бо батьківщина там, де народився, зріс і почав літати. Тож їм і тяжко розлучатися зі своєю вітчизною» – такими словами закінчує педагог казку, наголошуючи на тому, що навіть журавлям важко покидати рідну землю [2, с. 324]. До цього ж циклу відноситься і казка «Перепел і Кулик». Коли Перепела куріпки запитали: «Де ж найкраще?», Кулик відповів: «У болоті. Бо воно рідне». «У житі – відповів Перепел, бо воно рідне» [3, с. 154]. Тому кожна людина має любити і поважати ту землю, «де народився, зріс і почав літати», бо Батьківщина це та святиня, без якої Людина не є Людиною, без якої засихає її «коріння», її душа.

У багатьох казках В.О. Сухомлинського не лише розповідається про добрі вчинки героїв казок, а й висміюються негативні риси характеру. «Найледачіший у світі кіт», «Пихата жаба», «Скупий», «Краплина води», «Красиві слова і красиве діло», «Образливе слово», «Соромно перед соловейком», «Ті самі слова», «Що посієш, те й пожнеш» – навіть за назвами можна здогадатися, про що йдеться в цих казках. Так, наприклад, у казці «Пихата жаба» розповідається про жабу, яка думає, що, навчившись співати, як журавель, зуміє літати, як він. Навіть незважаючи на те, що інші жаби їй дорікали, пихата жаба вперто не хотіла розмовляти по-жаб'ячому. Кожний педагог, читаючи такі казки дітям, може в такій простій і цікавій формі пояснити дітям, що такі риси характеру, як пихатість, упертість, брехливість, лінь, потрібно викорінювати зі свого характеру. Також В.О. Сухомлинський розробив «Дев'ять негідних речей» і «Десять НЕ МОЖНА» для дітей, що є актуальними й сьогодні й насправді були заповідями життя самого Василя Олександровича.

Цілу низку оповідань і казок В.О. Сухомлинський присвячує філософським питанням – місцю людини в цьому житті на землі. Цікаво, що письменник-педагог дитячими вустами ставить запитання, на які школярам треба шукати відповідь разом з учителем, батьками, своїми ровесниками. Наприклад, в оповіданні «Як же все це було без мене?» дівчинці важко збагнути, як це могло бути, що її колись не було – актуальне і вічне питання в дитячому світі. Його не можна обійти в спілкуванні з дітьми молодшого шкільного віку. Прикладами таких казок є також «Який слід повинна залишати людина на землі?», «Важко бути людиною», «Бо я – людина».

Яскравим прикладом художнього розв'язання філософської проблеми на рівні, доступному для дітей, є оповідання «Соловей і жук». Гордий, самозакоханий Соловей виявляє нетерпимість до Жука, який не співає, а

гуде. На це Жук, сповнений власної гідності, відповів зухвалому Солов'ю, що без нього світ неможливий, як і без Солов'я. І дівчинка, ровесниця семирічних другокласників, якій за сюжетом казки, довелося стати арбітром у суперечці між тваринами, також робить дитячий, але по-дорослому правильний висновок: «Хай будуть і Соловей, і Жук». Потім подумала і додала: «Як же можливо без Жука?» [2, с. 98].

Отже, творчу спадщину В.О. Сухомлинського неможливо переоцінити, адже це є джерелом натхнення для добросердечних справ і натхнення для педагогів та їх вихованців. Педагогічні казки В.О. Сухомлинського нібито опосередковані, непомітні зовні, але активно та ефективно виховують у дітей найкращі почуття щирості й любові до всього прекрасного, формують перші навички людяності у взаєминах між юними особистостями, виховують духовні цінності, гуманістичні почуття, родинні цінності, естетичні почуття, бережливе ставлення до природи.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям // В.О. Сухомлинський. Вибрані твори. – Київ, 1980. – 264 с.
2. Сухомлинський В.О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В.О. Сухомлинський. – Київ : Рад. школа, 1976. – Т.2. – 668 с.
3. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5-ти т. / В.О. Сухомлинський. – Київ : Рад. школа, 1977. – Т.5. – 639 с.

Дубчак Катерина,

студентка 31 групи ННІ іноземної філології.

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

Ціннісний зміст авторських казок Василя Сухомлинського

Василь Сухомлинський вважав, що наслідок виховання проявляється в тому, щоб людина починає осмислювати себе, свою поведінку, вчинки. Саме для цього він створив свій світ казок, змінивши частково погляди на педагогіку в Україні. Педагог підкреслював: «Життя переконало: перший і найвідчутніший наслідок виховання виявляється в тому, що людина почала думати про себе. Замислилася над питанням: що в мені доброго і що поганого?» [1, с.5].

В. Сухомлинський вивчав український фольклор, збирав усну народну творчість, знався на традиціях. Частково звідси він запозичав ідеї для своїх казок. Василь Олександрович написав близько тисячі казок, також казки намагалися створювати його учні. Ці твори були різними за жанрами: казки-оповідання («Які вони бідні», «Дуб під вікном»), казки-етюди («Краплинка роси», «Білі полотна», «Ніч та біла сорочка»), казки-притчі («Материнське поле», «Не забувай про джерело»). Часто ідеї для образів героїв своїх казок В. Сухомлинський брав з поведінки своїх вихованців, немовби спонукаючи їх до осмислення. Педагог вважав, що образи, присутні у казках, вчать дітей співчутливості, спонукають шукати вихід із ситуацій, заставляють думати, робити висновки [3].

Казки В. Сухомлинського формують у дітей ціннісні орієнтири. Насамперед, розвивають гуманність, толерантність, бережливе ставлення до

оточуючого світу. Через казку діти вчаться розрізняти такі риси характеру, як гуманність – жорстокість, щедрість – жадібність, мудрість – нерозважливність, скромність – марнославство, чуйність – халатність.

Найчастіше у своїх казках автор описує красу природи та ставлення людини до неї, що сприяє екологічному вихованню, прославляє працьовитість та висміює лінощі (трудова виховання), вчить шанувати рідних та піклуватися про них, пам'ятати своє коріння, описує модель сім'ї (сімейне виховання), спонукає любити та поважати людей, жертвувати своїми інтересами заради інших (моральне виховання), розвиває інтерес до історії свого народу, ознайомлює з традиціями та звичаями (патріотичне виховання) [2].

У педагога багато казок пізнавального характеру. Вони ознайомлюють дітей із поведінкою тварин, їх звичками та способом життя, вводять їх у світ природи. Наприклад, у казці «Деркач та Ластівка» діти дізнаються, що одні птахи відлітають у теплі краї, а інші, як деркач, йдуть пішки. Проте ціною тяжкої праці ця пташка досягає свого. Отже, ця казка вчить, що можна досягти своєї мети виявляти наполегливість.

З допомогою казки формуються у дітей патріотичні почуття, любов до своєї сім'ї. Показовою у цьому сенсі є казка «Перепел і Кулик». Для кожної пташки рідним є місце, де вони живуть: для Кулика – болото, а для Перепела – жито.

У багатьох творах розповідається про дітей – про їхні взаємини між собою, про різні випадки і пригоди в їхньому житті, про ставлення до друзів, до батьків, до своїх обов'язків, до праці. Розповідається і про хороші та про негарні вчинки. Часто в цих казках не говориться прямо – що добре, а що погано – читачеві надано можливість самому зробити висновки, самому відповісти на це запитання. Читач самостійно робить висновок: краще засвідчити любов до мами справою, аніж на словах («Сьома дочка»), виконувати свої обіцянки та обов'язки, щоб потім не червоніти перед людьми за незроблене діло («Чого Сергійкові стало соромно») [4].

У деяких казках В. Сухомлинський ставить філософські запитання, відповіді на які дитина намагається відшукати разом із батьками та педагогами. В. Сухомлинський висвітлює проблеми, які мають місце і в дорослому світі, намагається донести дітям за допомогою казки, у доступній для їх розуміння ігровій формі. На прикладі казки «Жук та Соловей» автор намагається донести дітям, що кожен має місце у цьому світі.

За допомогою казки дитина мимоволі засвоює норми моральної поведінки у суспільстві, в якому живе. Крім дидактично-виховної спрямованості, деякі казки мають розважальний, жартівливий характер («Запитав у бабусі», «Аби швидше почути дзвоник», «Бабуся Мотря й Андрійко») [5].

Отже, педагогічні казки Василя Сухомлинського ненав'язливо, проте ефективно виховують у дітей найкращі почуття, моральність, гуманність, любов до всього живого, формують перші навички людяності, вчать любити

свою родину, Батьківщину, природу. В ігровій формі дають відповіді на багато хвилюючих запитань.

Список використаних джерел

1. Ковальчук В.І. Спогади про В. Сухомлинського / В.І. Ковальчук. – К., 1990. – С. 201–204.
2. Масловська М. Казковий світ Василя Сухомлинського [Електронний ресурс] / М. Масловська. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/>
3. Сухомлинський В.О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В.О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк, 1976. – Т. 4. – 640 с.
4. Сухомлинський В.О. Чиста криниця / В.О. Сухомлинський. – К. : Веселка, 1993. – 286 с.
5. Формування у молодших школярів ціннісних орієнтирів за творами В. О. Сухомлинського [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.refsu.com/>

Герговська Катерина,

студентка 31 групи фізико-математичного факультету.

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

Літературна казка в системі початкової освіти

Казки є невід'ємним елементом у вихованні дітей. Вони доступною мовою вчить дітей життя. Діти беруть з них багато корисних для себе знань: перші уявлення про час та простір, про зв'язки людини з природою, з предметним світом. Казки дозволяють дитині вперше відчути хоробрість і стійкість, побачити добро і зло [5, с. 3].

Мета статті – визначити вплив казки на виховання та розвиток дошкільника.

Кажуть, що якби Василь Олександрович Сухомлинський не написав жодного твору, наукової праці, все одно залишився б великим письменником і педагогом. Доробок В. Сухомлинського вражає своєю багатогранністю. Особливе місце в педагогічній спадщині Василя Олександровича займає літературно-педагогічна творчість, яка дала йому можливість як тонкому знавцеві душі дитини та дитячої психології впливати на дітей не тільки опосередковано, через відповідні педагогічні настанови вчителям, а й засобом художнього слова, безпосередньо спрямованого до дітей [3].

Творча спадщина В. Сухомлинського як педагога складається із 40 книг, кількох статей, які були видруковані у різних виданнях. До його напрацювань належать 1500 казок, мініатюр, десятки віршів, багато оповідань і легенд. Його художні твори, написані для молодших школярів, позбавлені прямого дидактизму. Вони спонукають розум і почуття дитини до аналізу вчинків літературних героїв, до відповідних висновків, викликають бажання наслідувати їх або навпаки – чинити по-іншому [1].

На думку Михайла Молота, оповідання В. Сухомлинського мають повчальний характер. У них розповідається про різні випадки й пригоди із життя дітей, про їхнє ставлення до батьків та рідних, до своїх обов'язків, до праці, про чуйне серце і черствість душі.

В оповіданнях не говориться прямо – що добре, а що погано. Діти самі роблять висновки, наприклад: чому в мами з'явилися сиві волосинки, чому вона може плакати, коли проводить і зустрічає своїх дітей, чому не потрібно соромитися того, що у бабусі тремтять руки, чому дуже легко образити своїх батьків, але важко цю образу потім забути? Ці твори вчать бути завжди чуйними й уважними до найрідніших людей.

У своєму літературному доробку В. Сухомлинський говорить про одне з найбільш значущих людських почуттів, яке робить людину людиною, – про совість. Нелегко сформулювати уявлення у молодших школярів про це почуття, розуміння його сутності. Досягається це поступово, внаслідок переживання дитиною різних морально-етичних ситуацій, у яких проявляється її або чиясь совість («Як Наталя у лисиці хитринку купила», «Дідова колиска») [2].

Казки – один із найбільш популярних жанрів серед дітей. На думку В. Сухомлинського, казка – активне естетичне мистецтво, яке захоплює усі сфери духовного життя дитини: розум, почуття, уяву, волю. Казковий жанр розвиває мислення кожної дитини, сприяє створенню інтелектуальної атмосфери в дитячому колективі.

Кожний казковий твір викликає в дитини певні емоції (радість, сум, ненависть, обурення, переживання, біль). Це не просто здатність людини передати ці відчуття, а здатність казки викликати ці почуття. Читаючи казку, дитина входить у фантастичний світ, починає жити описаною дійсністю, життям свого героя. І сприймає це все по-справжньому.

Казка в початковій школі здатна виконати не лише виховні, а й розвивальні та навчальні завдання. За правильної організації процесу роботи над казкою учні зможуть істотно покращити мислення, увагу, пам'ять, мовленнєвий розвиток тощо.

В. Сухомлинський був автором багатьох творів для дітей. Перлинами української дитячої літератури є створені ним збірки казок і оповідань для дітей: «Казки під голубим небом», «Чиста криниця» та інші відомі в багатьох країнах світу, які навчають доброти і мудрості.

Величезне значення для виховання молодших школярів мають твори В. Сухомлинського, які використовуються на уроках. Уже з початку навчального року вчителі обговорюють з дітьми казку «Найщасливіша людина на землі». Праматір помирає від щастя, що її найменша внучка Віра народила дитину, а це – найбільше щастя на землі – давати життя іншій людині.

Навчити дітей бути самостійними, працьовитими допоможе оповідання «Чому мама так хвалить Люду». Діти роблять висновок, що мама дуже задоволена тим, якою працьовитою і самостійно росте її донечка, тому і хвалить її, хоч насправді борщ удався на перший раз не дуже смачний.

Людина повинна завжди пам'ятати про свій родовід, з пошаною ставитися до членів сім'ї, до родини. Цьому допомагає оповідання В. Сухомлинського «Усі добрі люди – одна сім'я».

Завжди пам'ятати про те, що образливе, грубе слово ранить серце і душу, допомагає оповідання «Образливе слово». Діти висловлюють свої

думки, що «рана від колючки загоїться, й сліду не залишиться, а рана від слова як і заживає, але глибокий слід зостається» [1].

За глибоким переконанням словесника, у навчально-виховний процес має обов'язково гармонійно увійти народна творчість. Сьогодні особливо актуально постає проблема практичної фольклоризації дитинства.

Твори В. Сухомлинського – своєрідні, сильні й неповторні. Вони схожі на казки, без казок немислимий повноцінний розвиток дитини. Казковий період розумового розвитку, – наголошує педагог, – це не просто дитинство думки, це своєрідний погляд на світ, нічим не порівняне бачення природи, людських стосунків. «На підтвердження засадної тези В. Сухомлинський наводить такий аргумент: «Якщо біла хмаринка для дитини буде тільки скупченням сірих крапель вологи, світ дитинства зблякне, дитяча думка буде кволою. Збіднюючи світ дитинства, ми закриваємо очі дитини на людину, утруднюємо її входження в суспільство і колектив» [4].

Серед казок є і такі, які долучають дитину своєю героїко-патріотичною символікою до культури народу, і хоч казки про події Великої Вітчизняної війни («Три дуби», «Соловейкове гніздо», «Пісня жайворонка»), але знаковість залишається незмінною – це український культурний контекст. Заслуговує на увагу культурологічна складова художньої творчості В. Сухомлинського – шкільна культура («Які ж ви щасливі», «Красиві слова і красиві діла», «Найкраща лінійка»).

Василь Олександрович говорив «Це щастя – бути вчителем, бо завжди повторюєш себе в дітях». І це справді так. Великий педагог завжди житиме в нашій пам'яті. Хвилюють серце й душу теплі слова В. Терена із його поеми про В. Сухомлинського «Кроки» :

І стало головним Все,
що бачилось ними та чулось,
І підноситься в небо дзвінка, як вітрило, мета,
Бо вишнева крута
Сухомлинського сонячна вулиця
Там, за рідним селом,
У далеке майбутнє впада [1].

Список використаних джерел

1. Божок В. Іскра живої думки / В. Божок // Початкова освіта. – 2008. – № 23–24. – С. 8–13.
2. Вашуленко М. Літературна творчість В.О. Сухомлинського в нових підручниках для початкової школи / М. Вашуленко // Початкова школа. – 2003. – №9. – С. 3–5.
3. Вашуленко М. Літературна творчість В.О. Сухомлинського у сучасному змісті початкової освіти / М. Вашуленко // Шкільна бібліотека. – 2008. – №6. – С. 9–13.
4. Павленчик В.О. Любов педагога до дітей як важлива умова їх духовного і світського виховання / В.О. Павленчик // Православні духовні цінності і сучасність. – 2003. – С. 183–186.

5. Фесюкова Л.Б. Воспитание сказкой: для работы с детьми дошкольного возраста / Л.Б. Фесюкова. – М. : ООО «Фирма «Изд-во АСТ»; Харьков: Фолио, 2000. – 464 с.

Налатко Світлана,

студентка 21 групи ННІ іноземної філології.

Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова

Виховання ціннісних орієнтацій молодших школярів засобами казки в педагогічній спадщині В. Сухомлинського

На сучасному етапі педагогами визнана безумовна цінність казок у процесі виховання та розвитку дитини. Значення казки високо оцінили класики педагогіки С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін. і сучасні дослідники.

Одним із перших культурних засобів, завдяки якому засвоюється система ціннісних орієнтирів, є казка. Вона входить у життя людини з раннього дитинства, відіграючи незбагненно важливу роль у становленні особистості.

«Дитячі роки, початок навчання в школі – той вік», – писав В. Сухомлинський, – «який зазвичай вважають віком безтурботності, ігор, захоплення казками». Водночас молодший шкільний вік – це вік формування моральних почуттів, інтересів, потреб та життєвих ідеалів. «Утвердити в кожній дитині доброту, сердечність, чуйність до всього живого й красивого, – писав В. Сухомлинський, – елементарна азбучна істина шкільного виховання, з цієї істини починається школа. Справжнє виховання полягає у тому, щоб моральний ідеал добра, правди, честі, духовної краси жив у кожному юному серці, утверджувався в активній діяльності як невід'ємна частина власного єства, власної думки, почуттів, намірів» [1, с. 192].

Саме вихованню високих ціннісних орієнтирів у дітей присвячена вся творчість видатного педагога В. Сухомлинського. Не становлять виключення й казки Василя Олександровича. Високоморальні, сповнені любові до всіх і до всього живого, вони є тим засобом, за допомогою якого можна забезпечити реалізацію завдань *фізичного, розумового, естетичного, трудового, громадянського* виховання дитини... Абстрактні, складні морально-етичні поняття втілені у форму, що є доступною для розуміння дитини, і тому викликають її інтерес: у казці в якості героїв діють не тільки люди, а й рослини, тварини, фантастичні істоти. Казкові образи близькі за своїм характером образам уяви дітей. Крім того, жодна дитина не любить настанов, а казка не вчить безпосередньо. Вона дозволяє собі «натякнути на те, як краще вчинити в тій чи іншій ситуації». Палко співчуваючи особистій долі героя казки, дитина засвоює норми його поведінки, вчиться співпереживати горю, радіти щастю казкових героїв, перемозі Добра над Злом: «Діти розуміють ідею лише тоді, коли вона втілена у яскравих образах. Казка – благородне і нічим не замінне джерело виховання любові».

Творча спадщина В. Сухомлинського вчить жити серед людей за законами добра, краси, не бути егоїстом, підлим і невихованим, сповідувати

такі цінності, як совість, досконалість, правда, віра, надія, любов, чесність, справедливість, щирість, гідність, мудрість, милосердя... [3, с. 7].

Вивчення понад 20 літературних творів педагога передбачає шкільна програма. Це казки, оповідання, легенди, які сприяють формуванню й розвитку у молодших школярів таких *ціннісних орієнтирів*, як: гуманістичні почуття; морально-етичні (духовні) цінності; родинні (сімейні) цінності; естетичні почуття; співчуття до ближнього; любов до книг, читання (формування морально-етичних цінностей через художні твори); совість (навчене сумління); любов до батьків (матері, батька), родичів; виховання в дитини щастя від улюбленої праці; бережливе ставлення до довкілля, природи; виховання мужності, сили духу, волі (сили волі); формування культури почуттів у дітей; бажання робити добро.

Учні ознайомлюються з творчістю В. Сухомлинського, починаючи з першого класу. Так за Букварем М. Вашуленка та О. Вашуленко першокласники вивчають оповідання «Барвисте коромисло», яке сприяє вихованню почуття прекрасного. Не можна оминути твір, який вивчається в 2 класі – «Горбатенька дівчинка». Після його прочитання жоден зі школярів не залишиться байдужим і отримає урок – урок людяності, милосердя, утвердження почуттів доброти, взаємоповаги та взаємопідтримки. Невичерпним джерелом виховання загальнолюдських якостей школярів є безліч творів В. Сухомлинського. Так у творі «Кам'яне серце» педагог закликає дітей остерігатися «кам'яносердечних», боятися бути схожими на них. Діти повинні вчитися співпереживати, співчувати ближньому – це великий Дар людини. Із твору «Людина принесла життя» школярам стане зрозуміло, що хорошу пам'ять про себе може залишити людина лише у порядних та добрих вчинках, наполегливій праці. «Людина народжується не для того, щоб зникнути безвісно, нікому невідомою пилінкою. Людина народжується для того, щоб залишити по собі слід вічний», – наголошував В. Сухомлинський.

Ще однією з перлин у творчому доробку цієї багатогранної постаті є художній твір «Про що подумала Марійка», який допомагає в досягненні суті дружніх стосунків, гуманних взаємин. Про настрій людей і його вплив на оточуючих розповідається у творі «Усмішка», який сприяє вихованню чуйності, доброти. Вихованню добрих почуттів Василь Олександрович надавав особливого значення: «Добрі почуття – це серцевина людяності. Якщо добрі почуття не виховані в дитинстві, їх ніколи не виховаєш» [2, с. 29]. Як цього досягти? Педагог пише: «Я бачу лише один шлях: учити дітей робити добро для нас, для батьків, вихователів, взагалі людей старших поколінь. За добро дитина повинна платити добром!»

Казку поряд з грою та фантазією В. Сухомлинський вважав животворним джерелом благородних почуттів і прагнень. З цієї причини у «Школі радості» педагога з'явилася «Кімната казки», куди він раз на тиждень приводив дітей молодшого шкільного віку. Василь Олександрович вважав, що без живої, яскравої казки, яка заволоділа свідомістю і почуттями дитини, неможливо уявити дитячого мислення й мовлення. Казка допомагала дитині

пізнавати світ не тільки розумом, а й серцем, виражати своє ставлення до добра і зла, черпати перші уявлення про справедливість і підступність. Сила чарівного слова робить маленьку людину духовно багатішою, добрішою, мудрішою.

У Павлиській школі двічі на рік проводилося Свято Казки. Діти розповідали та інсценували власні казки, «знайдені» серед природи, створені В. Сухомлинським. Робота над казкою сприяла не лише розумовому розвитку школярів, а й формуванню ціннісних орієнтирів. У Кімнаті казки діти не лише розповідали, а й творили нові казки. Сама обстановка стимулювала дитячу творчість... «Я дбав, – писав Василь Олександрович, – щоб на очах у дітей у різних куточках Кімнати казки були найрізноманітніші предмети, між якими можна встановити якийсь реальний чи фантастичний зв'язок. Я прагнув, щоб діти фантазували, творили, складали нові казки...

Діти створювали власні казки по дружбу, байдужість. Усі творчі роботи учні записували у власну книжечку, до неї занотовували і правила доброти, дружби, ввічливої людини, які складали самостійно.

Безумовно, творча спадщина В. Сухомлинського не втрачає своєї актуальності й сьогодні. Пам'ять про того, хто віддав своє серце дітям, житиме доти, доки існують школи, учні, педагогічна наука. Твори педагога видаються та перевидаються. Зокрема, у 2008 р. освітянська спільнота, діти дошкільного та молодшого шкільного віку отримали дорогоцінне і корисне видання «Вогнегривий коник», яке упорядкувала доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України Ольга Василівна Сухомлинська. «Вогнегривий коник» – збірка мудрих і повчальних казок, оповідань, притч, новел, написаних В. Сухомлинським для дітей молодшого та середнього шкільного віку. Ольга Василівна зазначає, що Василь Олександрович «хотів навчити дітей думати, відчувати, радіти й сумувати не лише своїми власними радощами й печаллями, а й татовими і маминими, дідусевими й бабусиними, братовими й товаришевими, зайчика й синички, верби і тополі, місяця і вітру, всієї нашої землі».

Отже, педагогічну спадщину В. Сухомлинського важко переоцінити, його думки та ідеї – дороговказ для сучасної педагогіки та майбутніх поколінь, а сам педагог – взірць високої духовності. Василю Олександровичу вдалося торкнутися дитячих душ, посіяти в них добро, людяність, любов засобами слова, а саме казки, у якій розкривається внутрішній світ переживань, думок, мрій людини. Казки педагога виявилися потужним засобом виховного впливу на особистість дитини. Вони прилучають молодших школярів до морально-духовних, естетичних, патріотичних надбань нашого народу, скарбниці його культури, сприяють моральному, етичному та естетичному розвитку молодших школярів, формуючи систему ціннісних орієнтирів.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори у 5 т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т.2. – С. 149–416.

2. Сухомлинський В.О. Казки / В.О. Сухомлинський // Палітра педагога. – 2008. – № 5. – С. 28–30.
3. Бондар Л. Сухомлинський В.О. : Дитинство – найважливіший період людського життя / Л. Бондар // Початкова школа. – 2011. – № 10. – С. 6–8.
4. Гала М. Виховання морально-ціннісних орієнтацій школярів засобами німецької казки [Електронний ресурс]. / М.Гала. – Режим доступу : <http://divovo.in.ua/vihovannya-moraleno-cinnisnih-oriyentacij-shkolyariv-zasobami.html>
5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : file:///C:/Users/%D0%90%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D0%BD/Downloads/Nzspp_2014_5_24.pdf

Маслюківська Юлія,

студентка 32 групи ННІ іноземної філології.

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

Казка як засіб виховання школярів

Казка входить у життя людини з раннього дитинства, відіграючи неабияк важливу роль у становленні особистості. Напевне людей, які не люблять або не любили казки в дитинстві можна перерахувати на пальцях – так їх мало. Казки настільки увійшли в наше життя, що, по суті стали його відображенням. На прикладі позитивних персонажів дитина вчиться бути хорошою, а негативні герої розповідей викликають у неї лише негативну реакцію. Негативний герой завжди залишається покараним, а доброму дістається красуня-принцеса й півцарства на достаток. Терапевтична казка відрізняється від звичайної тим, що її вигадують навмисно з урахуванням особливостей дитини. Тобто її головний герой схожий на дитину, він переживає ті ж проблеми та емоції. Він бореться, наприклад, з темрявою, й за його вчинками дитина може бачити, що це насправді не так уже й страшно. Або, навпаки, героя казки доля карає за те, що він не має руки або ж не слухається батьків...

І в спадщині В. Сухомлинського, і в сучасних державних документах першим пріоритетним напрямком освітньо-виховного процесу як у дошкільному закладі, так і в школі є становлення особистості дитини, розвиток її компетентності (комунікативної, інтелектуальної, фізичної), креативності, ініціативності, самостійності, відповідальності, довільності, волі й безпеки поведінки, самосвідомості й самооцінки.

Мета статті – визначити вплив казки на виховання та розвиток школярів.

Величезне значення мають думки В. Сухомлинського щодо виховного значення казок у житті дітей. Саме казка, на його думку, задовольняє жадобу дитячого пізнання до навколишнього. Чарівний і дивовижний, веселий і життєстверджуючий світ казок входить у душу кожної людини з дитинства, засіваючи її першими зернами добра, краси й справедливості. Жоден із жанрів літератури не користується у дітей такою популярністю, як казка.

Справа в тому, що у казці все реально і все можливо, а крім того, події у казці завжди мають щасливе закінчення.

Перші роки навчання видатний педагог назвав часткою багатого духовного життя, що дає розвиток дитині, цілющим джерелом її інтелектуального розвитку в світі фантазії.

У практиці В. Сухомлинського казка виконує багато *функцій*: вона є засобом естетичного виховання, засобом розвитку дитячої творчості, вона сприяє формуванню основ світогляду. Також у працях видатного педагога наголошується, що завдяки казці дитина пізнає світ не лише розумом, а й серцем.

Казка, прекрасний витвір народної фантазії, приваблює не тільки своїми гуманістичними ідеями, а й викінченою, досконалою формою, що є наслідком роботи над нею багатьох поколінь казкарів. Вона – неоціненне духовне багатство, у якому з найбільшою силою виявилися надії та сподівання людей. Тож не дивно, що В. Сухомлинський надає казкам великого значення в *ідейному вихованні*. Казковий епос тісно пов'язаний з життям трудящих, їхніми прагненнями та ідеалами, тому він неминуче відображає факти історії, географії, побут, мову та психологію кожного народу.

Інколи в казках герой досягає благополуччя за допомогою чарівних предметів або хитрощів. З казок діти отримують перші уявлення про минуле нашої Батьківщини, справедливість, про всеперемагаючу силу добра. У цьому видатний педагог вважав початковий етап ідейного виховання на матеріалі фольклору. «Думаю, діти розуміють ідею лише тоді, коли її втілено у яскраві образи, – писав він. – Яскраві картини страждань трудящих, особливо дітей, пробуджують свідомість... Я прагнув того, щоб зранку кожний мій вихованець відчував непримиренність до соціального зла – експлуатації людини людиною, щоб наша країна була безмежно дорога для нього як перша у світі країна вільної праці» [4]. І маленьких казкарів хвилює лише те, що відбувається в природі. Вони хочуть, наприклад, щоб на землі був мир. У практиці В. Сухомлинського казка є засобом *патріотичного виховання*. «Казка – благодатне джерело виховання любові до Батьківщини, яке нічим не можна замінити. Патріотична ідея казки в глибині її змісту; створені народом казкові образи, що живуть тисячоліттями, доносять до серця й розуму дитини могутній творчий дух трудового народу, його ідеали, прагнення, погляди на життя. Казка виховує любов до рідної землі вже тому, що вона – творіння народу». Казкові образи, на думку В. Сухомлинського, допомагають дітям зрозуміти красу рідної землі. Тому він радить педагогам: «Нехай дитина відчує красу і захоплюється нею, нехай у її серці й пам'яті назавжди збережуться образи, в яких втілюється Батьківщина» [4, с. 38].

Високого успіху досягав В. Сухомлинський у роботі з фольклором, коли діти самі складали казки чи оповідання-мініатюри. Як і Л. Виготський, він був переконаний, що потяг до творчого слова є закономірною і корисною віковою ознакою духовного зростання юної індивідуальності.

Дитяча творчість починається саме з казки. «Немає дитини, – пише Василь Олександрович, – яка, вражена красою поетичного слова, не створила б власного образу». У Кімнаті казки діти не лише розповідали, а й творили нові казки. Сама обстановка стимулювала дитячу творчість... «Я дбав, – писав Василь Олександрович, – щоб на очах у дітей у різних куточках Кімнати казки були найрізноманітніші предмети, між якими можна встановити якийсь реальний чи фантастичний зв'язок. Я прагнув, щоб діти фантазували, творили, складали нові казки...» [4, с. 180]. Важливим джерелом творчості дітей є навколишня дійсність. В. Сухомлинський часто ходив милуватися природою з ними. І завжди його вихованці відкривали щось нове, непомічене. «Одного разу на світанку, – зазначає він, – ми з дітьми сиділи на березі ставка, заворожені народженням ранкової зорі. Я розповідав казку про чарівника, який посіяв у небі рожеві маківки. Це була казка про макове поле. Вона пробудила дитячу думку. Тут же я почув десять нових казок про сонце й місяць, про небо й жайворонка. Заговорили найнесміливіші, заграла думка у найслабших. Я ще раз переконався: казка – це радість мислення...»

Іншого разу діти спостерігали, як випаровуються крапельки роси на шипшині... Одна з вихованок сказала: «Це сонечко п'є росинки». Образ, створений фантазією дитини, зацікавив інших, народилася нова казка. Дитячі казки, створені на лоні природи, є, за В. Сухомлинським, цілим світом, який визначає зміст і спрямованість думок, почуттів, переживань.

Робота над складанням казкового сюжету – могутній засіб розвитку уяви. Здатність фантазувати – необхідна якість, яку слід виховувати у дітей. Найсуттєвішою особливістю казки є фантазія, що надзвичайно імponує дітям. Так звірі й птахи в казках розмовляють людською мовою...

Важливо зауважити, що складанню дітьми казки передуює велика підготовча робота. *Першим періодом* цього процесу В. Сухомлинський вважав слухання і читання казок; *другим* – їх інсценізацію; *третьім* – самостійне складання казок.

Багаторічний досвід педагогів Павлиської школи переконує, що складання казок позитивно впливає на розвиток творчих можливостей дітей, зближує їх з природою і життям, сприяє вихованню спостережливості. За такої творчості інтенсивніше відбувається всебічний розвиток особистості дитини.

Кінцева мета експериментів В. Сухомлинського – не просто навчання маленьких казкарів, а виховання людини, становлення громадянина.

Неможливо не зазначити, що виняткове значення казки мають у розвитку мислення і мовлення. З огляду на психологічні особливості дітей. В. Сухомлинський вважав, що дитячі роки – це найсприятливіший період для оволодіння духовним багатством рідної мови, для творчості. На його думку, казка, гра, фантазія – животворне джерело дитячого мислення, благородних почуттів і прагнень. Без казки – живої, яскравої, що оволоділа свідомістю і почуттям дитини, – неможливо уявити дитячого мислення і дитячої мови як певного ступеня людського мислення і мови.

Також казки сприяють розвитку *естетичних почуттів*, вони – джерело естетичної насолоди. «Казка невіддільна від краси, сприяє розвитку естетичних почуттів, без яких неможливі благородство душі, щира чуйність до людського нещастя, горя, страждань. Завдяки казці дитина пізнає світ не тільки розумом, а й серцем» [4, с. 177]. Слухаючи казку, діти переживають почуття, що сприяють виробленню ідейно-естетичної оцінки описаних подій, учинків. Тому доцільно після розповіді казки спрямувати питання не лише на закріплення змісту, оцінювання персонажів, а й на те, чим схвилювані діти, що їх обурювало чи радувало.

Василь Олександрович приділяв пильну увагу виразності читання казки, оскільки вона викликає у слухачів багаті уявлення, пробуджує емоційний відгук на прочитане. Виразне читання допомагає дітям зафіксувати у пам'яті образи персонажів, збагнути, що той чи інший герой виявився добрим товаришем чи злим ворогом.

Сприйняття краси слова, активне опанування його змісту відбувається при інсценізації казок. Педагог підкреслював, що розуміння краси неможливо без фантазії, без особистої участі дітей у творчості, ім'я якій казка.

«Казка – це активна естетична творчість, що захоплює всі сфери духовного життя дитини – її розум, почуття, увагу, волю, вона починається вже у процесі розповіді, вищий її етап – інсценізація» [4, с. 184]. Творчість, пробуджена казкою, досягає апогею саме в інсценізації. Велике значення інсценізації у тому, що це колективна творчість. Без казки важко уявити інтелектуальні взаємини між дітьми; без захоплення казкою немає колективного переживання; без творення казки дитині недоступні радість, одухотворення думкою. Їй хочеться донести свою думку до товаришів, виявити себе у слові. І вона розповідає власну казку товаришам – це найяскравіший етап творення і водночас вияв найтонших духовних відносин між дітьми. Водночас виховується любов до слова. Багата, розлога розповідь і мальовнича описовість подій, співучість і краса мови казок, яскравість зображувальних засобів, своєрідні зачин і кінцівка, триразові повтори захоплюють дітей.

Отже, роль казки у розвитку творчості наших вихованців багатофункціональна. В. Сухомлинський не лише розкрив високу мудрість і життєстверджуючий оптимізм казки, а й показав найраціональніші способи її використання у навчально-виховному процесі. Досвід Василя Олександровича позитивно оцінили педагоги різних країн. Сьогодні у багатьох школах створені кімнати казки, зокрема у садочку «Золота казка» у м. Києві, що працює за Вальдорфською системою, тут казка – невід'ємна частина навчально-виховного процесу. Щоп'ятниці тут влаштовують лялькові театри. Іграшки для театрів педагоги виготовляють самостійно, своїми руками.

Підсумовуючи вище сказане, можна з упевненістю сказати, що досвід Василя Олександровича збагачує сучасну скарбницю педагогічних знань щодо виховання особистості школяра.

Список використаних джерел

1. Фесюкова Л.Б. Воспитание сказкой: Для работы с детьми дошкольного возраста / Л.Б. Фесюкова. – Харьков: Фолио, 2000. – 464 с.
2. Міронова Н. Вплив казки на особистість дитини / Н. Міронова // Дошкільне виховання. – 2007. – № 5. – С. 12–13.
3. Сухомлинський В.А. Сердце отдаю детям [Текст] / В.А. Сухомлинський. – Київ: Рад. шк., 1969. – 248 с.
4. Сухомлинський В.О. Вибрані твори / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1980.
5. Литвиненко С.О. Виховання гуманних понять молодших школярів засобами української народної казки / С.О. Литвиненко. – Одеса, 1994.
6. Белова В. Казка як засіб розвитку словесної творчості / В. Белова // Дошкільне виховання. – 2009. – № 10. – С. 23–24.

Калініченко Євгеній,

студент 35 групи ННІ іноземної філології.

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

Казка як засіб виховного впливу на дитину

Жоден із жанрів літератури не користується у дітей такою популярністю, як казка. Багато видатних педагогів, психологів, письменників (С. Русова, І. Франко, К. Ушинський, Л. Толстой, В. Сухомлинський та ін.) підкреслювали виховне та розвивальне значення казки.

Завдяки казці учні оволодівають різноманітними знаннями у сфері щоденної практики, моральності, естетичних відчуттів. Для молодшого школяра вона стає засобом усвідомлення, обдумування і пояснення явищ дійсності. Велику увагу цій проблемі приділяв український педагог Василь Олександрович Сухомлинський. В. Сухомлинський писав прекрасні твори для дітей, упроваджував гуманістичні аспекти в дитяче виховання. Його творчість викликає у дітей і батьків інтерес до казок, які виховують морально-етичні якості.

Найважливішим завданням школи В. Сухомлинського у процесі роботи з дітьми було викликати в них інтерес до інтелектуального спілкування, бажання замислюватися над оточуючими явищами та висловлювати свої думки про них відверто, не соромлячись. В. Сухомлинський дійшов висновку, що найкраще цього можна досягти, спираючись на емоційне сприйняття дитиною дійсності, максимально стимулюючи її фантазію, образне мислення. Саме казка, яку чує дитина у відповідному природному оточенні, жива, народжена з уст учителя, ставала оптимальною формою збудження паростків дитячого інтелекту. Педагог наголошував: «Найголовніше – це те, щоб у казці була глибока думка» [3, с. 510]. Він помітив, що впливовість казки, яка виражає думку, стає особливо очевидною, коли йдеться про малюків. Вони були б нещасними, знедоленими, вони втратили б віру в свої сили, якби не казка «...» Коли я сідаю з дітьми під столітнім дубом, коли над нами спалахують у небі перші зірки, а ми, притулившись один до одного, сидимо на високій степовій могилі й слухаємо музику степу, – саме в очах діток я бачу перші вогники інтересу. Вони чекають казку» [3, с. 510].

Василь Олександрович неодноразово наголошував на тому, що через казку легше донести до дитини думку, здивувати, викликати бажання виразити себе, свої почуття й думки словом. Казка – це думка, втілена в художнє слово. Вона запалює вогник дитячої творчості. Під її впливом дитина починає бачити навколо себе незвичайні взаємозв'язки між предметами і явищами, досягаючи єдності образів. Водночас дитина переживає хвилюючу радість, яка породжує бажання поділитися своєю думкою з товаришами. У колективі виникають найтонші духовні стосунки між дітьми, коли своїм емоційним, напруженим життям живе думка кожної дитини.

Казка, будучи мистецтвом слова, безпосередньо спрямована на індивідуальне сприйняття і почуття кожної дитини, сприяючи таким чином формуванню в дітей індивідуальних осмислених образів. У своїй практичній діяльності В. Сухомлинський не тільки розкрив високу мудрість казки у вихованні дітей, а й показав найраціональніші способи її використання у навчально-виховному процесі. Аналіз педагогічної спадщини Василя Олександровича надав змогу нам виділити основні форми роботи з казкою у Павлівській школі, які, на думку педагога, найбільш ефективно сприяли вихованню і навчанню молодших школярів. Отже, це: слухання казок; читання казок; бесіди про казки; виготовлення і добір ілюстрацій до казок; інсценізація казок (театралізація); творення казок.

Такий підхід є дійовим засобом впливу казки на розумовий розвиток, моральні, естетичні почуття і дітей.

Для того щоб казка стала таким універсальним й ефективним засобом, вона має бути відповідно виконаною. Читання казки вимагає від педагога володіння культурою мови, артистизму, фантазії. На першому етапі казку в Павлівській середній школі розповідав учитель або хтось із учнів (за бажанням). Після прослуховування йшло обговорення твору, яке було необхідне для того, щоб спонукати школяра до усвідомлення образів, які виникли в його уяві на ґрунті емоцій. У процесі обговорення учень зіставляв свої уявлення з уявленнями товаришів. Крім того, формулював думку, інакше кажучи, переходив від мови образів до мови слова, що вкрай важливо для дітей. До читання казки вчитель приступав в основному тоді, коли школярі вже навчилися читати найпростіші тексти. Вони не лише слухали, а й стежили за написаним, мали змогу при бажанні прочитати казку повторно. Обговорення набувало складнішої форми, вводились як усні, так і письмові вправи. Після обговорення казкові образи набували більш сталих обрисів. Виготовлення і добір ілюстрацій – цікавий, захопливий для дітей вид роботи, яку вони виконували в позаурочний час. Дитина вже мала певні уявлення про образи прослуханої казки, і кожен учень добирав малюнки (картинки, вирізки з журналів, аплікації та ін.) саме відповідно до свого бачення казки, що збагачувало, розширювало, деталізувало уявлюваний образ. «Казка – це активна естетична творчість, що охоплює всі сфери духовного життя дитини – її розум, почуття, уяву, волю. Вона починається уже в розповіданні, вищий етап її – інсценізація» [6, с. 189], – писав В. Сухомлинський. Творчість,

викликана казкою, досягає свого апогею саме в інсценізації. Образи, які жили в уяві дітей ідеально, набували вигляду хаток, вітряків, печер, а картонна Баба-Яга чи фанерні лисиця, ведмідь, заєць видавалися живими, діяльними, хоч усе це було витвором їхніх же рук. Реальність інсценізованих образів та обставин діти сприймали безумовно. Тут діяв також фактор безпосередньої їх участі у перетворенні уявного образу в реальний. Фантазія набирала предметних форм. Завдяки посиленню сприйнятих властивостей навколишньої дійсності, думки та емоції дітей проявлялись активніше, діти прагнули вплинути на події, про які йшлося в казці.

В. Олександрович добре знався на народних традиціях, усній народній творчості, Біблії, історії. Саме звідти він черпав сюжети для своїх казок. У школі Вчитель створив «Кімнату казок». «Казка, – любив повторювати В. Сухомлинський, – це, образно кажучи, свіжий вітер, що роздмухує вогник дитячої думки і мови. Діти розуміють ідею лише тоді, коли вона втілена в яскравих образах. Казка – благородне і нічим не замінене джерело виховання любові до Вітчизни. Патріотична ідея казки – у глибині її змісту, створені народом казкові образи, що живуть тисячоліття, доносять до серця і розуму дитини могутній творчий дух трудового народу, його погляди на життя, ідеали, прагнення. Казка виховує любов до рідної землі вже в тому, що вона – творіння народу» [3, с. 203].

Педагог створив сам понад тисячу казок, казки писали і його вихованці. Василь Олександрович стверджував, що фантастичні казкові образи відкривають дитині не тільки красу, а ще й істину, бо примушують співпереживати, битися серденьку, шукати виходу із ситуації, що склалася. Казки В. Сухомлинського – вічна мудрість життя, вони спонукають думати, робити висновки [4].

Величезним є виховний потенціал казок для дітей В. Сухомлинського, які допомагають сформувати й розвинути в молодших школярів такі ціннісні орієнтири: духовні цінності; гуманістичні почуття; родинні цінності; естетичні почуття; бережливе ставлення до природи.

«Утвердити в кожній дитині доброту, сердечність, чуйність до всього живого й красивого – елементарна азбучна істина шкільного виховання, з цієї істини починається школа» [6].

Багато у Василя Олександровича пізнавальних казок. Вони знайомлять дітей із світом природи, звичками тварин, способом їх життя, особливостями поведінки. Зокрема, в казці «Деркач і Ластівка» діти знайомляться з тим, що одні птахи летять у теплі краї – Ластівка, а інші, як Деркач, ідуть пішки. Та завдяки своїй наполегливості ця пташка долає довгий шлях.

Ціна перемоги – це тяжка праця. Така мораль цієї казки.

Інший мотив казки «Як Їжачиха приголубила своїх дітей». У казці розповідається про те, як Зайчик скривдив маленьких їжаченят, бо вони гідкі й колючі. А матуся заспокоїла їх: «Та хіба ж ви колючі, дітки мої рідненькі. Волоссячко на вас м'якеньке, як льон. Та ви ж пухкі, мов ті м'ячики» [4]. До цього ж циклу належить і казка «Перепел і Кулик». Коли

Перепела куріпки запитали: «Де ж найкраще?». Кулик відповів: «У болоті. Бо воно рідне». «У житі – відповів Перепел, бо воно рідне» [4].

Допомагала казка Василя Олександровича виховати і справжнього патріота. «Казка, – на його думку, – благодатне джерело виховання любові до Батьківщини, яке нічим не можна замінити. Патріотична ідея казки – в глибині її змісту: створені народом казкові образи, що живуть тисячоліття, доносять до серця й розуму дитини могутній творчий дух трудового народу, його погляди на життя, ідеали, прагнення» [6, с. 117].

Казки В. Сухомлинського, які зібрані в його збірках «Казки школи під голубим небом», «Чиста криниця», «Вічна тополя», сприяють утвердженню добродійності в молодших школярів. На практиці в школі ми можемо побачити, як казка допомагає пробудити в душах дітей почуття любові до Батьківщини, до свого народу, як вона зачаровує учнів початкової школи образністю рідного слова, красою української мови. Наприклад, казку «А що там за лісом?» можна використати з метою розвитку в дітей патріотичних почуттів, формування любові до навколишнього середовища, а казку «Чого ж ти вчора не шукав моїх окулярів?» – виховання поваги до старших, вдячності їм. Можливості виховання любові до рідної країни ми бачимо також у казках «Сонце заходить», «Лелеки прилетіли» та інших. Казка «Кашу варила, діток годувала» виховує любов до матері, повагу до неї, справедливість. Ці та інші казки допомагають дитині усвідомити такі складні поняття, як Батьківщина, рідний край, патріотизм тощо.

Цілу низку оповідань і казок В. Сухомлинський присвячує темі філософії життя, місцю кожного в цьому житті на землі. Письменник-педагог дитячими вустами ставить запитання, на які школярам треба шукати відповідь разом із учителем, батьками, своїми ровесниками. Наприклад, дівчинці важко збагнути, як це могло бути, що її колись не було (оповідання «Як же все це було без мене?») – актуальне і вічне питання в дитячому світі. Його не можна ніяк обійти в спілкуванні з дітьми молодшого шкільного віку. Тому це оповідання Василя Олександровича й «працює» на сторінках сучасного підручника [10].

Яскравим прикладом художнього розв'язання філософської проблеми на рівні, доступному для дітей, є оповідання «Соловей і жук». Гордий, самозакоханий Соловей виявляє нетерпимість до жука, який не співає, а гуде:

«Перестань гудіти. Твоє гудіння нікому не потрібне. Та й краще, аби тебе, Жуче, зовсім не було». На це Жук, сповнений власної гідності, відповів зухвалому Солов'ю:

- Ні, Солов'ю, без мене, Жука, неможливий світ, як і без тебе, Солов'я.

І дівчинка, ровесниця семирічних другокласників, якій, за сюжетом казки, довелося стати арбітром у суперечці між тваринами, також робить дитячий, але по-дорослому правильний висновок: «Хай будуть і Соловей, і Жук». Потім подумала і додала: «Як же можливо без Жука?»

Такі самі аналоги маємо уже не в дитячому, а в нашому дорослому житті. Це є стрижнева, дуже важлива проблема нашого суспільства, суспільства, яке тільки спинається на ноги в набутті справжнього

демократичного обличчя, вигляду. Цю думку варто підкреслити учням і на уроці тією мовою, тими словами, які вони у своєму віці можуть сприйняти [10].

Отже, роль казки у розвитку творчості дітей багатофункціональна. В. Сухомлинський не лише розкрив високу мудрість і життєстверджуючий оптимізм казки, а й показав найраціональніші способи її використання у навчально-виховному процесі.

Підсумовуючи усе вище сказане, можна з упевненістю сказати, що досвід Василя Олександровича надзвичайно вражає... Здійснюючи педагогічну діяльність у далекі від сьогодення роки, він уже запровадив такий досвід, який є актуальним у наш час.

Список використаних джерел

1. Лист Перший від Р. К. Зази, адресований І.П. Наливайку – від 07.12.99. – Державний педагогічно-меморіальний музей В.О. Сухомлинського (с. Павлиш). – Спр. 17807. – Арк. 1-7.
2. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5 т. – Київ: Рад. шк., 1977. – Т.1. – С. 403–637.
3. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5 т. – Київ: Рад. шк., 1977. – Т.1. – С. 55–209.
4. Масловська М. Казковий світ Василя Сухомлинського [Електронний ресурс] / М. Масловська. – Режим доступу : <http://dspace.nbu.gov.ua/>
5. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5 т. – Київ: Рад. шк., 1977. – Т.3. – С. 7–279.
6. Ткаченко І. Жива вода криниці / І. Ткаченко // Освіта. – 1993. – № 10. – С. 6.
7. Сухомлинський В.О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В.О. Сухомлинський. – Київ: Рад. шк, 1976. – Т.4. – 640 с.
8. Сухомлинський В. Куди поспішали мурашки : казки / В. Сухомлинський. – Київ: Веселка, 1981. – 20 с.
9. Сухомлинський В.О. Чиста криниця / В.О. Сухомлинський. – Київ: Веселка, 1993. – 286 с.
10. Формування у молодших школярів ціннісних орієнтирів за творами В.О. Сухомлинського [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.refsu.com/>

Олійник Юрій,

*студент 33 групи фізико-математичного факультету.
Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко*

Казковий світ Василя Сухомлинського

Сучасне суспільство змінюється та вдосконалюється з шаленою швидкістю. Змінюється не лише сам соціум, але і його невід'ємні складові. Сучасна освіта й особливо школа, під впливом науково-технічного прогресу та інформаційного буму вже досить-таки тривалий час перебувають у стані неперервного реформування та переосмислення усталених психолого-педагогічних цінностей.

Основне завдання успішного вчителя полягає у створенні необхідних умов для реалізації творчого потенціалу кожної дитини. Багато з сучасних педагогів прикладають максимум зусиль для цього. Надзвичайно актуальним

для сучасної педагогіки є творчий доробок В. Сухомлинського, в якому вагоме місце займає казка як засіб виховання особистості.

Казки були значною частиною життя В. Сухомлинського. У нього був власний світ – світ казок. Він вважав, що казка є важливим чинником для розвитку уяви та фантазії дитини. Високоморальні, сповнені любові до природи, до всіх і до всього живого, вони є тим благодатним засобом, за допомогою якого можна забезпечити комплексну реалізацію завдань фізичного, розумового, естетичного, трудового, громадянського виховання дитини.

Казка допомагає оживити навколишній світ. В. Сухомлинський був одним із тих, хто піднявся проти застою в педагогіці за виховання високих духовних ідеалів. Цього він добивався словом. «Я не один рік думав: у чому виявляється найяскравіше наслідок виховання? Коли я маю моральне право сказати: мої зусилля дали плоди? Життя переконало: перший і найвідчутніший наслідок виховання виявляється в тому, що людина почала думати про себе. Замислилася над питанням: що в мені доброго і що поганого? Найточніший метод і прийоми виховання будуть порожніми, якщо вони не приведуть до того, щоб людина подивилася на саму себе, замислилася над власною долею» [1, с. 7].

Твори Василя Сухомлинського – це твори великого педагога, який любив дитину, її світ, її проблеми. У них звучить віра у свою землю, свій народ, у незнищенність українського духу, у відродження нації. Його книги присвячені, головним чином, вихованню і навчанню молоді, педагогізації батьків, методиці викладання мови і літератури в середніх школах тощо. Пропагуючи засади виховання колективізму в учнів, В. Сухомлинський рішуче відкидав принцип виховання індивідуума через колектив як засаду, «яка може завдати духової травми вихованцеві».

Величезне значення мають думки В. Сухомлинського щодо виховного значення казок у житті дітей. Саме казка, на його думку, задовольняє жадобу дитячого пізнання та інтерес до навколишнього. Чарівний і дивовижний, веселий і життєстверджуючий світ казок входить у душу кожної людини з дитинства, засіваючи її першими зернами добра, краси й справедливості. Жоден із жанрів літератури не користується у дітей такою популярністю, як казка. Це тому, що у казці все реально і все можливо, а крім того, казка завжди закінчується перемогою добра над злом. Василь Олександрович ставив і розв'язував проблему формування в молоді національного та естетичного світобачення. Про один із шляхів успішного розв'язання цієї проблеми він писав, що у душі дітей мають увійти кращі народні традиції й стати святим законом, бо не можна уявити народ без імені, без пам'яті, без історії. У душі українських культурно-історичних традицій учитель констатував, що мудрість є найважливішою прикметою людини. У його працях часто знаходимо вислови «мудра людська любов», «мудрість жити», «гідність – це мудрість тримати себе в руках». Педагог цілеспрямовано формував у кожного вихованця вміння бути маленьким філософом, осмислювати світ через красу природи. «Казка, – завжди повторював

В. Сухомлинський, – це свіжий вітер, що роздмухує вогник дитячої думки і мови. Діти розуміють ідею лише тоді, коли вона втілена у яскравих образах. Казка – благородне і нічим не замінене джерело виховання любові до Вітчизни. Патріотична ідея казки – в глибині її змісту, створені народом казкові образи, що живуть тисячоліття, доносять до серця і розуму дитини могутній творчий дух трудового народу, його погляди на життя, ідеали, прагнення. Казка виховує любов до рідної землі вже в тому, що вона – творіння народу» [3, с. 203].

Літературна спадщина казок В. Сухомлинського містить у собі велику кількість казок, вони – вічна мудрість життя, вони спонукають думати та робити висновки.

Звертаючись до школярів, педагог писав: «Ти живеш серед людей, не забувай, що кожний твій учинок, кожне твоє бажання позначається на людях, що тебе оточують. Знай, що є межа між тим, що тобі хочеться, і тим, що можна. Перевіряй свої вчинки... Роби все так, щоб людям, які тебе оточують, було добре» [2].

Зважаючи на думку В. Сухомлинського про необхідність навчити школярів обмінюватись ідеями, зокрема під час дискусій між собою або в процесі спілкування з учителем, у школах поступово вводилися елементи інтерактивних технологій навчання та залучали дітей до роботи в парах або малих групах, як стабільних, так і динамічних, змінних.

Шестирічні діти потребують особливої уваги та підходу в навчанні. Лише уроки з використанням інтерактивних методів навчання можуть запалити в їхніх оченятах іскорки бажання сприймати навчальний матеріал.

«Казка – це, образно кажучи, свіжий вітер, що роздмухує вогник дитячої думки й мови», писав В. Сухомлинський.

Ці слова підтверджуються на кожному уроці, на яких використовується казка. Знаючи інтереси дітей, вчителі на урок запрошують персонажів різних казок, яким учні допомагають виконати те чи інше завдання:

- навчають семеро козенят рахунку в межах 10;
- допомагають персонажам казки «Колобок» скласти прості задачі;
- Пан Коцький з дітьми будує графічні моделі речень і т.д.

Не менш до вподоби першокласникам і уроки на природі. Пізнаючи оточуючий світ, в ігровій формі діти оволодівають програмовим матеріалом.

В. Сухомлинський вчив: «...перш ніж відкрити книгу, прочитати по складах перше слово, діти прочитали сторінки самої чудової книги в світі – книги природи». Ні цікавий дидактичний матеріал, ні чудова розповідь вчителя не замінять навчання на природі, де оволодіння знаннями відбувається через «спілкування» з деревами, квітами, хмаринками, метеликами, птахами...

Не може навчання в класній кімнаті замінити уроки на свіжому повітрі. Тому за нагоди відповідних погодних умов слід залишати класну кімнату і йти на урок до матінки Природи.

В. Сухомлинський говорив: «Усі наші задуми, пошуки перетворюються на порох, на мертво мумію, якщо немає дитячого бажання вчитися». І від нас залежить, чи з'явиться воно.

Успіх у формуванні особистості дитини залежить від форм організації навчання, тобто від зовнішньої сторони організації навчального процесу, яка відображає характер взаємозв'язків його учасників. За визначенням О. Савченко, форма організації навчання означає певну взаємодію вчителя та учнів, що регулюються встановленим режимом та умовами роботи [4, с. 35].

Таким чином, ціннісний внутрішній зміст казкових розповідей та відповідна організація навчально-виховного процесу є потужним виховним засобом формування особистості школяра.

Список використаних джерел

1. Деркач В. Примножуючи спадщину Павлиського добротворця / В. Деркач // Початкова школа. – 2000. – № 9. – С. 6–7.
2. Кіліченко Л.М. Українська дитяча література / Л.М. Кіліченко. – К., 1988. – 262 с.
3. Ковальчук В.І. Спогади про В. Сухомлинського / В.І. Ковальчук. – К., 1990. – С. 201–204.
4. Соціокультурні фактори формування психології та свідомості підлітків // Сучасні дослідження з психології: зб. наук. статей. – Житомир, 2004. – Вип. 2. – С. 148–160.

Басалкевич Ірина,

студентка 34 групи ННІ іноземної філології.

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

Формування любові до Батьківщини в учнів початкової школи засобами казки у творчій спадщині В. Сухомлинського

Одним із найбільш творчих жанрів, де кристалізуються патріотичні ідеї, є казка. Творча спадщина великого українського педагога гуманіста і патріота В. Сухомлинського є свідченням того, що засади гуманізму, справедливості, гідності, відповідальності, патріотизму найкраще засвоюються дитиною через призму казкового світу.

Мета статті – дослідити ефективність формування засобами казки ідеї патріотизму в школярів у педагогічній системі В. Сухомлинського.

Патріот (від гр. *patriotes* – батьківщина, вітчизна), відповідно до політологічного енциклопедичного словника, – це людина, яка проникнута почуттям відповідальності за долю вітчизни, маж готовність і здатність служити її інтересам та сприяти її успіхам у сферах внутрішнього життя і на міжнародній арені [1, с. 407].

В. Сухомлинський зазначає, що патріотизм – це служіння народу, суспільству, державі. Рівень довіри до них, як переконував В. Сухомлинський, визначає рівень патріотизму окремої людини. Саме в творах В. Сухомлинського була поставлена проблема національного виховання, осередком якого був український патріотизм.

Відкидаючи авторитарно-адміністративне, – пише О. Сухомлинська, – Василь Олександрович розвивав ідеї, не властиві для радянської педагогіки, і

серед них ідеї виховання свободи вибору, свободи волі, самостійності й неповторності кожної окремої особистості, що привело до протистояння з офіційною педагогікою, до дискусії з її консервативним крилом. Цей конфлікт підірвав його життєві сили, став причиною ранньої смерті [2, с. 2].

Вказуючи на роль учителя у вихованні в дітей любові до Батьківщини, В. Сухомлинський наголошував, що слово про Вітчизну, про рідну землю, її честь і гідність – могутнє знаряддя виховання в руках чуйного наставника. Щоб це знаряддя не втратило свої гостроти, щоб слово не перетворилося для дитини в пусті звуки, треба, щоб воно було пройняте палкими почуттями, переживаннями, прагненнями – працею, творчістю, творінням для Вітчизни [4, с. 16].

Навчальну діяльність В. Сухомлинський розглядав як необхідну умову формування духовно багатой особистості. Діяльність має бути активною і творчою, чому допомагають спеціальна організація розумової праці на уроках і в позакласний час, включення учнів до творчості, пошуково-експедиційної роботи тощо.

Любов до Батьківщини, наголошував великий педагог, починається із захоплення красою того, що бачить перед собою дитина, чим вона милується, в що вкладає частку своєї душі. Захоплення красою землі, як зазначав В. Сухомлинський, де жили діди і прадіди, де нам судилося прожити життя, повторити себе в дітях, постаріти і піти в землю, яка народила нас, – це найважливіше емоційне джерело любові до Батьківщини. У світі є країни, де природа яскравіша від наших полів і лугов, та рідна краса повинна стати для наших дітей найдорожчою.

Навчання в «зелених класах», складання книжок-картинок про природу, подорожі у природу, проведення уроків мислення, використання і розв'язування задач із «живого задачника», кімната казки, острів чудес, куточок краси, використання в духовному житті пісні, книжки, проведення свят Матері, троянд, польових квітів, праця в Саду Матері, написання дітьми оповідань, казок – ці та інші знахідки педагога сприяють розумовому розвитку дітей, засвоєнню духовних цінностей свого народу.

«Казка, – наголошував В. Сухомлинський у праці «Кімната казки», є благодатне джерело виховання любові до Батьківщини, яке нічим не можна замінити. Патріотична ідея казки – в глибині її змісту; створені народом казкові образи, що живуть тисячоліття, доносять до серця й розуму дитини могутній творчий дух трудового народу, його погляди на життя, ідеали, прагнення. Казка виховує любов до рідної землі вже тому, що вона – творіння народу. Коли ми дивимося на чудові фрески Київської Софії, ми сприймаємо їх як частку життя народу, творіння його могутнього таланту, і в нашій душі пробуджуються почуття гордості за творчий дух, думку, майстерність».

Висока гуманістична позиція В. Сухомлинського виявилася і в його ставленні до сім'ї. Він вважав, що гармонійний, усебічний розвиток можливий лише за умови, коли школа і сім'я будуть діяти одноставно і стають одностайними у спільній роботі. У багатьох своїх творах педагог

показав, як розвиток особистості залежить від культури батька й матері, як пізнаються людські стосунки і суспільне оточення на прикладі батьків.

Виховувати в дітей почуття патріотизму, палку любов до Батьківщини – завдання не тільки школи, а й сім'ї. У колі сім'ї дитина уважно слухає батьків, слово «Батьківщина» набуває в її думках і почуттях конкретного характеру, викликає живі образи. В. Сухомлинський у сім'ї вбачав перше джерело, з якого починається велика ріка патріотичних почуттів і переконань.

В. Сухомлинський високо цінував роль Батька і Матері, старших у сім'ї, стверджуючи: «Людина в своєму моральному розвитку стає такою, яка в неї мати, точніше, яка гармонія любові й волі в її духовному світі»; «...батько народжує і виражає, продовжує, розвиває себе в своєму синові й дочці, вливаючи своє духовне начало з духовним началом матері». Така висока оцінка місії матері й батька збігається з народно-педагогічним уявленням про роль батьків.

Але щоб діти абсорбували патріотичні ідеї, батьки самі повинні сповідувати патріотизм як одну з найважливіших духовних цінностей. Як зазначають учені, сім'я може бути як позитивним, так і негативним фактором виховання. Коли в сім'ї панує бездуховність, абсолютизуються споживацькі цінності, внутрішній світ подвоюється. Вчителі у школі говорять одне, батьки інше – часто протилежне тому, чого вчить учитель. Дитина опиняється на роздоріжжі. Цілком зрозуміло, що ні про який патріотизм тут не може бути і мови. Хіба що згодом, коли дитина перейде в юність, а пізніше в дорослий вік. А для того, щоб слово вчителя було вагомим, як вчив В. Сухомлинський, він повинен говорити правду, не прикрашувати життя, але і не подавати його в чорних барвах.

Успіхам у практичній педагогічній і творчій науково-педагогічній діяльності В. Сухомлинського сприяло глибоке знання народної педагогіки. Вийшовши з глибин народу, він усвідомив можливості народної педагогічної мудрості в навчанні та вихованні учнівства. У багатьох своїх творах педагог радив учителям, батькам брати в користування усе цінне, створене народною педагогікою, і створювати умови для правильного виховання дітей.

В. Сухомлинський широко використовував казки, оповіді, приказки і прислів'я, пісні, народні традиції та обряди у повсякденній учительській роботі: у своїх творах показував їх доцільність у духовному зростанні учнівської молоді.

Так у праці «Серце віддаю дітям» він надає казці таку роль: «Діти розуміють ідею лише тоді, коли вона втілена у яскравих образах. Казка – благородне і нічим не замінне джерело виховання любові до Вітчизни. Патріотична ідея казки – в глибині її змісту: створені народом казкові образи, що живуть тисячоліття, доносять до серця і розуму дитини могутній творчий дух трудового народу, його погляди на життя, ідеали, прагнення. Казка виховує любов до рідної землі вже тому, що вона – творіння народу». Така ж висока оцінка у вихованні дітей надається народній пісні, традиціям тощо.

Казки В. Сухомлинського – дивосвіт малят, розкритий очима мудрого наставника, який не повчає дітей, не спонукає чи заохочує їх, а просто йде поруч дітлахів, інколи ніби ще й десь за молодшими школярами, радіючи разом з ними кожному новому відкриттю.

Казки В. Сухомлинського нібито опосередковано, непомітно зовні, але активно й ефективно виховують у дітей дошкільного і молодшого шкільного віку найкращі людські почуття щирості та любові до всього прекрасного, формують перші навички людяності у взаєминах між юними особистостями.

У творчій спадщині В. Сухомлинського розглядаються проблеми змісту освіти, мотивів пізнавальної діяльності, методики навчання дітей, контролю і керівництва навчально-виховним процесом, підготовки вчителя та багато інших. Хоч вони і не є новими в українській педагогіці, проте педагог бачив у них нові проблеми та підходи до їх вирішення, що є прикладом творчого підходу до теорії та практики виховання.

В. Сухомлинський з особливою силою наголошував, що він як учитель і вихователь прагнув до того, щоб перекласти в юні серця моральні цінності, створені й завойовані людством протягом багатьох століть, – любов до Батьківщини і свободи, непримиренність до поневолення й гноблення людини людиною, готовність віддати свої сили і життя в ім'я високих ідеалів – щастя, свободи, людей. «Дуже важливо, щоб високі слова про Батьківщину й величні ідеали, – наголошував він, – не перетворилися в свідомості наших вихованців на гучні, але пустопорожні фрази, щоб вони не знебарвилися, не злиняли, не стерлися від частого вживання. Нехай діти не часто говорять про високі ідеали, нехай ці ідеали живуть у гарячому трепеті юного серця...» [3, с. 218].

Казки В. Сухомлинського, де він пише про любов до Вітчизни, наповнені тихою ніжністю, якимось сумом і, разом з тим, це піднесена мелодія патріотичної любові до рідної землі. Так у казці «Що найтяжче журавлям» читаємо, що тихого осіннього вечора на узліссі сіли відпочивати журавлі. Вони летіли в теплий край. Сонце вже зайшло, то й вирішили заночувати тут при лісі.

Притулилися журавлі до білокорої берези та й курличуть щось тихо – тихо. Береза прислухається, хоче зрозуміти, про що вони гомонять.

- Куди це ви летите, журавлі? – питає Береза.

- У теплий край, – відповідають журавлі. – Зима настає.

- Ой зима, зима... бідкається Береза. – Вже й з мене листя осипається. – Мабуть, далека й тяжка вам дорога, журавлі?

- Дорога тяжка, – відповідає найстарший Журавель. – Та не дорога нам найтяжча.

- А що ж вам найтяжче? – дивується Береза.

- Найтяжче нам життя кілька місяців на теплій ріці. Називається вона Ніл. Немає там ніколи зими. Вічно цвітуть квіти ...

- То чому ж там найтяжче? – ще більше дивується Береза.

- Бо то не рідна земля, – каже найстарший Журавель, – бо немає там тебе, білокора Березо [5, с. 49-50].

Ще більше відчутна туга за рідним краєм, любов до рідної землі зі змісту казки «Бо за морем – чужина». У ній ідеться про те, як один добрий господар Хлібороб мав родючу ниву, де вирощував щороку пшеницю. Щороку земля добре родила, залишалися колоски і для Журавля. Дякував долі Журавель, що має таку нагоду підживитися. Та ось настав важкий рік. Ціле літо не було дощу, пшениця згоріла на пні.

Прилітає Журавель, а Хлібороб сидить зажурений.

- Що ж ти тепер робитимеш, Хліборобе? – питає Журавель.

- Оратиму та сіятиму пшеницю, – каже Хлібороб.

Задумався Журавель, не вірить. А Хлібороб справді ниву оре, пшеницю сіє.

Минула зима, настала весна. Зазеленіла нива. Та знову спіткало Хлібороба велике горе. Знову ціле літо не впало на землю жодної краплини дощу. Ледве викинула колосок пшениця та й згоріла на ній.

Прилітає Журавель, а Хлібороб сидить над засохлою нивою. Худий, чорний, тільки очі блищать. Коло нього діти і дружина – теж худі та чорні, бо їсти нічого. Сидять над засохлою нивою, а біля них мішечок із зерном стоїть.

- Що ж ти тепер робитимеш, Хліборобе? – питає Журавель, як і минулого року.

- Оратиму та сіятиму пшеницю, – каже Хлібороб.

- Навіщо ти сили марно тратиш і зерно губиш? – питається Журавель. Спечить хліба з тієї пшениці та їжте, бо з голоду помрете. Та ліньмо зі мною за море, там і земля родюча, й посухи немає.

- Не підемо нікуди, – каже Хлібороб.

- Не підемо нікуди, – кажуть діти.

- Не підемо нікуди, – каже мати.

- Чому не підете? Ви ж голодні, вже два роки посуха.

- Бо за морем – чужина, – каже Хлібороб.

- За морем чужина, – каже мати.

- Не хочемо на чужину! – плачуть діти [5, с. 163-164].

Отже, казка, як вважав В. Сухомлинський, найшвидше проникає в душу людини. Побудована на почуттях, сформованих під кутом фантазії, вона захоплює світ людини. Завдяки їй дитина більш яскраво відчуває світ, його багатоманітність, перестороги, вимоги суспільства, велич істинного, доброго і ницість злого. Казка як буревій захоплює у свій вир душу дитини, адже впродовж поколінь у ній формувалися світлі орієнтири і перестороги перед темним.

Список використаних джерел

1. Політологічний енциклопедичний словник // за ред. Ю.С. Шемушенка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. – [2-е вид., доповнене і переробл.]. – Київ : Вид-во «Генеза», 2004. – С. 477.

2. Сухомлинська О.В. Ідеї свободи у поглядах В.О. Сухомлинського / О.В. Сухомлинська // Початкова школа. – 2005. – № 9. – С. 1–3.
3. Сухомлинський В.О. Біля джерел життєвого ідеалу // Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в п'яти томах. – Київ : Рад. шк., 1977. – Т.3. – С. 218–225.
4. Сухомлинський В.О. Моральні заповіді дитинства і юності / В.О. Сухомлинський. – Київ : Радянська школа, 1966. – 232 с.
5. Сухомлинський В.О. Чиста криниця. Казки, оповідання, етюди / В.О. Сухомлинський; упоряд. О. Сухомлинської. передм. Д. Чередниченка. – Київ: Веселка, 1993. – 287 с.
6. Сухомлинський В.О. Щоб у серці жила Батьківщина / В.О. Сухомлинський. – Київ : Знання, 1965. – 80 с.

Майзенберг Ірина,

студентка 35 групи ННІ іноземної філології.

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

Виховний потенціал авторських казок В.О. Сухомлинського

«Дитинство, дитячий світ – це світ особливий, щоб мати доступ в цей казковий палац, ім'я якому – Дитинство, ви повинні перевтілитися, стати якоюсь мірою дитиною, тільки за цієї умови Вам буде доступна мудра влада над людиною-дитиною» [1, с. 387].

Ці слова належать відомому українському радянському педагогу, публіцисту, письменнику та поету – Василю Олександровичу Сухомлинському. Майже все своє життя Василь Сухомлинський присвятив дітям, адже як він сам писав: «Що було найголовнішим у моєму житті? Не роздумуючи, відповідаю: любов до дітей» [1, с. 389].

Педагогічний шлях В.О. Сухомлинського розпочався у 1935р., саме тоді він вступив до педагогічного університету, достроково закінчивши медичний технікум. Уже в 17 років Василь Олександрович знайшов своє покликання, ставши вчителем, про що свідчить той факт, що до кінця своїх днів він не полишав педагогічної діяльності, працюючи у школі спочатку вчителем, а згодом директором школи, пропрацювавши на цій посаді 23 роки. Тому й не дивно, що В.О. Сухомлинський не тільки як ніхто інший розумів складний дитячий світ та знав до нього підхід, але й практично вирішував проблему формування та виховання особистості.

На думку Василя Олександровича, надзвичайно велику роль у розвитку дитини відіграють казки. Вони розвивають фантазію, правильне мовлення, внутрішній світ дитини, творчий потенціал, мають багатогранне виховне значення [2, с. 7]. Саме тому автор створив свій світ казок – живий, яскравий, здатний заволодіти свідомістю і почуттями дітей та оживити навколишній світ. В.О. Сухомлинський виступав за виховання високих духовних ідеалів за допомогою слова. У його творах спостерігається справжній культ людини, щастя, свободи, совісті, справедливості та розуму, оскільки казка, на думку Василя Олександровича, – активна творчість, яка охоплює всі сфери духовного життя дитини, її розуму, почуття, уяви та волі. Казковий світ, ситуації та героїв, з якими вони трапляються, дитина сприймає не лише розумом, а й почуттями: «Казка – це, образно кажучи, свіжий вітер, що

роздмухує вогник дитячої думки і мови. Діти розуміють ідею лише тоді, коли вона втілена у яскравих образах. Казка – благородне і нічим не замінене джерело виховання любові до Вітчизни. Патріотична ідея казки – в глибині її змісту, створені народом казкові образи, що живуть тисячоліття, доносять до серця і розуму дитини могутній творчий дух трудового народу, його погляди на життя, ідеали, прагнення. Казка виховує любов до рідної землі вже в тому, що вона – творіння народу» [3, с. 201].

Свої ідеї автор черпав із народної творчості, історії українського народу, повсякденного життя та навіть Біблії. Також він не покидав власних філософських поглядів, основою яких було людинолюбство, що означало любити людину, природу та Батьківщину. Яскравим прикладом може стати твір В. Сухомлинського «Дуб під вікном», який вчить читача берегти природу:

«Молодий лісник побудував у лісі велику кам'яну хату й посадив дуба під вікном. Минали роки, виростили у лісника діти, розростався дубок, старів лісник. І ось через багато літ, коли лісник став дідусем, дуб розрісся так, що закрив вікно. Стало темно в кімнаті, а в ній жила красуня – лісникова внучка.

– Зрубайте дуба, дідусю, – просить внучка, – темно в кімнаті.

– Завтра вранці почнемо, – відповів дідусь.

Настав ранок. Покликав дідусь трьох синів і дев'ятьох внуків, покликав внучку-красуню і сказав: – Будемо хату переносити в інше місце.

І пішов із лопатою копати рівчак під фундамент. За ним пішли три сини, дев'ять внуків і красуня-внучка» [4].

Оповідання наводить на роздуми про те, що для того, аби щось зробити, треба все зважити, а тим більше, коли йдеться мова про такі речі, як природа. Щоб виріс дуб, треба понад 100 років, а хату можна збудувати і за десяток днів. Ось велика мудрість.

Ще одним вдалим прикладом може стати казка «Камінь», яка також вчить берегти природу і думати, перш ніж вчинити необдуманно, адже все взаємопов'язане між собою. Так через кинутий хлопчиком у криницю камінь перекрилось джерело, загинув дуб, перестав вити своє гніздечко соловей.

«Минуло багато років. Хлопчик став дідусем. Одного разу він прийшов на те місце, де колись був зелений луг, стояв гіллястий дуб, співав соловейко, вабила прохолодна криниця. Не стало ні луку, ні дуба, ні соловейка, ні криниці. Довкола пісок, вітер здіймає хмари пилюки. «Де ж воно все поділося? – подумав дідусь» [5].

Ця казка звернена насамперед до почуттів задля того, щоб через совість достукатися до розуму, задля того, щоб людина зрозуміла, що прийшла у цей світ творити добро, а не зло, що має думати про нащадків та не забувати, що скоєні нею вчинки рано чи пізно зачіпатимуть і її.

У своїх казках за допомогою простої та зрозумілої для дитячого рівня мови, Василь Сухомлинський розв'язував філософські проблеми.

Наприклад, оповідання «Соловей і жук». Гордий, самозакоханий Соловей виявляє нетерпимість до жука, який не співає, а гуде:

«Перестань гудіти. Твоє гудіння нікому не потрібне. Та й краще, аби тебе, Жуче, зовсім не було». На це Жук, сповнений власної гідності, відповів зухвалому Солов'ю:

- Ні, Солов'ю, без мене, Жука, неможливий світ, як і без тебе, Солов'я.

І дівчинка, ровесниця семирічних другокласників, якій за сюжетом казки, довелося стати арбітром у суперечці між тваринами, також робить дитячий, але по-дорослому правильний висновок: «Хай будуть і Соловей, і Жук». Потім подумала і додала: «Як же можливо без Жука?» [4].

Запитавши дітей після прочитання даної казки, чому дівчинка додала «Як же можливо без Жука?», можна почути багато різних думок, але вони матимуть спільну ідею висновку щодо поведінки та сприйняття оточуючих.

За допомогою своїх казок В.О. Сухомлинський також привчав підростаюче покоління до праці. Шукаючи приклади для суспільства у природі, педагог казав: «Усі блага і радощі життя створюються працею. Без праці не можна чесно жити. Нероба, дармоїд – це трутень, що пожирає мед працюючих бджіл» [6].

Також автор вчив цінувати працю та поважати її, як, наприклад у казці «Як бджола золотою стала».

Летіла Бджола й побачила гарбузову квітку. А гарбузова квітка велика-велика. Залізла Бджола всередину та набирає солодкого соку. Набрала, вже пора й летіти. Та захотілося Бджолі роздивитися квітку. Довго мандрувала вона між пелюстками. Насипалось жовтого пилку на її крильця – й стала Бджола золота-золота. Летить Бджола до вулика, а сторож її не пускає.

- Ти чужа, – каже сторож, – он яка ти жовта.

- А глянь, скільки меду я несу, – каже Бджола.

- Тепер я впізнав тебе, – зрадив сторож, – ти наша. Ти золота [7].

Крім теми праці, у своїй казці автор звернувся до такого відомого вислову: «Не суди про книгу за обгорткою», адже головне не те, що ззовні, а те, що всередині – головними є саме зміст та суть.

Тобто ідея цінування праці та оцінювання людини за її вчинками, тісно переплітаючись, стали основною думкою казки.

Особливістю казок В.О. Сухомлинського є захоплююча майстерність у творенні простих, на перший погляд, казок та оповідань: вони не перевищують 150 слів, але яким треба бути великим майстром, щоб у такій малій кількості слів вкласти таку високу якість думки, повчання. Поетика його творів вражає простотою, узгодженістю й досконалістю. Казки В.О. Сухомлинського нібито опосередковані, непомітні зовні, але активно та ефективно виховують у дітей найкращі почуття щиросердечності й любові до всього прекрасного, формують перші навички людяності у взаєминах між юними особистостями, виховують духовні цінності, гуманістичні почуття, родинні цінності, естетичні почуття та бережливе ставлення до природи.

Така безцінна та безсмертна спадщина у процесі виховання допоможе сформувати справжню Людину та стане у пригоді не тільки сучасному, а й багатьом майбутнім поколінням.

Список використаних джерел

1. Варакіна З.Д. Рідне слово / З.Д. Варакіна. – К., 1999. – С. 387-391.
2. Деркач В. Примножуючи спадщину Павлиського добротворця / В. Деркач // Початкова школа. – 2000. – № 9. – С. 6-7.
3. Ковальчук В.І. Спогади про В. Сухомлинського / В.І. Ковальчук. – К., 1990. – С. 201-204.
4. Кіліченко Л.М. Українська дитяча література / Л.М. Кіліченко. – К., 1988. – 262 с.
5. Сухомлинський В.О. Чиста криниця / В.О. Сухомлинський. – К., 1993. – 286 с.
6. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину / В.О. Сухомлинський. – К., 1975. – 234 с.
7. Сухомлинський В.О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В.О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк, 1976. – Т. 4. – 640 с.

Шиховець Денис,

студент 33 групи ННІ іноземної філології.

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

Василь Сухомлинський про роль казки в естетичному вихованні учнів

Актуальність даної теми визначається потребою формування всебічно розвиненої, гармонійної особистості, яка здатна самореалізуватися, максимально розкрити свої здібності та не втратити свої людські якості.

Важливе значення, з-поміж інших складових змісту виховання, має естетичне виховання учнів. Видатні педагоги приділяли велику увагу дослідженню даної проблеми. Проблема естетичного виховання в естетико-педагогічному аспекті широко репрезентована у спадщині видатних українських педагогів та діячів освіти С. Лисенкової, С. Русової, К. Ушинського та ін. Дослідники визначили основні поняття, на які потрібно спиратися при побудові системи естетичного виховання. Надзвичайно цінним є науковий доробок В. Сухомлинського.

Мета статті полягає у висвітленні поглядів В. Сухомлинського на роль казки в естетичному вихованні дітей.

Саме казка, яку чує дитина у відповідному природному оточенні, жива, народжена з уст учителя, ставала оптимальною формою збудження паростків дитячого інтелекту. Педагог наголошував: «Найголовніше – це те, щоб у казці була глибока думка» [3, с. 510]. Василь Олександрович неодноразово наголошував, що через казку легше донести до дитини думку, здивувати, викликати бажання виразити себе, свої почуття й думки словом. Казка – це думка, втілена в художнє слово. Вона запалює вогник дитячої творчості. Під її впливом дитина починає бачити навколо себе незвичайні взаємозв'язки між предметами і явищами, досягаючи єдності образів. Водночас дитина переживає хвилюючу радість, яка породжує бажання поділитися своєю думкою з товаришами. У колективі виникають найтонші духовні стосунки між дітьми, коли своїм емоційним, напруженим життям живе думка кожної дитини.

Аналіз педагогічної спадщини Василя Олександровича дозволив нам виділити основні форми роботи з казкою у Павлиській школі, які, на думку педагога, найбільш ефективно сприяли вихованню і навчанню молодших

школярів: слухання казок; читання казок; бесіди про казки; виготовлення і добір ілюстрацій до казок; інсценізація казок (театралізація); творення казок.

Такий підхід є дійовим засобом впливу казки на розумовий розвиток, моральні та естетичні почуття дітей. Для того, щоб казка стала таким універсальним і ефективним засобом, вона має бути відповідно виконаною. Читання казки вимагає від педагога володіння культурою мови, артистизму, фантазії. На першому етапі казку в Павлиській середній школі розповідав учитель або хтось із учнів (за бажанням). Після *прослуховування* йшло обговорення твору, яке було необхідне для того, щоб спонукати школяра до усвідомлення образів, які виникли в його уяві на ґрунті емоцій. У процесі обговорення учень зіставляв свої уявлення з уявленнями товаришів. Крім того, формулював думку, інакше кажучи, переходив від мови образів до мови слова, що вкрай важливо для дітей з уповільненими процесами мислення.

До *читання* казки вчитель приступав в основному тоді, коли школярі вже навчилися читати найпростіші тексти. Вони не лише слухали, а й стежили за написаним, мали змогу при бажанні прочитати казку повторно. *Обговорення* набувало складнішої форми, вводились як усні, так і письмові вправи. Після обговорення казкові образи набували більш сталих обрисів.

Виготовлення і добір ілюстрацій – цікавий, захопливий для дітей вид роботи, яку вони виконували у позаурочний час. Дитина вже мала певні уявлення про образи прослуханої казки, і кожен учень добирав малюнки (картинки, вирізки з журналів, аплікації та ін.) саме відповідно до свого бачення казки, що збагачувало, розширювало, деталізувало уявлюваний образ. «Казка – це активна естетична творчість, що охоплює всі сфери духовного життя дитини – її розум, почуття, уяву, волю. Вона починається уже в розповіданні, вищий етап її – інсценізація» [6, с. 189] – писав В. Сухомлинський.

Творення казки – заключний етап роботи, хоча, звичайно, на кожному етапі є елемент творчості: під час добору і виготовлення ілюстрацій, а особливо – у ході інсценізації, коли дитина входить у предметний світ казкових образів. Досвідчений учитель-практик і тонкий психолог, В. Сухомлинський бачив у кожній дитині особистість, тонку душу поета, домагався того, щоб у ній заграла поетична струна, відкрилося джерельце творчості. Працюючи з дітьми над складанням казок, педагог учив їх знаходити свої слова, доводив, що про весняне сонечко, бджолу, гілочку можна скласти декілька казок, сюжет кожної буде цілком самостійний. У статті «На трьох китах» В. Сухомлинський наводить зразки казок, вибраних із десятків інших, які мають однакову назву.

В. Сухомлинський наголошував, що створення казок – одне з важливих джерел поетичної творчості, формування морально-етичних почуттів і водночас засіб розумового розвитку. Участь дитини у створенні казки великою мірою сприяє збагаченню її словникового запасу, розвитку творчого мислення. В учнів, які навчилися створювати казки, назавжди залишилося відчуття слова, вміння вслухатися у його музику, бачити його відтінки. В. Сухомлинський вважав, що створення казок дітьми, особливо «важкими» –

це один із засобів пробудження у них пізнавального інтересу, розвитку їхнього мовлення. В. Сухомлинський писав: «Творення казки – найщасливіші хвилини мого духовного спілкування з дітьми, а для них – незрівнянна радість мислення. У казці дитина утверджує свою гідність мислення» [3, с. 510].

Казкова алегорія, на думку педагога, краса рідного слова зворушує дитину, будить почуття власної гідності, посилює враження, утверджує моральні поняття про добро і зло, справедливість і несправедливість, красу і потворність. У праці «Методика виховання колективу» В. Сухомлинський, звертаючись до молодого педагога зазначає: «... Якщо ви хочете, щоб вихованець став розумним, допитливим, кмітливим, якщо у вас є мета утвердити в його душі чутливість до найтонших відтінків думки й почуття інших людей ... надихайте його розум красою слова... Його чарівна сила розкривається передовсім у казці. Казка – це колиска думки, зумійте поставити виховання дитини так, щоб вона на все життя зберегла хвилюючі спогади про цю колиску» [3, с. 520].

Отже, вивчення феномена виховного впливу казки у педагогічній спадщині В. Сухомлинського дає підстави зробити висновки про доцільність та дієвість використання кращих з них для естетичного виховання та навчання дітей у загальноосвітніх навчальних закладах.

Список використаних джерел

1. Лист Перший від Р.К. Зази, адресований І.П. Наливайку, – від 07.12.99. – Державний педагогічно-меморіальний музей В. О. Сухомлинського (с. Павлиш). – Спр. 17807. – Арк. 1-7.
2. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 1. – С. 403–637.
3. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 1. – С. 55–209.
4. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором школи / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 4. – С. 393–625.
5. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 3. – С. 7–279.

*Головенко Катерина, Гулько Ірина,
студенти 31 групи фізико-математичного факультету.
Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова*

В. Сухомлинський про роль казки, живопису й музики в естетичному вихованні учнів

В. Сухомлинський надавав особливо великого значення в естетичному вихованні учнів казці, музиці, живопису. Як і А. Макаренко, він дбав про те, щоб його вихованці діставали світлі мажорні враження, які вже самі по собі повинні ставати могутніми засобами виховання людини. Це досягалося за допомогою яскравих полотен, доступних дітям за змістом і формою, виразно прочитаної народної казки, краси рідної природи. У ранньому віці особливо сильний вплив на формування духовного світу дитини справляє пісня, музика. Осягаючи світ музичних ритмів, дитина навчається передавати за

допомогою музики свої враження, розвиває свою емоційну культуру, творчі здібності.

Істотне значення в естетичному вихованні учнів, на думку В. Сухомлинського має також зовнішній вигляд і оформлення класів. Кожна картина, кожне унаочнення повинні допомогти учням сприйняти слова вчителя, глибше усвідомити матеріал, який вивчається. Навіть освітленню в «Кімнаті казки» Василь Олександрович приділяв значну увагу. Коли розповідалася казка про Царівну-Жабу, в кутку кімнати, в «лісових хащах», спалахували маленькі лампочки, в кімнаті панував зелений сутінок, який добре передавав середовище, де розгорталися події. Такі заняття педагог намагався проводити з дітьми в «Кімнаті казки» під час осінніх чи зимових сутінок, коли казка звучить по-особливому і сприймається зовсім не так, як яскравого, сонячного дня.

...Надворі темніє і раптом... у віконцях казкової хатини спалахує вогник, на небі яскравішають зорі, з-за темного лісу повільно піднімається Цар-Місяць. Починається чергова казка...

Казці В. Сухомлинський відводив особливе місце в естетичному вихованні дітей. Адже усвідомлення суті моральних ідей досягається не гучними словами й фразами, а емоційністю, глибиною розкриття істини і показом величі людського розуму.

Без відчуття краси слова для дитини недосяжні потаємні грані його смислового значення. Казка, на думку В. Сухомлинського, – активна творчість, яка охоплює всі сфери духовного життя дитини, її розум, почуття, уяву, волю. Звичайно ж, дитина добре розуміє, що в світі немає Баби-Яги, Царівни-Жаби, Коцея Безсмертного, але вона втілює в цих образах *добро* і *зло*, висловлює своє особисте ставлення до позитивного і негативного. Казка невіддільна від краси, сприяє розвитку естетичних почуттів, без яких немислиме благородство душі, чуйність, героїчний учинок тощо. Завдяки казці дитина осягає світ не лише розумом, але й почуттями. У казці вона знаходить реальну форму виявлення своїх духовних сил.

В. Сухомлинський наголошував, що створення казок – одне з важливих джерел поетичної творчості, формування естетичних почуттів і водночас засіб розумового розвитку. Участь дитини у створенні казок великою мірою сприяє збагаченню її словникового запасу, розвитку творчого мислення.

Емоційно забарвлене слово відкриває красу в багатстві природних і суспільних взаємозв'язків. Мова – це матеріальний виразник думок і почуттів людини. Почуття, особливо сформовані в роки дитинства казкою, – незамінний чинник виховання любові до Батьківщини. Створений народом казковий образ доносить до дитячої душі могутній творчий дух трудового народу, його погляди на життя, ідеали, прагнення. Казка виховує любов до рідного краю вже тому, що сама вона – творення народу, гра творчих сил народного духу, духовне багатство народної культури.

У Павлиській школі багато казок створювалося самими дітьми. Понад тисячу казок написано В. Сухомлинським. Стверджували, що фантастичні казкові образи відкривають дитині не лише красу, але й істину, що без казки

і казкової ситуації всі пояснення для дитини мертві, бо мовчить її серце, Василь Олександрович неухильно дотримувався важливого педагогічного засобу – естетична потреба ніколи не повинна задовольнятися до перенасичення. Там, де є перенасичення, починається снобізм, розчарування, нудьга, пошуки засобів «убити» вільний час. Тому в «Кімнаті казки» В. Сухомлинський бував з дітьми не часто – раз-два на тиждень.

Велику увагу в естетичному вихованні учнів В. Сухомлинський приділяє живопису і музиці. Музика – це мова почуттів. Мелодія передає найтонші відтінки почуттів, недоступні слову. Музика починається там, де закінчується слово. І якщо словом обмежується проникнення вихователя в потаємні куточки юного серця, якщо після слова не починається тонше й глибше проникнення – музика, виховання не можуть бути повноцінними. ...Твори образотворчого мистецтва утверджують у юній душі почуття величі й краси людини, підносять особистість у її власних очах... Щоб розуміти, переживати й любити живопис, людині треба пройти тривалу школу почуттів... в світі природи» [3, с. 553, 557].

Ознайомлюючи учнів із загальнолюдськими надбаннями образотворчого й музичного мистецтва, ми тим самим доносимо до їхньої свідомості все найцінніше, що є в кожного народу. Музика й живопис сприяють формуванню в дитини кращих людських якостей. Вони – могутній засіб виховання. Створюючи мистецтво, людина знаходить джерела краси в природі й в суспільному оточенні, які стають для неї водночас невичерпними джерелами радості й натхнення. Тому практичну роботу з естетичного виховання В. Сухомлинський будує так, щоб сприймання творів мистецтва – музики, живопису – чергувалося з «виходами на природу», де дитина може зримо, наочно відчутти співзвучність тиші полів і лук; шелесту дібров і співу жайворонів, запаху сіна й зрілого колосся з творами мистецтва. Краса природи допомагає по-новому відчутти красу мистецтва, а краса мистецтва виховує чуйність, сприйнятливність до краси природи. У «Школі радості» приділяється однакова увага як прослуховуванню музичних творів, так і осягненню «музики» природи. Головне завдання, яке ставиться при цьому педагогом, – викликати в учнів позитивні естетичні почуття в процесі сприймання твору мистецтва, сформуванню переконання, що краса художнього твору має свої джерела в навколишньому світі. Мистецтво неначе закликає людину – зупинись, прислухайся і придивись до краси природи, насолоджуйся нею, бережи й примножуй її багатства!

«...Наступає золота осінь. Ми демонструємо дітям прекрасну картину І. Левітана «Золота осінь». У дітей викликаємо захоплення красою природи, тими осінніми днями, коли дерева вкриваються різнобарвним килимом зів'ялого листя. Ніхто не залишається байдужим. Усі захоплені красою, відображеною художником. А після уроків подорожуємо до діброви, на луки, відшукуємо подібне левітанівській картині. Замість одного красивого куточка відшукуємо декілька. Діти бачать і відчують усе, що варте уваги художника, – і вкритий легким серпанком степовий курган, і схилену над

ставочком замріяна вербу, і ще зелений кущ калини, обсіпаний червоними гронами достиглих ягід.

Ранньої осені, коли в прозорому повітрі чітко прослуховується кожен звук, – пише В. Сухомлинський, – запропонував дітям прослухати мелодію з опери Римського-Корсакова «Казка про царя Салтана» – «Політ джмеля». Музика знайшла в дітей немалий відгук.

- «Джміль то наближається, то віддаляється. Чути щебетання маленьких пташок...».

Ще раз слухаємо мелодію. Ідемо до квітучої медоносною трави. Діти слухають бджолину арфу, дзижчання джмеля. Ось він, великий, волохатий, то піднімається над квіткою, то опускається. Діти в захопленні: адже це майже така сама мелодія, яку вони тільки що слухали, але в музичному творі є якась своєрідна краса, яку композитор підслухав у природі й передав нам. Дітям хочеться ще раз почути записану на плівку мелодію» [3, с. 64].

Мистецтво сприяє вихованню любові до рідної природи, до прекрасного, формуванню особистості дитини. «Як у живому, трепетному слові рідної мови, так і в музичній мелодії перед дитиною розкривається краса навколишнього світу. Вона відкриває людську велич і гідність. У хвилини насолоди музикою дитина відчуває, що вона справжня людина. Душа дитини – це душа чутливого музиканта» [3, с. 72].

Звичайно, не кожна людина може бути музикантом чи художником. І, зрозуміло, метою музичного виховання є не формування музиканта, а, передусім, усебічно і гармонійно розвиненої людини. Слухати й розуміти музику, насолоджуватися художньо доскональними полотнами живописців повинна кожна людина. Мистецтво не лише прилучає людину до світу прекрасного, не лише, сприяє вихованню її високих моральних якостей, але й формує логіку думки, творче мислення. Один із учнів В. Сухомлинського при зустрічі з ним через кілька років після закінчення школи говорив: «Після прослуховування музики мені завжди легко мислиться, я швидко знаходжу в своїй пам'яті необхідне слово. Цим я зобов'язаний Вам, «Школі радості» й «Кімнаті казок».

Мистецтво таке ж сильне джерело пробудження формування і розвитку естетичних почуттів дітей, як і слово вчителя. Але переваги мистецтва полягають у тому, що сфера його дії починається там, де закінчується дія слова. Те, що неможливо передати словом, передається гармонією барв, звуків, ритміки. Це надзвичайно могутній засіб виховання творчих сил людини, бо в мистецтві відображується світ великих ідей – боротьби людини за щастя і справедливість, проти рабства і пригноблення, за єдність і братерство народів світу. Ці ідеї подаються не нав'язливо, не тенденційно і тому знаходять відгук у дитячих серцях. Образне сприймання мистецтва обов'язково переходить у понятійне мислення. «Дитина мислить образами, барвами, звуками, та це не означає, що вона повинна спинитися на конкретному мисленні. Образне мислення – обов'язковий етап для переходу до мислення поняттями. Я прагнув, щоб діти поступово оперували такими поняттями, як явище, причина, наслідок, зумовленість подій, залежність,

відмінність, подібність, спільність, сумісність, несумісність, можливість, неможливість та ін. Багаторічний досвід переконав мене, що ці поняття відіграють велику роль у формуванні абстрактного мислення. Оволодіти цими поняттями неможливо без дослідження живих фактів і явищ, без осмислення того, що дитина бачить своїми очима, без поступового переходу від конкретного предмета, факту, явища до абстрактного узагальнення. Саме питання, які виникають у дітей в процесі вивчення природи, і сприяють цьому переходові» [3, с. 133].

Прилучаючи дітей до світу прекрасного, В. Сухомлинський уміло дотримував ряду психологічних вимог.

По-перше, виховання учнів засобами мистецтва передбачає позитивне естетичне ставлення до нього. Там, де починається найменший примус людської душі, про естетичне виховання не може бути й мови.

По-друге, В. Сухомлинський всіляко прагнув виробити, розвинути у дітей потребу в естетичних враженнях, але водночас він вважав недопустимим перенасичення ними. На думку В. Сухомлинського, це призводить до негативних виховних наслідків, як і багатослів'я вчителя, постійне повторення ним прописних істин.

Прилучення дитини до прекрасного починається в сім'ї. Оскільки остання є тим соціальним осередком, де дитина одержує свої перші життєві уроки, то зрозуміло, що перші естетичні враження, переживання, почуття започатковуються в сім'ї. «Тонкість відчущування людини, емоційна сприйнятливність, вразливість, чуйність, чутливість, співпереживання, проникнення в духовний світ іншої людини – все це досягається передусім у сім'ї, у взаємовідносинах із рідними. Тут треба шукати емоційно-естетичний корінь благородної духовної потреби в людині» [3, с. 529].

Утіленням краси, досконалості, доброти для дитини передусім є мати. Це не лише тепло, затишок, а й світ сонця, любові, ласки. Весь світ – його сучасне, минуле і майбутнє – в материних руках. Від того, які ці руки, залежить майбутнє дитини і того народу, який представляє мати, «найрідніша, найдорощча, найкрасивіша в світі людина».

У Павлиській школі панувала обстановка культу матері. На стінах тут висіли портрети матерів видатних людей. На видному місці великими літерами були написані слова М. Горького: «Без матері немає ні поета, ні героя». А про свою матір В. Сухомлинський пише: «... Коли я згадую дитинство, в пам'яті спливає то сонячний ранок з дрімливими вербами над тихим ставом, то вечірня зірниця і зграя журавлів над посивілим небосхилом, то крона могутнього дуба з багряними листями, то білі цвітіння вишні під вікном, то скіфські кургани на горизонті в тремтливому мареві літнього дня. І все це на фоні дорогого материнського обличчя, схиленого наді мною: тривожні й задумливі очі матері супроводжують усі спомини про те, що оточувало мене в дитинстві» [4].

Серед портретів матерів, які висять нині у Павлиській школі, портрет матері В. Сухомлинського – Оксани Юдівни – займає почесне місце. Їй ще у свої юнацькі роки Василь Олександрович присвятив поему «Оксана». З

перших уроків у Павлиській школі дітям прищеплюється життєво важлива формула: «Люби й цінуй більше всіх у житті – Маму!»

«Ми переконуємо дітей: биття ваших сердець, радість вашого буття, висока мрія про ідеал, благородне – поривання виявити себе в творчості, ваша любов, щастя людської відданості, творення нової людини, віра у власну непохитність і нездоланність у найважчі хвилини життя, радість подолання труднощів і свідомість власної мудрості – все це від матері. Мати не тільки родить, а й народжує. Якби вона тільки родила, вона не була б творцем роду людського. Мати народжує наше буття, мати одухотворює живий клубочок життя духом твого народу, рідним словом, думкою, любов'ю і ненавистю, відданістю і непримиренністю. Мати творить твою неповторну людську особистість – ось у чому сенс, мистецтво і майстерність того, що ми називаємо народженням. Завдяки матері своїй ти поєднаний із своїм народом, ти – крапелька крові в його жилах, але разом з тим ти єдиний у світі. З молоком матері ти ввібрав у себе свою людську самотність».

Берегти матір – значить піклуватися про чистоту джерела, з якого ти пив з першого свого подиху й питимеш до останньої миті свого життя: ти живеш і дивишся в очі інших людей як людина лише остільки, оскільки ти назавжди залишаєшся сином своєї матері» [2, с. 208].

Виховуючи дітей, мати виконує для суспільства не менш важливу «виробничу» функцію, ніж безпосереднє виробництво засобів існування. Це положення посідає одне з важливих місць у системі морально-естетичних поглядів В. Сухомлинського. Тому він прагнув сформувати у дитини уже в ранньому віці особливе ставлення до матері-жінки, матері-трудівниці, матері-вихователя. Важливу роль у цьому відігравала казка. «...Я розповів малюкам казку про Бджолу-Матір, яка з ранку до вечора літає, мед на квітках збирає, у вулик носить, своїх маленьких діток годує. Ходить Бджола-мати від колиски до колиски, діток гойдає, малесенькою ложечкою мед розносить, діток годує, тиху колискову пісню співає...» [1, с. 517].

В очах дітей спалахують іскринки захоплення материнською працьовитістю, особливою, неповторною материнською любов'ю. Казка змушує дітей замислитись, пережити подив, здивування. У такий спосіб творчість учителя, думка, втілена в художнє слово, запалює вогник дитячої творчості. Так формуються власне бачення світу, творча фантазія, творчі здібності дитини. У неї виникає потреба самотійно творити казку, безліч разів чути і повторювати слова: гуси-лебеді, зоря-зоряниця, ліс-праліс... Яскравим свідченням цього є те, що вихованцями В. Сухомлинського створено багато казок, наприклад, «Пташеня випало з гнізда», «Як бджола ночувала у Гарбузовій Квітці», «Як горобцеві захотілося дізнатися, куди заходить Сонце» та інші. У багатьох з них вимальовується образ матері, в якому чітко виступають риси «своєї мами».

«... Теплими літніми вечорами, коли на небі спалахує перша зірочка, до мене приходять діти. Ми сідаємо під дубом. Небо на заході темніє, зірки мерехтять, із саду чути таємне шарудіння, дзвенить цвіркун, спить ставок. Це наша школа під Блакитним Небом. Так назвали ми ці чудові літні вечори».

Нас приваблює сюди, під гіллястий дуб, музика казки. Все, що оточує нас, – яблуні з жовтими яблуками, міріади зірок на небі, сонний ставок – усе це породжує в нашій свідомості казкові образи.

Я розповідаю казки. Вони творяться тут же. Кожен з нас – і я, і діти – стає в ці чудові години поетом. Коли в мене не вистачає яскравого, потрібного слова, діти допомагають мені. Ми склали тисячі казок. Наша творчість не є чимось винятковим і надзвичайним. Вона доступна кожному вчителеві й кожному учневі. Бо кожна дитина – поет, бо вчителеві треба вміти ввести її в світ творчості...» [1, с. 515].

У педагогічній практиці, у процесі розробки методичних рекомендацій, завжди постає питання про засоби виховного впливу. Їх, звичайно, є багато. Однак головний із них – педагогічний талант, педагогічне покликання і вміння.

Педагогічний талант має чимало складників. Вони є поєднанням творчих здібностей з майстерністю, досвідом педагога. «Учительська професія, – писав В. Сухомлинський, – це людинознавство, постійне проникнення в складний духовний світ людини, яке ніколи не припиняється. Прекрасна риса – повсякчас відкривати в людині нове, дивуватися, бачити людину в процесі її становлення – один із тих коренів, які живлять покликання до педагогічної праці. Я твердо переконаний, що цей корінь закладається в людині в дитинстві, закладається в сім'ї й у школі. Він закладається турботами старших – батька, матері, вчителя, які виховують дитину в дусі любові до людей, поваги до людини» [2, с. 421–422].

У В. Сухомлинського гармонійно поєднувалися і педагогічний талант, і його любов до дітей, глибока віра в можливість виховання кожної дитини, і його терпимість до дитячих слабостей, розуміння найтонших спонукальних мотивів і причин дитячих учинків, і його чуйність, турбота про дитину.

Без будь-яких сумнівів можна стверджувати, що в становленні В. Сухомлинського – вчителя важливу роль відіграла казка, яку йому так талановито і натхненно розповідала бабуся Марія. З дитинства запам'яталися йому її очі, в яких він бачив то сум, то радість, то тривогу, то захоплення, то ласку, то сум'яття – все, про що вона розповідала, жило, грало в її очах. «Згадуючи своє дитинство, я бачу її чорні очі й чую казку. Мені тоді здавалося, що бабуся бачить казку: її погляд був спрямований у далекий степ або в густе листя саду, у вечірні сутінки або в білу снігову заметіль, і я запитував: «Бабусю, ви бачите казку? Де вона, покажіть...» Бабуся усміхалась і вела нас, дітей, усе далі й далі в казковий світ. Багато разів розповідала нам бабуся казку про Солом'яного Бичка, і щоразу я, затамувавши подих, з тремтінням, із завмиранням серця ждав слів: темний ліс, широке поле, зелена діброва, висока могила. Цього хотілося кожному з нас. Ми йшли на луг, сідали під кущем калини – тут нас було вже не семеро, а, мабуть, втричі більше, і по черзі розповідали ту саму казку про Солом'яного Бичка. І кожна розповідь не здавалась нам нудним повторенням того самого. Ми вслухалися в казкову розповідь, як у дивне звучання чарівної музики. В казці кожен виявляв себе, як виявляє себе співак у пісні» [1, с. 519].

Казка, на думку В. Сухомлинського, навчає, закликає, зобов'язує, формує перші художні навички, розвиває їх. Звертаючись до молодого вихователя у своїй праці «Методика виховання колективу», видатний педагог пише: «...Якщо ви хочете, щоб вихованець ваш став розумним, допитливим, кмітливим, якщо у вас є мета утвердити в його душі чутливість до найтонших відтінків «думки й почуттів інших людей, – ...надихайте його розум красою слова. ...Його чарівна сила розкривається передусім у казці» [1, с. 520].

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5-ти томах / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1976–1977. – Т.1. – С. 515–520.
2. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5-ти томах / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1976–1977. – Т.2. – С. 208, 421–422.
3. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5-ти томах / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1976–1977. – Т.3. – С. 64, 72, 133, 529, 553–557.
4. Яковлева Т. Мать Сухомлинского / Т. Яковлева // Комсомольская правда. – 1997. – 29 сентября.

Гуманкова Анастасія,

студентка 33 групи ННІ іноземної філології.

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

Літературна спадщина В.О. Сухомлинського та її виховний потенціал

Гуманістичний вектор розвитку сучасної освітньої системи України, процеси демократизації, гуманізації суспільства є об'єктивними чинниками, що спонукають до репрезентативного вивчення наукової та літературної спадщини видатних українських педагогів, які свого часу започаткували інноваційні процеси та спрямували свій науковий пошук на оптимізацію навчання і виховання в українській національній школі.

Зважаючи на зазначене, актуальності набуває дослідження наукової та літературної спадщини В. Сухомлинського, науково-практичний досвід якого залишається невичерпним джерелом розвитку сучасної педагогічної думки, джерелом генерації новітніх ідей у контексті оптимізації досягнення освітніх та виховних цілей, що постають перед сучасною українською школою.

Вивченню доробка видатного педагога, різних аспектів його літературної та наукової спадщини присвячено велику кількість наукових досліджень, зокрема дослідження Н. Базилевич, А. Бик, Г. Белана, М. Левківського, А. Луцюка, О. Сухомлинської та інших. Дослідження цих науковців є різновекторними, оскільки відображають специфіку їх наукових пошуків.

Метою статті є вивчення літературної спадщини В. Сухомлинського та аналіз її виховного потенціалу.

Слід зазначити, що літературна спадщина В. Сухомлинського є багатогранною та різноманітною, вмщує десятки монографій і книг, більше шестиста статей, а також близько півтори тисячі оповідань, казок та притч.

У своїй статті ми звернемося до розгляду педагогічних казок В. Сухомлинського, оскільки вважаємо, що саме вони мають найбільший виховний потенціал.

Аналіз літературної спадщини В. Сухомлинського свідчить про те, що видатний педагог був глибоко обізнаний із досвідом народного виховання, культурою та історією українського народу. Крім того, Василь Олександрович був великим знавцем дитячої психології, чітко усвідомлював особливості дитячого мислення, зокрема його образність, і створював казки, які завдяки яскравим образам набували значущості та зрозумілості для дітей.

Сам В. Сухомлинський писав: «Казка – це свіжий вітер, що роздмухує вогник дитячої думки і мови. Діти розуміють ідею лише тоді, коли вона втілена в яскравих образах» [3].

В. Сухомлинський вважав, що саме «казка задовольняє жадобу дитячого пізнання, інтерес до навколишнього світу» [6, с. 566]. Видатний педагог писав: «Казка – дитинство думки. Вона робить світ яскравим і цікавим» [4, с. 1]. Казкову назву, власне, мала і школа Василя Олександровича Сухомлинського «Школа під голубим небом». Казки В. Сухомлинського, їх розповідання, читання дозволяють зародити у дітей необхідні у наш час високі моральні, гуманістичні почуття.

Д. Чередниченко писав, «самобутні казки, оповідання видатного українського педагога ... допомагають дітям стати зіркішими, чуйнішими, розумнішими, добрішими, а дорослим – краще зрозуміти складність і важливість так званих дитячих проблем» [5, с. 4].

В. Сухомлинський створив по собі велике жанрове різноманіття казок: *казки-оповідання* («Дуб під вікном», «Тополі в степу над шляхом»); *казки-новели* («Гаряча квітка», «Образливе слово»); *казки-етюди* («Лисиччині ліхтарики», «Краплини роси»); *казки-притчі* («Народження егоїста», «Пихата жаба», «Ремісник і різець»).

Усі його казки мають приховану виховну спонуку, спрямовують дітей до самостійного пошуку та осмислення людських відносин, наповнюють дітей усвідомленням таких важливих істини, як добро, моральність, сумління. Казки В. Сухомлинського, не зважаючи на лаконічність, відсутність фантастики, є надзвичайно змістовними та повчальними.

Засобом казки видатний педагог намагався розв'язати важливі виховні завдання, як от: викорінення негативної поведінки, виховання поваги до людей, родини, милосердя. Казки чітко демонструють антагоністичні риси характеру: мудрість – нерозважливість, скромність – марнославство, працьовитість – ледачість, гуманність та добро – жорстокість і безжальність та, відповідно, антагоністичні моделі соціальної поведінки, що, на нашу думку, підвищує їх виховний вплив.

Важко не погодитися з О. Любар та М. Стельмаховичем, які надавали таке визначення казкам В. Сухомлинського: «це дивосвіт малят, розкритий очима мудрого наставника, який не повчає дітей, не спонукає, не заохочує їх, а просто йде поруч дітлахів, радіючи разом з ними кожному відкриттю [2, с. 394].

Педагогічні казки В. Сухомлинського опосередковано, але ефективно здійснюють виховний вплив на дітей, пробуджуючи у них почуття прекрасного, формуючи у них ціннісне поле, орієнтуючи їх у соціальних взаємовідносинах.

Виховний потенціал казок В. Сухомлинського є надзвичайно великим. Саме казки допомагають вибудувати дітям орієнтири у родинних відносинах; виокремити духовні цінності; сформулювати основи життєвих орієнтирів. Багато у Василя Олександровича казок, які визначають цінності у родині, формують шанобливе ставлення до батьків, особливо повагу до матері. Наприклад, казками які допомагають дітям досягнути важливості поважного ставлення до матері, усвідомити той факт, що мати є джерелом невичерпної любові та турботи про дітей, є такі: «Сива волосина», «Образливе слово». Відносини зі старшим поколінням у родині відображено у казках «Сьома дочка», «Комірчина для дідуся».

Казки «Бо я – людина» та «Який слід повинна залишити людина на землі?» примушують дітей замислитися над темами філософії життя та визначення місця кожного в житті на землі.

Пізнавальний потенціал казок про тварин «Деркач і Ластівка», «Перепел і Кулик» є значним, крім того, вони закріплюють у свідомості дітей таке поняття, як Батьківщина.

Казки Василя Олександровича відображають красу природи та людську любов або байдужість до неї (екологічне виховання); любов до праці, прославляння професіоналізму (трудове виховання); любов до краси та мистецтва (естетичне виховання); шану до рідних (сімейне виховання); любов до рідної землі (громадсько – патріотичне виховання); дружбу, обов'язок, сумління (моральне виховання).

Отже, виховний потенціал казок є не тільки великим, а й різноплановим. У всіх казках В. Сухомлинський ставив важливі життєві запитання, відповіді на які діти шукали разом з педагогом, що підвищувало особистісну значущість знахідок, формувало у дітей почуття причетності. Усі казки видатного педагога містять таку важливу характеристику, яка в англійській педагогічній літературі має назву «thought – provoking» та розкривається у значенні «той, що спонукає думку» [7].

Підводячи підсумок, відмітимо, що казки В. Сухомлинського мають значний виховний потенціал, допомагають дітям знаходити відповіді на важливі світоглядні запитання, усвідомити поняття добра і зла, набути життєвих навичок. Фактично, у казках видатний педагог актуалізував педагогічну етику, надаючи при цьому велику увагу самостійності дітей у пошуку моральних засад та ціннісних орієнтацій. Створені В. Сухомлинським казки стали свого часу інноваційним внеском у проблему виховання школярів. Не втрачають вони актуальності й у наш час та широко використовуються педагогами задля досягнення виховних цілей.

Список використаних джерел

1. Ковальчук В.І. Спогади про В. Сухомлинського / В.І. Ковальчук. – К., 1990. – С. 201–204.

2. Любар О.О. Історія української школи та педагогіки: навч. посіб. / О.О. Любар, М.Г. Стельмахович. – Київ: Знання, 2006. – 447 с.
3. Масловська М. Казковий світ Василя Сухомлинського [Електронний ресурс] / М. Масловська. – Режим доступу до ресурсу: <http://dspace.nbuv.gov.ua>
4. Сухомлинський В. Казки Школи під Голубим Небом: Казки, притчі, оповідання / Василь Сухомлинський / упоряд. О.В. Сухомлинська; худож. М.В. Перевальська. – К. : «Освіта», 1991. – 191 с.
5. Сухомлинський В.О. Чиста криниця: Казки, оповідання, етюди: для сімейного читання / Василь Сухомлинський / упоряд. О.В. Сухомлинської; передм. Д.С. Чередниченка; худож. оформл. Н.В. Сосніної. – К. : Веселка, 1993. – 287 с.
6. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину? / В.О. Сухомлинський. – Київ: Рад. шк., 1976. – 570 с.
7. Longman Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ldoceonline.com>

РОЗДІЛ ІV. АКТУАЛЬНІ ІДЕЇ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО ДЛЯ СУЧАСНОГО ПРОЦЕСУ РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ

*Кобилінська Юлія, Свідер Наталія,
студенти 31 групи фізико-математичного факультету.
Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова*

В.О. Сухомлинський про педагогічну майстерність учителя

Василь Олександрович Сухомлинський – український радянський педагог, публіцист, письменник, поет, який ставив і розв'язував проблему формування в молоді національного й естетичного світобачення. Про один із шляхів успішного розв'язання цієї проблеми він писав, що у душі дітей мають увійти найкращі народні традиції й стати святим законом, бо не можна уявити народ без імені, без пам'яті, без історії. Педагог цілеспрямовано формував у кожного вихованця вміння бути маленьким філософом, осмислювати світ через красу природи. Його книги присвячені головним чином вихованню і навчанню молоді, педагогізації батьків, методиці викладання мови і літератури в середніх школах.

Мета статті – проаналізувати ставлення, основні погляди Василя Сухомлинського стосовно майстерності слова та висвітлити найважливіші методи навчання.

Найвищим рівнем педагогічної діяльності є педагогічна майстерність, яка ґрунтується на високому фаховому рівні педагога, його загальній культурі та педагогічному досвіді. На сьогодні у педагогічній науці проблема вияву творчого потенціалу, розвитку творчості стала актуальною.

Поняття педагогічної майстерності розглядається і ширше – як високий рівень професійної педагогічної культури співтворчості з вихованцями. Адже кожен учень має значні потенційні можливості самовдосконалюватися.

Педагогічна майстерність – це єдність чотирьох складових: гуманістичної спрямованості особистості вчителя, професійної обізнаності педагога, фахових здібностей та вміння педагога володіти собою, спілкуватися з учнівським колективом та з кожним учнем зокрема.

Батьки хочуть бачити свою дитину сильною і творчою особистістю, здатною досягати в житті успіхів. Тому їм не байдуже, хто і як навчає їхню дитину, вони ставлять високі вимоги до особистості вчителя та його діяльності. Тому вчитель повинен підвищувати свій рівень, робити все для того, щоб бути потрібним кожній дитині. Сучасний учитель має бути готовим до переосмислення своєї ролі у професійній діяльності.

Педагогічна спадщина Василя Олександровича Сухомлинського для сучасних поколінь учителів – цінне джерело безперервного розвитку та удосконалення своєї майстерності загалом. Учений оцінював майстерність учителя, виходячи з того, наскільки зміст, методи, прийоми і форми навчання, які він використовує, сприяють духовному, розумовому розвитку дитини, якою мірою процес навчання є водночас процесом фізичної, інтелектуальної, моральної, естетичної освіти і виховання учнів. Великий педагог не рекомендує вчителям захоплюватися тими методами і прийомами

«ефективного», «прискороного» навчання, в основі яких – погляд на мозкову здатність дитини як на електронний механізм, здатний засвоювати величезну кількість інформації.

Дитина, як застерігає В. Сухомлинський, – це жива істота, її мозок – найтонший, найніжніший і найскладніший витвір природи, до якого треба ставитися надзвичайно обережно і дбайливо. До важливих умов, які сприяють повноцінному розвитку дітей, В. Сухомлинський відносить відповідність методів навчання, структури уроку, взагалі всіх організаційних та психолого-педагогічних елементів навчальній меті уроку, його освітньо-виховним і розвивальним завданням та змісту. Василь Олександрович визначає як одну з центральних проблем фахових методик і дидактики в цілому питання доцільності застосування того чи іншого методу, вміння використати всі його можливості. З цього приводу він зазначає: «Мета уроку визначається роллю знань у подальшому житті учня і їх практичним використанням. Методи ж роботи на уроці визначаються навчальною і виховною метою уроку». Актуально звучать і такі думки Василя Олександровича: «Відповідність методів навчально-виховній меті уроку визначає і його структуру. Не можна вважати нормальним таке становище, коли кожний урок, незалежно від його змісту, будується за шаблонною схемою: *опитування – розповідь учителя – закріплення – домашні завдання...*

Досвід переконує, що чим більше методів роботи обумовлюються, тим більше урізноманітнюється його структура, і тим чіткіше узгоджується кожний його етап із змістом навчального матеріалу» [1, с. 82]. Структуру уроків, взаємозалежність різних етапів В. Сухомлинський радить визначати на основі відповідності методів навчання освітньо-виховним і розвивальним цілям. Педагоги Павлиської середньої школи виробили структуру уроку для початкових класів, у побудові якого Василь Олександрович рекомендує виходити з таких принципів:

1. Поєднання, об'єднання, злиття практичної роботи, що її виконують учні, з первинним сприйняттям знань, з їх поглибленням, розвитком, застосуванням.

2. Застосування знань як найважливіший, головний шлях не тільки поглиблення, розвитку знань, але і виявлення, перевірки та обліку. Потрібно прагнути забезпечити постійний зворотній зв'язок застосування знань: одержання вчителем інформації про те, як учні думають, яких результатів досягає кожен із них.

3. Тривалість і поступовість процесу оволодіння знаннями. Розвиток, поглиблення знань відбувається і на уроці, і під час виконання домашніх завдань, і в ході самоосвіти. Таким чином, практична робота, потрібна для закріплення, розвитку, поглиблення знань, має розподілятися на тривалий час і здійснюватися не лише під час передбачених для неї програмою годин [2, с. 274].

Уроки, які ґрунтуються на цих принципах, виявляються надзвичайно різноманітними за структурою і характером організації навчальної праці

школярів. У початкових класах педагог важливого значення надає тим видам робіт, для яких характерна єдність слова вчителя, унаочнення, що його бачать діти, і практичної діяльності учнів.

До найважливіших методів навчання, які потребують великої майстерності від педагога, В. Сухомлинський відносить слово. Він вважав, що практично не існує іншого засобу, який би мав таку силу впливу на душу людини як слово. Водночас Василь Олександрович застерігає від умисного і надмірного словесного дидактизму і зазначає, що у справжнього вчителя слово буде не безпристрасним « викладом матеріалу», а зверненням до почуттів, свідомості та совісті вихованців: «Хай звучить у наших школах лагідне слово. Торкаймося ласкою дитячого серця. Бережімо людську гідність, утверджуємо в людині повагу до самої себе, виховуємо чутливість до добра і зла» [3, с. 358]. Треба прагнути до того, щоб у кожному слові педагога була присутня жива людська пристрасть, оскільки, яким би високим не видавався зміст слів, що їх чує учень, вони можуть залишитися для нього порожніми оболонками, якщо у них не запалає вогник пробудженого почуття. В. Сухомлинський вважав: «Уся система навчання і розумового розвитку в нинішній школі потребує докорінного наукового удосконалення». Мистецтво навчатися включає, насамперед, мистецтво говорити, спілкуватися, вміння чути звертатися до дитячого серця.

Основну форму організації шкільного навчання – урок – В. Сухомлинський називає дзеркалом загальної та педагогічної культури і майстерності вчителя, мірилом його інтелектуального багатства, показником його кругозору й ерудиції, адже, викладаючи матеріал, учитель не лише відкриває учням знання, а й виявляє себе.

В. Сухомлинський висловлює такі заповіді для кожного вчителя:

- 1) «учити так, щоб знання добувалося за допомогою наявних уже знань», – у цьому, на його думку, полягає найвища майстерність педагога;
- 2) «щоденно, на кожному уроці учень повинен щось добувати своїми зусиллями – це не тільки правило дидактики сучасної школи, а й важлива закономірність виховання» [3, с. 454].

В. Сухомлинський підкреслював, що вчитель має справу з найскладнішим, неоціненним, найдорожчим, що є в житті, – з людиною, і що від його особистісних якостей, професійної майстерності та мудрості залежить її життя, інтелектуальні здібності, громадянська зрілість. У праці «Сто порад учителю» В. Сухомлинський писав: «Однією з найважливіших особливостей творчості педагога є те, що об'єкт його праці – дитина – повсякчас змінюється, він завжди новий, сьогодні не той, що вчора. Наша праця – формування людини, і це покладає на нас особливу відповідальність, яку ні з чим не порівняєш».

Педагог наголошував на складності вчительської праці: «Ми маємо справу з найскладнішим, неоціненним, найдорожчим, що є в житті, – з людиною. Від нас, від нашого вміння, майстерності, мистецтва, мудрості залежить її життя, здоров'я, розум, характер, воля, громадянське й інтелектуальне обличчя, її місце і роль у житті, її щастя».

Можемо виділити якості педагога – майстра за В. Сухомлинським:

- 1) здатність проникати у внутрішній світ дитини, людинознавство;
- 2) здатність виховувати й відчувати індивідуальний світ дитини;
- 3) глибока віра в можливість успішного виховання кожної дитини, терплячість до дитячих слабкостей, мудрість у розумінні дитини, конфліктів;
- 4) чуйність, сердечна турбота про людину.

Педагог зазначав: «... Уміння налаштувати себе на задушевну розмову з учнем, особливо з підлітком, надзвичайно важливе в тій майстерні педагогічних засобів, яку повинен створити для себе кожний учитель. Це вміння треба виховувати в собі, створювати, удосконалювати, «відшліфовувати», робити тоншим і більш дійовим... необхідно глибоко проникати в душу дитини, вдумуватися в те, чим вона живе, як вона дивиться на світ, чим є для неї люди, що її оточують. В. Сухомлинський був переконаний, щоб стати справжнім вихователем, треба пройти цю школу сердечності – «протягом тривалого часу пізнавати серцем усе, чим живе, що думає, з чого радіє й чим засмучується ваш вихованець. Це одна з найтонших речей у нашій педагогічній справі».

У науково-теоретичній спадщині й оригінальному практичному досвіді В. Сухомлинського надзвичайно багато слухних думок щодо проблеми педагогічної майстерності вчителя, крізь призму якої він розглядає різні аспекти загальної, психолого-педагогічної, емоційної, комунікативної та естетичної творчої культури педагога. Василю Олександровичу не давала спокою педагогічна безкультурність багатьох учителів та батьків. На його думку, розвиток педагогічної культури може здійснюватися лише на ґрунті непідробної любові до дітей, за умови глибокого та тонкого знання і розуміння їхньої психології, духовного світу в цілому.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В.О. Моя педагогічна система: [з неопублікованої книги «Педагогічна культура»] / В.О. Сухомлинський. – Київ: Радянська школа, – 1988. – № 7. – С. 79–84.
2. Сухомлинський В.О. Сто порад учителю / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – Київ: Радянська школа, 1984. – Т.2. – С. 3– 248.
3. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5 т. – Київ: Радянська школа, 1977. – Т.4. – С. 393–622.

Щипанська Марія,

студентка 41 групи ННІ іноземної філології.

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

Форми та методи розвитку педагогічної майстерності вчителя у творчій спадщині В.О. Сухомлинського

*«Велика виховна сила школи народжується там,
де у людини, перед якою тільки відкривається життя,
є улюблений учитель».*

В.О. Сухомлинський

Василь Олександрович Сухомлинський – визначний український педагог, письменник, публіцист. У своїх працях, пронизаних ідеями

гуманізму, він стверджував, що особистість дитини – це найвища цінність, тому головним завданням учителя є її всебічний розвиток. Педагог неодноразово повторював: «Я переконаний, що тільки людяністю, ласкою, добротою можна виховати справжню людину».

Учення В.О. Сухомлинського залишається актуальним і до сьогодні. Уже протягом багатьох років вітчизняні (М.Я. Антоненко, І.Д. Бех, В.І. Бондар, І.А. Зязюн, В.Г. Кузь, О.Я. Савченко, М.Л. Сметанський) та зарубіжні (А.М. Борисовський, Б.Ф. Квапа, М.І. Мухін, В.Г. Риндак, С.Л. Соловейчик) науковці акцентують свою увагу на дослідженні його життя та педагогічної діяльності [3].

Мета статті – розглянути шляхи удосконалення педагогічної майстерності вчителя у працях В.О. Сухомлинського.

«Педагогічна культура», «Павлиська школа», «Серце віддаю дітям», «Сто порад учителю», «Як виховати справжню людину», «Розмова з молодим директором школи» – головні надбання творчої спадщини В.О. Сухомлинського, у яких автор розмірковує над проблемою виховання і навчання учнів, проводить детальний аналіз постаті вчителя, наголошує на необхідності в постійному вдосконаленні його майстерності.

«Сто порад учителю» – це скарбничка корисних порад та настанов від В.О. Сухомлинського. У даній книзі автор зумів узагальнити накопичений за роки викладання у Павлиській школі досвід.

Гуманне ставлення до учнів, поєднання навчання з трудовою діяльністю та формування педагогічного колективу В.О. Сухомлинський вважав невід'ємними складниками роботи вихователя.

Учитель повинен розуміти та оберігати внутрішній світ своїх підопічних. Учений усіляко закликає уникати образ і покарань, адже тільки поважаючи інших, людина може здобути повагу до себе.

В.О. Сухомлинський зазначає, що емоційне спілкування з дітьми у дружньому колективі, де вихователь не тільки наставник, а й друг, є найважливішим джерелом майстерності педагога [5]. Таким чином, розмежування понять «учитель» і «друг» унеможливує вдосконалення професійних умінь та навичок. Процеси навчання й виховання передбачають співпрацю обох сторін, що ускладнює відсутність довіри один до одного.

Як стверджував видатний педагог, постійного покращення професійних умінь та навичок потребують не тільки вчителі-початківці, а й ті, хто працюють у школі понад 30 років [1, с. 24]. Здобуття людиною педагогічної майстерності розпочинається під час навчання і триває протягом усього життя.

Ключовою складовою педагогічної майстерності, за В.О. Сухомлинським, є творчість. Учений визначав професійний шлях учителя як «творчу педагогіку повсякденної праці», в якій процес впливу на внутрішній світ вихованця поєднується з особистістю вихователя [4]. Найяскравішим проявом спільної творчості є колективне складання казок,

що сприяє розвитку творчих здібностей та фантазії як у вчителя, так і у дітей.

Слід зазначити, що В.О. Сухомлинський надавав великого значення самоосвіті, зокрема читанню. Підтвердженням цієї тези є цитата вченого: «Чим більше знає вчитель, чим частіше й успішніше відкриває він перед учнями горизонт науки, тим більшу допитливість і жадобу до знань виявляють учні» [2].

Отже, В.О. Сухомлинський залишив неоціненну літературно-педагогічну спадщину, присвячену дослідженню форм і методів розвитку професійної майстерності вчителя. В.О. Сухомлинський – це педагог за покликанням душі та серця.

Список використаних джерел

1. Ляшко Л. Удосконалення педагогічної культури вчителя у творчій спадщині В. Сухомлинського / Л. Ляшко, М. Ляшко // Наукові записки. Серія: Педагогіка. – 2009. – № 5. – С. 22-25.
2. Минка Г.А. Педагогічна компетентність та педагогічна майстерність учителя загальноосвітнього навчального закладу (за спадщиною В.О. Сухомлинського) [Електронний ресурс] / Г.А. Минка. – Режим доступу: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:CgbCku8aCkJ:virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp20/2/minka_stattja.pdf+&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua.
3. Пехота О.М. Впровадження спадщини В.О. Сухомлинського в сучасну педагогічну освіту [Електронний ресурс] / О.М. Пехота. – Режим доступу: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:hJAdS4aC6DUJ:mdu.edu.ua/spaw2/uploads/files/22_8.pdf+&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua.
4. Богуславский М.В. Развитие профессиональных качеств учителя в педагогической системе В.А. Сухомлинского [Електронний ресурс] / М.В. Богуславский. – Режим доступу: <http://www.km.ru/referats/335380-razvitie-professionalnykh-kachestv-uchitelya-v-pedagogicheskoi-sisteme-va-sukhomlinskogo>.
5. Сидоров С.В. Реализация особенностей сельской школы в педагогической системе В.А. Сухомлинского [Електронний ресурс] / С.В. Сидоров. – Режим доступу: <http://si-sv.com/publ/sukhomlinskij/16-1-0-40>.

Примак Марія,

студентка 44 групи ННІ іноземної філології.

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

Підготовка вчителів до формування культури дітей крізь призму спадщини Василя Сухомлинського

У сучасній державі зростає необхідність культурного виховання підростаючого покоління. За умовами європейських стандартів у освіті та в нашій державі діяльність педагога у формуванні культурного світогляду є провідною вимогою. Приєднання України до європейського товариства вимагає зростання вчителів із достатньо високим професійним рівнем, здатних максимально розвивати інтелектуальний потенціал і формувати світогляд дітей.

Дана проблема висвітлена і в праці М. Антонця «Особливості педагогічної культури вчителя як основи його професійності», Л. Бондар

«Оптимізація комунікативної культури особистості у соціокультурному розвитку» та багато інших.

В. Сухомлинський стверджує, що культура педагога перетинає всю його педагогічну діяльність, бо жоден із його намірів не здійснений без педагогічного спілкування, де слово – це міст, через який наука переходить у майстерність.

Метою статті постає аналіз підготовки вчителів до формування культури дітей.

Розглядаючи стрімке зростання особистого виховання та зміну культури учнів, можна вилучити фактор зростання вимог до особистості самого вчителя, до рівня його професійної підготовки, до рівня його знань та культури. У цьому випадку доцільно спиратись на творчу спадщину видатного педагога Василя Сухомлинського, яка постійно збагачувалась та збільшувалась. За його ідеями, педагог виступає основною фігурою навчально-виховного процесу, за цим він розробив систему вимог до їх підготовки і сам довів її ефективність, керуючи розвитком учителів у середній школі, а також тими, хто потребував його досвіду.

Проблематика професійної культури вчителя розглядалась у багатьох творах видатного педагога, таких як: «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості», «Сто порад учителю», «Методика виховання колективу» та інші. Варто зазначити, сучасні науковці у своїх педагогічних дослідженнях визначили кілька змістів культури вчителя. Зокрема Н. Крилова зауважила, що почуття гордості чи працелюбства здатне допомогти швидко розв'язати професійні завдання та складності, ефективно розширюючи професійний досвід.

Проте більшість науковців спираються на поділ культури вчителя на професійні складові, наприклад на: компетентність спілкування, системний світогляд, інформаційна озброєність, предметні знання (Г. Сагач та І. Зязюн). Слід зазначити, що саме Василь Сухомлинський був одним із перших дослідників, хто детально досліджував формування культури вчителя. На його думку, особливості вираження професійної діяльності вчителя є складовими його культури: з того, як поводить себе вихователь, дитина робить висновок про поведінку інших людей, де добро і зло, в чому ідеал [1, Т.1, 197]. Отже, педагог має бути прикладом для наслідування, його культура має приваблювати учнів своєю красою життєвих поглядів, принципів чи інтелекту.

В умовах сучасного світу важливим фактором успіху діяльності є професійна культура людини та її компетентність. Суспільство надає запити, а освітня система виконує їх, проте досягти успіху можливо лише за умови високого рівня навчання та професіоналізму педагогів, які в свою чергу, повинні мати справжнє педагогічне покликання, прагнення до здобуття та розповсюдження знань. В. Сухомлинський пов'язував розвиток культури вчителя з постійною творчою працею, адже професіонал має вчитись на досвіді. Важливо, що відповідний рівень професійної культури набувається протягом багатьох років важкої праці та самовдосконалення, починаючи з

періоду навчання в освітньому закладі і протягом усього життя. Також видатний педагог вважав, що вчитель є не лише фахівцем із певного предмету, а й вихователем, що формує ідеали та цінності. Проте зусиль лише одного фахівця буде замало – для досягнення максимального результату виховного впливу необхідна спрямована діяльність усього шкільного колективу, батьків, соціального середовища та громадськості.

За переконанням В. Сухомлинського, вчитель є не тільки організатором, а і центральною фігурою в початковому процесі, той, хто ставить вимоги до рівня власної професійної культури та до духовного світу, становлення якого відбувається в педагогічному колективі, за допомогою колег та під керівництвом директора школи. Варто підкреслити, що до формування професійної культури видатний педагог висував вимоги у розвитку емоційної культури. Розглядаючи ситуації, коли вчитель підвищує голос, вдається до грубості, він демонструє низький рівень своєї емоційної культури. Відтак викладач який, має на меті формувати культуру дітей, повинен сформувати власну, поєднуючи в собі якості педагога-професіонала. Путівником для формування культури особистості та педагогічної праці є праця В. Сухомлинського «Сто порад учителям».

Питання підготовки вчителів до формування культури дітей крізь призму спадщини Василя Сухомлинського набуває особливого значення в умовах сучасного світу, де цінуються осмислені світоглядні позиції та культура особистості. В. Сухомлинський у своїх роботах визначав педагогічні цінності, які повинні стати основою педагогічної праці кожного вчителя.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В. Вибрані твори : в 5-ти т. / В. Сухомлинський. – Т.5 Статті. – К. : Радянська школа, 1977. – 639 с.
2. Бондар Л.С. Педагогічна культура вчителя як основа його професійної компетентності у творчій спадщині В.О. Сухомлинського / Л.С. Бондар // Педагогіка і психологія. – 2006. – № 3. – С. 13 – 18.
3. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям / В.О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1988. – 304 с.

Білоус Інна,

студентка 44 групи ННІ іноземної філології.

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

Роль учителя літератури в контексті педагогічних ідей

В. Сухомлинського

Саме уроки світової літератури значно відрізняються серед інших шкільних занять тим, що допомагають учням пізнати світ та, звичайно ж, знайти своє місце в ньому. Безумовно, світова література виконує провідну роль у формуванні характеру, етичних смаків, світогляду учня.

«...У наших руках – найвеличніша цінність світу – Людина. Саме ми створюємо Людину, як скульптор створює свою статую із простого шматка мармуру: десь у глибині цієї мертвої брили лежать чудові риси, які належить отримати, очистити від усього непотрібного», – писав В. Сухомлинський.

В. Сухомлинський порушує проблему формування творчої особистості вчителя в багатьох своїх статтях, серед яких: «Суспільство і вчитель», «Які якості треба мати педагогу як вихователеві», «Розмова з молодим директором школи», книгах «Сто порад учителеві», «Методика виховання колективу» та багатьох інших. У «Розмові з молодим директором школи» Василь Олександрович називає творчість глибоко особистою, індивідуальною якістю і пов'язує її із здібностями, талантом педагога. На його думку, бачення нового у педагогічній діяльності є «важливою умовою творчого ставлення до роботи».

Протягом усього свого життя Василь Олександрович мріяв, аби усі діти потрапили лише до рук хороших педагогів. Це були не лише мрії, але ще й багато праці і зусиль, висвітлених у фундаментальній праці «Павлиська середня школа», де він працював над питаннями щодо формування справжнього професіоналізму вчителів.

Великий педагог стверджував, що лише творча натура учителя зможе виховати гідного творця. Головним чинником ефективності навчального процесу та виховання В. Сухомлинський вважав людяність, любов, доброту, чуйність, сердечність і тактовність стосовно учнів. «Лише вчитель творчої натури може бути осередком здобутків своїх вихованців», – стверджував В. Сухомлинський.

Метою статті постає аналіз ролі вчителя літератури в навчально-виховному процесі.

Головне завдання уроків літератури – розвивати в учнів любов до прекрасного, закликати до мистецтва слова, виховувати зацікавленість до читання, художнього слова, розвивати естетичні смаки, уміння творчо сприймати прочитане.

Справжній учитель ставить перед собою не лише питання «що вивчити», але й «як вивчати». Такі вчителі впевнені, що школа – це не просто навчальний заклад, що «передає знання», це заклад, де «навчають жити». Тому справжній учитель максимально наближує навчальний процес до життєвих реалій.

«Справжній учитель, – писав В. Сухомлинський, – не той, хто ідеально знає свій предмет. Цього не достатньо. Професія учителя – проникнення до людського розуму, думок, почуттів дітей, підлітків та юнацтва. Василь Олександрович виділяв діяльність педагога як надзвичайно складну та багатогранну справу, що бере свій початок там, «де зароджується іскра живої, похливної думки, що знаходиться у пошуках відповіді на питання, висунуте життям».

Сучасний урок літератури – це урок – співпраця, що покликаний навчити дітей мисленню, висловленню власних думок.

Урок літератури можна вважати ефективним тоді, коли на ньому немає пасивних учнів. Що ж для цього робити? В. Сухомлинський відмітив, що найважливіша ознака творчої праці вчителя є те, що дитина, як є об'єктом його праці, завжди змінюється, тому одним із найважливіших завдань діяльності справжнього вчителя було «пізнати, виразити, розкрити,

удосконалити індивідуальний талант творчого мислення». Таке навчання започатковує кожному вихованцю прийнятні умови, завдяки яким кожен учень почуває себе успішним та інтелектуально спроможним. Адже як писав В. Сухомлинський, «учителя не випадково називають високим іменем народний. Його мудрість творить ту складну річ, яку прийнято називати наступністю поколінь».

Головними принципами викладання літератури у школі є: індивідуальний підхід, толерантність, уподібнення викладання літератури в школі до явищ і проблем сьогодення, вивчення літератури в контексті розвитку культури й мистецтва, застосування міжпредметних зв'язків тощо.

Кожен педагог ставить перед собою завдання:

- ✓ залучення учнів до прекрасних нарисів українського та світового письменства;
- ✓ покращення культурного рівня вихованців;
- ✓ формування зацікавленості учнів до читання художніх творів, виявлення їх індивідуального естетичного смаку, уміння розрізняти, порівнювати та оцінювати художні явища;
- ✓ розкриття багатогранності функцій літератури – пізнавальної, виховної, естетичної;
- ✓ розвиток уміння розуміти художні твори та здатності оцінювати їх місце в літературному процесі;
- ✓ виховування в учнів творчих здібностей, індивідуальних здібностей, естетичних емоцій;
- ✓ формування уміння аргументовано і чітко висловлювати власні думки, надавати оцінні судження.

Учитель літератури повинен власним прикладом продемонструвати вихованцям активну життєву позицію на основі гуманістичних цінностей та ідеалів, аби учні, в свою чергу, прагнули до самостійного духовного вдосконалення.

Високу оцінку праці педагога надавав В. Сухомлинський, який, зокрема, зазначав: «Працю педагога неможливо порівняти абсолютно ні з чим. Ткач уже через кілька хвилин може побачити плоди своїх турбот. Лікар буде до останньої секунди боротися за життя людини, не давши хворому відчути, що його стан погіршився... А вчитель має працювати багато років, аби побачити плід свого творіння; у житті буває минають десятиріччя, і лише трохи починає проявлятися те, що ти замислив; лише учитель по справжньому може відчути почуття незадоволення; лише в учительській справі помилки та невдачі призводять до складних наслідків. Педагог зобов'язаний перед людством працювати як найкраще; кожна крапля людської краси – це його недоспані ночі, сивина, незабутні хвилини його власного щастя – дійсно, саме учителеві іноді ніколи подумати про самого себе, бо завжди змушений думати про інших, і для нього це не самопожертва, а справжнє щастя власного життя.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В.О. Людина неповторна. Вибрані твори: в 5 т. Статті / В.О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1977. – Т.5. – С.80–96.
2. Сухомлинський В.О. Моя педагогічна система: [з неопублікованої кн. «Педагогічна культура»] / В.О. Сухомлинський – К. : Радянська школа. – 1988. – С. 79–84.
3. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5 т./ Сухомлинський В.О. – К. : Рад. шк., 1977. – Т.4. – С.7–390.
4. Сухомлинський В.О. Сто порад учителю / В.О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1988. – 310 с.
5. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором школи. Вибрані твори: в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – Т.4. – С. 391–626.

Петренко Катерина,

студентка 41 групи ННІ іноземної філології.

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

В.О. Сухомлинський про майстерність слова вчителя

«Учитель готується до гарного уроку все життя... Така духовна і філософська основа нашого фаху і технологія нашої праці».

В.О. Сухомлинський

Педагогічна майстерність залежить від комплексу професійних якостей, які забезпечують здатність особистості вчителя до встановлення взаємного контакту з учнями. Як зазначає професор І. Стахов, неабиякого значення у взаєминах учителя з учнями набуває характер і стиль спілкування – «у формі спілкування з учнями, в методах і прийомах відбувається виховний вплив на них, ... загальний тон і стиль спілкування вчителя з учнями характеризується доброзичливістю його ставлення до них, повагою до гідності особистості учня, вимогливістю, правдивістю ставлення і педагогічно виправданою виразністю процесу спілкування» [1, с. 179].

Проблеми етики спілкування завжди цікавили людство. Морально-психологічні особливості людей знаходять своє відображення у висловах древнього китайського мислителя Конфуція і давньогрецьких філософів Сократа, Платона, Аристотеля та інших, а також у висловлюваннях мислителів наступних історичних епох (Спінози, Гоббса, Локка, Вольтера, Руссо, Гольбаха, Гельвеція та інших).

Педагогічне спілкування – це спілкування педагогів з учнями у всіх ситуаціях шкільного життя. Воно може мати форму розпорядження, інструкції, поради, запланованої бесіди або спонтанної розмови, зауваження, питання, відповіді на питання тощо. Педагогічне спілкування має надзвичайно велике, часом вирішальне значення у виховному процесі [1, с. 180–181].

Роль педагогічного спілкування серед інших компонентів процесу виховання історично зростає. Це пов'язано з тим, що разом із демократизацією суспільних відносин постійно розвивається почуття власної гідності та чутливість до міжособистісних стосунків кожної людини, тому авторитарний стиль усе частіше сприймається учнями як прояв зневажливого ставлення до них, як відхилення від норми.

Складовою педагогічної майстерності вчителя є його мовлення. Це інструмент професійної діяльності педагога, за допомогою якого можна розв'язати різні педагогічні завдання: створити щире спілкування у класі, встановити контакт з учнями, зробити складну тему уроку цікавою, а процес її вивчення – привабливим. Мовлення вчителя є показником його педагогічної культури, засобом самовираження і самоутвердження його особистості.

Актуальними в умовах сьогодення є погляди В.О. Сухомлинського на професію вчителя і шляхи піднесення його професійної майстерності. Про це, зокрема йдеться у таких працях як: «Павлівська середня школа», «Сто порад учителям», «Розмова з молодим директором школи», в статтях «Майстерність», «Високе покликання педагога», «Учитель і діти», «Суспільство і учитель» та інших.

Творчу діяльність педагога Василь Олександрович розглядав як складну, багатогранну справу, яка починається там, «де зароджується іскра живої, трепетної думки, що шукає відповідь на питання, яке висувається життям. Без питання, без бажання знайти причинні залежності між явищами ця іскра ніколи не загориться. Питання, що запалює іскру творчості, виникає тоді, коли ти хочеш бачити свою справу, свою працю, результати своєї праці кращими, ніж вони є зараз, коли тобі не дає спокою думка: чому твої зусилля не приводять до того, до чого вони, здавалося б, повинні привести?» [4, с. 406].

За переконанням В.О. Сухомлинського, тільки творча особистість учителя зможе виховати творця. Великий педагог відмічав: *«Ми маємо справу з найскладнішим, неоціненним, найдорожчим, що є в житті, – з людиною. Від нас, від нашого вміння, майстерності, мистецтва, мудрості залежить її життя, здоров'я, розум, характер, воля, громадянське й інтелектуальне обличчя, її місце і роль у житті, її щастя»*.

Логічна єдність, цілісність зазначених вище факторів складає, як відмічав В.О. Сухомлинський, педагогічне явище. Тому педагогічна праця лише тоді стає творчим процесом, а учитель лише тоді стає активною силою, яка впливає на особистість вихованця, коли учитель не лише фіксує все, що відбувається, а й сам активно впливає на педагогічне явище, створює його. Великий педагог писав: *«Якраз у тому, що учитель, спостерігаючи, вивчаючи, аналізуючи факти, творить педагогічне явище, і полягає найважливіший елемент творчого дослідження – передбачення ... Тільки вивчення й аналіз фактів дають змогу учителям бачити в звичайному, звичному нове. Бачення нових сторін, нових рис, нових деталей у звичайному – це важлива умова творчого ставлення до роботи»* [4, с. 473].

За твердженням В.О. Сухомлинського, педагогічне покликання також неможливе без гармонії серця і розуму, поєднання сердечності з розумом: *«Холодна безпристрасність і скрупульозне зважування всього, що відбувається, побоювання допуститися неточності в дотриманні всіляких регламентацій викликає в дітей насторожене ставлення до вчителя, недовіру»* [3, с. 10]. Тому учитель-гуманіст застерігав педагогів від прийняття

поспішних рішень, пов'язаних із помилковими, необачними вчинками учнів. У майстерні педагогічних засобів важливо налаштуватися на задушевну розмову з учнем, можливо, відкласти бесіду на кілька днів, щоб емоційність слів, звертання до розуму й серця вихованців стали ще повнішими, були пережиті, насичені хвилюванням учительського серця. Отже, щоб досягти високого рівня педагогічної майстерності, учителям треба пройти школу сердечності, тобто протягом тривалого часу пізнавати серцем, чим живе, що думає, із чого радіє і чим засмучується кожна дитина.

Закоханий у свій предмет, Василь Олександрович спонукав і підтримував прагнення вчителів підвищувати свій рівень професійної майстерності. Він писав, що *«школа може дати учням міцні й глибокі знання лише за тієї умови, коли кожен учитель безперервно удосконалює свою педагогічну майстерність»*.

У бесіді з молодим директором школи «Основні проблеми творчої праці педагога» він наголошує на відповідальності керівника за розвиток творчості педагогічного колективу і кожного вчителя: *«Дух часу, взаємини між людьми – усе це залежить від того, які ми з вами, від того, яка школа, що їй народ ввіряє своє майбутнє, від того, яке керівництво школою»* [4, с. 394].

«Якщо ви хочете духом творчого пошуку збагатити життя колективу, будьте самі шукачем і дослідником, – радив В.О. Сухомлинський молодим директорам шкіл, – не буде вогника у вас – вам ніколи не запалити його в інших» [4, с. 476].

«Треба будувати, – підкреслював він, – міцну інтелектуальну основу для педагогічної майстерності» [4, с. 419], такою основою він вважав систему внутрішньошкільної методичної роботи. Структура, форми, зміст методичної роботи в Павлиській школі були спрямовані на поглиблення професійної компетентності, ознайомлення із науковими досягненнями, оволодіння новими технологіями, методами навчання та виховання.

Цілеспрямована робота педагогічного колективу, кожного вчителя над обраною науково-методичною проблемою створювала в Павлиській школі атмосферу співпраці, творчості, формувала постійну потребу аналізувати свою діяльність, спонукала до створення власного досвіду, постійного збагачення індивідуальної творчої лабораторії на підставі практичного втілення нових педагогічних ідей, технологій.

В.О. Сухомлинський надавав перевагу самоосвіті перед іншими формами методичної роботи. Він писав: *«Знання, добуті самоосвітою, дуже міцно зберігаються в пам'яті... У процесі самоосвіти формуються індивідуальні риси особистості, виробляється індивідуальний стиль розумової праці»* [4, с. 261].

Василь Олександрович дбав про високий професіоналізм учителів, звертав увагу на збільшення вільного часу для учителя, бо це, як вважав він, *«корінь, який живить гілки педагогічної творчості»*.

У виступі перед директорами шкіл В.О. Сухомлинський радив колегам: *«Бережіть учителя, його здоров'я, допомагайте йому зростати професійно, духовно, культурно і морально, якщо бажаєте мати хорошу сучасну школу»*.

Для формування і вдосконалення педагогічної майстерності В.О. Сухомлинський закликав учителів збагачувати технологічну лабораторію педагогічної праці. Для цього педагогу треба розробити великий запас завдань, прикладів для індивідуальної й колективної роботи, скомплектувавши їх за темами, розділами навчальної програми: «Якщо хочете бути справжнім майстром, не чекайте, коли хтось народить Вам Ваше дитя. Найкращим, найефективнішим буде той метод, у який ви вдихнете свій розум, свою живу думку» [2, с. 288]. Найвищим етапом педагогічної творчості науковець вважав поєднання практики з елементами наукового дослідження, зосередження уваги на певній проблемі педагогічного процесу, дослідження, вивчення фактів, прочитання педагогічної й методичної літератури. За глибоким переконанням Василя Олександровича, педагог протягом професійної діяльності має створити власну бібліотеку, що вміщує книжки з проблем науки, основи якої викладає вчитель, про життя і боротьбу людей, образи яких є прикладом, зразком для молоді, книжки із психології про душу дитини, юнака, дівчини. Бібліотеку вчителя вважав критерієм естетичної культури педагога. Знання душі людини, яка формується, здійснення індивідуального підходу можливе за опрацювання психологічної літератури: «...вчорашній студент стає справжнім майстром педагогічної праці лише за тієї умови, коли протягом усього свого життя він вивчає психологію, поглиблює свої психологічні знання» [3, с. 119].

Кожна прочитана вчителем книга має увійти у майстерню виховання як новий тонкий інструмент. Бібліотека В.О. Сухомлинського складалася із книжок, що стали мудрими вчителями, порадиниками, наставниками, які давали вченому відповіді на актуальні питання виховання і розвитку підростаючого покоління, допомагали передати вихованцям нагромаджений попередніми поколіннями досвід. Крім зазначених характеристик і здібностей, Василь Олександрович наголошував на ще одній з них: учитель-майстер повинен мати хоч маленьку іскру музичного обдарування, володіти музичним інструментом; засобом впливу на людське серце може бути також художня література, адже у хорошого педагога має бути сформоване витончене почуття краси. Удосконалення педагогічної майстерності відбувається шляхом творчого вивчення і впровадження передового педагогічного досвіду інших педагогів: «Запозичення найкращого досвіду – це не механічне перенесення окремих методів і способів у свою роботу, а перенесення ідеї. Щоб навчатися в кращих майстрів, треба в чомусь переконатися» [3, с. 136].

Отже, доробок Василя Олександровича Сухомлинського становить цілісну органічну творчу лабораторію педагога-майстра з виробленою ексклюзивною системою педагогічних дій, оригінальним власним почерком, самобутніми прийомами і формами організації навчального процесу.

Список використаних джерел

1. Бабич Н.Д. Основи культури і техніки мовлення / Н.Д. Бабич. – Львів : Підручники і посібники, 1990. – С. 179–181.

2. Постельняк А.І. В.О. Сухомлинський : діалог із сучасністю / А.І. Постельняк. – Кіровоград: Центральньо-українське видавництво, 2003. – 288 с.
3. Сухомлинський В.О. Сто порад учителю [Текст] / В.О. Сухомлинський. – Київ : Радянська школа, 1988.
4. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5-ти томах [текст] / В.О. Сухомлинський. – Київ : Радянська школа, 1976–1977. – Т.4.

Радзівон Аліна,

студентка 34 групи ННІ іноземної філології.

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

В.О. Сухомлинський про педагогічну культуру вчителя

«Велика виховна сила школи народжується там, де у людини, перед якою тільки відкривається життя, є улюблений учитель».

В. Сухомлинський

Сучасну педагогіку неможливо уявити без надбань класиків педагогічної думки. Вивчаючи проблеми сьогодення, працюючи з молодим поколінням, вчитель не може не звертатися до мудрих джерел, які були популярними колись і не втрачають актуальності зараз.

Особливу увагу особистості вчителя надавав відомий педагог, письменник, публіцист, творець Василь Олександрович Сухомлинський. Через ідеї гуманістичної педагогіки педагог намагався сформувати і виховати духовних, гармонійних і щасливих особистостей. Лише щира любов до дітей і власні переконання, впевненість у собі допомогла йому це зробити. Пропрацювавши все життя в школі, В. Сухомлинський зробив її головним етапом життя кожної особистості, перетворив її у наукову лабораторію, де можна винайти безліч педагогічних методів і підходів.

Мета статті – висвітлити погляди В. Сухомлинського на професію учителя та, зокрема, молодого педагога.

Василь Олександрович Сухомлинський (1918–1970) народився в Кіровоградській області в християнській сім'ї. Навчався в Полтавському педагогічному інституті. З сімнадцяти років викладав у школі українську мову та літературу. Про високе покликання вчителя літератури знаходимо думки у педагогічній спадщині В. Сухомлинського. *«Школа – це насамперед учитель. Особистість учителя – наріжний камінь виховання»*, – підкреслював педагог-новатор [8, с. 198]. Він вбачав у вчителю-майстрі непересічну, духовно багату, творчу людину, яка може *«виражати себе як особистість, розкривати свій внутрішній світ перед людьми»* [8, с. 199].

У 1941 році добровільно пішов на фронт. Після важкого поранення в 1942 році він більше не повертався у стрій, тому його демобілізували і направили працювати директором середньої школи в Удмуртії. Згодом після звільнення України від фашистів повернувся на рідні землі, працював завідувачем Онуфрїївського районного відділу народної освіти. Але згодом В. Сухомлинський домігся посади директора середньої школи селища Павлиш Онуфрїївського району, де працював до кінця життя. Тут педагог

знайшов себе. Він мав можливість вільно висловлювати свої думки, відстоювати власну точку зору, творити і вершити новаторство.

В останні роки свого життя Василь Олександрович спирався на етнопедагогіку, переконував у важливості народних виховних цінностей. Важливим засобом виховання дітей, за його словами, була рідна мова і національна народна творчість. В. Сухомлинський сам писав казки, притчі, оповідання українського світосприйняття для школи, де працював, і використовував їх на практиці.

У книзі «Серце віддаю дітям» письменник твердив, що казки – це інструмент розумового розвитку, створення казок зацікавлює дітей. Він намагався залучати школярів до складання власних казок. У Державному педагогічно-меморіальному музеї В. Сухомлинського зберігається понад 80 томів учнівських казок. Чималу педагогічну спадщину В. Сухомлинського складають 48 книг, 500 наукових статей та понад 1500 казок і оповідань для дітей. Своєю творчістю він підніс українську педагогіку до світового рівня [4, с. 315].

У творах «Слово рідної мови», «Джерело невмирущої криниці» митець розкрив призначення рідної мови і слова вчителя, що і є, в свою чергу, інструментом усебічного виховання особистості.

Популярними в сучасних умовах є погляди В. Сухомлинського на професію учителя та, зокрема, молодого педагога. Про це йдеться у таких працях: «Павлівська середня школа», «Сто порад учителеві», «Розмова з молодим директором школи», в статтях «Майстерність», «Високе покликання педагога», «Учитель і діти», «Суспільство і вчитель» та інші. Відомий митець стверджував, що бути вчителем – свого роду покликання. Адже вміння виховувати дітей і робити їх щасливими і добре підготувувати їх до майбутнього дорослого життя – це мистецтво, яке йде з витоків народної педагогіки, адже як би не змінювалися погляди на життя, ми завжди пам'ятатимемо наших головних вихователів: маму, тата і першого вчителя. Педагогом здатен бути той, хто вірить в людину майбутнього. А щоб виховати таку людину, учитель має любити свою професію понад усе і віддаватися їй на повну.

Василь Олександрович пред'являв дуже високі вимоги до особистості педагога як керівника й організатора навчально-виховного процесу: *«Ми повинні бути для підлітків прикладом багатства духовного життя; лише за цієї умови ми маємо моральне право виховувати»* [5, с. 22]. На думку письменника, вихованець, особливо підліток, бере з когось приклад і вважає ідеалом. Таким ідеалом повинен бути вчитель, якщо ж це не так, і учень не вірить в учителя, то і виховання зникає.

Одне за іншим робить В. Сухомлинський маленькі відкриття: виявляється, кожен учитель, який би предмет він не викладав, повинен бути викладачем словесності ... Слово – перший крок до думки учня. У виховній роботі важливим є і зміст матеріалу, і тон розмови, і час цієї розмови, і зовнішній вигляд учителя, і манери його поведінки. Діти дуже добре відчують фальш слів, якщо вони не відповідають моральному переконання

вихователя. Вони зневажливо ставляться до того, хто намагається весь час щось приховати, надати темним кольорам яскравості.

Сьогодення характеризується становленням педагогічної риторики як науки та навчальної дисципліни. Цей напрям має вагоме значення для сучасної педагогіки – вона все більше потребує розробки прикладної риторики, яка входила б обов'язковим курсом у систему підготовки майбутнього вчителя. У переважній більшості українських педагогічних навчальних закладів педагогічна риторика є складовою частиною більш загального курсу, що присвячений основам педагогічної майстерності. Але підручників присвячених мистецтву слова вчителя нажалі ще не створено. Визначивши таким чином головні засади педагогічної риторики В. Сухомлинського, звернемося до технології педагогічного слова, йдеться про риторичні засоби, які застосовував і описував сам Василь Олександрович.

В. Сухомлинський велику увагу приділяв здатності слова викликати в свідомості слухача образно-зорові уявлення. *«За допомогою слова можна створити в уявленні дітей такі самі яскраві образи, як і з допомогою наочних засобів... слово несе в собі яскравіше емоційне забарвлення порівняно із забарвленням, що може дійти до душі дитини в процесі споглядання наочного образу»* [9, с. 246].

В. Сухомлинський – класик педагогіки, який приділяв слову, як основному засобу навчання та виховання, виключну увагу. *«В руках вихователя слово, – стверджує Василь Олександрович, – такий же могутній засіб, як музичний інструмент у руках музиканта, як фарби в руках живописця, як різець і мармур у руках скульптора.... Слово – це ніби той місток, через який наука виховання переходить у мистецтво, майстерність»* [5, с. 160].

Виховання для формування гуманістичного ідеалу в учнів В. Сухомлинський вважав мовну підготовку вчителя. Розроблена ним педагогічна система поклала початок науковим у сфері сучасних педагогічних напрямків, включаючи і педагогічну риторичку. Він відводив особливе місце для мовної підготовки вчителя серед компонентів педагогічної культури вчителя. Володіння і вміння педагога користуватися мовними навичками служить навчанняю і вихованняю. Причину нудних, нецікавих, пустих уроків В. Сухомлинський вбачав у хаотичності, логічній непослідовності, безграмотності у шляху донесення нового матеріалу вчителя. Неабияку увагу відомий педагог сконцентровував на виховній функції слова. Учительське слово, за В. Сухомлинським, – це не що інше як «інструмент впливу на душу вихованця» [6, с. 83]. Володіння мовою – це теж свого роду мистецтво. Учитель повинен володіти високою емоційною культурою, бути щирим, чесним і відкритим у спілкуванні з учнями.

Майстерність слова вчителя – головний інструмент у вихованні. Виконання навчальних і виховних цілей відбувається через пояснення, розповідь, бесіду, аргументування. І коли педагог цілковито володіє мовою і грамотно користується всіма її засобами, тоді він змушує слухати себе, завойовуючи серця дітей, довіру, одночасно збагачуючи їх духовний світ. Разом із тим, щоб створити затишну атмосферу на уроці, слід не просто вміти говорити, але й вислуховувати думки, побажання учнів, не нав'язуючи

власне бачення. *«Кожного разу, коли треба поговорити з учнем про його вчинок, у якому виразилися складні, суперечливі рухи його душі, я завжди відкладаю цю бесіду на декілька днів. Запевняю вас, мої поважані колеги, емоційність ваших слів, вашого звернення до розуму і серця вихованця від цього стане ще повніше, тому що відчуття в таких випадках як би ушляхетнюється мудрістю ваших думок <...> Це уміння – уміння налаштувати себе на задушевну розмову з учнем, особливо з підлітком, виключно важливо в тон майстерні педагогічних засобів, яку повинен створити для себе кожен учитель» [7, с. 4].*

Педагогічна творчість В. Сухомлинського – невичерпне джерело для створення педагогічної риторики як мистецтва живого слова вчителя. Як ніхто інший, він був переконаний у надзвичайних властивостях слова впливати на людину. *«Слово – найтонше доторкання до серця; воно може стати і ніжною запашною квіткою, і живою водою, що повертає віру в добро, і гострим ножем, і розжареним залізом, і брудом... Одна з граней педагогічної мудрості полягає в тому, щоб учити людину і говорити, і мовчати. Виховувати слово так, щоб воно було сміливим і скромним, нестримним і сором'язливим, безстрашним і обережним» [6, с. 85].* В. Сухомлинський вважав, що перед кожною дитиною, навіть самою посередньою і важкою, вчитель повинен відкрити сфери, де вона зможе досягти своєї вершини, сформуванню своєї людської гідності, свою душу.

В. Сухомлинський вчив педагогів створювати організовану систему впливів на вихованців, яка сприяє всебічному розвитку дитини, побудована на принципах гуманізму. Методика гуманістичного виховання у Василя Сухомлинського являє собою систему органічно поєднаних різноманітних способів, методів, прийомів впливу на вихованців, що реалізувалися засобами майстерного спілкування вчителя з учнями. У Павлівській середній школі, яку ще за життя педагога (1948-1970 рр.) називали школою-лабораторією педагогічної думки і практики виховання, поступово створювалась та відшліфовувалася струнка методика гуманістичного виховання. Одним із основних методів було виховання словом:

- ✓ роз'яснення вчителем моральних понять, цінностей, норм, правил гуманної поведінки; етичні бесіди;
- ✓ словесне виявлення довіри і недовіри;
- ✓ навіювання; переконання, роздуми;
- ✓ створення казкових образів гуманної поведінки і взаємовідносин тощо.

Якщо педагог мудро користується мовними надбаннями, знає як застосувати різні методи, в такому випадку про нього будуть говорити, діти будуть зацікавлені такою особистістю. На них впливає певний образ учителя, те враження, що склалося у школярів після спілкування. Знаючи силу слова, педагог дуже глибоко розумів секрети його впливу на людину, міг пояснити, чому одні слова є *«кволі й потворні, як кретини, немічні й безкровні, як тіль затихаючої стеблини»*, а інші – навпаки, *«яскраві й незгасні, як вічні зірки, що вказують людині шлях» [7, с. 585].* Ось чому так важливо найуважнішим чином прислухатися до роздумів видатного педагога про джерела виховного впливу слова.

«Слово вчить бачити, відчувати, захоплюватися. Завдання вчителя-вихователя полягає в тому, щоб у житті кожної дитини, кожного підлітка жило чутливе слово. Життя чутливого слова – це пильність на красу й на мерзенність, потворність» [1, с. 215]. В. Сухомлинський звертав значну увагу учнів на розвиток активного словникового запасу. Він вважав, що учень повинен уміти красиво і точно висловити свою думку, незалежно від аудиторії, перед якою виступає, будь то чи в колі сім'ї, чи на зборах, або ж в офіційному чи приватному листі. В. Сухомлинський завжди піклувався про мовну атмосферу в школі. Адже вчитель – це та людина, яка і має брати участь у вихованні любові до мудрого слова, його нюансів, яскравості й потужності, доцільності й значущості. Він писав: «Відчуття найтонших граней, відтінків слова – це ніби віконце, через яке до розуму й серця людини пробивається світло, безмежність краси, неосяжність океану думок, почуттів» [1, с. 215].

Вчитель подає власний приклад не лише своїми вчинками, учні звертають увагу не тільки на зовнішність чи дії, але й на те, що він говорить. Усе залежить від учителя. «Учитель творить Людину. Ці мудрі й ваговиті слова можна сказати тільки про матір і батька».

Працю вчителя ні з чим не можна ні порівняти, ні зіставити... вчителеві треба працювати роки і роки, щоб побачити предмет свого творіння, у жодній справі помилки і невдачі не приведуть до таких тяжких наслідків, як в учительській» [2].

Саме те, як говорить педагог, яким способом він доносить суть свого висловлювання дітям, і формує думку про наставника. Іноді слова вчителя роблять важкі речі легкими, незбагненні зрозумілими. Його мудрі слова можуть направляти на істинний шлях, допомогти знайти правильне рішення, переконати. Тому слово мудрого вчителя іноді залишається в нашій пам'яті назавжди.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В.О. Спогади про Сухомлинського / упоряд. С.П. Заволока. – К. : Рад. шк., 1990. – 224 с.
2. Вислови відомих педагогів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vstyp.blogspot.com/2013/11/blog-post_47.html.
4. Скільський Д.М. Історія української педагогіки: ілюстрований навчальний посібник / Д.М. Скільський. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2012. – 340 с.
5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори : в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1977. – Т.3. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. – 670 с.
6. Сухомлинський В.О. Слово вчителя в моральному вихованні / В.О. Сухомлинський // Вибр. твори: в 5-ти т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т.5. – С.321–330.
7. Сухомлинський В.О. Сто порад учителю / В.О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1988. – 304 с.
8. Сухомлинський В.О. Як виховувати справжню людину / В.О. Сухомлинський // Вибр. твори: в 5-ти т. – К.: Рад. шк., 1977. – Т.2. – С. 158–199.
9. Сухомлинський В.О. Духовний світ школяра / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т.1. – С. 209–400.

*Поліщук Юрій, Зіневич Віталій,
студенти 24 групи фізико-математичного факультету.
Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко*

Педагогічні ідеї В.О. Сухомлинського у практичній діяльності вчителя

Василь Сухомлинський заклав основи гуманістичної педагогіки. Він вважав людинознавство головним шкільним предметом. Створюючи і реалізуючи індивідуально-спрямовану педагогіку, найвищою цінністю якої виступає людина, В. Сухомлинський істотно поглибив підходи до розуміння особливостей педагогічної професії, значення в ній майстерності, творчості, культури, професіоналізму.

«Праця педагога – це насамперед напружена праця серця... й творчість розуму..., немає у світі важчої, виснажливішої для серця праці...» – писав він. Учителі, на думку В. Сухомлинського, – це «творці людських душ», «сіячі істинно людського», «світочі інтелектуального життя школярів», які повинні бути «взірцем людської досконалості». Тому передумовою успіху в педагогічній професії він уважав «талант любові до людини і безмежну любов до своєї праці й насамперед до дітей...». У роботах видатного педагога розкривається ідеальна модель учителя високого рівня педагогічної культури, майстерності, якому властиві гуманізм, духовність, громадянськість, загальна культура, інтелект, якості дослідника, творчий підхід до справи, здатність до самовдосконалення та ін.

На думку сучасних дослідників, проблеми педагогічної майстерності у творчості В. Сухомлинського розглядаються як єдність особистісних якостей педагога, його освіченості й володіння педагогічною технікою, а структура збагачується такими компонентами, як педагогічний оптимізм, характер духовного спілкування, широта емоційного діапазону вчителя та інше. Головний критерій оцінки майстерності праці вчителя великий педагог бачить в умінні викликати у дітей інтелектуальні почуття, радість пізнання і визначає ряд умов для їх розвитку. Досить чітку позицію займає В. Сухомлинський у питанні про функції виховання і викладання в педагогічній діяльності. Розрізняючи специфіку майстерності навчання і виховання, він вважає неприпустимою популярну думку, що «учити – одне, а виховувати – щось інше». Мистецтво виховання, за В. Сухомлинським, є основою майстерності навчання, і кожний учитель зобов'язаний бути насамперед вихователем, у процесі навчання спрямовувати розвиток особистості учнів, управляти їхньою психікою.

У педагогічній спадщині В. Сухомлинського всебічно обґрунтовується та розкривається теза про творчу природу педагогічної праці, а також про зміст і структуру педагогічної майстерності вчителя: «Питання, що запалює іскру творчості, виникає тоді, коли ти хочеш бачити свою справу, свою працю, результати своєї праці кращими, ніж вони є зараз, коли тобі не дає спокою думка: чому твої зусилля не приводять до того, до чого вони, здавалося б, повинні привести?» [2, Т.2, с. 327].

Підкреслюючи, що школі потрібен творчий, майстерний учитель, В. Сухомлинський у той же час називав педагогічну творчість «однією з ділянок педагогічної цілини» та вказував на те, що досягти педагогічної творчості вчитель може лише самостійно, займаючись професійним та особистим самовдосконаленням і дослідницькою діяльністю: «Якщо ви хочете, щоби педагогічна робота приносила вчителю радість, щоби проведення уроків не перетворювалося в нудну, одноманітну повинність, ведіть кожного вчителя на щасливу стежину дослідження... Стає майстром педагогічної праці звичайно той, хто відчув себе дослідником» [1, с. 512]. Формування педагогічної майстерності, педагогічної творчості, на думку В. Сухомлинського, слід розпочинати в педагогічних навчальних закладах і продовжувати у практичній діяльності в процесі ознайомлення з роботою педагогів-майстрів за допомогою осмислення їх досвіду, творчого використання колективної творчості школи.

Огляд проблематики професійної праці вчителя і його підготовки в історії передової вітчизняної педагогічної думки показав, що їхні якісні характеристики описувалися переважно за допомогою термінів педагогічного мистецтва, творчості, культури, досконалості без їх чіткої диференціації. Поняття майстерності вчителя-вихователя в класичній педагогічній літературі ще не одержало термінологічного оформлення, проте воно розуміється в якості найважливішого принципу педагогічної праці й професійної підготовки вчителя.

Майстерність є вирішальним чинником успішності й ефективності діяльності особистості в будь-якій сфері.

Майстерність – це довершене уміння в якій-небудь галузі. Великий тлумачний словник сучасної української мови так розкриває сутність слова «майстерний»: «Який достатньо знає свою справу; умілий, досвідчений. Який усе вміє робити. Який відзначається вправністю... Зроблений, виконаний дуже вміло; досконалий». Отже, майстерність пов'язана передусім із креативною діяльністю людини. Тому майстром можна назвати лікаря, інженера-конструктора, письменника, куховара, агронома, пілота, скульптора і безліч інших фахівців, які конкретно займаються практичною діяльністю. Але необхідність прояву майстерності на кожному кроці діяльності стосується передусім педагога-вихователя. Бо він має справу з індивідуальностями своїх вихованців. І до кожного з них у процесі спілкування треба виявити творчість, мистецтво дії, і, найважливіше – педагогічну майстерність.

Проаналізувавши літературу, нами було визначено, що педагогічна майстерність виявляється не в теоретичних знаннях учителя, а передусім у його конкретній діяльності.

У науковій літературі можна віднайти різні тлумачення понять «майстерність» та «педагогічна майстерність». Наведемо окремі з них.

Зокрема, з точки зору психології, майстерність – це висока вправність у виконанні певного виду діяльності. Майстерність передбачає наявність професійних знань, умінь, навичок; вона характеризує людину щодо її

здатності до швидкого і бездоганного виконання трудових операцій, працьовитості, наполегливості, любові до праці. Майстерність є такою рисою, яка відрізняє вправного працівника в діяльності від інших, адже він творить щось неповторне, нестандартне. Майстерність є передумовою творчості.

В етиці майстерність – «високий рівень оволодіння зображально-виразними засобами і технікою виконання. Для набуття майстерності необхідні відповідні навчання і професійні навички».

В. Сухомлинський, турбуючись про формування педагогічної майстерності вчителів, не обмежувався певними рекомендаціями, повчаннями, а обґрунтовував, передусім, наукові засади, з яких має проростати майстерність педагога, відбуватися становлення його професіоналізму.

Важливою сферою педагогічної діяльності вчителя-вихователя, що вимагає прояву майстерності, високого професіоналізму, є формування і керівництво дитячим колективом. Адже діти з 1-го класу стають членами первинного колективу, перебувають у ньому впродовж 10–12 років. Від соціально-психологічного здоров'я такого колективу багато в чому залежить рівень усебічного гармонійного розвитку особистості як члена колективу. Тому керівництво дитячим колективом вимагає від учителя-вихователя прояву високої майстерності, професіоналізму, педагогічної культури в широкому сенсі. В. Сухомлинський, залишаючись продовжувачем ідеї А. Макаренка про виховання особистості в колективі й через колектив, у своїх наукових працях («Методика виховання колективу», «Сто порад учителям» та ін.) виказував глибокі думки щодо технологічних, інструментарних підходів до забезпечення комфортних, гуманістичних умов для того, щоб колектив сприяв інтелектуальному і духовному розвитку кожної особистості, завжди стояв на захисті членів колективу.

Окреслимо один аспект у якому яскраво проглядається майстерність Сухомлинського в підході до захищеності особистості дитини в колективі. Йдеться про пораду В. Сухомлинського «Що можна й чого не можна обговорювати в шкільному колективі» [1, с. 89]. Педагог виокремлює вісім типових особливостей поведінки вихованців, які не варто виносити на обговорення в дитячому колективі. При цьому Василь Олександрович переконливо аргументує, чому такий-то вчинок не варто робити предметом обговорення з дітьми, які не мають достатнього соціального досвіду. «Можуть сказати: ви за «безконфліктне виховання?» – запитує В. Сухомлинський і відповідає: Так, я за виховання дітей (саме дітей) без таких потрясінь і вибухів, без тих сильних засобів впливу, які ні до чого доброго не приводять. Не можна з «дорослої» соціології переносити поняття й закономірності в дитячий світ. Потрясіння, конфлікти, вибухи у вихованні дітей не є об'єктивною необхідністю. І краще без потрясінь» [2].

У своїй праці «Розмова з молодим директором» В. Сухомлинський також акцентує увагу на важливості формування педагогічної майстерності і професіоналізму вчителів-вихователів. Говорячи про засади функціонування

загальноосвітньої школи, Василь Олександрович наголошував: «Навчально-виховний процес має, з мого погляду, три джерела – науку, майстерність і мистецтво. Добре керувати навчально-виховним процесом – це означає досконало володіти наукою, майстерністю і мистецтвом навчання і виховання».

Адресуючи свою працю передусім молодим директорам, які повинні турботливо діяти як учителі учителів, Майстер наголошує, що вони мають особисто показувати майстерність педагогічної праці. «Керівник школи буде хорошим, ерудованим, авторитетним учителем учителів лише доти, поки він з кожним днем удосконалює свою майстерність – майстерність учителя-вихователя». Логічно, що зміст тематичних бесід В. Сухомлинського з молодими колегами і спрямований на розгляд шляхів, засобів, форм і методів роботи щодо формування професіоналізму вчителів на засадах оволодіння майстерністю, основами педагогічної культури.

В. Сухомлинський зазначав: «Майстерність і мистецтво виховання всебічно розвиненої особистості полягає в умінні педагога відкрити буквально перед кожним, отже, й перед найпосереднішим, найважчим вихованцем ті сфери розвитку його духу, де він може досягти вершини, виявити себе, заявити про своє Я, черпати сили із джерела людської гідності, почувати себе не обділеним, а духовно багатим». Для цього В. Сухомлинський радив вивчати особистість кожного вихованця. На його думку, педагог повинен мати певні знання для вивчення особистості дитини. Це знання про: фізичний, інтелектуальний і духовний розвиток дитини; її думки, почуття; вольове загартування; характер та настрої.

Проаналізувавши педагогічний досвід В. Сухомлинського можна виділити такі складові **елементи діагностики особистості учня**: початкова діагностика вивчення учня; складання педагогічної характеристики учня під час навчання в школі; вивчення сім'ї дитини; вивчення різноманітних педагогічних факторів, пов'язаних із розвитком школяра; підсумкова діагностика (аналіз і узагальнення педагогічних факторів, використання методів статистичної обробки даних, висновки).

Пропоновані означення понять «майстерність» та «педагогічна майстерність» не виключають одне одного, а лише доповнюють, розширюють сутність цього феномена.

Світ прекрасного для дитини починається в сім'ї. «Тонкість відчуття людини, емоційна сприйнятливність, вразливість, чуйність, співпереживання, проникнення в духовний світ іншої людини – все це досягається передусім у сім'ї» [3, с. 67].

Висока гуманістична позиція В. Сухомлинського виявилася в його ставленні до сім'ї. Він вважав, що гармонійний, всебічний розвиток можливий лише за умови, коли школа і сім'я будуть діяти одностаїно і стають одностайними у спільній роботі. У багатьох своїх творах педагог показав як розвиток особистості залежить від культури батька й матері, як пізнаються людські стосунки і суспільне оточення на прикладі батьків. Педагог зазначав: «Гармонійний, усебічний розвиток можливий лише там, де

два вихователі – школа і сім'я – не тільки діють одностайно, ставлячи перед дітьми ті самі вимоги, а є єдиним цілим, поділяють ті самі переконання, завжди виходячи з тих самих принципів, не допускають ніколи розходження ні в меті, ні в процесі, ні в засобах виховання» [3, с. 55].

Прагнучи підготувати батьків до найважливішої справи життя, В. Сухомлинський запропонував давати їм елементарні педагогічні знання, а також безпосередньо залучати до обговорення проблем навчання і виховання.

Педагогічну освіту батьків В. Сухомлинський поклав в основу педагогіки: «Батьківська педагогіка, тобто елементарне коло знань матері й батька – це фундамент, основа всієї педагогічної теорії й практики» [3, с. 24]. Він пропонує: «вчити батьків мистецтва виховання як найблагороднішої, найлюдянішої, найвищої творчості...».

У зв'язку з тим, що не всі батьки готові виконувати свої батьківські обов'язки, педагог рекомендує створити «батьківські школи». У практиці такої школи, створеної при Павлиській середній школі на Кіровоградщині, діяло сім груп, до яких входили батьки за такими ознаками: батьки-молодята, батьки дітей дошкільнят, батьки учнів I–II класів, III–IV класів, V–VIII класів, VIII–XI класів та батьки, діти яких мали відхилення в розумовому і фізичному розвитку. Заняття в «Батьківській школі» проводилися регулярно, двічі на місяць. До роботи з батьками залучалися керівники школи, вчителі, лікарі, практикувалися виступи батьків з досвіду сімейного виховання.

Василь Олександрович пропонує **систему роботи з батьками:**

1. Організація дружнього, цілеспрямованого батьківського колективу на основі спільних інтересів – виховання дитини. Це завдання починало реалізовуватись за три роки до початку шкільного навчання і завершувалося в 10 класі («університет для батьків»).

2. Колективу Павлиської школи вдалося добитися того, що «в сім'ї діти – дошкільнята проходять своєрідну материнську школу...Ніякий, навіть найідеальніший садок не може замінити материнської школи або надолужити те, що упущено матір'ю і батьком у найтоншій сфері духовного життя людини – у вихованні особистості» [3, с. 6].

3. Педагогічна просвіта батьків: лекції й бесіди у педагогічній школі просвітницького характеру, щоб не допустити їхньої зневіри у власних виховних можливостях.

4. Індивідуальні форми роботи з сім'єю – з батьками без дітей.

5. Систематична організація конференцій, присвячених актуальним питанням навчально – виховної роботи.

В. Сухомлинський високо цінував роль батька і матері, старших у сім'ї, стверджуючи: «Людина в своєму моральному розвитку стає такою, яка в неї мати, точніше, яка гармонія любові й волі в її духовному світі» [3, с. 42]; «...батько народжує і виражає, продовжує, розвиває себе в своєму синові й дочці, вливаючи своє духовне начало з духовним началом матері» [3, с. 44]. Така висока оцінка місії матері й батька збігається з народно-педагогічним уявленням про роль батьків. Розвиваючи культ жінки-матері,

започаткований у вітчизняній педагогіці Т. Шевченком, В. Сухомлинський на практиці розробляє систему роботи з утвердження цього культу в духовному житті дітей.

При недоліку материнської уваги розвиток дитини завжди затримується – психічно, фізично, інтелектуально, емоційно. Деякі психіатри вважають, що декілька місяців позбавлення материнського впливу достатньо для того, щоб в психіці дитини відбулися зміни, які вже не можна повністю усунути у майбутньому. Для В. Сухомлинського культ матері – це результат серйозних роздумів про необхідність зв'язку поколінь, про передачу духовної культури.

«Учительська професія, – писав В. Сухомлинський, – це людинознавство, постійне, що не припиняється, проникнення в складний духовний світ людини. Чудова риса – постійно відкривати в людині нове, дивуватися новому, бачити людину в процесі її становлення – один із тих коренів, які живлять покликання до педагогічної праці. Я твердо переконаний, що цей корінь закладається в людині ще в дитинстві та підлітковому віці, закладається і в родині, й у школі. Він закладається турботами старших – батька, матері, вчителя, – які виховують дитину в дусі любові до людей, поваги до людини» [2, Т.3, с. 80]. Саме так формувався педагогічний талант самого В. Сухомлинського, джерело якого – любов до дітей, глибока віра в можливість виховання кожної дитини так, щоб не потрібно було потім виправляти допущені в ранньому дитинстві помилки. Толерантність до дитячих слабкостей, розуміння найтонших спонукальних мотивів і причин дитячих витівок, чуйність, турбота про дитину – усю цю мудрість педагог виніс із власного дитинства.

Уже багато століть мислителів усього світу цікавили взаємодія між учителем і учнями у процесі співпраці. Формування педагогічної майстерності йшло від життєвих спостережень до узагальнень, від розрізнених висловів з приводу виховання до цілісних педагогічних систем, від емпіричних рекомендацій до власне теоретичного дослідження, від довільних умоглядних побудов до концепцій, що експериментально перевіряються, від застосування методів якісного аналізу до точних кількісних оцінок і характеристик, від думок, припущень, утопій до наукового передбачення.

Однак основи гуманістичної педагогіки у взаємодії з вихованням розкрито видатним педагогом ХХ століття Василем Сухомлинським.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка / В.О. Сухомлинський. – Київ: Рад. школа, 1978.
2. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: у 5-ти т. / В.О. Сухомлинський. – Київ : Рад. шк., 1976-1977. – Т.2, Т.3.
3. Сухомлинський В.О. Сто порад учителю / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори. – М.: Педагогіка, 1979. – Т.4.

Ковалевська Аліса,

студентка 35 групи ННІ іноземної філології.

Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова

Василь Сухомлинський про працю вчителя

Є багато професій на Землі. З-поміж них професія вчителя не зовсім звичайна. Учителі здійснюють підготовку тих, хто завтра може змінити наше життя. Вони, можна сказати, працюють із «живим матеріалом», псування якого дорівнюється майже до катастрофи.

Відтак професія учителя вимагає всебічних знань, безмежної душевної щедрості, мудрої любові до дітей. Тільки щодня з радістю віддаючи себе дітям, можна наблизити їх до науки, заохотити до праці, закласти непорушні моральні основи.

Учителя називають інженером людських душ, архітектором характеру, лікарем хвороб росту, тренером інтелекту і пам'яті... Цей список можна продовжити. Однак, на відміну від інших професій, учителю не дано відразу насолодитися плодами своєї праці. Від посіву до жнив у нього проходить чимало років.

Особистість учителя, його професійна діяльність були предметом уваги таких видатних педагогів, як К. Ушинський, О. Духнович, А. Макаренко, В. Сухомлинський та інші.

Проблема підготовки сучасного вчителя – одна з найважливіших соціально-педагогічних проблем. Розробляючи педагогіку як науку, К. Ушинський особливу увагу приділив проблемі вчителя і системі його підготовки. Погляди з цього питання викладені ним у ряді робіт.

Однак одних теоретичних знань учителю недостатньо, необхідно ще опанувати практичним мистецтвом викладання, одержати навички в педагогічній роботі. Ці навички будуються на наукових основах, однак це є щось особливе, одержуване в практичній роботі.

К. Ушинський підкреслює, що вчитель не повинен обмежуватися отриманими знаннями. Дуже важливо розвинути у вчителя здатність і готовність до постійного розширення свого наукового і педагогічного кругозору. Вчитель навчає успішно доти, доки навчається сам.

«Учительська професія, – писав В. Сухомлинський, – це людинознавство, постійне, що не припиняється, проникнення в складний духовний світ людини. Чудова риса – постійно відкривати в людині нове, дивуватися новому, бачити людину в процесі її становлення – один із тих коренів, що живлять покликання до педагогічної праці. Я твердо переконаний, що цей корінь закладається в людині ще в дитинстві й отрочстві, закладається й у родині, і в школі. Він закладається турботами старших – батька, матері, учителя, які виховують дитину в дусі любові до людей, поваги до людини». Саме так формувався педагогічний талант самого В. Сухомлинського, джерело якого – любов до дітей, глибока віра в можливість виховання кожної дитини так, щоб не потрібно було потім виправляти допущені в ранньому дитинстві помилки. Терпимість до дитячих слабкостей, розуміння найтонших спонукальних мотивів і причин дитячих витівок, чуйність,

турбота про дитину – усю цю мудрість В. Сухомлинський виніс із власного дитинства.

В. Сухомлинський вважав, що правом користуватися гострим інструментом оцінки має тільки той педагог, який любить дітей. Учитель повинен бути для дитини такою ж дорогою людиною, як мати. Віра школяра у вчителя, взаємна довіра між ними, людяність і доброта – це те, що необхідно вихователю, те що хочуть бачити діти у своєму наставнику. Одна із найцінніших його якостей – людяність, у якій поєднується сердечна доброта з суворістю батьків.

У роботі із дітьми важливий і зміст матеріалу, і тон розмови, і час цієї розмови, і зовнішній вигляд учителя, і манери його поведінки. Слово вчителя знаходить відгук у серцях учнів і стає їхнім особистим надбанням лише тоді, коли «мудрість вихователя залучає, одухотворяє вихованців цілісністю, красою ідейно-життєвих поглядів, морально-етичних принципів». Діти дуже добре відчують фальш слів, якщо вони не відповідають моральному переконанню вихователя. Вони нехтують того, хто намагається видати темне за світле, прикрити похмуре темними словами. В. Сухомлинський підкреслював: «Корінь багатьох лих виховання саме в тому, що найчастіше вихованця закликають йти за прапором, у той час, як цей прапор ніхто не несе». Саме в цьому В. Сухомлинський бачить вище призначення педагога.

Педагог розмірковував над тим, що «праця вчителя ні з чим не порівнювана. Ткач уже через годину бачить плоди своєї праці; сталевар через декілька годин радіє вогненному потоку металу; орач, сіятель, хлібороб через кілька місяців милуються колоссям і зерном, вирощеним у полі... Учителю потрібно трудитися роки й роки, щоб побачити предмет своєї творчості; буває, що проходять десятиріччя і ледве починає виділятися те, що замислив; ніхто частіше від учителя не буває незадоволеним; у жодній праці помилки і невдачі не призводять до таких важких наслідків, як в учительській».

«Учителю потрібно володіти величезним талантом любові до людини, безмежною любов'ю до своєї праці й перш за все до дітей, щоб на довгі роки зберегти бадьорість духу, ясність розуму, свіжість вражень, сприйнятливість почуттів – без цих якостей праця педагога перетвориться в муку».

«Якщо в школах є насторожені, найжачені, недовірливі й злі діти, то лише тому, що вчителі не пізнали їх, не знайшли підходу до них, не зуміли стати їх товаришами. Виховання без дружби з дитиною, без духовної спільності з нею можна порівняти з блуканнями в сутінках».

Однією з найважливіших педагогічних проблем для В. Сухомлинського була проблема читання. Він вважав, що книга – найвпливовіший засіб виховання гармонійної особистості дитини. Без високої культури читання, як наголошував В. Сухомлинський, немає ні школи, ні справжньої розумової праці. Уміти читати, бути читачем – це високе мистецтво, його треба розвивати, йому треба вчитися. «Коли в молодій людини, як стверджував В. Сухомлинський, вихована пристрасть до читання, вона у вільний час не нудьгуватиме від безділля і не шукатиме дешевих розваг і задоволень. Не

хтось повинен задовольняти духовні потреби людини, а вона сама повинна бути творцем свого духовного життя».

Книга – то великий учитель. Але щоб вона нею стала, потрібно до неї звертатися, вміти вдумливо читати, розуміти, мати певну читацьку культуру. Саме тому так важливо надати великої уваги вихованню у дітей потреби і бажання читати художні твори, вміти відрізнити справжні шедеври від непотребу. Учитель має прагнути того, щоб учні стали вдумливими читачами, вміли обирати потрібну літературу, самостійно опрацювати її, висловлювати свої думки.

Мистецька спадщина минулого викликає у нашого читача підвищений інтерес. Одна з основних причин цього інтересу – високий духовний рівень нашого суспільства і сучасної людини, її потяг до духовних, інтелектуальних надбань, прагнення осягнути закони науки, літератури, мистецтва. І зустрічі з минулим, героїчними діяннями предків, з красою – надійний спосіб активізації морального, духовного зростання, вдосконалення сучасної особистості.

Твори давньої літератури, заново видані, з сучасних вимог прокоментовані, входять у духовну скарбницю нашого народу, служать сучасному.

В. Сухомлинський ретельно відбирав літературу для читання з урахуванням вікових особливостей дитини. «Читання, слухання художнього твору – своєрідний творчий процес, – писав він, – учень, який читає літературний твір, наповнює його пристрастю свого серця – він або захоплюється красою, благородством, моральною величчю, або ж відчуває обурення».

У 1969 році, виступаючи на нараді з питань дитячої літератури, В. Сухомлинський звернувся до письменників із гарячим полум'яним словом: «Пишіть такі твори, щоб рядки в них були гарячі, мов розпечене залізо, щоб слово ваше торкалось найпотаємніших куточків юного серця, щоб яскраве світло образів, створених вами, освітлювало юну душу, висвічувало її, щоб маленька людина бачила саму себе, пізнавала саму себе». Ці слова Василя Олександровича стали своєрідним заповітом для всіх, хто має справу з дитячою душею. Ось чому ми особливого значення надаємо читанню художніх творів на уроці й удома.

Навчання й виховання кожного учня як індивідуальності та особистості В. Сухомлинський вважав найважливішим, найтоншим і найскладнішим педагогічним завданням. «Своєчасно знайти, виховати й розвинути задатки здібностей у своїх вихованців, своєчасно розпізнати в кожному його покликання, – пише він у статті «Розвиток індивідуальних здібностей і нахилів учнів», – це завдання стає тепер найголовнішим у системі навчально-виховної роботи».

Учнів слід навчати не лише складати казки, оповідання про природу, друзів, рідних, а й робити аплікації до цих творів, малюнки, вміти складати відгук на прочитану книгу, придумувати загадки, створювати проекти.

Навчально-виховний процес у школі немислимий без урахування науково-технічного прогресу, який вносить чимало змін і до змісту, і до форми шкільної освіти.

В умовах нестримного зростання кількості інформації з літератури, шкільна програма в межах діючої "сітки" уроків не спроможна охопити весь той процес тільки монографічними розділами, треба шукати нові, більш ефективні засоби, рішуче оновлювати традиційні методи навчання, відкриваючи невикористані резерви та удосконалюючи традиційну систему роботи.

Відтак, щоб бути гарним педагогом, потрібно мати педагогічне покликання, мати відповідні якості особистості, володіти методикою викладання.

Список використаних джерел

1. Родчанин Е.Г. Об идеалах В.А. Сухомлинского / Е.Г. Родчанин, И.А. Зязюн. – М., 1991.
2. Сухомлинский В.А. Не только разумом, но и сердцем... / В.А. Сухомлинский. – М., 1986.
3. Сухомлинский В.А. О воспитании / В.А. Сухомлинский. – М., 1979.
4. Гаврилов Ф.Т. Обзорные темы на уроках украинской литературы в старших классах. Научно-методическое пособие / Ф.Т. Гаврилов. – К.: Рад. шк., 1980.
5. Загвязинский В.И. Педагогическое творчество учителя / В.И. Загвязинский. – М.: Педагогика, 1987.
6. Полищук Ф.Н. Изучение древней литературы в 8 классе: Пособие для учителей / Ф.Н. Полищук. – К.: Рад. шк., 1984.

*Каплюк Владислав, Бондарчук Тимофій,
студенти 33 групи фізико-математичного факультету.
Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова*

Діяльність директора школи з підвищення професійної майстерності педагогічного колективу в творчості Василя Сухомлинського

Працюючи багато років директором школи, В. Сухомлинський виконував важливу місію учителя вчителів. Стоячи на позиції гуманної педагогіки, Василь Олександрович виявляв високий професіоналізм, який на кожному кроці підкріплювався майстерністю високого гатунку. Педагогічна спадщина Учителя залишається багатющим джерелом формування педагогічної майстерності, а отже, й професіоналізму цілих поколінь молодих учителів-вихователів.

Так ще в початковий період своєї роботи у Павлиській середній школі В. Сухомлинський публікує статтю «Постановка експерименту педагогічним колективом середньої школи» [12], в якій описує методику колективного експерименту, що проводився в очолюваній ним школі. Він ставив проблему таким чином, щоб у самому експерименті, реалізації його результатів і загальній оцінці брав участь увесь педагогічний колектив. У Павлиській середній школі кожен учитель досліджував якийсь один аспект навчально-виховного процесу. В. Сухомлинський вважав, що методична робота і

наукове дослідження зближаються тим, що ґрунтуються на аналізі фактів і передбачають наукове прогнозування очікуваних результатів. Учитель, за В. Сухомлинським, який не вмів проникати мисленнєво у глибину фактів, причинно-наслідкові зв'язки між ними, неминуче перетворюється у ремісника. Тому однією з необхідних умов ефективної реалізації методичної роботи великий педагог вважав активну творчу діяльність усього колективу й дослідницько-пошукову атмосферу, що панує в ньому.

Зміст науково-методичної роботи визначається метою (завданнями) науково-методичної роботи, а також завданнями, які випливають із аналізу результатів діяльності педагогічного колективу, окремих педагогів.

У загальноосвітній школі склалася певна система науково-методичної роботи з педагогами, до складу якої входили: індивідуальні, групові та масові форми, що взаємодіють, доповнюють одна одну.

Під *індивідуальною науково-методичною роботою* розумілася цілеспрямована, планомірна й систематична робота педагога над удосконаленням теоретичної та практичної підготовки. Найважливішою індивідуальною формою науково-методичної роботи в Павлівській середній школі була самоосвіта педагогів. Глибоко переконаний, що вчитель як особистість формується впродовж усього життя, В. Сухомлинський прагнув якомога краще організувати самоосвітню діяльність свого колективу. У Павлівській середній школі було створено всі умови для самоосвіти вчителів, а саме: організація середовища у педагогічному колективі, що емоційно стимулює, збуджує внутрішню пізнавально-професійну активність педагога; позитивна атмосфера співпраці кожного члена колективу; спонукання до постійного самоаналізу та цілеспрямованого розвитку творчих здібностей [4, с. 45].

Створення умов для самоосвіти вчителів передусім полягало у можливості вивільнення часу для самоосвітньої діяльності. Тому визначний педагог особливу увагу звертав на таке важливе питання, як вільний час для вчителів: «У нашому колективі суворо додержують правила: тільки один день на тиждень у вчителя може бути зайнятий роботою на теоретичному семінарі чи на засіданні педагогічної ради, чи на методичному об'єднанні. Усі інші дні вчитель використовує для самостійної роботи...» [10, с. 45]. З цією метою він наполегливо радив оберігати вчителя від «непотрібної писанини», виділяти якомога більше часу для духовного спілкування та самоосвіти. Він вважав, що «чим менше у вчителя вільного часу, чим більше завантажений він всілякими планами, звітами тощо, тим швидше настане час, коли йому нічого буде віддавати вихованцям» [5, с. 40].

Відмітною рисою самоосвіти педагога є те, що результатом його роботи виступає поліпшення якості викладання предмета, якості виховної роботи, підвищення рівня знань, вихованості й розвитку учнів.

До найважливіших завдань самостійної роботи учителя В. Сухомлинський відносив:

- вивчення нових програм і підручників, аналіз їхніх дидактичних та методичних особливостей;

- самостійне засвоєння нових технологій навчально-виховного процесу;
- оволодіння методологією і методикою педагогічного дослідження;
- активна участь у роботі науково-методичних семінарів і методичних об'єднань, різних творчих груп;
- підготовка методичних розробок;
- систематичне вивчення передового педагогічного досвіду.

Результати самоосвіти вчитель репрезентує на кожному її етапі, беручи участь у семінарах, інформує на засіданні методичного об'єднання, доповідаючи на педагогічних читаннях, науково-практичних конференціях. Самоосвіта є найгнучкішою формою отримання знань, тому що вона здійснюється на діагностичній індивідуалізованій основі. Сутність індивідуалізації полягає в тому, що зміст, форми та методи самоосвіти підпорядковуються індивідуальним особливостям педагога, рівню його професійно-педагогічної культури, умовам педагогічної праці, реальним можливостям. Серед останніх велике значення мала сформованість різностороннього інтересу до пізнання, наполегливість і воля у подоланні труднощів, розвинена рефлексія і самокритичність.

Організація самоосвітньої діяльності вчителів передбачає керівництво і контроль за її здійсненням. В. Сухомлинський прийшов до висновку, що епізодична перевірка виконання планів самоосвіти є не досить ефективною формою контролю. Доцільно здійснювати систематичний і різнобічний контроль. Його варто починати ще напередодні навчального року з індивідуальної бесіди директора школи та вчителя про основний зміст самоосвіти, з перевірки індивідуальних планів самоосвіти вчителів.

Протягом навчального року в Павлиській середній школі регулярний контроль самоосвіти вчителів здійснювався за двома напрямками: відвідування уроків та позакласних занять з учнями та періодичні перевірки справжнього стану виконання індивідуального плану самоосвіти вчителя.

Групові форми об'єднують педагогів за інтересами, в них створюються оптимальні умови для обміну досвідом роботи, для творчих дискусій, виконання практичних завдань. До групових форм належать: методичні об'єднання, школи передового педагогічного досвіду, проблемні, ініціативні групи та ін. Найбільш поширеною груповою формою науково-методичної роботи є методичні об'єднання або кафедри педагогів. Організувались вони за територіальною ознакою (шкільні, міжшкільні, кущові, районні), за типами шкіл, навчальними предметами, їх циклами. Керував методичними об'єднаннями сам В. Сухомлинський. До змісту роботи методичних об'єднань входили питання підвищення рівня навчально-виховної роботи і якості знань учнів; обговорення методик викладання, що використовуються різними учителями; впровадження передового педагогічного досвіду і досягнень педагогічної науки; розробка шляхів упровадження інновацій; обговорення найважчих розділів і тем нових програм та підручників; організація позакласної роботи з учнями в позаурочний час (проведення олімпіад, конкурсів, аукціонів знань, громадських оглядів знань тощо); професійна допомога молодим учителям; вироблення єдиної позиції

викладання предмета. Методичні об'єднання готують тематику і види творчих контрольних робіт для перевірки знань учнів, систематично проводять зрізи знань учнів з основних розділів програм у різних класах, обговорюють результати контрольних робіт з метою надання своєчасної допомоги учителю й учням. Основними формами роботи методичних об'єднань могли бути: заслуховування та обговорення доповідей з актуальних питань, огляд новітньої наукової та педагогічної літератури, обговорення цікавих публікацій; проведення відкритих уроків, практичних занять (розв'язування задач, виконання лабораторних робіт, використання технічних засобів тощо); організація консультацій; заслуховування звітів учителів, вихователів, класних керівників; участь в атестації вчителів; участь у вивченні, узагальненні та впровадженні педагогічного досвіду; проведення контрольних зрізів успішності та якості знань учнів; прийняття рішень про моральне та матеріальне стимулювання вчителів, вихователів, класних керівників тощо.

Школа передового педагогічного досвіду реалізувала ідею наставництва. Ця школа мала внутрішкільне значення, передбачала роботу з групою вчителів, котрі працювали у школі, а також мала і міжшкільне значення – охоплювала учителів різних шкіл.

Робота керівника школи передового досвіду з педагогами, які викладали у цій школі, передбачала: спільне планування чергової теми навчальної програми і конкретного уроку; взаємне відвідування уроків і їх аналіз; консультації з теорії й методики викладання навчального предмету; спільне планування виховної роботи; взаємне відвідування виховних справ; консультації з теорії й методики виховної роботи; допомогу в підготовці перевірок і лабораторних робіт; обговорення книг і статей, зміст яких відповідає змісту досвіду, що вивчається, та інше.

Також велика увага при керівництві школою директором приділялася *колективній творчості*. На думку В. Сухомлинського, колективна творчість проходить такий шлях:

- 1) спостереження, аналіз власної діяльності;
- 2) інтерес до явищ педагогічної дійсності;
- 3) бачення проблеми → виникнення ідеї розв'язання проблеми;
- 4) переконання в існуванні проблеми й можливості її вирішення шляхом реалізації ідеї;
- 5) індивідуальна конкретна творча діяльність кожного вчителя, підтримана колективом.

Колективна творчість організовується й підтримується адміністрацією і, перш за все, директором школи. «Чекати від заступника директора розв'язання всіх проблем навчання, чекати народження ініціативи без творчої ініціативи самого директора – це означає чекати щасливих знахідок і випадкових удач» [7, с. 22].

Мистецтво керівництва загальноосвітньою школою в тому й полягає, щоб учителі початкових класів і вчителі середніх і старших класів об'єднували єдині педагогічні переконання, щоб індивідуальна творчість – а

без неї немислимий творчий колектив, – образно кажучи, текла невичерпними струмками в єдиний потік колективної майстерності, колективного досвіду, колективного піклування про знання учнів [2, с. 7]. Передавання інтересу до визначеної проблеми з навчально-виховної роботи і є, за твердим переконанням видатного педагога, найголовніше в керівництві школою. «Керівництво без конкретного прикладу, без вашого власного джерела творчості неможливе», – так звертається педагог до директорів шкіл у творі «Розмова з молодим директором» [10, с. 412]. На його думку, адміністрація школи покликана бути посередником між педагогічною наукою та практикою. В. Сухомлинський вбачає три джерела в керівництві творчою працею педагогічного колективу: науку, майстерність, мистецтво.

Педагогічні читання були підсумковою формою науково-методичної роботи. Вони проводилися за підсумками роботи певного часового відрізка або у зв'язку із завершенням певного етапу роботи. У доповідях, рефератах, повідомленнях педагоги інформували колег про результати своїх пошуків з тієї чи іншої проблеми. Слухачі знайомилися з новою інформацією, співвідносили її з власними здобутками, обмінювалися досвідом, розширювали свій педагогічний кругозір.

Шкільні педагогічні читання готувала науково-методична рада школи, яка визначала теми доповідей і виступів, організовувала консультації, бібліографічні огляди, виставки літератури і напрацювань учителів. Усі заплановані доповіді та виступи, як правило, проходили апробацію у шкільних методичних об'єднаннях.

Науково-практична конференція була формою підбиття підсумків роботи педагогічного колективу над актуальною науково-методичною проблемою, а також формою виявлення й узагальнення найкращого педагогічного досвіду. На конференції обговорювалися теоретичні й практичні питання навчання і виховання, що мали здебільшого міжпредметний характер.

Якщо вчитель вдумливо аналізує свою роботу, в нього не може не виникнути інтересу до теоретичного осмислення свого досвіду, прагнення пояснити причинно-наслідкові зв'язки між знаннями учнів і своєю педагогічною культурою.

В. Сухомлинський найкращі доповіді шкільних педагогічних читань, науково-практичних конференцій рекомендував на районні, а потім на обласні, республіканські педагогічні читання і науково-практичні конференції.

Керуючи школою, В. Сухомлинський особливу увагу звертав на необхідність більше говорити з учителями про підготовку до «мови сердець», тобто про спеціальну роботу педагога в царині психічної техніки: «Я кілька місяців працював над засобами вираження докору. Чим більше я заглиблювався в цей тонкий відтінок почуття, тим твердішим стало моє переконання в тому, що докір можна виразити без слів не менше, ніж двома десятками засобів. Це перш, за все, різноманітні відтінки погляду, усмішки...» [11, с. 71].

У Павлівській середній школі В. Сухомлинський проводив велику роботу з підвищення мовної культури вчителів. Проблема виховання засобами слова завжди перебувала в полі зору предметних комісій мови та літератури, педрад, психологічних семінарів.

Мова вчителя – показник його педагогічної культури, професійної майстерності. Якщо вчитель не володіє словом, то він не може навчати любові не тільки до мови, до літератури, а й до географії, історії. Про це Василь Олександрович говорив на засіданні психологічного семінару, зокрема він підкреслював: «Оволодіння культурою слова – один із найважливіших показників загальної педагогічної майстерності вчителя» [3, с. 13].

Як учитель української мови і літератури та одночасно директор, В. Сухомлинський проводив велику дослідницьку роботу, надихав своїм прикладом учителів [6, с. 52]. Він ділився з колегами своїми роздумами і спостереженнями; вони відвідували його уроки серед природи. Таке живе безпосереднє спілкування надавало усвідомлення причетності до видатної особи та його школи і спонукало вчителів розпочинати свої власні дослідження. Звертаючись до молодих педагогів, Василь Олександрович наголошував, що тільки перебуваючи разом із дітьми, спостерігаючи за їх сприйняттям явищ природи та навколишнього світу, вчитель може захопитися вивченням і вирішенням певної проблеми [6, с. 53]. Таке творче дослідження докорінно змінює ставлення вчителя до власної праці.

При Павлівській середній школі за керівництвом В. Сухомлинського діяв психологічний семінар, який присвячувався дитині. До кожного семінару один із класних керівників готував ґрунтовну доповідь на тему «Педагогічна характеристика такого-то учня», у якій розповідав про дитину все, що треба обов'язково про неї знати [8, с. 51].

Як директор, В. Сухомлинський завжди допомагав учителям у творчому пошукові. Окремі уроки, які він аналізував, готував разом із учителями. Тоді він із колегами осмислював, як можна використати зміст матеріалу, щоб прищепити учням бажання знати, та як у процесі викладу матеріалу робити перші висновки про сприйняття й розуміння його учнями. Таке відвідування та аналіз уроків були джерелами узагальнення педагогічних явищ як для самого вчителя, так і для керівника школи [2, с. 7].

Одне із завдань керівництва школою В. Сухомлинський вбачав у тому, щоб відкрити перед учителем можливості для творчого дослідження у процесі повсякденної роботи. Прилучення вчителя до творчого дослідження вчений радить починати з показу методики спостереження, вивчення, аналізу фактів.

Василь Сухомлинський наполегливо обстоював думку про спорідненість творчої праці вчителя з науковим дослідженням, про необхідність поєднання вчителем функцій безпосереднього шкільного працівника і функцій ученого. Він підкреслював, що вчитель – це той же вчений, але його дослідницька лабораторія особлива, оскільки в ній він глибоко вивчає своїх учнів, невпинно веде пошуки більш досконалих методів і форм роботи з

ними, творить людську особистість. Природа педагогічної праці, її внутрішня логіка передбачає використання наукового дослідження. Більш того, як відзначає у багатьох своїх працях великий педагог, педагогічна діяльність взагалі неможлива без елемента дослідження, оскільки вона, з одного боку, ґрунтується на міцній науковій теорії, а з другого – є джерелом нової думки, продукує нові теоретичні узагальнення [11, с. 471].

Як директор школи, В. Сухомлинський дає найвищу оцінку вчителям, котрі не лише люблять дітей, уміють з ними працювати, а й виявляють творчий інтерес до проблем науки. Хороший учитель, за словами видатного педагога, добре знає науку, закоханий у неї, знає її найновіші відкриття, праці вчених, здатний до самостійних досліджень [9]. Учитель має справу з людською індивідуальністю, що становить певною мірою своєрідний, неповторний світ думок, почуттів, інтересів, тому в цій взаємодії, яка передбачає проектування і творення людини, він не може бути пасивним спостерігачем, а має бути творчим дослідником. Його наукові пошуки, на думку Василя Олександровича, не є науково-дослідною роботою у прямому розумінні цього слова, тобто такою, що на основі вивчення фактів веде до нових наукових узагальнень. Творчий педагог досліджує проблеми, які розв'язані педагогічною наукою, однак перед ним, коли він стає посередником між теорією і практикою, коли взаємодіє з неповторною людською індивідуальністю, вони щоразу відкриваються по-новому.

Отже, сама природа педагогічної діяльності спонукає вчителя до творчої діяльності. Педагогічна праця за своєю внутрішньою багатокомпонентною структурою надзвичайно близька до наукового дослідження, їй притаманні найбільш характерні риси дослідницького пошуку. В. Сухомлинський гостро відчував це, аналізуючи свою працю, працю своїх колег, педагогів-майстрів. І праця вчителя, і наукове дослідження, на його думку, передбачають необхідність глибоко проникати в причинно-наслідкові зв'язки, піддавати детальному аналізу наявні факти, проектувати наступні дії, при необхідності проводити корекцію діяльності, прогнозувати результати тощо. «Вчитель, – відзначає Василь Олександрович, – який уміє проникати думкою в суть фактів, у причинно-наслідкові зв'язки між ними, запобігає багатьом труднощам і невдачам, уникає дуже серйозного недоліку, характерного для процесу виховання, – гірких несподіванок... Таких несподіванок буває значно менше, якщо на основі аналізу фактів учитель знає, яким буде його учень завтра, через рік і через три роки. А без уміння передбачати педагогічна праця перетворюється для вчителя в муку» [11]. Наукове передбачення – обов'язковий елемент творчого дослідження. Великий педагог наголошував, що без наукового передбачення, без уміння закладати в людині сьогодні ті зерна, які зійдуть через десятиріччя, виховання перетворювалося б у примітивний нагляд, вихователь – у неграмотну няньку, педагогіка – у знахарство. У науковому передбаченні, на його думку, суть культури педагогічного процесу, і чим більше тонкого, вдумливого передбачення, тим менше несподіваних нещасть [1].

Можливо, саме виділення спільного в педагогічній і дослідницькій діяльності дало змогу директору Павлиської школи закликати кожного вчителя до наукових пошуків: «Дослідницька робота не є для вчителя чимось таємничим і незбагненим. Не бійтеся досліджень. У самій своїй основі педагогічна праця – справжня творча праця – стоїть близько до наукового дослідження». Дослідницьку роботу В. Сухомлинський уважав першою сходинкою педагогічної мудрості, тому до творчих наукових пошуків заохочував як досвідчених учителів-майстрів, так і молодих спеціалістів. Кожен учитель Павлиської школи за часів, коли її директором був Василь Сухомлинський, досліджував якусь із проблем навчально-виховного процесу. Свідченням такої цікавої й плідної пошукової роботи, яка збагачувала духовне життя педагогічного колективу, став рукописний журнал школи «Педагогічна думка», заснований Василем Олександровичем. Як керівник колективу, В. Сухомлинський надихав своїм прикладом учителів, оскільки сам проводив велику пошуково-дослідницьку роботу.

У Павлиській школі ставився ряд експериментів із дидактики і виховання, характерною особливістю яких була активна участь у них усього педагогічного колективу. Це давало можливість перевірити правильність одного й того самого припущення в різних класах, у різних учителів, а критерієм об'єктивності висновків був колективний досвід.

У «Розмові з молодим директором школи» він стверджував, що керівник повинен постійно вдосконалюватися, щоб бути ерудованим, володіти мистецтвом викладання та навчання. Загалом сам В. Сухомлинський читав усі навчальні курси у старших класах (крім математики і біології). Досить цікавою у цьому зв'язку є система аналізу уроків молодих учителів яку він здійснював.

Можна зробити висновок, що усіх педагогів Павлиської школи об'єднувала любов до педагогічної професії, високий рівень педагогічної майстерності, високий професіоналізм, захопленість певною сферою діяльності, уміла взаємодія з дітьми, велике бажання допомогти у їх особистісному зростанні, професійному виборі, прагнення розвинути їх здібності, обдарування. У той же час учителям школи з боку директора школи пропонувалася постійна допомога, особливо молодим педагогам щодо набуття й удосконалення педагогічної майстерності шляхом проведення з ними індивідуальної роботи, відвідання уроків, їх аналізу, в тому числі й проведення перших уроків [10, с. 84]. Надавалися методичні поради стосовно підвищення рівня ефективності навчально-виховного процесу. Сам В. Сухомлинський запрошував молодих учителів на свої уроки, ділився своїм професійним досвідом, методами та засобами підвищення активності учнів. Учив вдумливо аналізувати свою педагогічну діяльність, оволодівати методами самостійного аналізу своїх успіхів та недоліків. Досвідченим учителям (і разом з ними) директор допомагав розвинути ту сферу творчості, з якої починається подальше вдосконалення педагогічної майстерності. Але головним у розвитку молодого вчителя, на думку видатного педагога, є підвищення рівня загальної культури, знань

педагогіки і методики, вміння зрозуміти духовне життя дитини, розширення їх кругозору. Тому директор радив своїм колегам керівникам звертати увагу на те, що читає вчитель, його ставлення до книги, до науки. Вчитель тільки тоді може успішно запозичувати досвід, коли читання стало для нього найважливішою духовною потребою, бо вчитель має бути для учня зразком натхненної праці, взірцем багатогранного духовного життя.

«Задушевна бесіда керівника школи з учителями завжди наптовхувала їх на пошуки кращих шляхів до дитячих сердець, на вдосконалення методів і форм роботи. Директор знаходив слушну нагоду поцікавитися, як працює вчитель над собою, принагідно рекомендував цікаву книгу, статтю. Умів захопити колектив і кожного вчителя творчістю, експериментом» [10, с. 73].

Директор вважав, що не має особливого значення дидактична та методична недосвідченість учителя, якщо людина працелюбна, одержима жагою до знань. Важливе значення має віра педагога у дитину та її можливості. В. Сухомлинський завжди працював із людьми і для людей, турбувався про педагогічний і учнівський колективи, разом з ними вирішував усі завдання, був великим оптимістом, смілим новатором у теорії й на практиці, вдумливим мислителем.

Список використаних джерел

1. Антоненко М. Проблема взаємостосунків учителя і учнів у поглядах В.О. Сухомлинського / М. Антоненко // Рідна школа. – 2010. – Вересень-жовтень. – С. 3–8.
2. Антоненко М. Проблема педагогічної творчості вчителя у спадщині В.О. Сухомлинського / М. Антоненко // Рідна школа. – 2006. – №9. – С. 7–10.
3. Бондар Л.С. Педагогічна культура вчителя як основа його професійної компетентності у творчій спадщині В.О. Сухомлинського / Л.С. Бондар // Педагогіка і психологія. – 2006. – №3. – С. 13–18.
4. Гергуль С. Організація самоосвітньої діяльності вчителів Павліської середньої школи / С. Гергуль // Рідна школа. – 2005. – №6. – С. 44–48.
5. Гергуль С. Психолого-педагогічні особливості самоосвітньої діяльності вчителя у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського / С. Гергуль // Початкова школа. – 2003. – №11. – С.40–43.
6. Кловак Г. Педагогічне дослідження як важлива складова діяльності вчителя у творчій спадщині В.О. Сухомлинського / Г. Кловак // Початкова школа. – 2003. – №6. – С. 52–55.
7. Кравцов В.О. Вимоги до професійної культури вчителя в педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського / В.О. Кравцов // Педагогіка і психологія. – 2004. – №1. – С. 21–33.
8. Кузьміна Н.В. Психологическая структура деятельности педагога / Н.В. Кузьміна. – Гомель, 1976. – 530 с.
9. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5-ти т. – Київ: Рад. шк., – Т.1. – 1976.
10. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором школи / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5-ти т. – Київ: Рад. шк., 1976. – Т.4. – 717 с.
11. Сухомлинський В.О. Сто порад учителям / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5-ти т. – Київ: Радянська школа, 1976.

12. Сухомлинский В. Постановка эксперимента педагогическим коллективом средней школы / В. Сухомлинский // Советская Педагогика. - 1958. - №5. - С.14-27.

*Гуменюк Юлія, Сторожинська Діна,
студенти 33 групи фізико-математичного факультету.
Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко*

Ідеї громадянського виховання в педагогічній спадщині Василя Сухомлинського

Як відомо, Василь Олександрович Сухомлинський увійшов в історію вітчизняної та світової педагогіки як мислитель, освітянин-творець, публіцист, письменник, поет. Плідну педагогічну практику В. Сухомлинський систематично поєднував із теоретико-узагальнюючою діяльністю. Написав низку книг, присвячену вихованню дітей. З-поміж цих праць варто виділити такі - «Павлиська середня школа», «Серце віддаю дітям», «Сто порад учителеві», «Народження громадянина», «Батьківська педагогіка», «Як виховати справжню людину», «Хрестоматія з етики» та ін., що склали етап у розвитку нової педагогічної науки.

Неодноразово зазначалося, що всі праці В. Сухомлинського вирізняються почуттям громадянськості й любові до Батьківщини, що його педагогічна стратегія була спрямована на формування всебічно розвиненої особистості, яка відчуває постійну потребу в саморозвитку.

Мета статті: виокремити й проаналізувати принципи громадянського виховання у спадщині В. Сухомлинського, послуговуючись його науково-педагогічними працями і надбаннями директорської діяльності під кутом зору потреб, завдань нинішньої української освіти та суспільства.

Під громадянським вихованням В. Сухомлинський розумів складну, цілеспрямовану діяльність, що забезпечує становлення та розвиток у школяра громадянської свідомості, почуття власної гідності, мужності й патріотизму.

Він зазначав, що саме через громадянську активність, безпосередню участь у громадських справах і можна виховати справжніх патріотів: *«Якщо в дитинстві й отрочстві людина піклувалася про свої інтереси, якщо спільне стало для неї глибоко особистим, вона у зрілі роки стане справжнім патріотом»* [1, с. 16].

Ми дослідили, що ідея такого виховання полягала саме в тому, щоб зростити в дитині, а у майбутньому і в дорослій людині, любов та повагу до рідного краю. Досягалося це шляхом ознайомлення з історією батьківщини та її сьогоденням. В. Сухомлинський проводив бесіди, в яких намагався охоплювати великі проміжки часу, але робив це таким чином, щоб діти могли зрозуміти, на прикладі історій, одну із сторін патріотизму, а саме: «непримиренність із загарбниками, готовність віддати життя за волю і незалежність» [2, с. 84]. На нашу думку, принцип виховання патріотизму є актуальним і в наш час. Сьогодні в нашій країні часто звучить слово «патріот», але як його виховати? Ми вважаємо, що історичний підхід є досить доречним, адже історія України багата і повчальна. Вона дає змогу не

лише досягнути жертвності патріотів, а й побачити самовіддачу нашого народу.

Патріот – це людина, віддана своєму народові, яка любить свою Батьківщину, живе і працює заради процвітання свого краю.

Аналізуючи роботу педагога «Народження громадянина», ми визначили думку автора про те, що необхідно розширювати кругозір підлітка. Думка полягає в тому, щоб дитина була здатна бачити не лише те, що коїться поряд із нею, а й дивитись далеко у майбутнє, охоплювати новий простір і завдяки цьому більш повно оцінювати свою працю, себе та своїх рідних. Лише людина з широким кругозором може навчитися патріотичному баченню світу, яке є надзвичайно важливим для громадянина своєї країни, адже країна, яку не люблять – не існує. Неможливо не любити рідний край, у якому ти народився та виріс, у якому пройшло твоє дитинство, повне дорогоцінних спогадів. Навіть полишаючи рідну землю в нашому, в серці назавжди залишається крихта рідного краю, частинка батьківщини. Саме це й намагається донести до нас В. Сухомлинський у своїх працях, силується донести до нових поколінь знання про те, як любити свою неньку і як передати цю любов іншим.

Саме відомий радянський педагог В. Сухомлинський перший (за радянських часів) звернувся до громадянського виховання як до головної педагогічної проблеми. У 1970 році вийшла його книжка «Народження громадянина», де формування громадянськості розглядається на основі людяності, гуманізму. Першочерговою умовою формування рис громадянина педагог вважав організацію емоційно насиченого, діяльного (з трудовою основою) життя школи, розвиток громадянської активності кожного індивіда в контексті діяльного життя шкільного колективу. Він визначив підлітковий вік як особливо важливий для формування громадянина і твердив, що риси громадянина виховуються безліччю впливів педагогічного характеру й некерованими соціальними впливами. В. Сухомлинський підкреслював, що задовго до повноліття наш підліток має жити громадянськими думками й сприйманнями.

Також він вважав, що бажання людини в юному віці бачити свою батьківщину сильною та незалежною, міцною та процвітаючою повинно стати сильним поштовхом до того, щоб юнак захотів проявити це бажання у своєму труді. Праця, спонукала подібним бажанням, несла в собі, як казав сам автор «... яскраво виражений громадянський напрямок» і «лише в цьому джерело формування патріотичного обов'язку». З цим важко не погодитися, тому що саме в цьому віці формується національна самосвідомість і приналежність до своєї нації. Якщо упустити такий момент, то людина, ймовірно, не буде співвідносити себе зі своєю вітчизною, що може призвести до серйозних наслідків. Як наслідок, наступні покоління втратять зв'язок з історією свого народу і держави, і їм будуть нав'язані зовсім інші цінності. Саме для того, щоб запобігти подібному, ми повинні підтримувати зв'язок зі своєю культурою та історією і зацікавлювати до цього молодше покоління, виховувати в них інтерес, спрямовувати. Коли народ буде зацікавлений у

благополуччі рідного краю, коли він буде ставитися до нього з повагою та любов'ю, коли усією душею буде прагнути зміцнити та розвинути свою країну, стати на її захист та об'єднатися проти зовнішнього ворога, лише тоді можна буде говорити про справжній патріотизм, про той патріотизм, про який В. Сухомлинський говорить у своїх працях.

Неодноразово, у своїх роботах В. Сухомлинський стверджував, що «...в житті людини має бути щось найголовніше, що стоїть вище від усіх повсякденних турбот, тривог, пристрастей» [2, с. 513]. І далі: «Ставлення до ідеї Батьківщини як до священного й найдорожчого облагороджує всі людські почуття, зближує, ріднить людей, очищає душі від усього, що принижує гідність» [2, с. 513].

Така думка автора є надзвичайно важливою й актуальною у будь який час, адже вона закликає до єдності народу. На сьогодні це питання стоїть досить гостро. У нашій країні проживають люди з різною ідеологією, різними поглядами на життя, політику та відносини. Такі відмінності несуть руйнівний характер для країни, вони не дозволяють їй рости та розвиватися, зміцнюватися та проявити увесь свій потенціал, чим, на жаль, користуються зовнішні сили. В. Сухомлинський у своїх працях підкреслював, що сила країни саме в її єдності й зрощувати цю єдність необхідно з малих літ. А що може бути кращим способом реалізації цього за казку? Адже діти, і навіть дорослі, люблять читати казки. Це чудовий світ пригод, який захоплює уяву і змушує переживати цікаві дії. Саме казка може стати провідним методом формування любові до рідного краю.

Казка для дитини – це не просто вигадка, фантазія, це особлива реальність світу почуттів. Казка розсуває завіси звичайного життя; тільки в казковій формі діти стикаються з такими складними явищами і почуттями, як життя і смерть, любов і ненависть, гнів і співчуття, зрада і підступність. Казка – це стародавній спосіб підтримати людину за допомогою слова.

Виховання патріотичної свідомості, переконань і почуттів, як зазначав великий педагог, неможливо відокремити від складного, цілісного процесу формування особистості. І цей процес, як писав В. Сухомлинський, слід розпочинати з дитинства. Особливо важливо здійснювати патріотичне виховання дитини з початкових класів, коли вона усвідомлює почуття і, разом з тим, переломлює його через призму емоційного. Як зазначають педагоги, є різні засоби патріотичного виховання в цей період життя людини, але найбільш ефективним є казка.

Ідею громадянського виховання в казках можна подавати по-різному. Багато українських казок описує красу рідного краю, а саме: неосяжність степів, загадковість карпатських лісів та багато іншого. Такі розповіді породжують у дитини, перш за все, цікавість, а саме вона є могутньою рушійною силою. Саме така сила необхідна для того, щоб дитина прагнула пізнати свою країну, пізнати мову та культуру народу, його традиції. Розповіді про красу України породжують у дитини любов до свого краю та навчають її цінувати, дорожити ним. Такі почуття викликають бажання його оберігати. Також, казка є саме тим джерелом, де дитина може уявою

доторкнутися до оточуючого її світу, рідної природи, проявів учинків оточуючих її людей. Оцінити через призму казкових персонажів, що є добро і зло, чому так важливо бути гідним свого народу, своєї Вітчизни.

Дослідивши творчість В. Сухомлинського, ми знайшли чудову казку «Бо за морем – чужина», яка є водночас простою і зрозумілою кожному. Цією казкою педагог нібито підштовхує дитину до того, що немає нічого кращого своєї Батьківщини. Навіть у найтяжчі часи життя рідна земля – це твоя домівка, а «за морем чужина», як говорить сам автор. У цій казці яскраво показана патріотичність народу, його праця заради своєї землі, відданість своїй справі й небажання полишати рідної домівки. Ми бачимо людей, які вкладають усі зусилля в свою землю, кожного дня виконують тяжку працю, але натомість не отримують нічого, проте вони не бажають їхати «за море» у пошуках кращого життя. Ці люди прагнуть залишитися і зробити усе, що в їх силах для того, щоб краще жилося саме на рідній землі. І саме в цьому, на нашу думку, і виражається патріотизм.

«Ми добиваємося, щоб з малих років, – писав В. Сухомлинський, – у дитини розвивалося патріотичне бачення поганого, щоб у неї боліла душа, коли вона побачить вчинок, який ослаблює могутність нашої Батьківщини. Ми вчимо учня у малому, на перший погляд непомітному і незначному, бачити велике» [3, с. 17].

Великий педагог був переконаний, що формування національної свідомості ідеально здійснюється засобами казки, адже саме завдяки цьому жанру народної творчості стає зрозумілим для дитини зміст таких понять, як Батьківщина, рідна земля, народ тощо.

В. Сухомлинський написав близько 1500 казок і оповідань, усі вони пронизані ідеями добра і справедливості, поваги до батьків і старших за віком людей, любові до рідної землі і народу.

Зазначимо, що патріотизм завжди був тісно пов'язаний з українськими народними традиціями. Блискучим доказом цього можуть бути приказки та прислів'я козацької доби. Наведемо деякі з них: «Жити – батьківщині служити», «Батьківщина – всім матерям мати», «Батьківщина – мати, умій за неї постояти», «Людина без Батьківщини – як насіння без землі».

Громадянське виховання – формування громадянськості як інтегрованої якості особистості, що дає людині можливість відчувати себе морально, соціально, політично і юридично дієздатною та захищеною.

Громадянське виховання передбачає вирішення таких завдань:

- виховання любові до Батьківщини, високої ідейності та патріотизму;
- виховання гуманного ставлення до людей і обов'язку перед ними;
- виховання турботливого ставлення до батьків, рідних, близьких;
- розуміння життя, добра і зла в ньому;
- виховання високих громадянських якостей.

Ми вважаємо, що основна думка В. Сухомлинського полягала в тому, що педагог повинен своєю працею сприяти вирішенню завдань громадянського виховання, але доходити до безпосередньої відповіді на поставлені запитання дитина повинна сама. Також ми помітили

зацікавленість педагога у сократичному методі, основним завданням якого було побудувати урок таким чином, щоб у кінці заняття учень самостійно міг дати відповідь на питання, яке пролунало на початку уроку.

Отже, здійснивши аналіз творчості В. Сухомлинського, ми дійшли висновку, що ідеї громадянського виховання простежуються в усіх творах видатного педагога. В. Сухомлинський пропагував ідею виховання громадянськості в творах різних жанрів, будь-то казка чи наукова праця. Він вважав, що виховувати громадянина необхідно з малих літ, оскільки саме в цьому віці простіше усього вкласти ідеї патріотизму. Його праці є ґрунтовним педагогічним доробком і є актуальними у сфері навчання та виховання молоді.

Список використаних джерел

1. Момотюк Л. Б. Громадянське виховання молодших школярів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Момотюк Лілія Борисівна. – Рівне, 2007. – 291 с.
2. Сухомлинський В.О. Народження громадянина / В.О. Сухомлинський // Вибр. твори: В 5-ти. – К.: Рад. школа, 1997. – Т. 3. – 670 с.
3. Сухомлинський В.О. Моральні заповіді дитинства і юності / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1966. – 232 с.
4. Кошичок: Літня хрестоматія для майбутніх четвертокласників / упоряд. Л.П. Бабаєва. – Х.: Вид-во «Ранок-НТ», 2010. – 144 с.

Мінькова Крістіна,

студентка 32 групи фізико-математичного факультету.

Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова

Ідеї формування громадянина в педагогічній спадщині

В.О. Сухомлинського

Громадянське виховання відіграє значну роль у формуванні громадянина кожної держави, в тому числі України. Виховання молоді як патріотів України – важлива потреба держави. Для здійснення такого виховання необхідно забезпечувати поєднання громадянських знань і вмінь, громадянських якостей, досвіду соціально-політичного життя, усвідомлення демократичних норм та установок поведінки. Саме ці характеристики – основа культури особистості, яка є громадянином і формується в аспекті національних та загальнолюдських надбань громадянського суспільства. Таким чином, процес національного відродження України неможливий без громадянського виховання особистості, оскільки історія розвитку суспільства показує, що подальше існування кожної держави залежить від того, наскільки вона забезпечить виховання духовно зрілих, соціально-активних громадян, які є патріотами своєї держави.

На думку С. Гончаренка, громадянськість – усвідомлення прав і обов'язків щодо держави, суспільства, почуття відповідальності за їхнє становище [1, с. 75]. Громадянськість особи визначається її відповідальністю та обов'язком перед Батьківщиною.

Чималу роль саме громадянському вихованню у своїх творах приділяв видатний український педагог, письменник, публіцист Василь Олександрович Сухомлинський.

Неодноразово у своїх роботах педагог стверджував, що *«...в житті людини має бути щось найголовніше, що стоїть вище від усіх повсякденних турбот, тривоги, пристрастей... Ставлення до ідеї Батьківщини як до священного й найдорожчого облагороджує всі людські почуття, зближує, ріднить людей, очищає душі від усього, що принижує гідність»* [4, с. 513].

В. Сухомлинський чітко визначає теоретичні засади виховання громадянських почуттів дітей:

- створення дитиною радостей для інших людей і переживання особистого щастя й гордості у зв'язку з цим;
- творення й збереження краси в усіх її багатогранних проявах;
- громадянське ідеологічне багатство діяльності дитини в колективі, взаємовідносини між дітьми й іншими, позашкільними колективами;
- культивування й розвиток співчуття, жалості (не біймося цього слова й тих благородних почуттів, які воно несе!) до всього живого й красивого, розвиток сердечної чуйності до прекрасного в природі;
- розвиток високої інтелектуальної культури – думок, почуттів, переживань, що хвилюють душу людини, коли вона пізнає навколишній світ, минуле й сучасне людства, матеріальні й духовні багатства Вітчизни, душу свого народу, цінності мистецтва, особливо сучасної літератури [4, с. 293].

Пріоритетним у виховній роботі В. Сухомлинський вважав громадянське виховання, формування громадянина, *«підкування про громадянську лінію усього процесу виховання»* [6, с. 554].

Майстерність виховання, на його думку, і полягає в тому, щоб громадянське, патріотичне життя починалося для людини з малих років. *«Ми домагаємося, – писав він, щоб у дитини і підлітка боліло серце за те, що відбувається навколо неї й поряд з нею, щоб вона з дитинства пережила, відчула громадянські радощі, громадянські прикрощі»* [6, с. 560], *«щоб кожен вихованець... відчув особисту причетність до долі народу, пройшов урок громадського підкування про інтереси народу, перехворів, перестраждав за те, що особисто його ніби не стосується»* [4, с. 146].

У системі виховної роботи Павлиської школи чітко визначалася перспектива поступового розширення громадянського бачення світу – *«від сім'ї, школи, села, району, області до горизонтів країни, Батьківщини»* [4, с. 559], проводилися уроки громадянськості, вечори *«Вчися бути справжнім громадянином»*, дискусії *«Можна, не можна, треба»* [4, с. 559]. Отож, В. Сухомлинський наголошував на тому, що вихованець стає громадянином лише в тому випадку, коли живе долею своєї Батьківщини.

У своїй праці *«Народження громадянина»* В. Сухомлинський обґрунтував і представив структуру духовного світу особистості: розум – почуття – погляди – переконання – воля, суть методологічних підходів до виховання громадянина своєї держави, дієвого патріота, на практиці винайшов стратегію виховних впливів на особистість. Відомий педагог стверджував, що кожний навчальний заклад повинен використовувати під час навчально-виховного процесу кімнату казки, кімнату думки, в яких учні будуть читати книги про героїв та видатних людей своєї держави минулих і

теперішніх часів, будуть подорожувати в минуле і сучасне Батьківщини. Вислів В. Сухомлинського *«Сила й ефективність патріотичного виховання визначається тим, наскільки глибоко ідея Батьківщини оволодіває особистістю, наскільки яскраво бачить людина світ і саму себе очима патріота»* [3, с. 467-468] є актуальним і в наш час.

Крім того, В. Сухомлинський визначив закономірності процесу патріотичного виховання: глибокі патріотичні почуття і переконання; моральна доблесть та ідеал; патріотична непримиренність; патріотичні турботи й тривоги за долю свого народу; патріотична гордість. Завданням кожного вихователя має бути – *«відкрити перед кожним вихованцем усі джерела, якими живиться могутнє почуття любові до Батьківщини. Це і природа рідного краю, слово рідної мови, культ Матері й Батька, Мала Батьківщина, її історичне та героїчне минуле, працелюбність»* [5, с.133–135].

В. Сухомлинський вважав, що патріотизм – сукупність політичних і моральних ідей, моральних почуттів, в основу яких покладено такі загальнолюдські та національні цінності: *«любов до рідної землі, народу, Батьківщини та її минулого, любов до матері, батька, старших у сім'ї, любов до рідної мови, шанобливе ставлення до історії та культури українського народу, працелюбність»* [2, с. 119–120]. В. Сухомлинський збагатив педагогічні словники такими термінами, як «дух», «людяність», «духовність», «повага», «сердечність» та інше. Патріотичне виховання, за В. Сухомлинським, – сфера духовного життя людини, яка проникає в усе, що робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина, яка формується.

«Азбука» патріотичного виховання В. Сухомлинського досить проста і доступна для кожного вихователя та вчителя. Кожній дитині як індивіду притаманні емоції, почуття і переживання, характер, переконання. В. Сухомлинський перевіряв і довів на практиці, що саме колектив, який побудований на принципі співробітництва і партнерства, – основний інструмент для виховання особистості.

Відомий педагог використав ефект різновіковості – старші учні проявляють себе як наставники для молодших, мають спільні інтереси, спільну працю, здібності, таким чином відбувається невимушена передача знань, досвіду, умінь молодшим школярам. Саме через відчуття, емоції, які виникають у дітей під час спілкування в колективі, засвоєння знань та позашкільній діяльності ми поліпшуємо мікроклімат колективу, формуємо певні переконання, збагачуємо духовність школярів, створюємо умови для підвищення соціальної та життєвої компетенції, полегшуємо адаптацію дітей до школи, крім того, спонукаємо до виявлення своєї громадянської позиції.

У бесіді «Про деякі питання морального виховання» В. Сухомлинський розкриває практичну значущість понять «почуття обов'язку». Щоб виховати морально стійку особистість, слід виховувати в дітей *«почуття обов'язку людини перед людиною, перед суспільством, перед Батьківщиною. Обов'язок батька і матері перед дітьми, обов'язок дітей перед батьками. Обов'язок особи перед колективом, обов'язок перед вищими моральними принципами»* [5, с. 527-528].

Безперечно, саме життя ставить перед нами завдання – виховати в дітях громадян, які люблять свою Батьківщину – Україну, свій народ, мають національну самосвідомість, гуманістичну мораль, знають свої права, обов'язки та свободи, вміють їх використовувати у своїй життєдіяльності.

Кращі педагогічні колективи в результаті практичної роботи дійшли висновку, що творчі, відповідно підготовлені педагоги, вміло проектують розвиток громадянських якостей дітей і прагнуть, щоб їх учні не тільки усвідомлювали певні морально-правові якості, а й прагнули до їх реалізації у своїй поведінці у довіллі. Ми переконані, що педагогічно майстерні педагоги здатні перетворити складні якості у вихованні громадянина у поняття, зрозумілі та посильні для кожної дитини.

Необхідно забезпечувати, щоб робота з вихованцями проводилася без психологічного тиску на них, проходила в природних умовах, у такій формі, яка притаманна народу та максимально наближена до потреб дітей.

Безперечно, виховання підростаючих громадян повинно бути спрямоване, передусім, на розвиток почуттів гуманізму, формування національних та загальнолюдських цінностей, уваги, доброти, щирості, совісті, чесності, правдивості, гідності, любові та поваги до родини. Крім того, велике місце у громадянському вихованні повинно надаватися формуванню культури поведінки дітей. Очевидно, що на дошкільному етапі життя всі моральні якості особистості перебувають у становленні. Таким чином, дошкільний та молодший шкільний вік найбільш сприятливі для громадянського виховання, а також для формування рис характеру, притаманних йому. Особливу увагу треба приділяти для створення доброзичливої атмосфери, враховувати бажання та інтереси дитини, заохочувати прояви її ініціативи, створювати довірливу атмосферу.

Важливими якостями також є вміння особистісного і ділового спілкування, вміння співпрацювати з іншими, толерантно і коректно робити зауваження, відстоювати власну думку, не використовуючи недоброзичливі судження та оцінки. Слід тлумачити можливі способи поведінки, що виражають бажання надати допомогу людям, підтримати ініціативу з боку інших, вчити справедливому ставленню до зауважень партнера, умінню переконувати партнера, вчити умінню аргументувати заперечення. Педагоги та вихователі обов'язково повинні заохочувати всі дії дітей, що спрямовані на підтримку однолітків та отримання спільного результату, слід частіше акцентувати значущість для навколишніх спільної діяльності й отриманих результатів, формувати уявлення про себе як важливого суб'єкта для дитячої спільноти тощо. Така робота поєднується з встановленням правил поведінки дитини в дошкільному навчальному закладі, школі, в родині, у громадських місцях.

Список використаних джерел

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.

2. Гуманізація навчально-виховного процесу : наук.-метод. зб. «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: виховання громадянина». – Слов'янськ : СДПУ, 2007. – 223 с.
3. Науково-практичні засади організації освітнього простору в НВК «Школа – дошкільний навчальний заклад» / гол. ред. В.Г. Кузь. – К. : Міленіум, 2005. – 148 с.
4. Сухомлинський В.О. Народження громадянина // Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5-ти т. – Т.3. – К. : Рад. шк., 1976.
5. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості // Сухомлинський В.О. Вибр. твори : в 5-ти т. –К. : Рад. школа, 1977. – Т.1. – 653 с.
6. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором школи // Сухомлинський В.О. Вибр. твори: в 5-ти. т. – К. : Рад. школа, 1997. – Т.4. – 629 с.

Каменчук Олександр,

студент 42 групи ННІ іноземної філології.

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

Значення ідей Василя Сухомлинського для вчителя іноземної мови

Іноземна мова як предмет викладання виявляє потужні ресурси для розвитку фахової компетентності спеціалістів, оскільки фахова компетентність є невід'ємним компонентом життєвої компетентності особистості [1, с. 14].

Мета статті – розкрити особливості вивчення іноземної мови, ґрунтуючись на спадщині В. Сухомлинського.

Глобалізація сучасного світу особливо увиразнює роль інтелектуально розвиненої, освіченої особистості, яка завдяки своїм творчим здатностям рухає суспільство по шляху поступу знань. Важливим у цьому є те, що вивчення іноземної мови, зокрема англійської, на відміну від інших іноземних мов, може вважатися найбільш поширеним та важливим засобом комунікації у світі. Тому процес її вивчення у школі виявляється глибоко та стійко мотивованим, що постає одним із важливих розвивальних чинників у процесі становлення сучасного учня.

З часом педагоги-сучасники все частіше звертаються до надбань наших попередників, науковців, праці яких уже увійшли в історію: *Vestigia semper adora* («Завжди шануй сліди минулого» – Публій Стацій). Важко переоцінити внесок українських мислителів у розвиток педагогіки як науки. Озираючись до надбань двадцятого століття, неможливо не згадати про працю українського педагога-гуманіста Василя Олександровича Сухомлинського, який мудро поставивши саме особистість у центрі навчання, бачив «розвиток творчих сил кожної окремої особистості в умовах колективної співдружності на основі етико-естетичних цінностей, інтересів, потреб, який спрямований, зрештою, на творчу працю» [2].

Педагогічна спадщина В. Сухомлинського глибоко вивчається нині, осмислюється, узагальнюється, оскільки ідеї, висловлені талановитим педагогом, особливо злободенні й перебувають у руслі багатьох напрямків теоретичних досліджень сучасної педагогіки та практичного втілення. Різноманітні аспекти психолого-педагогічної науки, висвітлені у працях В. Сухомлинського, осмислювали та аналізували багато українських

дослідників (М.Я. Антонєць, І.Д. Бєх, А.М. Богущ, Л.С. Бондар, В.А. Василенко, М.М. Дубінка, І.А. Зязюн, М.Ю. Красовицький, В.Г. Кузь, А.М. Луцюк, О.Я. Савченко, О.В. Сухомлинська, Г.В. Сухорукова, М.Д. Ярмаченко та інші).

Творчість Василя Сухомлинського багатогранна, однак усі його роздуми торкаються проблем освіти, виховання, розвитку особистості дитини і молоді. Ґрунтом для Сухомлинського як мислителя була власна практика в Павлівській середній школі, де на підставі щоденного досвіду складалася його психолого-педагогічна система. В. Сухомлинський вважав, що праця педагога – це, насамперед, праця серця, і лише тому, що це праця серця, це й творчість розуму: «Творчістю є діяльність, у яку людина вкладає немовби частинку своєї душі, й чим більше вона вкладає, тим багатшою стає її душа» [3].

Спостерігаючи за світовими змінами, нескладно визначити особливу роль володіння іноземною мовою, яка є стимулом для подальшого наукового та професійного розвитку й загалом є обов'язковою складовою знань освіченої людини. У вивченні іноземної мови найважливішим завданням є підвищення мотивації новачків цієї справи, виховання у них творчого ставлення до навчання. Викладання, яке побудоване не на перевірці механічно відтвореного матеріалу, а передбачає застосування творчих завдань, проектних методик, що дозволяють кожній особистості ширше проявитися на заняттях, містить головний стимул, головний чинник, «що забезпечує єдність навчання й виховання, живої пристрасті, яскравої емоційної оцінки того, що вивчається, глибоко особистісного ставлення до фактів, явищ, подій, ідей, висновків, узагальнень» [4, с. 32–33].

З огляду на це, вчитель для досягнення успіху повинен наполегливо працювати над тим, щоб створити сприятливі умови для оволодіння іноземною мовою, переконуючи своїх учнів у необхідності опанувати іноземну мову для успішного майбутнього. Завданням учителя є формування у студентів потреби у вивченні іноземної мови. Розуміння плінності часу та швидких змін у сучасному світі допоможе учням знайти натхнення для вивчення нового, коли громадянин будь-якої країни «стає громадянином світу і повинен спілкуватися практично з усім світом, в цих умовах тільки людина, яка максимально пізнає себе, саморозвинена, буде мати можливість успішно реалізуватися в житті» [5].

В. Сухомлинський добре розумів, яке велике значення для школи має вчитель з високо розвинутою культурою. Причому він не міг погодитися з тією традицією, яка склалася в педагогічній теорії та практиці, – обмежувати питання професіоналізму вчителя лише його професійними знаннями, уміннями і навичками. Такий учитель може непогано виконувати свої обов'язки. Але коли йдеться про виховання, цього занадто мало: цей процес вимагає насамперед усебічно розвиненої особистості. Саме в цьому полягає специфіка педагогічної праці. Метою директорської діяльності Василя Олександровича було створення вчительського колективу і загалом школи високої педагогічної культури. Він увів поняття «педагогічна культура»

вчителя в теорію виховання й намагався розкрити зміст і структуру цього поняття.

З огляду педагогічних джерел ми зробили висновок, що культурі іноземної мови повинні бути притаманні такі особливості:

1. Учитель повинен володіти не тільки методикою викладання іноземної мови, але і розумітися на культурі однієї або декількох зарубіжних країн, мову яких вивчають учні.

2. Учитель іноземної мови повинен у навчальному процесі виконувати функції носія не тільки вітчизняної, але і зарубіжної культури, демонструвати учням різні аспекти культури інших країн, допомагати їм зрозуміти ціннісні сторони цієї культури.

3. Будучи носієм культури певної країни, вчитель повинен знати і володіти нормами поведінки, прийнятими в даній країні, тобто він повинен знати не тільки іноземну мову, але і володіти культурою спілкування цією мовою, яка виражається в культурі поведінки, в багатстві, точності та виразності мови, в дотриманні мовного (мовленнєвого) етикету.

Василь Сухомлинський у своїх працях велику увагу приділяв вивченню іноземних мов. Але багатство, втілене у скарбах мов інших народів, за його словами, залишається для людини неприступним, якщо вона не оволоділа рідною мовою, не відчула її краси. Чим глибше людина пізнає тонкощі рідної мови, чим тонша її сприйнятливість до гри відтінків рідного слова, тим більше підготовлений її розум до оволодіння мовами інших народів, тим активніше сприйме її серце красу слова. Роль рідної мови у духовному становленні людини незаперечна. «Оволодіння рідною мовою, – пише В. Сухомлинський, – визначає багатство, широту інтелектуальних і естетичних інтересів особистості. Без поваги, без любові до рідного слова не може бути ні всебічної людської вихованості, ні духовної культури» – ось повчальний висновок ученого [6].

Необхідно звернути увагу ще на один важливий момент. Засвоєння іноземної мови завжди спирається на мовну компетенцію рідною мовою, на знання граматики цієї мови, загалом на її структури. Чим міцніші ці структури, тим краще учень здатний їх осмислити і тим легше йому спиратися на них при засвоєнні іноземної мови, що в цілому теж сприятиме забезпеченню оптимального рівня загального розумового розвитку школярів, про який писав В. Сухомлинський.

Видатний педагог був глибоко переконаним у тому, що рідна мова відіграє надзвичайно потужну пізнавально-розвивальну роль у формуванні духовного світу, загальної культури та інтелекту людини.

Отже, компетентний учитель іноземної мови розглядається як багатогранна особистість, що володіє професійно важливими навичками та особистісними цінностями.

Міжкультурна компетентність з часом формується у процесі професійної підготовки та розвивається під час спілкування вчителя та учня іноземною мовою, враховуючи культурні відмінності носіїв мови, що є необхідною умовою успішного діалогу різних культур. Погляди Василя

Сухомлинського на значення культури та іноземної мови в процесі навчання і виховання стали основою, яку використовують сучасні педагоги для розвитку міжкультурної компетентності сучасного вчителя іноземної мови.

Список використаних джерел

1. Сухомлинська О.В. Василь Олександрович Сухомлинський – наукова біографія / О.В. Сухомлинська // В.О. Сухомлинський у роздумах сучасних українських педагогів. – Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. – С. 14.
2. Сухомлинський В. Вибрані твори: в 5 т. / Василь Сухомлинський. – Київ : Рад. школа, 1976. – Т.1 : Методика виховання колективу. – 1976. – С. 401–637.
3. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В.О. Сухомлинський // Сухомлинський В.О. Вибрані твори : в 5 т. / редкол. : О.Г. Дзеверін (голова) та ін. – Київ : Рад. шк., 1976. – Т.1. – 1976. – С. 53–206.
4. Гурмаза В. Роль міжкультурного аспекту у викладанні іноземної мови / В. Гурмаза // Підвищення рівня науково-дослідної діяльності обдарованої молоді: наук.-практ. семінар: квіт. 2007 р.: тези доп. – Миколаїв: МДАУ, 2007. – С. 32–33.
5. Новикова О.С. Межкультурная компетентность в глобализирующемся мире [Електронний ресурс] / О.С. Новикова. – Режим доступу: <http://www.bazaluk.com/conference/193/comments.html>.
6. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в п'яти томах. Т. 5. Статті / В.О. Сухомлинський. – Київ: Рад. шк., 1977. – 639 с.

Шапран Ірина,

студентка 33 групи ННІ іноземної філології.

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

Педагогічні ідеї Василя Сухомлинського

«Я прагнув, щоб в усі роки дитинства навколишній світ, природа постійно живили свідомість учнів яскравими образами, картинами, сприйняттями та уявленнями, щоб закони мислення діти усвідомлювали як струнку будову, архітектура якої підказана ще більш струнким витвором – природою».

В. Сухомлинський

Актуальність даної теми полягає в тому, що в сучасній школі постає проблема застосування дидактичних принципів у зв'язку з новою концепцією освіти. Тому дуже важливим є використання дидактичних принципів В. Сухомлинського. В Україні зростає роль гуманістичного виховання підростаючого покоління. Велика роль у цьому процесі належить учителю, адже школа й учителі повинні формувати особистість відповідно до вимог сьогодення.

Значним внеском у вивчення педагогічної спадщини В. Сухомлинського стали праці А. Богуш, І. Зязюна, В. Кузя, Н. Ничкало, О. Савченко, М. Сметанського, О. Сухомлинської, М. Ярмаченка та інших. Окремим аспектам педагогічної системи В. Сухомлинського присвячені дослідження І. Наливайка, О. Сараєвої, І. Суржикової, Г. Ткаченко, Т. Будняк та інші. Велику увагу опрацюванню даного засобу приділяли теоретики дошкільного виховання Я. Коменський, Ж.-Ж. Руссо, Г. Сковорода, К. Ушинський та інші, які довели, що вплив природи облагороджує людину.

Мета статті полягає у ґрунтовному дослідженні педагогічної системи В. Сухомлинського та розкритті його цінних методичних порад.

Рідна мова – це мова, з якою людина входить у світ, прилучається до загальнолюдських цінностей. Василь Сухомлинський зауважував, що рідна мова – це «духовне багатство народу», в якому народ живе, передає з покоління в покоління свою мудрість і славу, культуру і традиції [3, с. 201]. Великий педагог підкреслив красу й особливість рідного слова: «Чим глибше людина пізнає тонкощі рідної мови, тим тонша її сприйнятливість до гри відтінків рідного слова, тим більше підготовлений її розум до оволодіння мовами інших народів, тим активніше сприймає красу слова» [3, с. 201–202]. У книзі «Серце віддаю дітям» учений підкреслив культ рідного слова, а у відомій праці «Моральні заповіді дитинства і юності» він закликає збагачувати духовне надбання свого народу – рідну українську мову, бо це мова великого народу, великої культури [2; 4]. Відомий педагог називає рідну мову «невмирущим джерелом», з якого дитина черпає уявлення про навколишній світ, про рідну Вітчизну, про своє місто, про весь свій рідний край. Василь Сухомлинський переконаний, що без любові до рідного слова неможлива любов до рідної землі, до своєї Батьківщини.

У педагогічній спадщині В. Сухомлинського провідне місце займає *ідея гуманізму, людяності та добротності*. Педагог переконливо стверджує, що виховання гуманізму, людяності повинно стати одним із завдань діяльності школи та вчителя і здійснюватися через творення людям добра. У центр виховного процесу В. Сухомлинський поставив особистість. Основою його концепції є повага і довіра до дитини, визнання її унікальності та права на власний вибір. Найголовнішим, найглибшим і найміцнішим каменем педагогічної системи В. Сухомлинського є виховання у кожного учня поваги до самого себе. Він вважав, що до того часу, поки є самоповага, існує й школа. Коли зникає повага до себе – немає ні школи, немає ні особистості, ні колективу, одухотворених благородними цілями, а є випадкове збіговисько. На його думку, повага до людської гідності та виховання самоповаги є сферою педагогічної творчості й великого інтелекту педагога.

Педагог вважав, що в процесі навчання дітей слід спонукати до самостійної пізнавальної діяльності, до самоосвіти. Цю роботу слід починати з дитинства, формуючи в дітей допитливість. В. Сухомлинський доводив, що навчання не повинно бути для дитини тягарем, а повинно бути радісною працею. Його творчі знахідки щодо навчання: «школа під відкритим небом», уроки мислення на природі, кімната думки, культ книги, свято казки та ін., стали надбанням учительства.

У красі навколишнього світу дитина черпає духовне благородство – доброту, сердечність, чуйність, готовність до творення й утвердження прекрасного. «Краса, – писав В. Сухомлинський, – це радість твого життя. Людина стала Людиною тому, що побачила глибину блакитного неба, мерехтіння зірок, рожевий розлив вечірньої зорі...» [2, с. 220]. Учений зазначав, що у вихованні краси мають велике значення екскурсії та спостереження напровесні й весною. Він підкреслював, що виховання любові

до рідного слова починається саме зі спілкування дитини з природою. Красу і виразність рідного слова Василь Сухомлинський вважав найдієвішим засобом впливу на дитину. У зв'язку з цим В. Сухомлинський писав, що кожна дитина має відчувати красу слова й образу. Він пропонує використовувати красу природи, красу слова, музики і живопису. Відстоював необхідність естетичного виховання природою, яку вважав невичерпним джерелом дитячої думки, а спостереження в природі – школою дитячого мислення [1, с. 56].

Відомий педагог звертав увагу, що тільки щоденна робота вчителя-вихователя з розвитку мови на лоні природи сприяє розвитку поетичного слуху. Коли дитина знаходиться під впливом казкових образів, що чує від педагога, то на її вустах також народжується поетичне слово. У дитинстві, як зауважував В. Сухомлинський, кожна дитина – поет, а поетична творчість доступна кожному. Вона не є привілеєм особливо обдарованих. Поетична творчість звеличує людину. Поетичне почуття треба виховувати. «Поета в душі пробуджує людське почуття прекрасного. Якщо в учневі не виховати це почуття, він залишиться байдужим до краси природи і слова. Він залишиться істотою, для якої кинути камінець у воду і в соловейка, що співає – те саме. Дати дитині радість поетичного натхнення, пробудити в її серці живе джерело поетичної творчості – така сама важлива справа, як навчити читати і розв'язувати задачі» [3, с. 212]. Отже, без виховання цього почуття дитина залишиться байдужою до краси природи та слова. «Поетична творчість, підкреслював В. Сухомлинський, найвищий ступінь мовної культури, а мовна культура виражає саму сутність культури людської» [3, с. 212].

Значне місце в педагогічній системі В. Сухомлинського відведено проблемам трудового виховання школярів. На його думку, учні мають брати участь у найрізноманітніших *видах праці*: навчальній, продуктивній, ручній, механічній, індивідуальній, колективній, у майстернях і в полі.

Значної уваги В. Сухомлинський надавав проблемі *дитячого колективу*. Найголовнішим принципом життя виховуючого колективу проголосив розвиток гуманістичних взаємин між дітьми, створення здорової духовної спільності разом з повагою до кожної особистості. Найголовніше в колективістському вихованні вбачав у взаємному духовному збагаченні дітей, турботі про кожного члена колективу.

До особи *вчителя* В. Сухомлинський ставив підвищені вимоги, вважаючи цю професію людинознавством: досконале знання свого предмета, глибока любов до нього в поєднанні з любов'ю до дитини, вміння управляти її розумом і почуттями, виховувати в дітях доброту, людяність, сердечність, готовність прийти на допомогу та ін. В. Сухомлинський наголошував на своєрідній психотерапевтичній функції слова педагога та особливо вказував на таке, що слово вчителя-вихователя має бути лагідним, доброзичливим, використовувалося для «піднесення людини». Відомий педагог вважав це обов'язковою умовою спілкування-діалогу між учителем-вихователем і дітьми. Учений вважав, що педагог у слові виявляє себе, свою культуру, своє ставлення до вихованців [4, с. 14].

Отже, педагогічна система В. Сухомлинського є невичерпним джерелом педагогічних ідей, і тому повинна використовуватися якомога повніше.

Список використаних джерел

1. Гадюк Т. Ідеї формування екологічної культури молодших школярів у педагогічній спадщині В. Сухомлинського / Т. Гадюк // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – Тернопіль, 2002. – № 5. – С. 56–58.
2. Сухомлинський В.О. Моральні заповіді дитинства і юності / В.О. Сухомлинський. – К. : Вид. -во «Радянська школа», 1966. – 230 с.
3. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К. : Вид.-во «Радянська школа», 1977. – Т.3: Рідне слово. – 669 с.
4. Фіцула М. Використання педагогічної спадщини В. Сухомлинського у правовому вихованні школярів / М. Фіцула // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – Тернопіль, 2002. – № 5. – С. 13–15.

Лазаренко Ігор,

студент 32 групи ННІ іноземної філології.

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

Провідні педагогічні ідеї Василя Сухомлинського в освіті сьогодення

В. Сухомлинський – видатний педагог, творчість якого має істотний вплив на практику виховання підростаючого покоління у сьогоденні. Всім відомо, що саме він у числі перших заговорив про необхідність гуманізації навчально-виховного процесу і фактично сформулював сучасну парадигму в освіті – особистісно орієнтоване, демократичне і гуманне виховання.

У своїх роботах В. Сухомлинський приділяє значну увагу використанню основних принципів народного виховання. Класик радянської педагогіки відзначав, що опора на виховний досвід народу, національну культуру – той резерв, який використовувався недостатньо в теорії і практиці виховання радянських дітей [1, с. 32].

До вивчення педагогічної концепції педагога-новатора звертається багато сучасних та вітчизняних дослідників, зокрема В. Антонєць, О. Сухомлинська, С. Білецька, Г. Біушкін, М. Богуславський, А. Гранкін, Н. Карпова, В. Ликова, М. Мухін, С. Соловейчик, Л. Подольна, І. Старцева, Г. Туюкіна, Т. Челпаченко та ін. У їхніх наукових роботах розглянуті гуманістичні ідеї вченого, його методологічні принципи виховання дітей різних вікових груп; питання, пов'язані зі співвідношенням особистого і громадського в дитячому колективі; проблеми дидактики; підвищення психолого-педагогічної майстерності вчителів.

Мета статті полягає в розкритті значення провідних педагогічних ідей Василя Сухомлинського в освіті сьогодення.

Педагогічна концепція В. Сухомлинського сформувалася на основі власного педагогічного досвіду, а також була обумовлена змінами в суспільно-політичному, ідеологічному житті. Вона удосконалювалась протягом усього періоду його педагогічної діяльності, наукового пошуку, а значить, протягом усього життя. Тому сприймати педагогічну систему

В. Сухомлинського варто не спрощено і відокремлено, а у всій її складності та єдності, у взаємозв'язках і взаємовпливах з іншими явищами: суспільно-політичним становищем, ступенем розвитку педагогічної науки, школи, освіти [2, с. 15].

Слід додати, що діяльність Василя Олександровича відбувалася не в найсприятливіших для творчості умовах: в умовах лицемірства, ханжества, морального розкладу керівних структур, всесильної влади ідеології, що охопила і культуру, і науку. Василю Олександровичу доводилося враховувати ідеологічні керівні установки, відповідати на напади ретроградів від педагогіки, малоосвічених, але активних захисників «чистоти» радянської педагогіки, теорії комуністичного виховання, в рамки якої не завжди вкладались його думки і справи. Усе це доповнювалось безкінечними виснажливими розмовами з видавцями і редакторами, поясненнями, переконаннями та ін.» [3, с. 6].

Педагогічні роботи В. Сухомлинського мають різноплановий, багатоаспектний характер. Творча думка педагога зазнавала певної еволюції, вона постійно збагачувалася, поглиблювалася, відточувалася.

Ідеї Майстра і сьогодні не сприймаються як догми, а тільки як поради, як поштовх до дії та велике поле для роздумів. Він писав, що школа має бути «царством допитливої й наполегливої думки» [3, с. 31].

Одним із перших у світовій педагогіці В. Сухомлинський звертається до принципу наступності у процесі формування компетентності учити вчитися, саме цим підтверджуючи її надпредметність та життєву значущість. «Ось тут і виникає розрив між початковими класами і дальшими ступенями навчання. У початкових класах ми дуже боязко, несміливо даємо в руки дитини інструмент, без досконалого володіння яким неможливо уявити її інтелектуальне життя, її всебічний розвиток, а потім у середніх класах учителі вимагають, щоб інструмент цей у руках дитини діяв швидко і безвідмовно» [5, с. 407].

Педагогічна система В. Сухомлинського почала складатися ще на початкових етапах його педагогічної діяльності.

Сімнадцятирічним юнаком В. Сухомлинський він вперше увійшов педагогом у школу села Василівка Кіровоградської області. Спочатку працював старшим піонервожатим, потім учителем молодших класів, пізніше викладав українську мову і літературу. Після закінчення філологічного факультету Полтавського педагогічного інституту В. Сухомлинський був призначений завучем у районну середню школу.

Саме в цей п'ятирічний період у початківця-педагога сформувався ряд переконань, що склали потім ядро його гуманістичної педагогічної системи.

Серед них: щирий і напружений інтерес до особистості дитини, використання різних прийомів активізації пізнавальної діяльності школярів, органічна єдність урочної й позаурочної діяльності, акцент на виховання громадянських ідеалів, дружні довірливі відносини з вихованцями, перші наукові дослідження на пришкольній сільськогосподарській ділянці.

Наступний період розвитку педагогічної системи В. Сухомлинського охоплює майже десятирічний період – з 1948 по 1956 роки. І тут, мабуть, уперше рельєфно проявляється рухливий характер ідей і поглядів мислителя.

Якщо спочатку він заявив про себе як переконаний прихильник «школи навчання» з її установкою на твердий базовий компонент знань і умінь, розумову працю учнів, то в другій половині 50-х років В. Сухомлинський рішуче переглядає свої погляди з позицій парадигми «трудої школи».

У ролі провідних цінностей учителя тепер виступає творча розвиваюча діяльність; поєднання фізичної та розумової праці на основі дослідницької роботи; прерогатива освоєння учнями засобів пізнання над власне оволодінням знаннями.

Такий підхід поставив В. Сухомлинського в авангард радянського педагогічного процесу, що розвивався тоді в руслі трудої школи. Це призвело до обрання його членом-кореспондентом АПН РРФСР і нагородженням вищою нагородою країни орденом Леніна.

Основними рисами педагогічної системи «пізнього Сухомлинського» можна назвати трактування особистості, яка формується як самоцінність, розуміння виховання як феномена, значною мірою незалежного від вимог суспільства, висування в якості головної мети – виховання вільного розвитку дитини як активної особистості, розкриття її індивідуальності.

Для вчителя у вихованні провідною стає педагогічна установка на синхронний процес впливу двох суб'єктів. У центрі педагогічного процесу перебуває дитина з її активністю, інтересами, індивідуальними творчими здібностями, на які, перш за все, і повинні були орієнтуватися вчителі.

У зв'язку з цим головним завданням педагогів стає створення сприятливих умов для розвитку дітей.

Тому в школі акцент в освіті було зроблено на розширення уявлень дітей про навколишній світ, розвиток у них критичності мислення і незалежності поведінки, на формування системи моральних цінностей, а так само умінь і навичок самостійного отримання та використання інформації.

З точки зору природи формування особистості В. Сухомлинський трактував виховання дитини як процес реалізації («розгортання») невід'ємно притаманних їй вроджених біологічних властивостей, спонтанних реакцій та імпульсів, спочатку генетично закладених у ній природою. Разом з тим, велике значення надавалося і спеціально організованому вихованню соціуму.

Отже, педагогічна спадщина В. Сухомлинського не втратила значущості для сучасної педагогічної науки і практики.

Аналізуючи природу педагогічної праці, В. Сухомлинський стверджував, що за своєю сутністю учительство – це безперервна творчість: «Якщо ви хочете бути могутньою силою, що впливає на колектив, будьте для своїх вихованців, за висловом Т.Г. Шевченка, апостолом правди і науки, це означає, по суті, – совістю народу».

Творчі досягнення видатного педагога увійшли до скарбниці світової педагогіки й ефективно використовуються в організації системи освіти в різних країнах.

Список використаних джерел

1. Вихрущ А. Контроль і оцінювання у концепції розвивального навчання В.О. Сухомлинського / А. Вихрущ, В. Вихрущ // Початкова школа. – 2002. – № 9. – С. 32–35.
2. Горопашна Т.В. Гуманістичні поради-заповіді В.О. Сухомлинського / Т.В. Горопашна // Творче використання ідей Василя Сухомлинського в умовах реформування загальноосвітньої школи: [тези матеріалів] Всеукраїнської студент. наук.-практ. конф. – Кіровоград, 2002. – С. 15–16.
3. Основы национального воспитания. Курс лекций. – Алматы : КазНПУ им. Абая, 2010. – 97 с.
4. Сухомлинский В.А. Переиздание (Антология гуманной педагогики) / В.А. Сухомлинский. – М.: Изд. Дом Шалвы Амонашвили, 2002. – 224 с.
5. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну / В.А. Сухомлинский. – К. : Радянська школа, 1985. – 557 с.

Мараховська Аліна,

студентка 43 групи ННІ іноземної філології.

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

Творча спадщина Василя Сухомлинського у діалозі з актуальними проблемами сучасної школи

Василь Сухомлинський – великий діяч, віданням справи, якою жив, та людям, для яких творив. Він володів безмежним талантом любові до людини, безмежною любов'ю до своєї праці й перш за все, до дітей.

Він пройшов свій шлях від звичайного сільського вчителя до оригінального педагогічного теоретика. В. Сухомлинський – великий педагог, публіцист, талановитий директор школи та автор незліченних віршованих і прозаїчних творів. Він присвятив школі майже 35 років свого життя. Але методи та принципи виховання людини досліджував протягом усього життя. Його працю ні з чим не можна порівняти. В. Сухомлинський трудився роками для того, щоб зараз ми могли вивчати та пишатися таким співвітчизником.

Праці В. Сухомлинського та його світогляд базується не лише на теоретичному підґрунті, але й також на власному досвіді. До школи В. Сухомлинський потрапив у 17 років і вже в цьому віці у нього з'явився інтерес до науково-педагогічної роботи. Він мав незвичайний підхід до праці вчителя. В. Сухомлинський не розумів, як можна вказувати учням на їх недоліки привселюдно, завдяки цьому всі діти в класі прагнули вчитися та здобувати знання. У своїх працях автор чітко пояснює та відстоює гуманне ставлення до дітей. Наприклад, у праці «Розмова з молодим директором школи» педагог зазначає: «Навчання – це насамперед взаємовідносини між людьми, обмін духовними цінностями, взаємна віддача сердечної доброти, співчуття. Усе шкільне життя повинно бути пройняте духом гуманності» [3, с. 496].

З його точки зору, гуманність – це одне з головних правил успішного вчителя як особистості. В. Сухомлинський стверджує: «...щоб стати справжнім вихователем, треба пройти школу сердечності – протягом тривалого часу пізнавати серцем усе, чим живе, що думає, з чого радіє й чим засмучується ваш вихованець. Це одна з найтонших речей у нашій педагогічній справі. Якщо ви наполегливо оволодіваєте нею, ви будете справжнім майстром» [1, с. 11].

У Павлівській середній школі *виховання без покарань* було педагогічним принципом усього педагогічного колективу. В підході до проблеми покарань у школі мала місце певна еволюція його поглядів. Спочатку він визнавав деяку доцільність покарань, був переконаний, що вони в певних випадках можуть бути ефективним методом виховної дії, але впродовж років своєї діяльності рішуче відстоював: *виховання несумісне з покараннями*. На відміну від його попередників, В. Сухомлинський розумів покарання набагато глибше. «Лихо багатьох учителів у тому, що вони вимірюють і оцінюють духовний світ дитини тільки оцінками і балами, ділять усіх учнів на дві категорії залежно від того, вчать або не вчать діти уроки». Говорячи про оцінку як інструмент покарання, В. Сухомлинський вважав допустимим її застосування тільки для школярів старших класів, оскільки в початкових класах покарання незадовільною оцінкою особливо боляче вражає і принижує чесноту дитини. Оцінка у В. Сухомлинського завжди оптимістична, це винагорода за працю, а не покарання за лінь. Він поважав «дитяче незнання». Свідомість дитини – могутня, але повільна річка, і в кожного вона має свою швидкість. В. Сухомлинський наполегливо рекомендував батькам не вимагати від дітей обов'язково тільки відмінних оцінок, щоб відмінники не відчували себе щасливчиками, а трієчників не пригноблювало відчуття неповноцінності. В. Сухомлинський рекомендує педагогам викликати в школу батьків не з приводу поганої успішності або дисципліни їх дитини, а тоді, коли він скоює щось добре – хай незначний на перший погляд, але добрий учинок.

В атмосфері щирості, доброзичливості в дітей росте прагнення стати кращим не на показ, не для того, щоб їх похвалили, а з внутрішньої потреби відчувати повагу оточуючих, не упустити в їх очах своєї чесноти. Народжена в живому досвіді Павлівської школи методика виховання колективу ґрунтувалася не на «організаційній залежності», а на розвитку духовних багатств особи, потреби в людині, готовності привносити в колектив плоди своєї «індивідуальної духовної діяльності» й збагатити в духовному спілкуванні.

Василь Олександрович писав: «Мене здивував погляд мого опонента на покарання як на необхідну, неминучу річ у системі виховної роботи... Я не з пальця висмоктав ту істину, що наших дітей можна виховувати тільки добром, тільки ласкою, без покарань... І якщо в масовому масштабі, у всіх школах зробити це неможливо, то не тому, що виховання без покарань неможливе, а тому, що багато вчителів не уміють виховувати без покарань.

Якщо ви хочете, щоб у нашій країні не було злочинців... – виховуйте дітей без покарань».

На думку В. Сухомлинського, учитель повинен уміти пізнавати духовний світ дитини та розуміти кожну «особистість». Педагог ніколи не ходив на один урок до вчителя, а лише на систему уроків – 12–15 підряд. Перші три роки він не сварив молодого вчителя, а лише хвалив, підбадьорював, вів від успіху до успіху. Старі вчителі навіть сердилися за це на директора. Через три роки людина або назавжди залишалася в Павлівській школі, або назавжди йшла. Бути вчителем у школі В. Сухомлинського було нелегко. В. Сухомлинський писав: «Учні – збільшувальне скло незнання вчителя». Випускники школи іноді всі до одного вступали до вищих навчальних закладів [6].

В. Сухомлинський не встановлював кордонів між методами виховання. У будь-якому діянні він виділяв як необхідне розумовий розвиток, працю, виховання моральне, естетичне, екологічне, вивчення й урахування індивідуальних і вікових особливостей дітей, взаємини родини та школи, педагогічну майстерність учителя [3, с. 145]. Моральне виховання – є однією з найголовніших сфер розвитку людини.

Моральність – це правила поведінки людини стосовно інших людей, суспільства. Саме моральність робить нас здатними бути частиною соціуму. Щоб рухатись у напрямку формування моральності, необхідно давати дітям моральні знання, етичні поняття, закладати моральні якості, пробуджувати совість і сором, виховувати волю, вчити керувати власною поведінкою. Такий розвиток повинен проходити в атмосфері справедливості, порядності, щирості.

Новою в теорії В. Сухомлинського, що викликала широкий відгук, була ідея зближення школи та родини, як він це називав – «співдружність родини та школи». У статті «Слово до батьків», у інших роботах автор пропагував ідею повернення педагогічної відповідальності в родину [1]. «На моє глибоке переконання, – писав В. Сухомлинський, – педагогіка повинна стати наукою для всіх: і для вчителів, і для батьків» [5, с. 46]. Василь Олександрович приділяв велику увагу не лише шкільному вихованню, але й сімейному та особливо прискіпливо ставився до обставин і умов, у яких виховувалися діти.

«Удосконалення, поглиблення суспільного виховання означає не применшення, а посилення ролі родини. Гармонійний, усебічний розвиток можливий тільки там, де два вихователі – школа й родина – не тільки діють заодно, ставлячи перед дітьми одні й ті ж вимоги, а й є однодумцями, розділяють одні й ті ж переконання, завжди виходять з одних і тих самих принципів, ніколи не допускають розбіжностей ні щодо мети, ні щодо процесу, ні щодо засобів виховання» [5, с. 377].

Чим більше ми вчитуємося у твори В. Сухомлинського, тим більше розуміємо їхню глибину, зміст, ту основну думку, яку хотів донести педагог, і дивуємося тому, як глибоко В. Сухомлинський розумів дитину, дитячі переживання, знав думки дітей, їх мрії, як тактовно, ненав'язливо вчив дітей робити правильний вибір, правильні висновки. Філософські твори великого педагога спонукають і вихователів, і дітей до роздумів, до аналізу вчинків

героїв, до відповідних висновків, викликають бажання наслідувати їх або навпаки чинити по іншому. Темі філософії життя, місцю кожного у цьому житті на землі присвячено багато творів: «Зелене та рум'яне яблучко», «Колючка не може бути доброю», «Камінь і струмок», «Лебедина пір'їнка» та багато інших.

В. Сухомлинський наголошував: «Ввести дитину в складний світ людських стосунків – одне з найважливіших завдань виховання». Любов педагога до своїх вихованців, його доброзичливість, чуйність мають величезну силу позитивного впливу. Діти чутливі до любові, вбирають у себе її промені, а це позначається на їхньому розвитку, особливо на духовному, моральному.

У цілому, ми можемо зробити висновки, що погляди В. Сухомлинського мають невичерпний позитивний зміст щодо збереження і формування традиційних поглядів на виховання та навчання дітей. Разом із тим, варто зауважити, що В. Сухомлинський не боявся експериментувати у своїй педагогічній діяльності, й саме це дало йому можливість розвинути педагогічну ідею та вивести її на новий рівень сприйняття.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5-ти томах / Василь Сухомлинський. – Київ : Рад. шк., 1997. – Т.4. – 637 с.
2. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В.О. Сухомлинський. – Київ, 1977. – 269 с.
3. Сухомлинский В. А. Павлышская средняя школа / В.А. Сухомлинский. – Москва : Просвещение, 1979. – 396 с.
4. Сухомлинський В.О. Сто порад учителю / В.О. Сухомлинський. – Київ : Рад. шк., 1998. – 303 с.
5. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості / В.О. Сухомлинський // Вибр. твори: в 5 т. – К., 1976. – Т.1.
6. Даценко О. Ідеї В.О. Сухомлинського у діалозі з сьогоденням / О. Даценко // Сільський вісник. – 2003. – 17 травня. – С. 5-6.

Лукашенко Альона,

*студентка 33 групи фізико-математичного факультету.
Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова*

Значення ідей Василя Сухомлинського для сучасної загальноосвітньої школи

Багато шкіл працює сьогодні за програмами розвитку, втілюючи в практику ідеї відомих педагогів-гуманістів минулого: сучасні концепції розвивального навчання, діалогового навчання, особистісно-орієнтованого, формування виховних систем тощо.

В узагальненому вигляді мета школи нового покоління спрямована на інтелектуальний, фізичний, естетичний, моральний розвиток особистості дитини, який стане основою майбутнього стійкого і плідного зростання як для особистості, так і для суспільства.

Звертаючись до творів В. Сухомлинського, переконуємося, що його спадщина слугуватиме нашій освіті сьогодні й завтра. Педагог-гуманіст

створив оригінальну систему навчання і виховання дітей, засновану на гуманістичних ідеях української народної педагогіки.

Ім'я В. Сухомлинського відоме далеко за межами України. З плином часу інтерес до творчої спадщини відомого педагога зростає і поширюється. Спадщина В. Сухомлинського – це 48 книг, півтори тисячі казок та велика кількість статей.

Найбільш відомі з них: «Виховання колективізму в школярів» (1956), «Духовний світ школяра» (1961), «Моральний ідеал молодого покоління» (1963), «Павлівська середня школа» (1969), «Народження громадянина» (1970), «Методика виховання колективу» (1971), «Як виховати справжню людину» (1975), «Батьківська педагогіка» (1978), «Серце віддаю дітям» (1978), «Листи до сина» (1979), «Сто порад учителю» (1981), «Книга про любов» (1983). Праці видатного педагога перевидані багатьма мовами світу – болгарською, угорською, китайською, японською, німецькою, польською, чеською, монгольською.

Мета статті – розкрити ідеї Василя Сухомлинського і показати їх актуальність у навчально-виховному процесі сучасної загальноосвітньої школи.

Спадщина Василя Сухомлинського надзвичайно багатогранна, та в центрі його уваги передусім – дитина, особистість, її духовний світ та моральні цінності. Виховання дитини Василь Сухомлинський розглядав у контексті різноманітних видів діяльності (інтелектуальної, трудової, моральної, естетичної, фізичної), спрямованої на всебічний розвиток особистості. Основу виховання мають становити народна педагогіка та загальнолюдські цінності – добро, совість, честь, обов'язок, гідність.

Чи не найважливішим засобом виховання Василь Сухомлинський вважав *мистецтво спілкування педагога* з дітьми.

Педагогічна спадщина В. Сухомлинського переконує у тому, що лише високодуховна особистість прагне передавати багатства своєї душі нащадкам. Людяність, душевність спілкування – ключ, що відкриває дитячі та юнацькі серця. Саме завдяки такому спілкуванню діти довіряються педагогу як старшому доброму порадинику, другу. «Учитель – це передусім жива людина, яка входить до світу пізнання, творчості, людських взаємин» [2].

Високодуховний педагог завжди прагне до досягнення гармонії у стосунках із дітьми на ґрунті взаємної довіри і любові. Для нього не існує поганих дітей. Усе залежить від того, наскільки він глибоко знає їх і вміє проникати в духовний світ кожного з них, залишаючи там зерна добра.

Чимало праць Василь Сухомлинський присвятив особистості вчителя для дитини і сформулював вимоги до нього. Він радив учителю не робити насильства над душею людини, уважно придивлятися до законів природного розвитку кожної дитини, до її особливостей, нахилів.

Значну увагу свого часу В. Сухомлинський надавав слову, як найтоншому доторканню до серця, що може стати і ніжною запашною квіткою, і живою водою, що повертає віру в добро, і гострим ножем, і розжареним залізом, і брудом. Мудре і добре слово дає радість, а нерозумне і

зле, необдумане і нетактовне – приносить біду. Уміння правильно користуватися словом – мистецтво, і воно має бути притаманне кожному вчителю [4].

Усі праці Василя Сухомлинського пройняті гуманним ставленням до дитини, пошаною до її особистості, розумінням її інтересів, почуттів, позиції. У книзі «Серце віддаю дітям» він писав: «Дитячий світ – це особливий світ. Діти живуть своїми уявленнями про добро й зло, честь і безчестя, людську гідність. ...Я завжди вважав за необхідне стати деякою мірою дитиною. Тільки за цієї умови діти не будуть дивитися на вас як на людину, що випадково потрапила за ворота їхнього казкового світу і якій байдуже, що діється всередині цього світу» [1].

В. Сухомлинський говорить: «Справжнім педагогом може вважати себе тільки той, хто в кожному своєму вихованцеві бачить людину в майбутньому». А тому раніше, ніж думати про знання, потрібно в дитині роздобути людську гідність, непомітно торкнутися найчутливіших куточків її душі. Для цього потрібно добре знати своїх вихованців.

І лише знаючи дитину, її особливості, необхідно працювати і з нею і з її батьками. Досвід такої роботи вміщує багата педагогічна спадщина В. Сухомлинського.

В. Сухомлинський виокремлює «дев'ять негідних речей», які не повинні займати місце в житті людини, зокрема педагога. Це:

- негідно отримувати своє благополуччя, радість, спокій за рахунок утисків та приниження інших людей;
- негідно залишати товарища в біді, бути байдужим до чужого горя;
- негідно привласнювати результати праці інших, ховатися за чужі спину;
- негідно бути байдужим, боязливим, відступати перед труднощами;
- негідно задовольняти лише власні потреби, пристрасті;
- негідно мовчати, коли твоє слово – чесність, благородність і мужність, бо мовчання – малодушність і підлість;
- негідно справжній людині не тільки брехати, а й не мати власної думки, погляду, свого обличчя;
- негідно легковажно кидатися словами, давати невиконувані обіцянки;
- негідно надмірно жаліти самого себе, як і безжально і байдуже ставитися до іншої людини [4, с. 18].

Отже, кожний педагог, маючи справу з дитячими душами, повинен постійно вдосконалювати власний духовний потенціал, щоб завжди у всьому бути «ідеалом людяності» для своїх вихованців, уміти проникати в духовний світ кожного з них, закладаючи основи найважливіших цінностей життя: істини, добра, краси. Адже спрацьовує «закон бумеранга»: що ми вкладаємо у душі своїх нащадків, те обов'язково повертається нам сторицею.

У працях Василя Сухомлинського порушено чимало проблем, які хвилюють сучасну школу. Найважливішими засобами навчання він вважав слово вчителя, словники, довідники, наочність, технічні засоби. Педагог

розробив ефективну *методику навчання мови*, яка є актуальною і для сучасної школи.

Василь Сухомлинський запропонував чимало оригінальних методів, прийомів, форм навчання та виховання, спрямованих на розвиток творчих, розумових та фізичних здібностей. Зокрема, впровадив у практику «уроки мислення» серед природи, які проходили в атмосфері співробітництва й творчості. Ці уроки він називав подорожами до джерела живої думки. Прагнення зрозуміти побачене спонукало встановлювати причинно – наслідкові зв'язки, пробуджуючи дитячу думку.

Розроблена В. Сухомлинським система занять передбачала розвиток творчої думки. Чільне місце в ній відводилося самостійному складанню казок, маленьких творів, доповідей, математичних задач, вивченню окремих тем. Домашні завдання педагог вважав необхідними, але часу на них має витрачатися менше, ніж на дозвілля учня.

Своєрідно й творчо Василь Сухомлинський використовував *казку* у вихованні дошкільнят і молодших школярів. «Через казку, фантазію, гру, через неповторну людську творчість – вірна дорога до серця дитини», – наголошував він. Глибокі за своїм змістом казки Василя Сухомлинського – як свіжий вітер, що роздмухує вогник дитячої думки і мови. На його уроках діти самі складали казки, в яких їхня буйна фантазія поєднувалася з глибоким моральним змістом. У Павлівській школі було обладнано кімнату казок.

Великого значення надавав Василь Сухомлинський *природі* як виховному засобу. «Я прагнув до того, щоб перед тим, як відкрити першу книжку, прочитати по складах перше слово, діти прочитали сторінки найпрекраснішої в світі книги – книги природи», – наголошував педагог. – «... Кожна мандрівка в природу – урок мислення, урок розвитку розуму».

Природа – це джерело доброти. Вивчення її – це засіб виховання у маленької людини гуманності, моральності, сердечності, чуйності та інших загальнолюдських цінностей. Лише таким ставленням до природи можна виховати в дитині світлі, добрі почуття, виховати таке ставлення до природи, що перетворює знання морально-етичних норм і правил на внутрішнє надбання людини.

«Людина стала людиною, коли почула шепіт листя, пісню коника, дзюрчання весняного струмка, дзвін срібного дзвіночка, жайворонка в літнім небі, шурхіт завірюхи за вікном, ласкавий плескіт води й урочисту тишу ночі – почула і затамувала подих, слухає сотні й тисячі років цю чудову музику життя».

У системі В. Сухомлинського природі як об'єкту пізнання надається велика увага. Але природа сама собою не виховує. Виховує тільки активна взаємодія людини з природою. «Добрі почуття своїм корінням сягають у дитинство, а людяність, доброта, лагідність, доброзичливість народжуються у процесі, турботах, хвилюваннях про красу навколишнього світу. Ми прагнемо, щоб усе життя вихованців було сповнене творінням у світі природи» – ця думка теж одна із перлин спадку В. Сухомлинського.

У своїх роботах педагог чимало уваги приділяв вихованню наймолодших дітей, першокласників і тих, що вступають до школи. Роки дитинства – дошкільний і молодший шкільний вік – відіграють важливу роль у формуванні особистості, як вважав він. Це не підготовка до майбутнього, а справжнє, яскраве, самобутнє, неповторне життя, і від того, яким було дитинство, хто вів дитину за руку в дитячі роки, що ввійшло до її розуму і серця з навколишнього світу, від цього істотно залежить, якою людиною стане сьогоднішній малюк.

Творчі пошуки, ідеї Василя Сухомлинського були новаторством у часи авторитарної радянської педагогіки. Яскрава самобутня думка видатного педагога, виважена в особистій практичній учительській та виховній роботі, віднесена до теоретичних узагальнень, послужила розвитку демократичних та гуманістичних засад у педагогіці. Спадщина Василя Сухомлинського є цінним внеском у вітчизняну та світову скарбницю педагогічної думки.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В.О Серце віддаю дітям / В.О. Сухомлинський. – Київ : Рад. шк., 1978. – С. 25.
2. Марцкевич М.М. Учительська психологія / М.М. Марцкевич. – СПб.: Наука, 2000. – 123 с.
3. Васильєва А.Н. Навчання в школі / А.Н. Васильєва. – М. : Педагогіка, 1988. – 48 с.
4. Ткачова Н. Сухомлинський В.О. у творчості сучасного педагога / Н. Ткачова // Початкова школа. – 2000. – № 9. – С. 18.

Комаренко Владислава,

студентка 43 групи ННІ іноземної філології.

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

Літературна спадщина Василя Сухомлинського у діалозі з актуальними проблемами сучасної школи

Василь Сухомлинський – видатний український педагог, письменник, публіцист, засновник гуманістичної, новаторської педагогіки. Вихованню молодих поколінь В. Сухомлинський присвятив все своє життя. Його публіцистичні, педагогічні та літературні праці вплинули на педагогічну діяльність школи, збагатили педагогіку України значними новаторськими положеннями і думками.

Твори В. Сухомлинського відомі у виданнях різними мовами народів світу від болгарської до японської; його спадщина вивчається в провідних університетах і педагогічних інститутах Європи, окремі статті та уривки з фундаментальних праць друкуються в педагогічних журналах Польщі, Німеччини, Чехії, Словаччини, Румунії, Австрії, Іспанії, Фінляндії та інших країн [1, с. 2].

Аналіз наукових праць вітчизняних педагогів, присвячених вивченню педагогічної системи В. Сухомлинського, дозволяє простежити загальні тенденції розгляду його педагогічних поглядів та внеску у вітчизняну і світову педагогічну скарбницю.

Зауважимо на тому, що педагогічна діяльність і життєвий шлях видатного педагога відображені в історичних нарисах і повістях вітчизняних педагогів-новаторів (Д. Водзинського, І. Цюпи, Б. Рябініна та ін.). Певні аспекти педагогічної діяльності В. Сухомлинського розглядалися на монографічному рівні М. Ярмаченком, М. Красовицьким, О. Сухомлинською, М. Сметанським, І. Зязюном, М. Антонцем, Г. Калмиковою та ін. М. Мухін, В. Риндак, А. Розенберг, О. Сухомлинська, М. Богуславський, Б. Квапа, В. Кузь та ін., присвятили свої праці аналізу відповідних складових педагогічної системи В. Сухомлинського, виділенню етапів їх становлення й розвитку.

Роботи видатного педагога-класика стали предметом дослідження і зарубіжних науковців – Х. Франчос і М. Ціандзі (Греція), В. Іфферт, Р. Штайник, Е. Гартман (Німеччина), М. Біблюк, С. Лашин (Польща), Л. Мілков (Болгарія), А. Кокеріль (Австралія) та ін.

Твори педагога увібрали в себе частку його практичної діяльності. Його педагогічні погляди сформувалися під час важкої учительської праці. Спочатку він викладав рідну мову і літературу в школах Онуфріївського району. Пізніше він сформувався як учений, став кандидатом педагогічних наук і заслуженим учителем України. Тому В. Сухомлинський міг усесторонньо оцінити проблему, порадити і зробити висновки як учений, педагог-експериментатор, учитель-новатор.

До найголовніших, найгрунтовніших творів Василя Сухомлинського належать: «Як ми виховали мужнє покоління», «Духовний світ школяра», «Праця і моральне виховання», «Моральний ідеал молодого покоління», «Сто порад учителеві», «Листи до сина», «Батьківська педагогіка», «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості», «Серце віддаю дітям», «Павліська середня школа». Загалом він написав 41 монографію і понад 600 наукових статей. Праця «Серце віддаю дітям» була удостоєна першої премії Педагогічного товариства УРСР (1973 р.) і Державної премії УРСР (1974 р.).

В. Сухомлинський був прихильником ідей гуманізму, він вважав, що людяність проявляється під час творення добра. Цій проблемі присвячена велика кількість творів педагога. Кожна людина повинна бути щасливою, яв вважає педагог, і в цьому їй має допомогти школа. Для того, щоб сформувати культуру бажань, необхідно, як переконував В. Сухомлинський, навчити школярів азбуці моральної культури [2, с. 8].

У праці «Як виховати справжню людину» подається справжній моральний ідеал, який увібрав у себе найкращі риси менталітету українського народу. В ній розкриваються конкретні принципи, істини, повчання, настанови, рекомендації тощо [3].

Твір розкриває методику роботи з виховання у дітей любові до Батьківщини, оточуючих, обов'язку, розуміння життя, добра і зла у ньому. Маючи величезний досвід у педагогіці, В. Сухомлинський уперше розкриває у вітчизняній педагогіці суть понять «людяність», «патріотизм», «відповідальність», «гідність», «терпимість», «тактовність» та ін.

У своїй праці «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості» В. Сухомлинський наводить цікаву думку Ф. Енгельса про те, що вже у стародавній Греції були закладені основи майже всіх найважливіших сучасних ідей [5, с. 35].

Однією з проблем, про яку зазначав В. Сухомлинський у своїх творах, є підготовка учнівської молоді до праці. «Навчання стає працею за тієї умови, – пише Василь Олександрович у праці «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості», – коли учень самостійно добуває знання. Це необхідно не лише для міцності знань. Самостійне добування знань породжує зрілість думки» [5, с. 40].

У численних своїх виступах на наукових конференціях і нарадах, на семінарах, педагогічних читаннях і на зустрічах з учительською громадськістю – «Бесіда з марійськими вчителями», «Про трудове виховання», «Завдання у вихованні дітей» та ін., В. Сухомлинський пристрасно і переконливо стверджує думку про трудове виховання учнівської молоді як мірило моральності підростаючого покоління і всього суспільства.

У своїх працях «Павлиська середня школа», «Школа і природа», «Природа, праця, світогляд» та ін. В. Сухомлинський підкреслює, що в умовах сільської школи можливості взаємодії учнів із природою невичерпні, й головним спрямуванням їхньої діяльності має бути перш за все піклування про збереження родючості ґрунту. Педагог вчить дітей пізнавати ціну праці, землі й хліба.

У роботі «Серце віддаю дітям» Василь Олександрович ділиться своїм досвідом: «Як тільки діти починали втомлюватися, я переходив до іншого виду роботи». Могутнім засобом урізноманітнення праці було малювання. «Ось я бачу, що читання починає стомлювати дітей. Кажу: «Розгорніть, діти, свої альбоми, намалюємо казку, яку ми читаємо». Зникають перші ознаки втоми, в дитячих очах радісні вогники, одноманітна діяльність змінилася творчістю» [4].

Успіхам у практичній педагогічній і творчій науково-педагогічній діяльності В. Сухомлинського сприяло глибоке знання народної педагогіки. Вийшовши з глибин народу, він усвідомив можливості народної педагогічної мудрості в навчанні та вихованні учнівства. У багатьох своїх творах педагог радив учителям, батькам брати в користування усе цінне, створене народною педагогікою і створювати умови правильного виховання дітей, які століттями діяли в українських родинах [2, с. 10].

Заслуговує на увагу ще одна цінна ідея В. Сухомлинського та К. Ушинського стосовно творчої педагогічної діяльності – це проектування людини. У «Розмові з молодим директором» В. Сухомлинський аналізує обґрунтовану А. Макаренком ідею проектування людини: «Якщо уважно вдуматись у нашу роботу, то найголовнішою сферою єднання теорії й практики є проектування людини» [6, с. 605]. Варто при цьому зазначити, що на той час педагогічна психологія ще не набула функції проектуючої науки і

передбачення Василя Олександровича щодо проектування людської особистості було провідною рисою творчості педагога.

В. Сухомлинський широко використовував казки, оповіді, приказки і прислів'я, пісні, народні традиції та обряди у повсякденній учительській роботі, у своїх творах показував їх доцільність у духовному зростанні учнівської молоді.

У багатій спадщині В. Сухомлинського варто вказати і на педагогічні казки для дітей, які окремими виданнями були обнародовані уже після смерті їх автора. Педагогічні казки В. Сухомлинського нібито опосередковано, непомітно зовні, але активно й ефективно виховують у дітей дошкільного і молодшого шкільного віку найкращі людські почуття щирості й любові до всього прекрасного, формують перші навички людяності у взаєминах між юними особистостями.

У центрі уваги видатного педагога є діяльність учителя, його проблеми, багатогранна діяльність, культура спілкування з дітьми, питання педагогічної майстерності, духовності, підготовки вчителів у навчальних закладах тощо.

Звертаючись до учнів, педагог наголошував: учитель зобов'язаний перед суспільством, перед батьками працювати тільки добре; кожна крихта твоєї людської краси – це його безсонні ночі, сивина, неповоротні хвилини його особистого щастя – так, учителеві часто буває ніколи подумати про себе, бо він змушений думати про інших, і це для нього не самопожертва, не покірливе підкорення долі, а справжнє щастя особистого життя.

Програми в усіх школах одні й ті ж, підручники однакові, але школи різні, тому що різні вчителі. Школа – це передусім учитель. Особистість учителя – наріжний камінь виховання.

Є дуже цікава закономірність педагогічної праці: передача знань не відбувається прямолінійно – ось це учитель сьогодні взнав, і ось це він передає своїм вихованцям. Убоге й обмежене життя школярів, учитель яких покладається лише на те, що напередодні уроку піде і візьме те, що необхідно віддати, передати.

«Сто порад учителеві» – праця, яка має стати постійним порадищем учителя, як й інші його визначні твори, що мають пізнавальне значення для освітніх працівників, педагогічної громадськості.

У творчій спадщині В. Сухомлинського розглядаються проблеми змісту освіти, мотивів пізнавальної діяльності, методики навчання дітей, контролю і керівництва навчально-виховним процесом, підготовки вчителя та багато інших. Хоч вони і не є новими в українській педагогіці, проте педагог бачив у них нові проблеми та підходи до їх вирішення, що є прикладом творчого підходу до теорії й практики виховання. Отже, літературна спадщина В. Сухомлинського залишається зразковою не тільки для вчителів та поціновувачів літератури, але і для дітей, які ростуть на його казках.

Список використаних джерел

1. Кривенко О. Педагогічні ідеї В.О. Сухомлинського і національна школа / О. Кривенко // Сільське життя. – 2003. – 27 вересня. – С. 4.

2. Міхелі С. Педагогічні ідеї В.О. Сухомлинського як концептуальна основа особистісно орієнтованого підходу / С. Міхелі // Початкова школа. – 2003. – № 9. – С. 5-12.
3. Сухомлинский В.А. Как воспитать настоящего человека. (Советы воспитателям) / В.А. Сухомлинский. – Київ : Рад. шк., 1975. – 236 с.
4. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям / В.А. Сухомлинский. – Київ : Рад. шк., 1973. – 288 с.
5. Сухомлинський В.О. Вибр. тв.: в 5-ти т. / В.О. Сухомлинський. – Київ : Рад. шк., 1977. – Т.1. – С. 89.
6. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5 т. – Київ : Рад. шк., 1977. – Т. 4. – С. 393-622.

*Довженко Андрій,
студент 24 групи фізико-математичного факультету.
Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко*

Педагогічна спадщина видатного педагога В.О. Сухомлинського і сучасна школа

*Поважайте дитяче бажання бути хорошим, бережіть його як найтонший рух
людської душі, не зловживайте своєю владою, не перетворюйте мудрості
батьківської влади в деспотичне самодурство.*

В.О. Сухомлинський

Наша земля багата творцями педагогіки. Одним із таких творців є В. Сухомлинський – геніальний, талановитий педагог.

Найважливішими часами у творчості Василя Сухомлинського є 50-70 роки. Саме в ці роки починається стрімкий розвиток творчості педагога, виходять друком книги, найяскравішим прикладом з-поміж яких є твір «Серце віддаю дітям». У творах цього періоду Василь Сухомлинський робить акцент саме на морально-естетичному вихованні дітей.

Надалі В. Сухомлинський у своїх працях розглядає питання моральної етики, виховання в сім'ї, всебічний розвиток школяра, робота в колективі, особливу увагу приділяє статево-вихованню підростаючого покоління.

У 1951 році, як писав Василь Олександрович у книзі «Серце віддаю дітям», він розпочав навчання шестирічних першокласників. Ідея більш раннього навчання дітей постійно супроводжувала педагогічні пошуки вчених. Однак на терені колишнього СРСР цей експеримент з навчання шестирічних дітей було розгорнуто саме у Павлиші. В. Сухомлинський називав свій експеримент підготовкою дітей до систематичного навчання. Однак навіть короткий аналіз дозволяє вважати, що це була ціла система навчання дітей шестирічного віку. При цьому видатний педагог враховував такі особливості дитячого мислення, як образність; пластичність, емоційну збудливість думки.

На Василя Олександровича істотний вплив мали погляди Льва Толстого і Януша Корчака, яких він часто цитує в своїх працях. У Київському університеті ім. Т. Шевченка 1955 року Василь Сухомлинський захищає кандидатську дисертацію «Директор школи – керівник навчально-виховної

роботи». Через рік, у 1956 році виходить з друку його перша монографія. У 1950-х роках В. Сухомлинський написав ще кілька монографій:

- «Педагогічний колектив середньої школи»;
- «Виховання патріотизму в школярів»;
- «Виховання комуністичного ставлення до праці».

З 1960 року виходять з друку його праці:

- «Духовний світ школяра»;
- «Праця і моральне виховання»;
- «Як ми виховали мужнє покоління»;
- «Виховання особистості в радянській школі»;
- «Павлиська середня школа».

У 1957 році В. Сухомлинського обирають членом-кореспондентом АПН РСФСР. А в 1958 р. Міністерство освіти УРСР присвоїло йому звання заслуженого вчителя школи УРСР. У другій половині 60-х років Василь Сухомлинський готує трилогію з проблем формування особистості у загальноосвітній школі:

- «Серце віддаю дітям»;
- «Народження громадянина»;
- «Листи до сина».

Перша частина трилогії була вперше надрукована в тодішній Німецькій Демократичній Республіці, а згодом в Україні. А пізніше, в 1974 році, ця книга була удостоєна Державної премії УРСР. У 1968 році В. Сухомлинського обирають делегатом Всесоюзного з'їзду вчителів. Йому присвоюють звання Героя. Загалом виховання гуманності, на думку В. Сухомлинського, починається з виховання любові до всього живого, до рідної матері, бабусі, до своїх рідних. У книгах «Серце віддаю дітям», «Народження громадянина», «Павлиська середня школа» педагог розкриває конкретні форми становлення гуманної поведінки дітей. З-поміж таких – створення галереї портретів матерів найвідоміших людей світу. Останніми роботами В. Сухомлинського, які вийшли друком у 70-ті роки, були: «Батьківщина в серці», «Батьківська педагогіка».

Нам, як майбутнім педагогам, не просто потрібно вивчати, але й намагатися глибше поринути в світ Василя Олександровича, адже саме ця людина змогла випередити майбутнє.

Василь Олександрович став великим прикладом як для вчителів, так і для учнів та їхніх батьків. Його казки доступні як дорослим читачам, так і найменшим. А педагогічний доробок педагога є цінним доказом у справі навчання і виховання молоді.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський Василь Олександрович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
2. Життєвий шлях Сухомлинського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://works.doklad.ru/view/GqOa93uQIEM.html>
3. Сухомлинський Василь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mirznani.com/a/293322/zhittyta-ta-pedagogchna-dyalnst-v-sukhomlinskogo>

4. Життєвий шлях Сухомлинського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/reports/pedagog/14192/>
5. Життя та педагогічна діяльність Сухомлинського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ua-referat.com/Життя_та_педагогічна_діяльність_В_Сухомлинського

*Горбик Людмила,
студентка 31 групи ННІ іноземної філології.
Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко*

Світове значення літературної спадщини Василя Сухомлинського

Людина народжується на світ не для того, щоб зникнути безвісною пилінкою.

Людина народжується, щоб лишити по собі слід вічний.

В. Сухомлинський

Творчість Василя Сухомлинського з кожним роком привертає більш пильну увагу світової наукової й педагогічної громадськості як у нашій країні, так і за кордоном. І це не випадково. Розроблена ним педагогічна система не тільки збагатила педагогічну науку новаторськими ідеями і положеннями, стала потужним внеском, як у теорію, так і в практику освіти і виховання, але і склала значний, революційний етап у розвитку вітчизняної педагогічної думки.

«Вірте в талант і творчі сили кожного вихованця!» [2]. Ці слова одного із самих чудових педагогічних діячів сучасності – Василя Олександровича Сухомлинського – можна було б поставити епіграфом до всього, що було ним написано. Досвід власної багаторічної вчительської практики, узагальнення величезної педагогічної спадщини минулого переконали його в тому, що «сила і можливості виховання невичерпні».

Теоретична, літературно-педагогічна творчість і практична діяльність видатного українського педагога В. Сухомлинського (1918–1970) увійшла до історії вітчизняної педагогічної думки помітною сторінкою, його педагогічні, публіцистичні та літературні праці й учительський досвід значно вплинули на практичну діяльність школи, збагатили педагогіку України новими положеннями і думками.

Твори В. Сухомлинського відомі у виданнях різними мовами народів світу від болгарської до японської; його спадщина розглядається (вивчається) в провідних університетах і педагогічних інститутах Європи, окремі статті та уривки з фундаментальних праць друкуються в педагогічних журналах Польщі, Німеччини, Чехії, Словаччини, Румунії, Австрії, Іспанії, Фінляндії та інших країн.

Слід зазначити, що педагогічні погляди В. Сухомлинського сформувалися в ході й унаслідок натхненної копіткою учительської праці (розпочав викладати рідну мову і літературу у Васильківській, потім Зибківській школах Онуфріївського району в 1935 р. і скінчив свій шлях 2 вересня 1970 року на посту директора Пависької середньої школи), творчої діяльності вченого (кандидат педагогічних наук з 1955 р.), заслуженого вчителя України, члена-кореспондента кількох педагогічних академій. Тож

основні праці відомого і визнаного у світі педагога увібрали в себе і частку його практичної діяльності, в якій, як зворотний зв'язок, апробувалися провідні теоретичні висновки В.О. Сухомлинського як вченого, педагога-експериментатора, учителя-новатора.

У педагогічному доробку В. Сухомлинського провідне місце займає ідея гуманізму, людяності та добротності. Педагог переконливо стверджує, що виховання гуманізму, людяності здійснюється через творення людям добра.

Цій проблемі присвячено більшість робіт педагога. На його думку, ідея людяності насамперед реалізується через розвиток усіх потенційних, інтелектуальних і фізіологічних можливостей особистості. Всебічно розвинена особистість поєднує повноту і гармонію сил, здібностей, пристрастей, потреб, які визначають моральну, ідейну, громадянську, розумову, творчу, трудову, естетичну, емоційну, фізичну досконалість. Педагог наголошував, що працюючи над втіленням у практику ідеї всебічного розвитку, ніколи не можна досягти однакової межі інтелектуального збагачення, пізнання, духовного удосконалення. Ця нерівність визначається природою дитини, її родинним оточенням, соціальним середовищем. Зрештою, цю нерівність відчують і самі діти, і часто у них, особливо під впливом наслідків навчання, з'являється почуття меншовартості. Як гуманіст, В. Сухомлинський засуджує діяльність учителів, яка призводить дітей до таких висновків. Кожна людина повинна бути щасливою, як стверджує педагог, і в цьому їй має допомогти школа. Духовне життя школи і її вихованців не повинне обмежуватися, вичерпуватися тільки успіхами в оволодінні навчальною програмою. Для того, щоб сформувати культуру бажань, необхідно, як вважав В. Сухомлинський, навчити школярів азбуці моральної культури.

У праці «Як виховати справжню людину» [3] подається моральний ідеал, який увібрав у себе найкращі риси менталітету українського народу. В ній розкриваються конкретні принципи, істини, повчання, настанови, рекомендації тощо. Подаються вони у вигляді Законів дружби, правил «Десять не можна», «Дев'ять негідних речей» та ін., що складають азбуку моральної культури. У ній розкриваються зміст і методика роботи з виховання у дітей любові до Батьківщини і громадянства, ставлення до людей і обов'язку перед ними, ставлення до батьків, рідних, близьких, розуміння життя, добра і зла в ньому, виховання високих моральних якостей і норм поведінки тощо. На підставі багаторічної практичної роботи в школі автор у цій праці вперше у вітчизняній педагогіці глибоко розкриває суть таких понять, як людяність, патріотизм, відповідальність, гідність, терпимість, тактовність та ін. На конкретних прикладах подається методика утвердження в юних душах почуття совісті, сорому, справедливості, скромності, щедрості, милосердя.

Найголовнішим, найглибшим і найміцнішим надійним каменем педагогічної системи В. Сухомлинського є виховання у кожного вихованця поваги до самого себе. Він вважав, що до того часу, поки є самоповага, існує й школа. Коли зникає повага до самого себе – немає школи, немає ні

особистості, ні колективу, одухотворених благородними цілями, а є випадкове збіговисько.. На його думку, повага до людської гідності та виховання самоповаги є сферою педагогічної творчості й великого інтелекту педагога. Тут не можуть бути ефективними якісь трафаретні, шаблонні, застосовувані до всіх учнів і в усіх випадках життя прийоми й методи. Педагог з боєм зауважує, що «на жаль, у шкільній практиці ця сфера педагогічної творчості є найбільш недосконалою і саме в цій сфері допускається найбільше грубих помилок».

В. Сухомлинський високо цінував роль Батька і Матері, старших у сім'ї, стверджуючи:

«Людина в своєму моральному розвитку стає такою, яка в неї мати, точніше, яка гармонія любові й волі в її духовному світі» [2];

«...батько народжує і виражає, продовжує, розвиває себе в своєму синові й дочці, вливаючи своє духовне начало з духовним началом матері» [2].

Така висока оцінка місії матері й батька збігається з народно-педагогічним уявленням про роль батьків.

Успіхам у практичній педагогічній і творчій науково-педагогічній діяльності В. Сухомлинського сприяло глибоке знання народної педагогіки. Вийшовши з глибин народу, він усвідомив можливості народної педагогічної мудрості в навчанні та вихованні учнівства. У багатьох своїх творах педагог радив учителям, батькам брати в користування усе цінне, створене народною педагогікою, і створювати умови правильного виховання дітей, які століттями діяли в українських родинах.

В. Сухомлинський широко використовував казки, оповіді, приказки і прислів'я, пісні, народні традиції та обряди у повсякденній учительській роботі, у своїх творах показував їх доцільність у духовному зростанні учнівської молоді. Так у праці «Серце віддаю дітям» [2] він надає казці таку роль: «Діти розуміють ідею лише тоді, коли вона втілена у яскравих образах. Казка – благородне і нічим не замінне джерело виховання любові до Вітчизни. Патріотична ідея казки – в глибині її змісту, створені народом казкові образи, що живуть тисячоліття, доносять до серця і розуму дитини могутній творчий дух трудового народу, його погляди на життя, ідеали, прагнення. Казка виховує любов до рідної землі вже тому, що вона – творіння народу». Така ж висока оцінка у вихованні дітей дається народній пісні, традиціям тощо [5].

У багатій спадщині В. Сухомлинського окремо слід розглянути педагогічні казки для дітей, які окремими виданнями обнародовані уже після смерті їх автора.

Педагогічні казки В. Сухомлинського – дивосвіт малят, розкритий очима мудрого наставника, який не повчає дітей, не спонукає чи заохочує їх, а просто йде поруч дітлахів, інколи ніби ще й десь за молодшими школярами, радіючи разом з ними кожному новому відкриттю.

Педагогічні казки В. Сухомлинського нібито опосередковано, непомітно зовні, але активно й ефективно виховують у дітей дошкільного і молодшого шкільного віку найкращі людські почуття щиросердності й любові до всього

прекрасного, формують перші навички людяності у взаєминах між юними особистостями.

У центрі уваги видатного педагога є діяльність учителя, його проблеми, багатогранна діяльність, культура спілкування з дітьми, педагогічна майстерність, духовність, підготовка вчителів у навчальних закладах тощо. «Сто порад учителеві» [4] – праця, яка має стати постійним порадником учителя, як й інші його визначні твори, що мають пізнавальне значення для педагогічної громадськості.

В. Сухомлинський радить вчителеві мати свою особисту бібліотеку, аби можна було повсякденно користуватися книгами, читати й перечитувати їх, щоб вводити у світ книг своїх вихованців. У статті «Моя педагогічна система» він пише: *«Я не уявляю собі скільки-небудь сильного впливу на своїх вихованців, якби кожен з них поступово не був уведений у цей чудовий світ – світ книги»*.

Отже, у творчій спадщині В. Сухомлинського розглядаються проблеми змісту освіти, мотивів пізнавальної діяльності, методики навчання дітей, контролю і керівництва навчально-виховним процесом, підготовки вчителя та багато інших. Хоч вони і не є новими в українській педагогіці, проте педагог бачив у них нові проблеми та підходи до їх вирішення, що є прикладом творчого підходу до теорії та практики виховання.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка / В.О. Сухомлинський. – Київ : Рад. школа, 1978. – 263 с.
2. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям / В.А. Сухомлинский. – Киев : Рад. школа, 1973. – 288 с.
3. Сухомлинский В.А. Как воспитать настоящего человека (Советы воспитателям) / В.А. Сухомлинский. – Киев : Рад. школа, 1975. – 236 с.
4. Сухомлинський В.О. Сто порад учителеві / В.О. Сухомлинський. – Київ : Рад. школа, 1988. – 304 с.
5. Сухомлинский В.А. об умственном воспитании / сост. и авт. вступ. статьи М.И. Мухин, Ред-кол.: Н.Д. Ярмаченко (председатель) и др. – Киев : Рад. школа, 1983. – 224 с.

Грох Марія, Тіторенко Ольга,

студенти 31 групи фізико-математичного факультету.

Науковий керівник: докт. пед. наук, професор О.Є. Антонова

Значення творчого доробку Василя Сухомлинського для сучасної літератури

Виховуй у собі Людину – ось що найголовніше, інженером можна стати за п'ять років, учитись на людину треба все життя.

В. Сухомлинський

Українське суспільство використовує досвід зарубіжних країн у розвитку культурного та політичного життя. Розвиток української освіти прямує в напрямку до системи освіти західних країн. Тому саме зараз набуває значення вивчення творчої спадщини видатних педагогів, які здійснили значний внесок у розвиток педагогічного вчення. Завдяки такому політичному стану як євроінтеграція ми можемо сказати, що вплив

європейських традицій зумовив використання під час педагогічної діяльності новітніх технологій.

На засадах пріоритету національних інтересів, менталітету українського народу необхідною є адаптація до використання досвіду зарубіжних педагогів та співставлення їх наукової спадщини із вітчизняним доробком.

Саме через зазначені вище причини набуває значення творчий доробок видатного українського педагога, публіциста, письменника, поета Василя Олександровича Сухомлинського.

Постійний інтерес до творчої спадщини В. Сухомлинського пов'язаний із її багатоаспектністю, різноплановістю, гуманістичною спрямованістю. Педагогічна творчість В. Сухомлинського багатогранна й невичерпно багата [3, с. 316].

Завдяки тому, що твори великого педагога пройняті великою любов'ю до людини та вірою в її значення в суспільстві, ми звертаємося до творчого доробку саме цього великого педагога. Як казав В. Сухомлинський: «Людина народжується на світ не для того, щоб зникнути безвісною пилінкою. Людина народжується, щоб лишити по собі слід вічний».

Вважаємо, що вивчення доробку В. Сухомлинського в історико – педагогічному дискурсі не тільки сприяє ефективності новітніх педагогічних пошуків, але й дає можливість зробити певні загальні висновки щодо напряму реформаційних процесів у освітній сфері. Високий науковий потенціал цієї інноваційно-традиційної форми досягається при зверненні науковців до принципу історизму у висвітленні фактів, адекватного використання всіх джерел інформації, а також при цілісному підході до вивчення ідей вітчизняного вченого-педагога зі світовим ім'ям [4, с. 110].

Метою статті є, передусім, розгляд компонентів та особливостей творчого доробку В. Сухомлинського у сучасній сфері науково-педагогічних досягнень.

Життєвий шлях і педагогічна діяльність В. Сухомлинського – це яскрава сторінка книги педагогічних пошуків вітчизняних учителів-новаторів, яка була глибоко та всебічно відображена в документально-історичних повістях і нарисах І. Цюпи, Б. Тартаковського, К. Григор'єва і Б. Хандроса, Б. Рябініна, Д. Водзинського та ін. Різні аспекти педагогічної діяльності В. Сухомлинського розглядалися в статтях і книгах М. Ярмаченка, О. Сухомлинської, І. Зязюна, М. Красовицького, В. Кузя, М. Сметанського, М. Антонця, Г. Калмикова та ін. Аналізу складових педагогічної системи В. Сухомлинського, виділенню етапів їх становлення й розвитку присвятили свої праці М. Богуславський, Б. Кваша, В. Кузь, М. Мухін, В. Риндак, А. Розенберг, О. Сухомлинська [1].

Василь Олександрович ставив і розв'язував проблему формування в молоді національного та естетичного світобачення. Про один із шляхів успішного розв'язання цієї проблеми він писав, що у душі дітей мають увійти найкращі народні традиції й стати святим законом, бо не можна уявити народ без імені, без пам'яті, без історії. У душі українських культурно-історичних традицій вчитель констатував, що мудрість є найважливішою

прикметою людини. У його працях часто знаходимо вислови «мудра людська любов», «мудрість жити», «гідність – це мудрість тримати себе в руках». Педагог цілеспрямовано формував у кожного вихованця вміння бути маленьким філософом, осмислювати світ через красу природи [2, с. 67].

Система роботи В. Сухомлинського та діяльність керованої ним Павлівської середньої школи викликали велику увагу педагогічної громадськості. Його ідеї отримали широкий резонанс у засобах масової інформації, наукових розвідках. Вони почали виокремлюватися у напрям в історії педагогіки 80-х років ХХ століття й отримали назву «сухомлиністика». Особливості сухомлиністики полягають у різноманітності авторських позицій, з яких висвітлюється, аналізується й розвивається педагогічна спадщина В. Сухомлинського [5, с. 45].

У сучасній історико – педагогічній науці вже існує низка досліджень, у яких здійснено спробу структурувати наявну вітчизняну історико-педагогічну літературу, присвячену науково-педагогічному доробку В. Сухомлинського. Найґрунтовнішим дослідженням для нашої наукової розвідки є дисертаційна робота О. Сараєвої «Педагогічна система В. Сухомлинського в науковому доробку вітчизняних учених» (2007), у якій розкрито етапи дослідження педагогічної системи педагога, їхню суспільно-історичну зумовленість та особливості в контексті розвитку освіти й педагогічної думки; охарактеризовано провідні тенденції вітчизняних досліджень, присвячених педагогічній системі В. Сухомлинського, а також представлено типологію наукових підходів до вивчення педагогічної системи В. Сухомлинського вітчизняними дослідниками [4, с. 89].

Так, зокрема, на основі застосовуваних науковцями підходів О. Сараєвою розроблено типологію досліджень педагогічної системи В. Сухомлинського. За формою написання розвідок вона виділяє дисертації, статті в журналах і газетах, матеріали конференцій, монографії, методичні рекомендації та навчальні посібники; за характером дослідження – описові, рефлексивно-описові, біографічні, зіставно-порівняльні праці; за напрямками розкриття змісту його творчості – розумове, морально - етичне, громадянське виховання, навчання та внутрішкільне управління (Н. Базилевич, А. Бик, Л. Бондар, Т. Будняк, В. Кіндрат, Т. Когачевська, К. Кривошеєнко, В. Лоскутов, А. Попова, І. Слюсаренко, О. Соколовська). Окремо розглядалися такі аспекти, як виховання колективу (Г. Бучківська, Г. Калмиков, Р. Позинкевич), самовиховання (Н. Василенко), засоби виховання (І. Наливайко, Г. Ткаченко, Л. Петрук, А. Семез, З. Шевців). Не залишилося поза увагою науковців і питання навчання й виховання дітей різних вікових категорій у педагогічній системі В. Сухомлинського: дітей дошкільного віку (Г. Сухорукова, Н. Тарапака), молодшого шкільного віку (Н. Базилевич, Н. Безлюдна, Г. Бондаренко, Т. Будняк, М. Дубінка, А. Семез, Н. Тарапака, Л. Ткачук, О. Тимофеева), учнів середньої та старшої школи (А. Аллагулов, Н. Василенко, Т. Когачевська) [4, с. 95].

Проведений О. Сараєвою проблемно-генетичний аналіз вітчизняних досліджень спадщини В. Сухомлинського дав їй змогу резюмувати, що

основною метою звернення радянських, пострадянських та українських науковців до творчого доробку В. Сухомлинського було: 1) досягнути внесок Василя Олександровича у вітчизняну педагогічну науку; 2) оцінити його особистість як персоналію; 3) виробити практичні рекомендації щодо розв'язання освітніх завдань, поставлених перед освітою; 4) провести компаративний, системний розгляд творчого доробку педагога [6, с. 264–271].

У працях педагога-новатора науково досліджена роль книги і читання у формуванні всебічно розвиненої, творчої особистості, багатогранно представлена проблематика керівництва читанням дітей різних вікових груп – від дошкільного до раннього юнацького віку, показана роль керівника читання (вчителя, бібліотекаря, батьків) у вихованні юного читача. У руслі пошуків сучасного бібліотекознавства – значні, розроблені В. Сухомлинського, і такі наукові проблеми, як: спрямованість керівництва читанням на загальнотворчий і літературно-естетичний розвиток учнів; реалізація виховного потенціалу дитячої книги в інтелектуальному, емоційному, моральному, естетичному розвитку дитини; тісний взаємозв'язок читання з усіма сферами духовного життя дитини (навчання, праця, гра, творчість); послідовне об'єднання освітніх і виховних зусиль школи, бібліотеки, сім'ї, громадськості в керівництві читанням школярів. Цим і визначається актуальність звернення до спадщини В. Сухомлинського в якості науково-педагогічної основи вдосконалення процесу керівництва педагогічної діяльності.

Про актуальність вивчення спадщини В. Сухомлинського свідчить також практика. Можна говорити про те, що деякі його ідеї реалізуються в педагогічній діяльності, прийшовши туди із загальної педагогіки, з методики викладання літератури. «Книги В. Сухомлинського дуже важливі для нас, – відповіла директор однієї з Кіровоградських шкіл. – Ми використовуємо його цінний досвід, його поради, рекомендації при проведенні заходів, індивідуальної роботи з дітьми, вчителями, батьками. Але цим наші контакти зі спадщиною В. Сухомлинського не вичерпуються. Ідеї, думки великого педагога направляють наші пошуки, допомагають краще зрозуміти дитину, удосконалювати педагогічну техніку. Ми звертаємося до творчості В. Сухомлинського не лише тому, що він наш земляк, що його ім'я широко відомо на Кіровоградщині. В. Сухомлинський – це сьогоднішній день у вихованні. Ми не мислимо педагогічної роботи без спадщини В. Сухомлинського».

Узагальнюючи викладене, зазначимо, що педагогічна спадщина В. Сухомлинського є теоретично і практично значуща для розвитку сучасної педагогіки. Творче освоєння праць, практичного досвіду видатного педагога є цінною передумовою і науковою основою для вирішення завдань підвищення якості та виховної ефективності роботи педагогів-вихователів.

Список використаних джерел

1. <http://osvita.ua/vnz/reports/pedagog/3637/>

2. Білецька С.В. Взаємовідносини учителя і учнів у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського : дис.... канд. пед. наук : 13.00.01 / С.В. Білецька. – Х., 1994. – 209 с.
3. Герасимова Г.П. Сухомлинський Василь Олександрович / Г.П. Герасимова // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. – К. : Наук. думка, 2012. – Т. 9 : Прил – С. – С. 913.
4. Сараєва О.В. Педагогічна система В.О. Сухомлинського у науковому доробку вітчизняних учених: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Олена Вікторівна Сараєва. – К., 2007. – 240 с.
5. Українська педагогіка в персоналіях: у 2-х кн. / за ред О. Сухомлинської. – К.: Либідь, 2005. – Кн.2. – 550 с.
6. Фіцула М. М. Педагогіка: навч. посіб. – [2-ге вид.]. – К.: «Академвидав», 2006. – 315 с.

Кокра Дарія,

студентка 35 групи ННІ іноземної філології.

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

Значення праць В. Сухомлинського для української школи

На сучасному етапі розвитку української держави активізація людського фактора виступає однією з умов подальшого суспільного прогресу. Тому і перед школою, і перед сім'єю, і перед суспільством у цілому постає завдання виховання гуманної людини, яка у своїй діяльності рахуватиметься з інтересами інших людей, поважатиме особистість кожної людини. Вирішення цього завдання тісно пов'язане з формуванням гуманістичних цінностей особистості школяра. Яскравим прикладом розв'язання зазначеної проблеми є педагогічний досвід вітчизняного гуманіста Василя Олександровича Сухомлинського, творча спадщина якого має велике теоретичне і практичне значення.

Мета статті – проаналізувати праці В. Сухомлинського та визначити їх значення для української педагогіки.

В. Сухомлинський належить до плеяди славетних вітчизняних педагогів, якими пишається Україна. Він першим у вітчизняній педагогіці розпочав організацію педагогічного просвітництва батьків. Навчання батьків здійснювалося диференційовано. Як вважав педагог, батьки мають вчитися стільки ж років (у батьківській школі), скільки й діти. Загалом у педагогічній системі В. Сухомлинського утвердилася певна система родинно-шкільного виховання, за якої батьки повинні були стати активними помічниками вчителів. Цьому сприяло не лише навчання батьків, але й спільне проведення свят, різноманітних суспільно-корисних справ.

У своїх працях, зокрема у «*Батьківській педагогіці*», В. Сухомлинський по-новому осмислює взаємозв'язки родини і школи. Головним у цьому зв'язку виступає глибоке народне підґрунтя. Спираючись на легенди, оповіді, вчений розкриває кращі набутки етнічних засад виховання. За В. Сухомлинським, кожен народ продукує свою систему етнічних цінностей, яка найповніше відображає його ментальність, особливості національної свідомості. Ці цінності народ відтворює і розвиває через мову, літературу, мистецтво,

фольклор, виробничі відносини, побут, а також через звичаї та традиції. У «*Батьківській педагогіці*» автор доступно, яскраво й образно показує зразки родинного виховання дітей та молоді з урахуванням етнічних засад нашого народу.

Василь Олександрович пропонує **систему роботи з батьками**:

6. Організація дружнього, цілеспрямованого батьківського колективу на основі спільних інтересів – виховання дитини. Це завдання починало реалізовуватись за три роки до початку шкільного навчання і завершувалося в 10 класі («університет для батьків»).

7. Колективу Павлиської школи вдалося добитися того, що « в сім'ї діти-дошкільнята проходять своєрідну материнську школу... Жоден, навіть найідеальніший, садок не може замінити материнської школи або надолужити те, що упущено матір'ю і батьком у найтоншій сфері духовного життя людини – у вихованні особистості» [2, с. 6].

8. Педагогічна просвіта батьків: лекції та бесіди у педагогічній школі просвітницького характеру, щоб не допустити їхньої зневіри у власних виховних можливостях.

9. Індивідуальні форми роботи з сім'єю – з батьками без дітей.

10. Систематична організація конференцій, присвячених актуальним питанням навчально-виховної роботи.

В. Сухомлинський високо цінував роль батька і матері, старших у сім'ї, стверджуючи: «Людина у своєму моральному розвитку стає такою, яка в неї мати, точніше, яка гармонія любові й волі в її духовному світі» [3, с. 42]; «...батько народжує і виражає, продовжує, розвиває себе в своєму синові й дочці, вливаючи своє духовне начало з духовним началом матері» [3, с. 44].

У праці «*Як виховати справжню людину*» вчений радить майбутнім матерям і батькам вивчати історію свого народу, виробляти шанобливе ставлення до близьких, оскільки святими, за його переконанням, є слова: народ, мати, батько, син.

У праці йдеться про виховання морального ідеалу, розкриваються конкретні принципи, істини, повчання, настанови, рекомендації. Ця праця охоплює зміст і методику роботи з виховання в дітей любові до рідного краю, ставлення до людей і обов'язку перед ними, ставлення до батьків, рідних, розуміння життя, добра і зла в ньому, виховання високих моральних якостей і норм поведінки тощо.

В. Сухомлинський упродовж свого життя переконувався, що «справжня школа – це не тільки місце, де діти набувають знань і вмінь. Навчання – дуже важлива, але не єдина сфера духовного життя дитини. Справжня школа – це багатогранне духовне життя дитячого колективу, в якому вихователь і вихованець об'єднані багатьма інтересами і захопленнями» [6, с. 70].

У праці «*Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості*» вчений акцентував увагу на школі як вогнищі високої моралі, культури, яка немислима без багатогранного духовного життя колективу, немислима і особистість без багатства духовного життя. Він стверджував: «Школа виховує людей розумних в істинному і багатогранному значенні цього поняття за тієї

умови, коли навчально-виховний процес спирається на духовне життя й історію народу» [4, с. 63].

У *«Павлівській середній школі»* В. Сухомлинський розкриває складові педагогічної професії. При цьому він на конкретних прикладах показує особливості становлення керованого ним колективу. Природно, що найважливішим у педагогічній діяльності, за його переконанням, є любов і повага до дітей. Без сумніву, Василь Олександрович сам був феноменальним учителем, оскільки, за винятком біології, хімії та фізики у старших класах, сам міг провести будь-який урок (і проводив). Звичайно, він насамперед постійно збагачувався знаннями. Його бібліотека включала всю не лише фахову, а й соціологічну, психологічну, педагогічну літературу, яка видавалася в той час. Маловідомим є факт, що коли вчителі словесності й класоводи відмовилися писати творчі роботи, то на засіданні психологічного семінару він поставив на обговорення 20 (як йому здавалося, кращих) власних творів. Природно, психологічний семінар був суттєвим чинником становлення майстерності павлівських учителів. На заняттях семінару не просто обговорювалися певні теми, а обов'язково щоразу дискутувалися проблеми невстигаючих дітей, дії окремих учнів. При цьому В. Сухомлинський спонукав учителів до глибокого аналізу з урахуванням психологічних та індивідуальних особливостей кожного учня.

У своїх працях *«Павлівська середня школа»*, *«Школа і природа»*, *«Природа, праця, світогляд»* та інших педагог підкреслює, що в умовах сільської школи можливості взаємодії учнів з природою невичерпні, й головним спрямуванням їхньої діяльності має бути перш за все піклування про збереження родючості ґрунту. Їхня посильна участь у боротьбі з руйнівною стихією є школою громадянства, змужніння і господарництва, що, як відзначає філософ, вчить дітей пізнавати ціну праці, землі й хліба.

У *«Розмові з молодим директором школи»* він стверджував, що керівник повинен постійно вдосконалюватися, щоб бути ерудованим, володіти мистецтвом викладання та навчання. Загалом сам В. Сухомлинський читав усі навчальні курси у старших класах (крім математики і біології). Досить цікавою у цьому зв'язку є система аналізу уроків молодих учителів, який він здійснював.

Можна зробити висновок, що усіх педагогів Павлівської школи об'єднувала любов до педагогічної професії, високий рівень педагогічної майстерності, високий професіоналізм, захопленість певною сферою діяльності, уміла взаємодія з дітьми, велике бажання допомогти у їх особистісному зростанні, професійному виборі, прагнення розвинути їх здібності, обдарування. У той же час директором школи пропонувалася постійна допомога усім учителям, особливо молодим педагогам, щодо набуття й удосконалення педагогічної майстерності шляхом проведення з ними індивідуальної роботи, відвідування уроків, їх аналізу, в тому числі у проведенні перших уроків [5, с. 84].

Надавалися методичні поради стосовно підвищення рівня ефективності навчально-виховного процесу. Сам В. Сухомлинський запрошував молодих

учителів на свої уроки, ділився своїм професійним досвідом, методами та засобами підвищення активності учнів. Учив вдумливо аналізувати свою педагогічну діяльність, оволодівати методами самостійного аналізу своїх успіхів та недоліків. Досвідченим учителям (і разом з ними) директор допомагав розвинути ту сферу творчості, з якої починається подальше вдосконалення педагогічної майстерності. Але головним у розвитку молодого вчителя, на думку видатного педагога, є підвищення рівня загальної культури, знань педагогіки і методики, вміння зрозуміти духовне життя дитини, розширення їх кругозору. Тому директор радив своїм колегам-керівникам звертати увагу на те, що читає вчитель, зважати на його ставлення до книги, до науки. Вчитель тільки тоді може успішно запозичувати досвід, коли читання стало для нього найважливішою духовною потребою, бо вчитель має бути для учня натхненної праці, прикладом зразком багатогранного духовного життя.

«Задушевна бесіда керівника школи з учителями завжди наштовхувала їх на пошуки кращих шляхів до дитячих сердець, на вдосконалення методів і форм роботи. Директор знаходив слушну нагоду поцікавитися, як працює вчитель над собою, принагідно рекомендував цікаву книгу, статтю. Умів захопити колектив і кожного вчителя творчістю, експериментом» [5, с. 73].

Директор вважав, що не має особливого значення дидактична та методична недосвідченість учителя, якщо людина працелюбна, одержима жагою до знань. Важливе значення має віра педагога у дитину та її можливості. В. Сухомлинський завжди працював з людьми і для людей, турбувався про педагогічний і учнівський колективи, разом з ними вирішував усі завдання, був великим оптимістом, смілим новатором у теорії й на практиці, вдумливим мислителем.

У книзі «Сто порад учителям» вчений розкриває технологію власної творчості. Крім ерудованості, він мав неабияку силу волі, вирізнявся поміркованістю, надзвичайною скромністю, працездатністю (вставав щодня о четвертій годині ранку й писав власні твори до восьмої), людяністю. Крім цього, педагог володів кількома іноземними мовами. У багатьох напрямках педагогічної науки він випередив свій час.

«Сто порад учителям» – праця, яка має стати постійним радником учителя, як й інші його визначні твори, що мають пізнавальне значення для освітніх працівників, педагогічної громадськості. Розглядаючи діяльність учителя, Василь Олександрович вважав, що джерелом його творчої індивідуальності є книга, особиста бібліотека. Він радить учителям мати свою особисту бібліотеку, аби можна було повсякденно користуватися книгами, читати й перечитувати їх, зацікавлювати ними учнів. Особистість учителя він розглянув як наріжний камінь навчання та виховання, а його професійну і педагогічну майстерність пов'язував з рівнем психологічної культури, психолого-педагогічних знань, розмаїттям засобів естетико-психологічного впливу на учнів.

У свій час педагог зазначав: «Нехай кожна школа стане школою радості для дітей, школою творчості для учителів і школою спокою для кожної

української родини». «Щоб школа стала школою радості, щоб вона відкривала дитині насолоду пізнання, вчила її мислити, – наголошував видатний педагог, – треба, щоб вчитися було цікаво. Без успіхів у навчанні не з'явиться ні інтерес до навчання, ні сили для перемоги над труднощами, ні почуття власної гідності, самоповаги. Бо не може бути творчою праця, що приносить лише тільки поразки без перемог, не може бути цікавим те, що завдає постійних прикросців, змушує страждати» [1, с. 1]. Тому педагог-гуманіст велику роль відводив педагогічній майстерності вчителя.

Отже, теоретична, літературно-педагогічна творчість і практична діяльність видатного українського педагога увійшла до історії педагогічної думки помітною сторінкою, його педагогічні, публіцистичні та літературні праці й учительський досвід значно вплинули на практичну діяльність школи, збагатили педагогіку України новими положеннями і думками. В. Сухомлинський є одним із видатних діячів гуманної педагогіки, основні ідеї творчої спадщини якого становлять методологічну основу проектування гуманістичного розвивального освітнього простору школи, формування індивідуального стилю, культури навчального закладу, сприяють підвищенню іміджу школи в системі освітнього простору місцевості.

Список використаних джерел

1. Савченко О. Екологія дитинства: В.О. Сухомлинський і сучасна початкова школа / О. Савченко // Початкова школа. – 2000. – № 11. – С. 1–4.
2. Степанова В.В. Реалізація гуманістичних ідей творчої спадщини В.О. Сухомлинського в системі освітнього простору навчального закладу / [В.В. Степанова, Н.В. Шевченко та ін.] // Управління школою. – 2006. – № 34. – С. 6–11.
3. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1978. – С. 42–44.
4. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В.О. Сухомлинський // Вибрані педагогічні твори: в 5 т. – К., 1976. – Т.1. – С. 59–206.
5. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором школи / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5-ти т. – Т. 4. – К.: Радянська школа, 1976. – 717 с.
6. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / В.О. Сухомлинський // Вибрані педагогічні твори: в 5 т. – К., 1977. – Т.3. – С. 5–279.

Кравець Любов,

студентка 33 групи ННІ іноземної філології

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

Педагогічна система В.О. Сухомлинського та екологічна освіта

«Природа – величезної ваги виховний фактор, що накладає свій відбиток на весь характер педагогічного процесу».

В. Сухомлинський

Актуальність даного дослідження зумовлюється тим, що теоретичні погляди і практичний досвід В. Сухомлинського з проблеми природоохоронної роботи учнівської молоді відповідають вимогам

сучасності та сприяють поглибленню екологічної спрямованості навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи.

Мета статті – висвітлити педагогічні погляди В. Сухомлинського щодо екологічної освіти школярів.

В. Сухомлинський не вживав таких понять, як «екологічна свідомість», «екологічна культура» тощо, проте будь-яке спілкування дітей з природою під його керівництвом здійснювалося на засадах екологічної етики. Адже педагог розглядав природу як провідний фактор виховання [1].

Характерною особливістю педагогічної системи В. Сухомлинського, що відрізняє її від інших, які діяли в той час, є включення навколишнього середовища до педагогічного процесу Павлиської середньої школи [3]. Але досягнення органічної єдності дитини з природою неможливе без активного залучення учнів до заходів з охорони природи. В. Сухомлинський писав, що природа не виховує сама по собі, виховує людину її активна взаємодія з природою, адже «...роль природи як вихователя в кінцевому рахунку визначається взаємодією людини з природою» [4].

Природоохоронна робота школярів є невід'ємною складовою навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи. Це підтверджують слова В. Сухомлинського: «Ми не уявляємо собі повноцінного виховання без того, щоб кожен наш вихованець за роки навчання в школі не перетворив декілька десятків квадратних метрів мертвої глини, безжиттєвого пустиря в родючий ґрунт. Це нелегка, але необхідна праця» [4].

Також педагог проводив навчальні заняття на природі, тим самим заохочуючи учнів звертати увагу на її цінності, які «не є невичерпними та безкінечними» [4].

З особистого досвіду В. Сухомлинський розповідає про такі уроки на природі, які проводилися двічі на тиждень з молодшими школярами з метою навчити їх думати, а не просто спостерігати. Це були не цікаві мандрівки, а саме уроки, метою яких було навчити дітей у процесі спостереження за навколишнім середовищем встановлювати причини і наслідки явищ природи, оцінювати стан навколишнього середовища. Під час таких занять учні читали сторінки «книги природи», навчалися, досліджували та аналізували природні явища та процеси. Таким чином, педагог наголошував на тому, що саме розуміння природи як джерела благ людини має пробуджувати в дітей бажання працювати задля її збереження.

Педагогічна спадщина В. Сухомлинського багата ідеями, важливими для сучасної екологічної освіти і виховання підростаючого покоління.

Педагог вагому роль у вихованні учнів початкової школи відводить природі: «Активно впливати на природу, але при цьому залишатися сином її, бути вінцем її творіння і водночас володарем її сил, по-синівськи бережливо ставитися до неї – ось яку позицію нам треба виховувати в учнів у процесі їх взаємодії з природою».

В. Сухомлинський говорив, що екологічна освіта і виховання покликані забезпечити підростаюче покоління науковими знаннями про взаємозв'язок природи і суспільства, допомогти зрозуміти багатогранне значення природи

для суспільства і кожної людини зокрема, виробити потребу в спілкуванні з природою та сформуванню прагнення брати активну участь у поліпшенні довкілля. Передумовою цього є екологічні знання, а результатом – екологічний світогляд.

Чудовий посібник з екологічної освіти і виховання шкільна педагогіка отримала завдяки В. Сухомлинському, всі його праці «написані з природи» і є навчальним посібником для вчителя, керівника творчого учнівського об'єднання. «Краса природи – це могутнє джерело енергії думки, це поштовх, що пробуджує і ледачу, і сонну, й інертну думку. Перед красою кожна дитина така, якою вона є насправді, під впливом краси вона стає такою, якою вона повинна бути. Коли дитина опиняється віч-на-віч з природою, коли перед нею відкривається світ дивних речей – дайте волю дитячим учинкам, саме через вчинки ви найкраще зможете спостерігати, як сприймає навколишній світ кожна дитина, що вона бачить, як думає».

В. Сухомлинський вибудував струнку педагогічну систему, зорієнтовану на природоохоронне навчання й виховання: «Людина була й завжди залишається дітям природи, і те, що ріднить її з природою, має використовуватися для її прилучення до багатств духовної культури».

За В. Сухомлинським, метою екологічного виховання є цілеспрямоване формування міцних екологічних знань у кожній дитини, розуміння взаємозв'язку і єдності дитини з природою; ролі навколишнього середовища у житті та потреби його охороняти.

Дитячі роки найбільш сприятливі для цього, бо дитина у своє дитяче серце і душу вбирає те, що каже вчитель, що її оточує у житті. Саме у шкільні роки формується світогляд, характер, звички, ставлення до навколишнього світу, де не останнє місце займає і ставлення до природи. Гармонійне спілкування дітей з природою у подальшому житті не дозволить їм необдуманно зірвати квітку, зламати деревце або ж знищити гніздечко пташки.

Якщо вчитель послідовно, день за днем, використовує принципи екологічного виховання у роботі з дітьми, то у таких дітей будуть розвинені почуття відповідальності та збереження природи як важливого фактора існування людини.

На думку педагога, увага дітей повинна спрямовуватися на те, що дерево і квітка – це живі істоти, і життя їх залежить від людини, бо людина може докласти багато зусиль, щоб знищити або відтворити все те, що нас оточує. В. Сухомлинський формував ціннісне ставлення до природи, виховував почуття відповідальності за стан довкілля.

Спілкування з природою повинно відбуватися в різних формах: через працю, споглядання, творчість, науковий пошук, спостереження, милування. Головним у екологічному вихованні є створення умов, за якими дитина могла торкнутися природи не тільки рукою, а й розумом, серцем і душею.

Переконливою є ідея В. Сухомлинського щодо взаємозв'язку духовного і матеріального з природою. У своїх дослідженнях він вказує на те, що природа – це колиска дитячої думки, і треба прагнути у своїй роботі, щоб

кожна дитина пройшла школу дитячого мислення щодо спілкування з природою. Важливим є те, щоб діти, бачачи і розуміючи свою єдність із природою, переживали, оберігали і примножували природні багатства.

В. Сухомлинський у своїй роботі звертав увагу на те, що вчитель має поважно ставитися до гідності учня, до його людської особистості, бо це дає змогу виховувати у дитини гарні людські якості – доброту, людяність, потребу допомагати й оберігати, а також не дає змоги розвиватися поганим властивостям – безсердечності, жорстокості й бездушності.

Щоб запобігти безсердечності, павлиських школярів виховували у дусі турботи, тривоги, неспокою про живе і красиве. «З перших днів перебування в школі, – писав В. Сухомлинський, – ми спонукаємо до такого: якщо ти побачив, що на дереві надламана гілочка, дбайливо підв'яжи її, змаж рану; якщо це зроблено вміло і своєчасно, гілочка приживеться. Ми постійно вчимо це робити, але це лише одна сторона справи. Головне в тому, щоб у дитини заболіла душа, коли вона побачила пошкоджене деревце».

Екологічне виховання за В. Сухомлинським, – це отримання позитивних почуттів від навколишнього світу, які в подальшому будуть мати велике значення для духовного зростання дитини. «Природа здатна створити стан духовної готовності дитини до сприймання того, що потрібно вкласти в її розум, зробити добутком її думки».

Екологічне виховання має великий вплив на дитину, бо засіває в маленькій душі добро, людяність, любов до природи, потребу примножувати красу рідного краю та оберігати її. Діти у початкових класах, за словами В. Сухомлинського, більше відчують, ніж розуміють.

Екологічне виховання, за В. Сухомлинським, – це виховання таких учнів, які б бачили і розуміли свою єдність із природою, переживали і турбувалися про збереження і примноження навколишнього середовища, бережно ставилися до всього живого, що їх оточує в природі. Якщо весь час працювати за методикою екологічного виховання В. Сухомлинського, то діти зрозуміють природу, як велику гілку, на якій знаходиться гніздо, в якому живуть вони, малі пташенята природи.

В. Сухомлинський завжди підкреслював, що треба навчати учнів розуміти природу, піклуватися за збереження і примноження її багатств. Найважливіші умови виховання бережливого ставлення до природи – це пізнання та вивчення рідного краю, розвиток в учнів позитивних емоційних виявів до навколишніх об'єктів, активна практична діяльність. Пізнання та вивчення природи краю слід починати зі спостережень у природі. Видатний педагог сформував низку порад щодо організації спостережень для підвищення їх ефективності: спостереження мають викликати почуття радості, супроводжуватися короткими, емоційно насиченими розповідями про даний об'єкт, необхідно звернути увагу на красу навколишнього світу.

Саме методам безпосереднього ознайомлення дітей з природою В. Сухомлинський надавав першочергового значення. «Ведіть дітей у ліс, до річки, на луг, – писав він, – відкрийте перед ними джерело, без якого

неможливе повноцінне духовне життя, і ви побачите, як діти стануть розумними, спостережливими, кмітливими».

«Вважаю, – писав В. Сухомлинський, – що школа майбутнього повинна найповніше використовувати для гармонійного розвитку людини все, що дає природа і що зможе зробити людина для того, щоб природа служила їй. Тільки через це ми повинні берегти і поповнювати природні багатства, які маємо» [4].

В. Сухомлинський неодноразово відзначав, що сама природа не виховує, а виховує тільки активна дія в ній. «Мене вражало, – зазначає В. Сухомлинський, – що захоплення дітей красою перепліталось з байдужістю до долі прекрасного. Милування красою – це лише перший паросток доброго почуття, яке треба розвивати, перетворювати в активне прагнення до діяльності». Педагог пропонує для реального втілення цього положення в дію створити живий куточок, де всі діти будуть брати участь у догляді за тваринами, організувати «пташині» та «звірячі» лікарні, висаджувати дерева.

В. Сухомлинський говорив, що екологічне виховання повинне забезпечити підростаюче покоління науковими знаннями про взаємозв'язок природи і суспільства, допомогти зрозуміти багатогранне значення природи для суспільства і кожної людини зокрема, сформувати потребу людини у спілкуванні з природою та прагнення брати активну участь у збереженні довкілля. Він вибудував «струнку» педагогічну систему, зорієнтовану на природоохоронне навчання й виховання, метою якого є цілеспрямоване формування у кожної дитини системи екологічних знань.

Спілкування з природою повинно проходити у різних формах: через працю, спостереження, творчість, науковий пошук, милування. Першочерговим у екологічному вихованні є створення умов, за яких дитина могла б «торкнутися» природи не тільки рукою, а й розумом, серцем і душею. «Маленька людина, в якій відкрилися очі на світ, бачить корінь, стебло, листя і міркує про те, як взаємопов'язані ці частини рослини як єдиного цілого» [2].

Список використаних джерел

1. Ацегейда І.П. Значення педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського для реалізації сучасних методів екологічної освіти та виховання / І.П. Ацегейда // Педагогічний дискурс. – 2011. – № 10. – С. 22–25.
2. Бех І. Життя як цінність у культурно-виховній інтерпретації В.О. Сухомлинського / Іван Бех // Рідна школа. – 2007. – № 1. – С. 7–8.
3. Сараєва О.В. Педагогічна система В.О. Сухомлинського в науковому доробку вітчизняних учених : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / О.В. Сараєва. – Київ, 2007. – 25 с.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5-ти т. / В.О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1980. – Т. 5. – 678 с.
5. Сухомлинський В.А. Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну / В.А. Сухомлинский. [2-ге изд.]. – К.: Рад. школа, 1987. – С.15–234, 235–477, 479–536.

Наукове видання

**ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ
АЛЬМАНАХ**

**В.О. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ З
СУЧАСНІСТЮ**

**Збірник наукових праць
Випуск 6**

Статті подано в авторській редакції. Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, власних імен, посилань на джерела та інших відомостей.

Дизайн обкладинки – Антонов Є.В.